MIRKO JELEČ

PREŽIVJELE RIJEČI

STVARALAŠTVO DOBOJLIJA I DOBOJSKE DIJASPORE

MIRKO JELEČ

PREŽIVJELE RIJEČI

STVARALAŠTVO DOBOJLIJA I DOBOJSKE DIJASPORE

Biblioteka
PARADIGME

Glavni urednik
Šimo EŠIĆ

Recenzent
Dr Mevlida KARADŽA

Tehnički urednici
Jilduza i Selmir PAJAZETOVIĆ

Lektor
Stipo KLJAJIĆ

Naslovna strana
Studio BOSANSKA RIJEČ

Znak Izdavača
Nesim TAHIROVIĆ

CIP - Katalogizacija u publikaciji Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.163.4(497.6)-822

PREŽIVJELE RIJEČI : stvaralaštvo Dobojlija i dobojske dijaspore / [priredio] Mirko Jeleč. - 1. izd. - Tuzla : Bosanska riječ, 2018. - 294 str. : ilustr. ; 24 cm. - (Biblioteka Paradigme)

Biografije likovnih stvaralaca: str. 286-292. - Bio-bibliografija autora: str. 250-284.

ISBN 978-9958-12-314-6
1. Jeleč, Mirko
COBISS.BH-ID 25198854

Izdavač
"BOSANSKA RIJEČ" Tuzla
75000 Tuzla - Miroslava Krleže 11
E-mail: bosanskarijec@bih.net.ba ili verlagesic@t-online.de
www.bosanska-rijec.com
Štampano u BiH - Tiraž: 365 - Prvo izdanje, 2018.
© Bosanska riječ, Tuzla i Autor

MIRKO JELEČ

PREŽIVJELE RIJEČI

STVARALAŠTVO DOBOJLIJA I DOBOJSKE DIJASPORE

25 godina RASTEMO S VAMA

BOSANSKA RIJEČ
TUZLA, 2018.

PREŽIVJELE RIJEČI

Dobojske stvaraoce rat je rasijao širom svijeta; najmanje ih je ostalo u zavičaju. Sudeći prema objavljenim knjigama i brojnosti imena koje obuhvata ova zbirka njihovog umjetničkog stvaralaštva, dobojski autori i dobojska dijaspora „pjevaju" iz sveg glasa, možda smjelije i jače nego ranije.

Predratni Doboj je bio grad otvorenog srca. Na raskršću pruga i puteva ovdje su svi, i starosjedioci i novopristigli, bili dobrodošli i jednako prihvaćeni, a misao je uvijek imala svoju širinu. Bili smo svjedoci neobičnog rasta i razvoja, stasavanja maloga grada u kulturni centar regije. Istraživačima, onima koje taj fenomen zanima, ostavljamo prostor za traganje kako je bilo moguće da se ovdje ubilježi tako veliki broj stvaralaca, koji danas čine potku naše dijaspore. I u drugim su se gradovima rađali pjesnici, ali rijetko gdje su stihovi potekli tako silno kao sa obala Usore, Bosne i Spreče. Obrazovni sistem nekad je bio širi i temeljitiji, a prosvjetni radnici metodičniji i svestraniji. Srednje škole, a posebno gimnazija, bile su rasadnik talenata, koji su još iz školskih klupa svojim stihovljem nagovještavali buduću pjesničku zrelost. Zahvaljujući Književnom klubu „Ivo Andrić", koji je djelovao pri Narodnoj biblioteci u Doboju, te izdavačko-publicističkoj djelatnosti, Radio Doboju, „Glasu komuna" i časopisu „Značenja", Doboj je širio svoje kreativne koncentrične talase, dostigavši onaj trenutak kada je literarni samoprijegor prerastao u kovanicu zvanu „dobojski književni krug".

Rat je prekinuo taj začuđujući uzlet, a kako je to u prošlosti uvijek bivalo, novi mjerioci uzimaju svoje vrijeme za početak svih vremena, pri čemu stvaralaštvo dijaspore i dobojskih predratnih autora ne smatraju svojim. Zbog svog pogleda na svijet koji pomjera granice ljudske slobode i ne priznaje nacionalne, niti bilo kakve druge podjele, našim pjesnicima su tijesne bilo kakve ograde. Njih zaobilaze sastavljači poslijeratnih antologija, ne pripadaju nikome, međutim, pupčanom vrpcom su vezani za svoj grad. Zbog toga ova knjiga ima svoje povijesno opravdanje.

Rat je raselio preko milion ljudi iz Bosne i Hercegovine. Prva i druga generacija dijaspore u zemljama imigracije još uvijek odolijeva procesima asimilacije, čuva svoje korijene i na ovaj način – stvaralaštvom koje je pred vama. Ono potiče iz njihove duše, brani poeziju pred najezdom tehnologije 21. stoljeća, globalizma i pohlepe, ograda nacionalnog i vjerskog. Stvaraoci koji su ostali u Do-

boju, ili su se nakon izgnanstva vratili, takođe otkrivaju svijet svoje intime: strahova, snova i želje za boljim životom. Tu su i pjesnici koje su životni putevi odveli od rodnog kraja još prije rata, ali su oni dio njegove duhovnosti i stvaralačkog kontinuiteta. Sve njih povezuju „preživjele riječi" sjećanja, samoće i tuge, potajne nade da će vrijeme pred nama biti bolje od nas samih. Ova knjiga, koja nosi naslov po jednoj od pjesama iz ove zbirke, ujedinjuje njihove stihove i prozu i ilustruje ih djelima dobojskih slikara. Možda je ovo njihov posljednji zajednički nastup, posljednja „recitacija" pred vremenom zaglušujućeg populizma i nacionalizma. Knjigama se ne može vratiti prošlost, niti se mogu zaustaviti moćni procesi interesa, vlasti i politike. Knjige su odraz svog vremena, ali oni koji pišu, i oni koji čitaju, daruju svoju dušu nadi u ljepšu budućnost.

Stranice pred vama svjedoče o izuzetno plodnom stvaralaštvu „ljudi od Doboja" koji su od 1992. naovamo objavili preko stotinu naslova. Oni se dragom zavičaju vraćaju u svojim pjesmama i knjigama.

Mirko JELEČ
Vancouver, januara 2018.

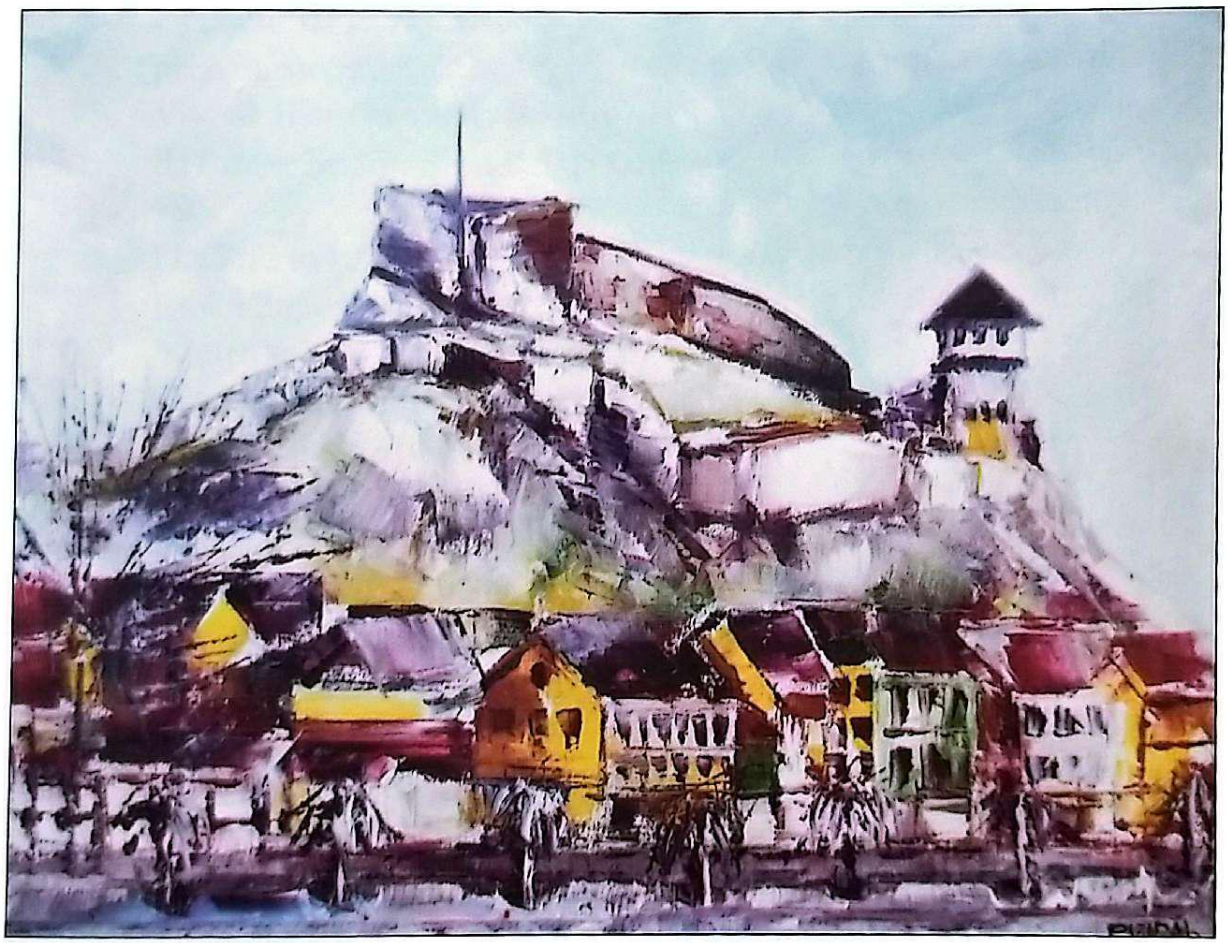

Petar Vidak: "Gradina", ulje na platnu

NE DAM TE NIKOM

I kad mi to kažeš,
sunce zamijeni strane.
Pa počne da se vraća
prije no što zađe!
Više ne znam kamo da pođem;
da l' da se budim il' budan da sanjam?

I kad mi to kažeš,
Istok i Zapad zamijene strane.
A jutro se tamo počinje da rađa!
Pa su mi pamćenja kraća a riječ zaplovi k'o lađa,
moje misli k'o kišni oblak kruže.

„Ne dam te nikom"
U ušima mi odzvanja!
Pred stopama zemlju ravna.
Zmajeve u letu obara, vrijeme zaustavlja,
mostove viseće stvara!

„Nikome te ne dam,
jučerašnji dan si mi spasio..."
I spasilac sam bio,
i kamenog zamka branilac bio,
praznih ruku i sabljom u grudima.
Zar sa mojim šalama
i trosmislenim frazama?
Zar golim, bez tona slovima?
A u riječima tvojim
praznina godina odmara.
I rečenica mi znana...
A film se unazad otvara.

TRI NIJANSE SIVE

Volim zastore – oni me štite.
Iza njih spavam bolje, skrivena od pogleda stranih
kako i u čemu hoću.
Zapravo zaklon tražim... Jesen je tu i zimotinja zijeva.
Dotakni me, poželi sretan put! Nerado letim, znaš li to?
Da, i ja tebe! Gdje? Možda na vrat, rame; biraj!
Gužva je tamo, uvijek. Pazit ću svakako. Trudim se da pazim.
Idem, žurim, inače bih te poslušala. Slušam uglavnom.
Jednu, da... po ukusu tvome. Da prekineš san i započneš dan.

Srećom, rano liježem i ne vidjeh te sinoć.
Ko zna da l' bi san u moj svratio stan?
Takvog si mi dugovao, sa tri nijanse sive.
Sasvim dovoljne. Pašu ti isuviše.
Ostani danas između crne i bijele. Između noći i dana.
Ostani u zoni sumraka. Između kontinenata.
Čudan je ovaj Svijet,
Ponekad ulica k'o Berlinski dijeli, nekada Atlantik k'o potok spaja.

Priznati, naravno, neću, gledala ih bezbroj puta.
A jutro je tek, ni budna još nisam.
I samo da znaš, uz tu sivu bi išli i ovi pramenovi od lana
i moja potkošulja blijeda. Boja moga ruža i postelja bijela.
Volim te dok si nedovršen svoj.
Volim se naći u tvojoj nedovršenoj misli.
Volim tu prazninu između riječi i tačkica u nizu...
Moćno zvuči neizrečeno. Previše pojašnjeno postaje prozirno.
Volim te nesavršenog i bez rime.
Prikradaš se krišom, oprezno kružiš, pozvoniš, pokucaš
potom, slijedi korak unatrag, kao pravi rak.
Dva ustranu, a naposljetku uvijek kroz glavna kročiš.
Činiš se prevelik. Siguran, spretan. U zraku i na kanapu.
Trudim se prepoznati se. U svemu novom i slikama onim.
Ipak, zaboravljaš često, sada ja imam one tvoje zrele,
dok ti oponašaš još uvijek one moje sedamnaeste.

DA SI BAR NESTVARNA

Spajaše nas različite sudbine,
zajedničke prazne boce
i slični promili u zraku.
Ja bijah izgubljen
u crtama sudbine
dlanova tvojih.
I zarobljen bijah
u smijuljicama oko usana tvojih.
Iza ponoći
prosuh se k'o sadržaj čaše,
tvoj pogled me ovlaš dotaknu
k'o jedro dahom vjetra gorskog.
Misli pohote, znam, sad će da poteknu
k'o voda oko pramca drvenog.
Ti ulaziš u mene
kroz prozor
umjesto na vrata.

Da si bar nestvarna
pa da te poželim,
bez da te zavolim.
Da me ni rajske ptice,
ni istrošene ulice,
pokrpane riječi i sulude osvete
nikad više na tebe ne sjete.
Da si večeras ja, a ja da nisam ja,
tražila bi što ti nedostaje,
a ja patio
za onim što mi izmiče.

KOMUNIKACIJSKI STAMPEDO

(Ovce, nadzorne kamere i programi za oblikovanje svijesti – dio teksta iz knjige „Masmedijski fundamentalizam")

Razumijevanje medija podrazumijeva i uvid u marketinške tehnike promoviranja proizvoda ili usluga. Jedna od takvih tehnika, izrasla na mogućnostima interneta zove se viralni marketing. Riječ je o tehnici koja želi omogućiti da se informacija o onome što se promovira zakotrlja poput grude snijega niz staze naših komunikacijskih povezanosti. Služeći se dobro poznatim stranama usme-ne predaje i nadajući se geometrijskoj progresiji distribuiranja informacije, ova tehnika uistinu podsjeća na grudu snijega koja, kotrljajući se niz strminu, postaje sve veća i sve snažnija.

Ključ je naravno u inicijalnom uratku koji mora biti tako zanimljiv, atraktivan, lijep ili provokativan da ga neki ili mnogi požele drugima proslijediti. Nakon određenog vremena inicijalni uradak ima svoj vlastiti život.

U knjizi *Beyond Viral*[1] (Kevin Nalty i David Meerman Scot) autori objašnjavaju biologijsko podrijetlo termina viralni, njegovo kasnije preuzimanje u informatičku terminologiju (gdje je biološka stanica zamijenjena računalnom), te 90-ih godina prošlog stoljeća preuzimanje termina u marketingu gdje je označavao uglavnom prijenos od usta do usta. Pojavom lako djeljivog i umnoživog videa pojavljuje se viralni video.

Mnogo prije viralnog marketinga na energiju stampeda računao je Charles A. Ponzi, Talijan (izgleda je pažljivo čitao Charlesa Dickensa) koji je u vrijeme svjetske ekonomske krize nakon završetka Prvog svjetskog rata na razlici vrijednosti dolara i europskih valuta, te kupnji poštanskih kupona u Europi i njihove prodaje u Sjedinjenim Državama zaradio bogatstvo. Cijela ideja (koja je zaživjela i nakon sloma socijalizma u istočnim državama) sastojala se u proizvodnji pomame kod potencijalnih investitora za ulaganje u fiktivni posao koji je mogao opstati samo dok se stampedo uvećavao. Za povjerenje su se uvijek brinuli novinari, odnosno marketinški stručnjaci. Medijska umnažanja povjerenja u problematične financijske operacije rezultirale su pohlepom građana koji su, na krilima povjerenja u medije, ulagali sve i ostajali bez ičega.

[1] Kevin Nalty i David Meerman Scot, *Beyond Viral, How to Attract Customers, Promote Your Brand, and Make Money with Online Video* (New Rules Social Media Series), Wiley, 2010, str. 17.

Kritičari današnjih mirovinskih sustava u svijetu upozoravaju da ti mirovinski sustavi uvelike podsjećaju na Ponzi sheme. U budućnosti se osnovica za mirovinski sustav mora povećavati. Ako do toga ne dođe, cijeli će sustav krahirati. No o tome mediji ne govore, što je također indikativno.

Svako neko vrijeme pojavi se informacija o novom bankarskom slučaju (poput onog Stanford Financial Group, odnosno njegova vlasnika R. Allena Stanforda koji je kamate starim ulagačima isplaćivao od uplata novih klijenata). Visoka kamata odnosno obećavajuća dobit, proizvodile su pohlepu kod novih investitora koji su svojim novim uplatama praktički održavali cijelu strukturu. Najveći stampedo investicija uspio je prikupiti „financijski stručnjak" Bernard Madoff, iza kojega je, nakon njegova odlaska u zatvor na odsluženje 150-godišnje kazne ostalo oko 65 milijardi dolara duga. Interesantno je da se Madoff branio činjenicom da je naprosto bio zasut milijardama koje nije imao više gdje investirati.

U proizvodnji ovakvog stampeda ključnu ulogu imaju usmena predaja, psihološki učinak isplata visokih kamata u početku, život na visokoj nozi, česte donacije i sudjelovanja u humanitarnim akcijama gdje se cijela stvar medijski bitno osnažuje.

Suvremeni medijski kauboji, takozvani spin-doktori, majstori su skretanja pozornosti mase s neke problematične činjenice na sporedne teme. Takozvana javnost (Derrida bi rekao riječ je o „tehničko-ekonomskoj moći koja omogućava mnjenju da se stvori i prepozna kao javno mnjenje"[2] – dakle ta javnost, koju oblikuju korporacijski *opinion makeri*, politički i korporacijski PR stručnjaci i propagandisti najrazličitijih službenih funkcija – spremna je u svakom trenutku odustati od razumnih pitanja u zamjenu za temu koju ponudi spin. Gledatelj, čitatelj, slušatelj – pretvoren u pasivnog recipijenta – uvjeren da živi u sustavu u kojemu ništa nije moguće popraviti, postaje sudionikom krda kojega inženjeri ljudskih duša tjeraju u već predviđene i ograđene prostore.[3]

Suvremeni lokalni ratovi globalnih namjera pokazatelji su istog obrasca: rat se inicira posredstvom medija; priprema rata obavlja se uz pomoć medija; ratuje se u nazočnosti medija.

Uloga svjetskog gledatelja je da bude na vrijeme informiran i da nema svoj stav[4]. Medijsko tjeranje gledatelja u obore dovelo je do nepoštovanja zakona

[2] Jacques Derrida, *Drugi smjer*, IDIS, Institut "Ivo Pilar", Zagreb, 1999, str. 103.

[3] U knjizi *A Century of Spin, How Public Relations Became the Cutting Edge of Corporate Power*, William Dinan i David Miller pojašnjavaju kako se spin općenito smatra sredstvom manipuliranja odnosno obmanjivanja, ali da se korporacije danas češće koriste uspostavljenim već (javnim) agendama.

[4] Pasivno biće gledatelja idealan je prenositelj medijskih poruka. Istovremeno je i rak-rana mogućeg ljudskoga društva. Enzensberger je svojevremeno dobro predvidio: „Čovjek uključuje aparat da bi sebe isključio", Hans Magnus Enzensberger, Ogledi, Svetovi, Novi Sad, 1994, str. 85.

svjetske zajednice, odnosno do bahatog ponašanja sile koja ima pametne bombe, visoko postavljene satelite i nisku razinu poštovanja potpisanih ugovora.

Rat na prostorima bivše Jugoslavije omogućen je (uz veliki upliv interesa velikih sila) i proizvodnjom mržnje na malim ekranima i posredstvom drugih medija. Svaka je država imala svoje stručnjake za podizanje razine mržnje prema onima s druge strane granice. Mediji su bili oružje kojim su stvorene pretpostavke za klanja, logore, protjerivanja, pljačku, silovanja, spaljivanja, etc. Medijski su maheri mađioničarskim trikovima važnim proglašavali mržnju da slučajno ne bi došlo do mirnog razlaza. U tom slučaju pljačka koja je provedena uz dimne bombe rata ne bi bila uspješno realizirana.

Stampedo medijske mržnje učinio je da je najveći broj predstavnika svih nacija u regiji siromašan, ali i dalje intenzivno mrzi one preko crte, dok oni koji su pod okriljem rata i proizvedene mržnje i u skladu sa za to pripremljenim posebnim zakonima opljačkali svoje državljane – surađuju razvijajući biznis preko svih granica.

O tom stampedu medijske mržnje (ne koristeći, istina, tu sintagmu) piše i Aidan White u knjizi *To tell you the Truth* (izdanje međunarodnog udruženja novinara), posebno naglašavajući koliko je teško „izbjeći stereotipe propagande", odnosno suprotstaviti se crno-bijelim slikama koje sugeriraju vlade zaraćenih strana.[5]

Rat se nastavlja i u miru: Nema pokušaja razumijevanja Drugoga. Na djelu je medijsko snajpersko pogađanje svake problematične rečenice, svake dvosmislene izjave ili zagovaranja vlastite pozicije. Svakodnevno se izvlače kosti iz povijesti, kosti grobnica, kosti mrtvih koje služe kao povod mržnji živih. Umjesto komunikacije na djelu su komunikacijska medijska stampeda koja su, nažalost, toliko snažna da pregaze svakog pojedinca koji im stane na put.

Do dana kada je odustao od premijerskog mjesta teško je u hrvatskom novinarstvu bilo naći kritički intonirane tekstove o Ivi Sanaderu. Uskoro nakon njegova odlaska nemoguće je bilo pronaći tekst koji ga ne sotonizira. Neovisno o tome koliko je kriv, koje je medije mogao kupiti a na koje utjecati i kakva će biti sudska presuda – cijeli slučaj svjedoči o nekritičkom svrstavanju (gotovo) svih novinara u jedan smjer, odnosno istovremenu promjenu smjera (gotovo) svih novinara u novonastaloj situaciji. Gdje je bilo istraživačko novinarstvo? Šta je bilo s novinarstvom? Gdje su bile institucije koje su morale reagirati?

Odgovor je jednostavan. Svi su bili u medijskom komunikacijskom stampedu.

[5] Aidan White: *To tell you the Truth*, International Federation of Journalists, International Press Centre, Brussels, 2008, str. 81–85.

Da danas piše *Umjetničko djelo u doba tehničke reproduktibilnosti*, Benjamin bi morao zaključiti kako je auru umjetničkog djela u dobu množine umreženosti i posvemašnje distributibilnosti zamijenila svjetovna odrednica brenda. Bogate korporacije angažiraju čitave umjetničke timove na stvaranju suvremenih svjetovnih aura proizvoda koji se obožavaju poput umjetničkih djela. Pred kinima, pred trgovinama informatičke tehnologije, pa i pred knjižarama danima će logorovati stampeda onih koji prvi moraju imati, onih koji će se pojaviti u vijestima kao oni koji će prvi imati, oni koji će se prema ostatku svijeta moći odnositi kao oni koji su bili prvi.

Svijest o mogućnosti medijskog upravljanja ljudskim stampedom rodila je novu vrstu biznisa. Izrastaju sve veće korporacije koje organizirano usmjeravaju veliki broj kupaca u smjeru jeftinijih proizvoda ili usluga. To upravljanje stampedom potrošača indikativno je za razumijevanje snage medija, oblika njegovog korištenja, te utjecaja koje mediji imaju na suvremene građane.

Facebook je svjedokom različitih oblika stampedo psihologije: mnogi su dobili mogućnost dokazati da i dalje žive, da ljetuju, jedu, da se opuštaju, imaju kuću, stan, prijatelje, da uživaju s prijateljima u trenucima dokolice, da imaju djecu, da su ta djeca (i prema kritičkom sudu FB prijatelja) predivna, najljepša, i tome slično.

Facebook je svojevrsno trkalište na kojemu se umjesto ljudi utrkuju duhovi skriveni u slikama, video-materijalu, rečenicama...

Poseban prostor zauzimaju specijalisti za facebook stampedo. Oni ustaju dovoljno rano da bi prvi prenijeli ključne članke novinskih izdanja, portala, televizijskih kuća, blogova, radijskih razgovora... Oni se ne osvrću na komentare koji će im se i suprotstaviti (riječ je ipak o višesmjernoj komunikaciji). U silnoj želji da povećaju svoju medijsku vidljivost oni će nerijetko do iznemoglosti oplemenjivati društvenu mrežu člancima koje svaki vlasnik interneta ionako ima na portalima s kojih se to skida. U tim slučajevima indikativna je uvjerenost tih psihologija da je moguće agresivnim atacima na društvenim mrežama održati i ili razvijati vlastitu medijsku bistu.

Nogometnim stampedima u pravilu je sve manje-više oprošteno. Veliki će nogometni spektakli pregaziti kritičku svijest zemlje domaćina, nevidljivim će učiniti borce za slobodu ili ljudska prava. U prvi plan će isplivati mase jednako obučenih ljudi dresiranih da svoje životne želje usmjere prema timu za kojega navijaju. Spektakl se, dakle, uzdigao na viši nivo. On je danas sposoban odraditi desetine hodočašća istovremeno, ostavljajući trajne tragove sustava vrijednosti spektakla u glavama sljedbenika stampeda.

Ovisnost likovnih, filmskih, dramskih umjetnika, književnika, znanstvenika, neprofitnih i nevladinih organizacija, nakladnika... o sustavu sufinanciranja od

strane ministarstava neke države ili Brusselesa stvorio je novu vrstu stampeda intelektualaca, kao i novu vrstu prilagodbe kreativne svijesti. Treba znati što može proći; treba surađivati; treba biti upućen u okvire u koje institucije upućuju svojim papirima i slično.

Ne treba zaboraviti niti stampedo tisuća i tisuća instant-fotografa iz susjedstva koji će za male novce i svoje ime u medijima biti detektivom, paparazom, reporterom, novinarom. Korporacijsko novinarstvo u traganju za većim profitom posegnulo je za najjeftinijom radnom snagom, svojim potrošačima. Na djelu je dokidanje ostataka tradicionalnog novinarstva suradnjom s osiromašenim čitateljstvom spremnim za suradnju s novinama bez novinara.

Svaki od ovih oblika stampeda počiva na promjenama koje je u život čovjeka unijelo umrežavanje, brzina komunikacije, jednostavnost rada s multimedijom, uključenost velikog broja ljudi u komuniciranje društvenim mrežama, te mobilni mediji i raznorazne aplikacije na tim uređajima.

Fenomen stampeda upozorava na prirodu mas-medija, razotkriva samu bit pa i shemu manipuliranja, nudi nam pojavnu stranu nečega što je toliko blizu da se ne prepoznaje.

Novi ateizam traži oslobađanje od hipnoze mas-medija koji su zauzeli mjesto Boga, kako to slikovito Tony Schwartz piše u knjizi *Media, The Second God.*[6]

Pitanje o umnažanju (umjetničkoga) djela[7] nije se zaustavilo na propitivanju originalnosti, odnosno na pitanjima aure. Njegovo umnažanje otvorilo je pitanje nove osnovice među svim platformama na kojima se grade piramide proizvodnje (viška) vrijednosti.

Suvremena gibanja nastala nakon pokušaja uvođenja PIPA-e i ACTA-e svjedoče o otporu pauperiziranih i u potrošače proizvedenih potencijalnih realizatora slobodne ljudske volje. Europa je ustala na noge, ne zato što bi mislila da autor nekog djela ne bi trebao biti nagrađen ili zato što misli kako bi svijet trebao biti ustrojen tako da jedan njegov dio ulaže sredstva i energiju u proizvodnju umjetničkih, zabavnih i drugih autorskih djela, a da drugi dio ima pravo bespravnog korištenja.

Nešto je drugo u pitanju.

Kontekst otkrivanja tog Drugoga odvija nam se pred očima već nekoliko godina. Raste bunt mladih, nezaposlenih, zaposlenih sa smanjenim pravima, bunt protiv posustalog sustava proizvodnje, izrabljivanja, odnosno bunt protiv dubo-

[6] Tony Schwartz: Media, *The Second God*, Anchor Books, New York, 1983.

[7] A tu ne treba zaboraviti niti stav Jose Ortega y Gasseta koji se retorički pita: Zar nije nimalo čudno što je umjetnost 19. stoljeća bila onoliko popularna; ona je bila načinjena za mase, jer i nije umjetnost, nego ekstrakt života." Jose Ortega y Gasset: *Dehumanizacija umjetnosti*, Litteris, Zagreb, 2007, str. 21.

kih i nepravednih podjela i razlika među ljudima. Kad se pravo na inicijativu, investiranje i dobit okruži zakonima, medijima, policijskim i vojnim snagama – to se pravo pretvara u sistem koji je zaboravio otkuda je krenuo.

Mehanizam proizvodnje ratova poradi trgovine oružjem, naftom, demokracijom i drugim „razmjenskim resursima" polako ali sigurno pokazuje svoje ružno imperijalističko lice. Ideja demokracije spuštena je na razinu staklene perle koja se nudi „urođenicima", a svaka neuobičajena slika neke kulture (naizgled nespojiva sa zapadnom kulturom) ulazi u uži izbor za proizvodnju mržnje prema Drugome.

Bajka o jednakim mogućnostima kapitalističkog uređenja razbila se u komadiće pod udarom filmova Michaela Moora u obliku upozorenja da bajka više ne stanuje u USA ili barem da je tamo ima ali da je rezervirana za djecu ekonomske, političke ili estradne piramide.

Nakon napada na „blizance" u vrlo kratkom vremenu američke su ulice ispunili ljudi-bombe: studenti, intelektualci, nezaposleni, osiromašeni, osviješćeni ljudi. Njima se nije mogla pripisati ideologija terorizma. Nepravda koju Istok osjeća sustiže polako USA u obliku vlastitih energija spremnih okupirati mjesta proizvodnje nepravednog sustava.

Studenti i ostali građani koji su okupirali Wall Street nisu nikada surađivali ni s Bušom niti s Bin Ladenom (kao što ova dvojica jesu); nisu s Bušom ili Ladenom imali zajedničke tvrtke posredstvom trećih osoba (kao što ova dvojica jesu): konačno, nisu sudjelovali u financijskim transakcijama između Istoka i Zapada zamjenom demokracije za naftu (što ova dvojica jesu).

Američke su medijske kuće pokušale cenzurirati sva izvješća akcije Ocupy Wall Street. Na stranu što takve aktivnosti pripadaju uglavnom zemljama u koje Amerika izvozi demokraciju – gubljenje kredibiliteta za izvoz demokracije manje je važno od evidentiranog straha kojega je Amerika pokazala i koji je očigledan.

Strah se razotkriva u poznatosti mehanizama proizvodnje kaosa objavljivanjem kadrova masa na ulicama u koje se želi izvoziti demokracija. Svaki mag huškanja zna da masa privlači masu. Zatvaranje tog kruga proizvodnje mase proizvodnjom slika o masi prvi je korak do rušenja hijerarhije.

Tehnologija korištena za prepariranja despotskih država Istoka za uvođenje demokracije – vratila se tako samoj Americi. Smanjio se dovoz zlatnih poluga iz provincija u Rim. Porasla je potreba oduzimanja od vlastitog (rimskog) naroda.

Medijski stampedo globalnog medijskog manipuliranja okrenuo se prema kaubojima. Jedini je problem što su kauboji – ljudi sa oružjem.

Vrijeme će ipak pokazati da će medijsko oružje kojim je pokoren svijet jednom biti dovoljan i za njegovo oslobađanje.

(„Masmedijski fundametalizam", 2014)

RAZGOVORI SA UČITELJEM: DRUGI KORAK

Rekao sam Učitelju da je i meni
kao i mnogim drugima
bio najteži – prvi korak.

Godinu dana kasnije nastavio je gdje smo stali
u razgovoru:

drugi korak
baca svjetlo na prvi.
Rekao je iznenada
i dodao:

često nam ono čega se najviše plašimo
donese ono što je za nas najbolje.

Tisuće staza zavodi.
Jedan je Put.

LJUBAV I MUDROST

Pitao sam Učitelja:
kako prepoznati dušu sposobnu za Ljubav?
Kako prepoznati mudrost?

Govorio je:
ljubav je mudrost!
Jedino može preživjeti u nama.
Da je tamo nema, nitko je nikada ne bi mogao probuditi.
Da je tamo nema, nitko nas ničemu nikada
ne bi mogao naučiti.

NA KOJU STRANU OKRENUTI?

Pitao sam Učitelja:
Kamo krenuti?
Što njegove slutnje kažu?

Putokazi vode na sve strane
a antene lažu!
Na koju se stranu okrenuti?

Učitelj, zagledan u zalazeće sunce, reče:
Okrećemo se onome
što sjaji iznutra;
onome što ne treba antenu.
Ne laže riječ koja kaže:
ne laže svjetlost koja nema sjenu.

ISTOK ILI ZAPAD?

Istok ili Zapad?
pitam lukavo,
a ON odgovara:
Istok i Zapad postoje
samo za one
kojima je Zemlja
još uvijek
ravna ploča.

SLIJEDI SEBE

Jednom sam sa Učiteljem bio daleko
od bilo kojeg mjesta na kojemu
je on podučavao ljude Šutnji i Riječi.
Sjedili smo za običnim drvenim stolom,
na kamenoj terasi, visoko iznad mora.
Odnekud se pojavio čovjek i,
iznenađen što je na tom mjestu ugledao Učitelja,
ispričao kako je krenuo prema Učiteljevu domu,
ali kako ga je nešto vuklo prema jugu
kamo je sada i došao,
gdje je sada i sreo
Učitelja

Učitelj je ustao, zagrlio ga i rekao:
Slijedi i dalje – sebe.

MAJKA

Pokret
bilja milja
ruke muke
pahulji
milovanje.

Glas
strune vune
grla vrla
grlići
pjev.

Nit
svile mile
njene zjene
sunce zračak.

PLES UMORA

Tišina sobe je ovaj ples bilježila kao bitku, dok je Adem to osjećao kao ples... Unutrašnjost je van, a vanjština je unutra. Onim što je unutar ljudi stvaraju svijet, a onda taj svijet, ono što je vani, reflektuje se u njih... Ljudi bježe od istine u cvijetnjak sna o životu...

Hrvajući se sa umorom laganim je korakom išao prema sećiji. Umor je osjećao kao krug, ne znavši gdje je početak a gdje kraj. Težinu u tabanima, koje je sa sve većom teškoćom odljepljivao od poda, počeo je osjećati na zglobovima, potkoljenicama, koljenima... Zatim se umor postepeno penjao prema glavi, koju je drugi kraj ili početak umora već obuzeo. Posljednji ples susreta tih dvaju početaka ili kraja umora otplesavao se na podijumu koji je predstavljao Ademovo tijelo smješteno na sećiji. Završna pirueta plesa izvođena je na očnim kapcima, nataloženim monotonijom svakodnevnog života, koja ih je svojom težinom prinuđavala da se zatvore. Ali san, san o drugačijem životu, koji je prisutan u svakom čovjeku, stavljao je podupirače sprečavajući susret očnih kapaka. Težina svakodnevne monotonije postajala je sve veća, tako da je lomljava staklenih podupirača sna o drugačijem životu najavljivala kraj plesa i spoj očnih kapaka.

Bljesnula je tama prekrivši zjenice iz kojih je probijala svjetlost tame. Izvan prostora u kome se on nalazio sudarili su se nebo i zemlja.

Tišina sobe je ovaj ples bilježila kao bitku, dok je Adem to osjećao kao ples. Između njega i prostora u kome se nalazio sudarali su se pojmovi: ples ili bitka, ili pak ritualni ples urođenika prije odlaska u lov ili rat, ili ritualni ples poslije uspješno okončanog lova ili rata...

Ili... Ili...

Sve je jenjavalo i rađala se svjetlost tame. Adema i prostor obuzimalo je nedešavanje. Da, u tom prostoru, na tome mjestu prestalo je sve da se dešava. Ali i samo nedešavanje sadrži u sebi dešavanje. Dešava se da se ništa ne dešava. Zamro je san o drugačijem životu, stvarni život je savladan umorom na sećiji prekrivenoj nepomičnim Ademovim tijelom.

Nedešavanje u sobi poremeti zvonjava telefona. Činilo mu se da sanja te ne osjeti potrebu da se digne. Uporno zvrcanje telefona vraćalo ga je u sobu u kojoj se

nalazilo njegovo tijelo. Zvuci koji su dopirali iz telefona ulazili su u njegovo tijelo dokazujući mu da je to stvarnost. Pokušao je da se digne, ali mu je nedostajala trunka snage. Još nekoliko zvonjenja telefona ulilo je snagu u njega i on se diže. Otišao je do telefona, podigao slušalicu. Iz nje se čuo glas:

– Halo! Jesi li to ti, Ademe?

– Da, ja sam – mrzovoljno promrmlja, a zatim upita:

– Ko je to?

– Tvoj život – odgovori glas iz slušalice.

– Nije mi do zezanja. Ko si ti i s kakvim pravom me zoveš u vrijeme odmora?

– Ja sam tvoj život. Otišao sam od tebe i osjetio potrebu da ti se javim – odgovori glas iz slušalice...

(Oteta prošlost – svjetlost tame ili tama svjetlosti, 2014)

ČULA

Ja ne mogu gledati vašim očima,
Vaše i moje naočale imaju različitu dioptriju,
Zato ne mogu gledati ni vašim naočalama.
Možda.
Možda mogu pokušati gledati vašim naočalama,
ali slika je mutna...
Moje su naočale ostale u kući razbijene.
Razbijene su u ruci jednog djeteta
koje je trčalo da mi ih donese
dok je granata aveta prošlosti
pogodila baš tu,
tu, da, tu
gdje se nalazilo dijete
s mojim naočalama u rukama.

Ja ne mogu čuti vašim ušima,
jer mojim ušima svira vjetar ljubavi i sreće,
autonomnosti, slobode, morala,
dok ga razbija fijuk metka koji tupo udara
u stablo šume koja vodi do rovova na ratištu.

Ja ne mogu koristiti vaše čulo mirisa,
jer je moj nos na sred moga lica.
U njemu su pomiješani mirisi cvijeća
sa mirisom žena koje su tek oprale kosu
i suše je na zrakama sunca.
Tako one lažu same sebe da život ima smisla,
dok im u nosnicama vječno ostaje
miris njihove ubijene djece, supruga i bližnjih.

Hrani koju jedete
vi dodajete razne začine
egzotičnog ukusa,
a moj svaki zalogaj
začinjen je ukusom života i hrane koju su bacali iz aviona
nama u ratnom okruženju,
prazneći tako svjetske magacine.
Što god pojedem ima ukus leće iz folije
koja se kuha satima, a ne može da se skuha
jer je stara skoro koliko i ja.

Vi svojim rukama držite knjige,
slike porodičnih albuma
dok vam kroz čula dodira prolaze sjećanja na minule dane,
a ja bez knjige i porodičnih albuma moram da razvijam taj osjećaj,
osjećaj dodira prošlosti,
jer sve je izgorjelo, a ono što nije „oslobodioci" su bacili na smetljište.

Vi živite,
gledate, slušate, mirišete, kušate i dirate
život vašeg vremena.
A ja?
Kažu da živim.

MAMINE NARANDŽE

Imali smo smještaj u nekom hotelu u Aškelonu, lučkom gradiću na jugu Izraela, dvadesetak kilometara udaljenom od Gaze. Odlazili smo iz Natanije (također primorskoga grada, ali smještenog u sjevernom dijelu zemlje), preko Tel Aviva, dolje prema jugu, u Aškelon, direktno na plantažu narandži gdje se gradila nova fabrika za obradu i pakovanje agruma za izvoz, i tamo ostajali do kraja radne sedmice.

Kada sam prvi put ušao u onu nepreglednu šumu narandžinih stabala, odmah sam poželio da tu čarobnu ljepotu jednoga dana pokažem svojoj majci. I ocu, naravno. Čim „stanemo na svoje noge", tek smo zakoračili u novi život, u novoj domovini.

I kada ih konačno ubijedim da let avionom u stvari nije ništa strašno.

Vozio nas je Senko, drag i dobar mladi čovjek, nešto stariji od mog starijeg sina, inače bivši Sarajlija, nesuđeni roker, svojom novom „škodom-felicijom", kupljenom na kredit samo nekoliko mjeseci nakon izlaska iz pakla ratnog Sarajeva. Nekoliko puta je tamo, boreći se da prežive, prolazio onim tunelom ispod aerodroma, švercujući sve i svašta, ali je uspio da s majkom i bratom (otac mu je umro prije rata) kao izbjeglica dođe u Izrael. Pričao mi je kako su svojevremeno tamo neki gurali vagonet po improvizovanim šinama u kojem je bio Alija, i da se stasiti vojničina iz predsjednikove pratnje u jednom trenutku malo više uspravio, te u niskom tunelu opalio glavom o gredu i ne trepnuvši, brojeći zvijezde, opsovao državu. Predsjednik je, nakon nekoliko sekundi konsternacije, dok su ovi i dalje gurali vagonet kao da se ništa nije dogodilo, ne okrećući se samo blago prozborio: „Sabur, sinko, sabur..."

Senko, onakav snalažljiv i pronicljiv, a kao i dobar prijatelj sa određenim „stažom" u novoj domovini, odveo je prvo moga sina u tu firmu gdje se moglo zaraditi više od „minimalca" koji obično sljeduje pridošlicama, a onda su njih dvojica zajedno nagovorili i mene da napustim posao u fabrici tampona za žene i da se kod njih oprobam kao farbar!?

– Možeš ovamo imati bar 30 posto više...

– Ali, ljudi, nemam ja veze s tim, nikada nisam držao farbarski pištolj u ruci...

– Naučićeš... A sa tamponima kao imaš veze!? Tako to ovdje ide... Uostalom, slaži nešto kao i drugi!

Odmah prvoga jutra kada sam došao na novi posao, stari Jeheskel, naš bog i batina, iskusni vuk, ispočetka, spoznaću ubrzo, nije zagledao u moje ruke i sposobnosti, već samo u oči i dušu...

Bilo me je stid, priznajem, samoga sebe kada sam prvi puta povukao „obarač" pištolja za farbanje, dok su se Senko i moj sin (već „vareni i pečeni" u toj firmi) krili negdje ispod dugačkih željeznih konstrukcija koje sam ja, navodno, trebao da pripremim i prefarbam toga dana specijalnom bojom „amerton"...

Da ne gledaju bruku!

Pneumatski pištolj nakon blagog pritiska na „okidač" odnio mi je ruku negdje u stranu, dok se Jeheskel kiselog osmijeha „divio", bodreći me da nastavim.

Navraćao je poslije svakih sat-dva, negdje do iza podneva, a pri kraju radnog vremena je rekao Senku, onako u prolazu, da bi „nešto i moglo biti" od mene...

Prve sedmice povećao mi je platu dvadeset posto u odnosu na početni dogovor, a do kraja mjeseca na cijelih pedeset procenata! Do završetka projekta, koji je ugovoren na godinu dana, moja plata je udvostručena, a gospodin Jeheskel mi je saopštio da već računa na mene u novom poslu koji ćemo, navodno, realizovati u Španiji!

Ta nova fabrika nalazila se u sred velike plantaže narandži na sjevernom ulazu u Aškelon. Kada sam prvi put, na jednoj pauzi, sjeo na granu niskog stabla, zarekao sam se u sebi da ću svojom rukom ubrati nekoliko najljepših mirišljavih plodova narandže i ponijeti svojoj majci kada prvi put krenem u zavičaj.

Majka je baš voljela ovo voće, i svi mi, njena djeca, redovno smo, već kao svoji ljudi, odlazeći u posjetu roditeljskom domu sve do rata neizostavno među darovima za najmilije redovno imali i sočne, lijepe narandže, zna se za koga.

Nismo se vidjeli tri godine i čim se završi ovaj posao u kojem sam postao pravi majstor, planirao sam: odlazim kao Izraelac da posjetim svoj rodni kraj, mile roditelje, familiju i prijatelje. Tamo je bila već neka nova država, sa novim dokumentima, a ja osim izraelskih nisam imao nikakve druge, no – vidjećemo.

Plašeći se stalno nečeg nepredviđenog, bez prestanka sam sanjao dan kada ću ponovo vidjeti svoje najmilije, sve do šestog marta '97. kada sam konačno sletio na beogradski aerodrom. Iz toga grada sam, dvije godine ranije, s lažnim pasošima ilegalno prebačen sa starijim sinom, vojnim obveznikom, u Budimpeštu, dok je supruga ostala u Beogradu sa mlađim djetetom čekajući putne isprave za glavni grad Mađarske, i to u jednom pravcu... Dakle, bez mogućnosti povratka sa postojećim ispravama u svoju otadžbinu...

Ostvario mi se taj dugo sanjani san o ponovnom susretu s roditeljima, a onda, nakon dva i po bajkovita mjeseca uslijedio je novi rastanak.

Majka je, čvrsto me stežući uza se, zaridala kao nikada do tada, da bi i kamenu, a kamoli mom ranjenom srcu, potekla suza. Trebalo mi je nekoliko dana da

prebolim taj naš tužni rastanak, tješeći se skoro nikakvom nadom da će oni, moji mili roditelji, ipak možda smoći snage, bez obzira na starost kojom su se branili od dalekih putovanja, doći nam u posjetu u našu novu domovinu...

Odveo bih Majku odmah, čim se malo odmori, u voćnjak „Fri Or", nepreglednu plantažu narandži, tamo gdje sam radio, odmarao se za vrijeme pauze na grani niskog stabla narandže i maštao o trenutku kada ću ih ponovo vidjeti, svoje roditelje od kojih me vihor rata rastavio sudbonosne '94. godine. Odveo bih je da sve to vidi, a ja da uživam u njenom osmijehu sreće, zamišljajući njeno spontano oduševljenje neviđenim prizorom: „Ovdje je, dijete moje, kao u raju!", kao da sam je već čuo.

Iz Natanije smo morali da selimo 1998. i ponuđeno nam je pet lokacija širom naše nove domovine, od sjevera ka jugu, i obratno, između kojih možemo birati onu za nas najpovoljniju za život u svome stanu. Najjužnija tačka u toj ponudi bio je baš ovaj Aškelon, ali zbog blizine Gaze prevashodno i drugih nam povoljnijih varijanti nismo ni razmišlljali o toj lokaciji.

Odabrali smo Ašdod, luku dvadeset osam kilometara južno od Tel Aviva, grad s prelijepim plažama sa zapadne i raskošnim plantažama voća s njegove istočne strane...

Ponovno seljenje, uređivanje stana, snalaženje za posao...

Otac je, stizale su vijesti, sve više pobolijevao, odlazio na oporavke u bolnicu, tako da se i ono malo nade da će možda doći da nas posjete pretvorilo u brigu zbog njegovog sve lošijeg zdravlja.

Majka nikada nije bila bolesna i utoliko je bila šokantnija vijest o teškom moždanom udaru koji ju je zadesio, kao i spoznaja da je, čim je prvi put došla k svijesti, pitala za mene, da li ću doći, što nikako nije upućivalo na dobro. Uvijek nas je, naime, čuvala od formalnosti bilo koje vrste i učila da se bespotrebno „ne razbacujemo" s preskupim putovanjima.

Ponio sam nekoliko najljepših narandži koje je birala njena snaha na ašdodskoj pijaci i koje će joj ocijeđene na slamku u dobojskoj bolnici davati Seka, drugi dan nakon mog hitnog dolaska preko Istambula i Sarajeva, najbržoj mogućoj vezi tih kritičnih dana između Tel Aviva i moje bivše domovine.

Sve bih dao da sam joj mogao pokazati onaj voćnjak u kojem sam zaradio novac za prvi dolazak u svoj zavičaj poslije rata, ali bio sam jednostavno bespomoćan.

Od svih velikih želja i nadanja ostao je samo ispijen samrtni gutljaj narandžinog soka na slamku i čarolija varljive primisli da možda ipak ima boga; „Što je ovo dobro, dijete moje, kao najbolja rakija...", prozborila je Majka između dva gutljaja narandžinog soka.

Seka se radovala kada je majka ispila skoro pola čaše soka, uzdajući se u to kao u dobar znak na putu skorog oporavka.

Majka je umrla četvrtog dana nakon mog dolaska, četvrtog februara 2001, u ranim jutarnjim satima, u bolničkoj postelji, sama.

Ako ima boga, ona je u raju gdje vječno sunce sja nad vrelima hladne izvorske vode, okruženim beskrajnim livadama mirišljavih trava, voćnjacima žutih naranđži i plavih šljiva mađarica iz njenih bašta...

Bilo je hladno i ružno jutro, kišilo je, kao da je i nebo plakalo kada smo došli da je obiđemo toga jutra, četvrtog februara, ali nje više nije bilo u sobi na njenom bolesničkom krevetu.

Na sahrani šestog februara bio je pravi ljetnji dan, sunčan i topao, a dvije pčele su na buketima kraj odra moje majke ljubile svaku laticu jarkih boja, i to samo na onom vijencu od svježeg cvijeća s kojim smo se mi, njeni „Izraelci", posljednji put opraštali od svoga Anđela.

POMRAČENJE NA UMU

1. Negdje oko ponoći
telefon uvijek zvoni strašno.
Čujem kaže – dolazimo odmah.

Zrno je, kaže liječnica, pogodilo očni živac,
ali oko nije iscurilo.

Nisam htio, gospođo, oprostite mi, molim vas, kaže mi
njegov prijatelj.

Hoćeš li ostati sa mnom, mama, kaže moj sin,
nisam ništa kriv, samo sam sjedio.

Ja ne kažem ništa, grozničavim.

2. Jutro je
na osvijetljeno bolničko staklo osulo rafal
zalutalih pahulja.
Pogođena, gasi se noćna rasvjeta.
Osluškujem povremeno pucanje
glasa.
Previše pucnjeva za jednu noć.

3. Muka mi je. Odvode te glave naslonjene na jastuk.
Ti si mlad i lijep. I imaš kriv nos.
I moj si.
Dala bih ti oba oka, ali oni neće. Kažem, bit ću dobra, molim vas.
A oni, ni da me pogledaju.

4. Četiri urezana sata
tako bijela da se zidovi stide.

Kad su te dovezli, pokušavam ustati, oni se iskosiše.
Brišem ti znoj sa čela, čekamo Novu godinu
zatvorenih očiju i ruku spremnih na pljesak.
Koliko bičeva za moje grudi je dovoljno
da se bljesak pretvori u sreću na uglu usana,
u vid,
u oko,
u živac.
Koliko pomračenja mogu imati na umu kada je najgore?

5. Sanjala sam malograđanski mentalitet,
a drugog nema. I nas spremne na dobrostivi oprost.
Ako oprostiš ti, mogu li ja?
Budi nas miris bolničke kave
Zaboravi kavu. Pretvarat ćemo se da si tek rođen, a ja milosti puna.

CITIRAM BUKOWSKOG

Samo misliš da sam ti blizu,
gomila krhotina si iza ogromnih podočnjaka,
postojiš li barem kao istina?
Pišem te s toliko riječi besmisla.
Iščitavam Mülera, njuškam po citatima, kradem umne rečenice,
obožavam Bukowskog, njegove riječi uglavljujem negdje između
lijeve i desne strane mozga, između usana, između dojki, pod rebrima,
ispod pazuha i među nogama, jer moral ne postoji među nama;
on je za one koji žive svoj život, a mi živimo svoju smrt.

Probala sam neljudski iskreno uvjeriti sebe
kako mi je u toj vanjskoj orbiti sasvim udobno.
Nisam izgubljena, perverzna ironija ljudskosti sam.

Znaš li kako je u snu važno da ne padneš
prije nego te probude u sigurnoj kući bez ljudskih prava
kad si žedan ljubavi, a san ti se ne ostvari.
Postoji negdje moja stvarnost, ali nemoj je dokučiti,
psihološki steriliziram sebe.

Gledam slijepca kako pleše tango držeći u naručju
miris žene, s osmijehom u mrtvim očima i licem
koje kaže: Vi zamišljate glazbu, a ja čujem
njeno srce.
Osjećam vidi nas toplinom bliskog tijela, a ja se nerazumno
prepoznajem u raštimovanom klaviru.
Ovo je glazba, preteška.

„Većina ljudskih smrti obična je prevara,
ništa tu nije ostalo za umrijeti."

KORIJENI

Jednom sam ti obećala da ću te čekati
ispod drveta pokraj tvoje kuće,
uz bunar i tarabu s onom ludom
pticom što te noću budi.
Nema veze što više nemaš bunar ni tarabu,
dovoljna je i ptica kojoj se zanebesalo
od ljubavi
pa ne može odletjeti.

Kako, nemaš ni drvo?
Oprosti, nisam te pitala: bole li te korijeni u zemlji
gdje te nitko ne čeka?

MOLITVA

Kaže Minela da je u prošlom životu bila stara
prelakirana vitrina u sobi nečije nane.
Neke noći su posve same, šapnem joj. Zamisli
žuti krug petrolejke, oči nanine,
kad isključimo suze, k'o slika Bogorodice.
Tako je mračno da ne moramo ni da gledamo
svijet u kojem živimo. Tup udarac pada, na koljena ježi.
Savijena leđa nisu onakva kakva izgledaju, još su gore
grede i rogovi krovova mogu raspuknuti
nebo. Vidi Minela, nana i ja iste
kad kleknemo da se pomolimo.

OSTACI ODBJEGLIH ŽIVOTA

Ljubavi,
najnovije vijesti i danas su iste, svi i dalje sanjaju moć,
naše su se zemlje poubijale, braća razdijelila na države,
ostaci odbjeglih života razbacani.

I ti si odbjegao,
a stvorili su novo društvo, bolje.
Relikvije su jeftine, djeca umiru od predoziranja,
radnici dobivaju PTSP od nerada,
profesorice spavaju s učenicima
i knjige nitko ne kupuje.

Vidjela sam
sigurnu kuću, izgleda kao zatvor za slobodu.
Epidemija gripe ubija siromašne.
Dječja sela u kojima su djeca djeci majke, propadaju.
Antologijski pjesnici vire ispod sukanja i pjesnikinje
puše potajno.
Ljubavi,
družim se s pjesnicima.

Danas nam se pridružila i gospođa u crnom.
Kaže: umro mi je muž prije tri dana, i onda je počela.
Nitko se nije usudio prekinuti je dok ga je sahranjivala.
Bila je to bol skoro jača od one kad ju je ostavio
i nije mogla prestati čitati.
Kao i onaj mladić preko puta mene
što me uporno gledao u oči.
Kad je progovorio, čula sam:
Jučer mi je umrla mama, eto toliko.
Ustao, navukao jaknu i otišao.
I ja sam ustala, ljubavi, i okretala se oko sebe.
Nemoj me upozoravati da šutim.
Šutim u sebi.
Kažem, ustala sam i okretala se dok me nisu pitali:

– Halo, tražiš li nešto?
– Tražim.
– Što?
– Svoje dostojanstvo.
Ostao si mi dužan,
ma ništa bitno, tek jedno obično objašnjenje
kako sam ti postala komad mesa, ljubavi.

TREBALA BIH ZNATI KONTROLIRATI SVOJA OČEKIVANJA

Pred samim ulazom kuće
ležao je crn i mrtav pas u lokvi krvi.
Jedna žena s licem potpunog očaja stremi u njega. Gola i divlja.
Takvu kakva jest steže lanac kod vrata
što se uvijek zalupe pred licem. Nosnice joj drhte. Nožni prsti
imaju dar da te prepoznaju, a ti imaš moć da je skameniš.
Za tebe vonja poput ljubavničke postelje.

Tu ja živim. S leđa me podsjeća
u ovoj prašumi tišine.
Između pobacanih jastučića
umjetnog cvijeća i slika smiješe se
ribe poletuše dok uskaču u vrelinu kamina.
S vremena na vrijeme hvatam krila pa zajedno ispuštamo dušu.

I ti si tu, razornog osmijeha. Naplaćuješ povratak ulaskom u pakao.
Vrtim se i gorim. Opet
na radiju provincijski skup odličnika
zacrnjuje ionako crnu budućnost ustajale vode.
Napolju ni jesen ni zima. Posljednji čas za krizanteme.
Žuti im halteri spremni da se otkače.
Svitanje otkri zrcala. Rosulja uvijek zamagli pogled.
Te crvene oči prepoznam. Svakog jutra tumaraju po mojim daljinama
da pronađu ženu koja se umilno davi u meni
dan za danom, vjerno odražavamo njeno lice,
starice.

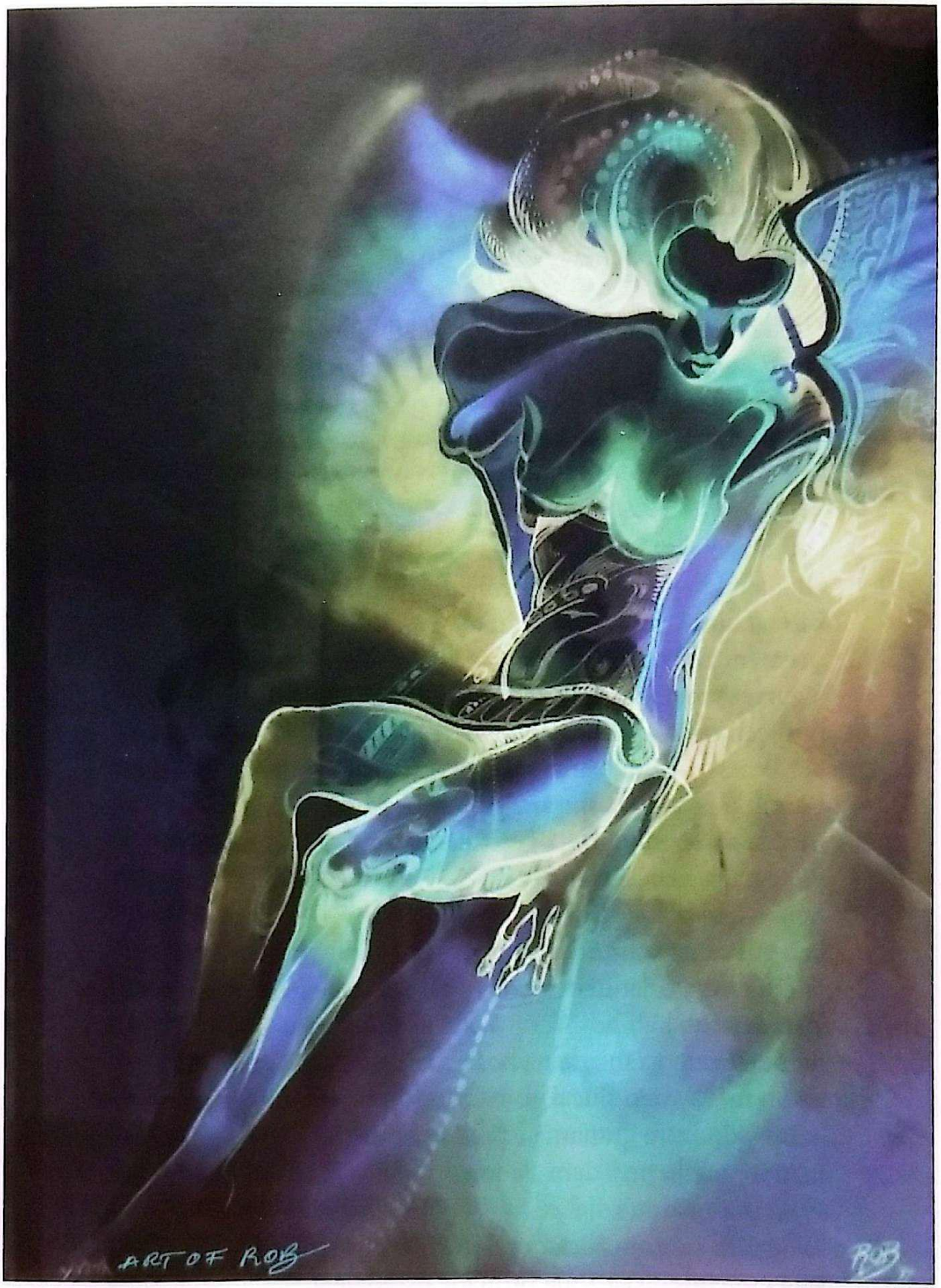

Jadranko Durmić - Rob: "Akt", akvarel

ZADNJA BOSANSKA ZIMA

Kamo god idem nosim je kao nasljednu bolest
ostala mi je u kostima
u koštanoj srži
Zima mi je ljeti na Hvaru Korčuli ili u Opatiji svejedno
ona u meni traje beskrajno duboko se ukorijenila
Tko zna u kojem dijelu mene leže svi njeni snjegovi
koji su dok mene nije bilo
kao u narodnim pričama o ukletim predjelima
padali sedam dugih godina
i pretvorili se u ledenjake
Otada mi se godišnja doba mijenjaju
kao na filmu samo pred očima
a u meni zima traje
Sigurno sam u kostima kad sam odlazila ponijela
posljednje bosanske snjegove
bez svijesti da ih nosim zauvijek
Kažem u kostima a tko zna gdje su se zavukli
možda mi stanuju u sivoj moždanoj masi
pa se sruče neočekivano
taman kad se opustim na +30 C i uživam
kao gušter na suhozidu
Iz čista mira osjetim odnekud puše vuče me ledeni
vjetar za rub haljine
prepoznajem ga miriše na bosanske snjegove
ali on mi za svaki slučaj
maše palminim granama ispred nosa da me uvjeri
Iako u pravilu ne jedem sladoled
svaki put na dnu zdjelice
s voćnom salatom žličicom dotaknem sleđeno voće
Moja me bosanska zima pronađe usred ljeta
na uskim ulicama primorskih gradova

izvuče se iz nekog podrumskog otvora
ili iza tamnih oltara u romaničkim crkvama
Zbog nje jedino ja nosim vunene veste na ljetovanju
a kad ulazim u more svaki put poželim navući čarape
Zbog nje mi ti kažeš kako si ledena
daj da ti ugrijem ruke.

Zagreb, 3. III 1999.

IZBJEGLIČKA

Konačno privid slobode
Vlasnici stana su otputovali na vikend
da se odmore
Ručat ćemo sami
U frižideru se hladi konzerva
s uputama za spravljanje
na nama nepoznatom jeziku
Konopac je slobodan
možemo objesiti rublje ili...
Konopac je uostalom katkad slobodan
Posjedujemo žute kartone možemo otputovati
u drugi dio grada u Maksimir na primjer
i gledati kako se hrane
životinje
Za večeru imamo loše vijesti iz domovine
i mlijeko u prahu
Možda će biti bolje nego jučer
Jučer nismo nikako jeli
jer je policija provjeravala naš identitet
i strogo nas ukorila
Nije važno što ste Hrvati
vi ste u stranoj zemlji
I ne smijete tako često zvati MUP
zbog domovnica
Imamo rješenje kažemo
misleći na konopac

Oni odlaze
Mlijeko u prahu se zgrudalo od vlage
Nije važno
Zdravo je katkad preskočiti večeru.

Zagreb, 1993.

DOMOVINA U KOFERU

Kad raspakiram jedini kofer
u bilo kojem hotelu
oblake iz domovine
stavim na najvišu policu
kako se ne bi izgužvali
Sjećanje na fotografije
koje nisu dospjele ostarjeti
držim pri ruci u razini očiju
S ostalim uspomenama postupam oprezno
Kad otvaram ormar bilo kojeg hotela
dijelove svoje domovine objesim
na vješalice
Cipele na kojima je još prašina s cesta
iz moje domovine
složim klečeći
Pogledam li se iznenada u zrcalu
ugledam Dinaru među obrvama
Brižljivo slažem kanton s bijelim košuljama
kanton šarenog rublja polažem
jedan kanton za prljavo određujem
razdijelim ostatke
Zaključam ormar bilo kojeg hotela
i s ključem među dlanovima
razbaštinjena
na rubu tuđeg kreveta dugo plačem
Iziđem li među prijatelje koji imaju domovinu
tješe me ravnajući mi Dinaru među obrvama
Plivine slapove zaustavljaju papirnim maramicama

Ja ne plačem samo me peče sol iz domovine
ispod kapaka
Kad se vratim otvorim ormar bilo kojeg hotela
u kom stanuje moja domovina
a on sav miriše
majčinom dušicom.

Hvar–Zagreb, 23. IV – 28. IV 1993.

GODINE

Sad nam se više ništa ne događa
poštari su davno zaboravili naše adrese
Sad nemamo praznika osim kad u novi album
stare slike lijepimo
pa zagledani u prepoznat lik
trgnemo se od straha da ne slijepimo
jer se oči magle

Od svega nam je ostalo
da pričamo što nas boli što smo snili
da brojimo samoće satove
Pred noć mislimo koga bismo
pozvali na sprovod (kad bi se moglo)
kao u svatove

Jedino što nam se događa
jest kucanje srca kad netko pokuca
pa poslije brojimo otkucaje
kao nekad tuđeg na prsima

Brojimo rođene prste u krilu
kao da ih je s godinama manje
Jedino što nam se događa
to su skrivene sanje
kad tuđi prozor dugo gori
Da se krišom od stvari

s nekim nevidljivim
o novom bolu toplo zbori

Možemo još hraniti ptice
milovati u prolazu tuđe djece tjeme
i misliti na prosuto
po tuđim omeđenim vrtovima
rođenog srca sjeme.

PRIZOR KOJI BI TREBAO ZVUČATI UTJEŠNO

Meni se zapravo nije ništa dogodilo
uspjela sam izići iz grada prije nego
što su zarobili moju žutu svilenu košuljicu
prije nego što su bajonetom skratili moje
predugačke suknje
koje ionako nisi volio zato što su sakrivale koljena
Kažem ništa mi se nije dogodilo
Ali
ja još uvijek dršćem bosa na mokrom betonu
nekog logora
i mene više nikad nitko neće pronaći
Daleko od svega obavljam svakodnevne poslove
sasvim slobodna
Ali
u svakom me snu ponovo zarobe
dok se branim pokušavam pobjeći plačem
sve me boli toliko da se na javi
ne smijem pomaknuti
Kad nitko ne gleda pipajući tražim natekline
i brojim nokte na prstima dok se držim za rukohvat
u tramvaju
Normalno razgovaram smijem se pišem ljubavnu poeziju
jedem s tekom i redovito
Ali
ja u stvari sklupčana u kutu nekog logora bosa
na mokrom betonu plačem

Kad na TV prognozi najave pad temperature
sjeverni vjetar i snijeg u gorju
ja se uz vruć radijator tresem
zato što stojim bosa iznad jame na suhomrazici
i čekam da me prozovu
Dok ti telefoniram i dogovaram se za kavu
kojoj se radujem
vrlo precizno crtam rešetke na papiru
Mene nikad nitko više neće moći osloboditi
a ti mi kažeš spavaj ništa se nije dogodilo.

Zagreb, 17. XI 1995.

PRIZOR S PUTNIKOVA BRDA

Na tom je mjestu zemlju sigurno nešto
jako boljelo
tako valjda nastaju sva brda
Zemlja nepodnošljiv bol izbaci iz sebe
i poslije to utrne i zadeblja
Tko zna kad je na tom brdu boravio
netko usamljen
Bježeći od svoga bola došao na ovo brdo
i tako je brdo dobilo ime
O putniku se ništa ne zna ali sam sklona
povjerovati kako je u osnovi svakog putovanja
bijeg
S brda se vidi moj grad kao na razglednici
ispod koje piše p a n o r a m a
S brda se vidi i moj balkon obješen
kao kengurov tobolac
Tu ću napisati pjesmu o Putnikovu brdu
kad siđem u grad
tako sam mislila
U međuvremenu su se na Putnikovo brdo
penjali izletnici zaljubljeni i djeca
Njihov smijeh je visio na lišću unaokolo

Kad su na Putnikovo brdo dovezli tenkove
započeo je rat
Kroz crnu cijev tenka M-84
bijelio se grad
Od prvog pucnja lišće se pokidalo
i razbježalo odnoseći smijeh
u klorofilu
Dok daleko od doma na tuđem balkonu
pišem pjesmu o Putnikovu brdu
moj balkon pretvoren u lagan bijel oblak
putuje visoko van domašaja tenka M-48
Sklona sam povjerovati kako je
u osnovi svakog putovanja
bijeg.

Zagreb, 12. VIII 1995.

NA GRANIČNOM PRIJELAZU

Lipanj je a već je vruće
Kolona se smotala kao zmija na suncu i pravi se mrtva
Između mene i druge strane ispriječila se rijeka
željezni most carina i još koješta
ali to drugo je samo u mojoj glavi

Vraćam se iz domovine a ne znam ni zašto sam išla
Stalno mi se čini kako moram
makar povremeno provjeriti
je li sve onako kako sam ostavila
Neobično drvo u gradskom parku rascijepljeno nadvoje
koje procvjeta ljubičastim grozdovima
čim čuje da sam doputovala

Sve sam viđeno pospremila
Za puste dane koji su neizbježni
Glavom naslonjena na prljavo staklo
Čekam strpljivo jer mi ništa drugo ne preostaje

Cariniku sam sumnjiva
Što nosite pita i gleda me duboko u oči
uspoređujući moju lijepu fotografiju i prazno lice
Ispod lagane haljine nemam skoro ništa
ako izuzmem malo sala koje mi se godinama taložilo oko struka
dok sam čekala da zaživi Daytonski mirovni sporazum
Nosite li nešto nedopušteno
pita glasom koji ne trpi odlaganje
nosim kažem ali nije za carinjenje
O tome ja odlučujem
govori
I drugom rukom nervozno kucka po mojim ispravama
Pokazujem mu nebo iznad nas
vunaste i mirne nebeske ovčice na plavoj podlozi
modru crtu brda što se čitavim putem namjerno vuče
meni iza leđa da mi pojača grižnju i onaj osjećaj
koji iseljenici zovu lijepim imenom
nostalgija

Najsumnjivije su ove klimakterične babe
govori odlazeći u metalnu kućicu
jer mu je za razliku od Sizifa
stigla smjena.

Sl. Brod, 4. VI 2002.

PROLOG

Neko nije prisutan, neko je odsutan. Ili je odsutan, ili se nije pojavio. Ocenjujemo da je u njegovom mišljenju (odsutnom mišljenju) potpuna istina i da je sam život nesagledliv bez njegovog svedočenja.

Ne verujemo da mislimo na Alariha. Alarih je uvek odsutan. Bio je s nama, i još uvek je s nama, svojim delom, nacrtom, postavkom. Izmislio je sve ne ulazeći u izmišljeno. Ostao je u svom mišljenju, u vlastitoj ideji, ostao je nepomičan, ostao je izvor iz kojeg ističe naše. Stvorio je dva sveta, svoj i naš. Svoj je ostavio u mirovanju, a nas prepustio toku i promeni. Nije se odmakao od izvora, nije se izlio u tok i zato neće da doživi kraj. Večnost je uvek na početku, nikad u toku i na kraju. Neko je odsutan. Svi osećamo da ga nema – da je prisutan, kružnica saznanja bi se zatvorila, a pitanja iščezla. Život bi se sastojao, a verovatno se i sastoji, samo od odgovora. U istini nema pitanja, u njoj su odgovori. Da je s nama, ne bismo se pitali, znali bismo da odgovorimo na sve nedoumice.

Dok je odsutan, dok nije s nama, život će da bude enigma. Nerešiva enigma. Na sva pitanja moći će da se odgovori tek u njegovom prisustvu. Tada će život biti bez pitanja: vidljiv i u svetlu i u tami, i opipljiv i kad je blizu i kad je daleko. Njegovo prisustvo pretvoriće i prošlost i budućnost u sadašnjost.

* * *

Postojanje nije nastajanje: postojanje je dokaz da postojimo, a postajanje da nastajemo – da smo još uvek u budućnosti. Budući da se stalno postaje, stalno smo u budućnosti. Ko postaje, nije postao, a ko nije postao, nije u sadašnjosti. U sada će da bude tek kad postane. Osećam da ne postojim i da tek nastajem, da nisam sada, u momentu dok osećam i dok razmišljam – da ću danas da dođem iz budućnosti, a ne iz prethodnog. Iz prošlosti bih mogao da se vratim, u budućnosti je moguće samo nastati. Dolazimo iz budućnosti, budućnost nas potiskuje u prošlost, u sećanje. Ne obnavlja nas, nego nas gradi i razgrađuje. Čini nam da sadašnjost nastaje i da postojimo u dolazećem. Nastajemo iz budućnosti, a nestajemo u prošlost. Ostajemo u budućnosti, a nestajemo odmah nakon postanka. U sadašnjosti je samo živo postojanje. Trenutak postojanja. Da nestajemo u budućnosti.

nost, moglo bi da se očekuje povratak. Stalnost nastajanja uzrokuje nepostojanje, budući da postajanje nije postojanje.

* * *

Odakle gledam?

Gledam iz budućnosti ka sadašnjosti, živom životu, i ka prošlosti, sećanju.

Iz budućnosti osećamo, mislimo, spoznajemo. Iz budućnosti se sećamo.

U budućnosti smo svim čime nismo dovršeni, do kraja ostvareni i što nismo proživeli. Iskustvo je, očitovano iskustvo, delom u budućnosti, a delom u sadašnjosti. U budućnosti je kad je nešto u najavi, u izgledu da će nešto biti ostvareno i očitovano. U sadašnjosti je i očitovano i ostvareno.

Budućnost je u semenu, u klijanju; stapka je budućnost naše klice, prut budućnost stapke, pup je budućnost cvetu, cvet je budućnost semena. U budućnosti je neodživljeni život, u sadašnjosti je život koji živimo, u prošlosti odživljeni život.

Budućnost nas dovodi do života.

Iz budućnosti dolazimo. Ka budućnosti ne idemo. Idemo ka prošlosti, ka sećanju i ka nestajanju. Odlazak iz budućnosti je odlazak iz nastajanja. Prvo nastajemo, pa tek onda postojimo. Budućnost je postajanje, a sadašnjost postojanje – ili postojanje ili nestajanje.

Ne odlazim i ne dolazim bez promene. Menjam se dok rastem, jedrim, i dok venem. Menjam se dok osećam, dok mislim, dok spoznajem. Svaka čestica vremena je dolaženje i odlaženje. Unatoč neminovnosti promene, unatoč odrastanju, jačanju i kopnjenju, unatoč vidljivih i nevidljivih promena, svestan sam svoje prisutnosti. Nisam svestan promena, promene naknadno konstatujem, nego sam svestan da živim, da osećam i da mislim i spoznajem. Jedino svest mi dokazuje da sam živ. Oseti i osećaji pokazuju sami sebe. Spoznaje očituju spoznato. Očituju ideje, saznanja, a ne mene. Svest mi nije u trenutku mene i smene, odrastanja i starenja. Nisam u momentu promene. Menjam se ne osećajući mene, starim ne osećajuci starenje. Vreme promene prethodi promeni svesti. Promene su u budućnosti, a svest u sadašnjosti. Nastajemo i nestajemo pre očitovanja nastanka i nestanka. U svesti, u očitovanju, nismo kakvi u stvari jesmo. Nismo svesni svog života, nismo svesni ni svojih nastajanja, ni svojih nestajanja.

* * *

Vreme može da bude i večno i privremeno. Večno vreme briše privremeno vreme, privremenost briše večnost. Razlika ipak postoji. Privremenost izdeljuje

večnost, a večnost objedinjuje privremenost. Saodnose večnog i privremenog moguće je uočiti u opštoj zbilji života. Individualnost čini večnost koja je, zato što je individualna, privremena. Svojstva individue, lične osobine i lična shvatanja, tačnije: oličenja opštih osobina ne mogu biti večna iako ih čine besmrtni, što će reći, večni činioci. Ne može da bude večno poličenjem funkcija, a ne poličenjem opštih osobina. Mladost kao osobina je privremena kad je osobina ličnog i večna kad je osobina svih. I starost je večna kad je osobina svih, a privremena kad je osobina jednog.

Mladost je vreme, ograničeno i bezgranično vreme. Nije stvorena da bi umrla nego da bi večno živela. Ni sredovečnost nije stvorena da bi umrla. Privremeno je samo ono što se svodi na jedno. Takvu osobinu i takvo vreme Tvorstvo ili nije ni zamislilo, ni stvorilo. Nema osobine, nema ni vremena koje je stvoreno samo za jednog. Za jednog nisu, recimo, stvorene boje očiju i kose. Tim bojama se ne umire.

Brišući sebe vreme briše i one u kojima je. Brišući mladost individua briše i sebe – mladića. Važno je napomenuti da detinjstvo ne briše dečaštvo i da dečaštvo ne briše mladost. Svaki uzrast briše samog sebe. Nije neko star zato što je izbrisao mladost, već zato što je mladost samu sebe izbrisala. U nama su smrti bez zločinaca. U nama su, ako tako može da se kaže, samoubice, a ne ubice. Dečak ne ubija dete – dete samo sebe poništava. Samo je nastalo i samo nestalo. Sejači seju što ne niče; seju seme, a niču integracije, seju večnost, a niče privremenost, seju život, a niče i život i smrt.

(Odlomci iz romana *Alarihov svet)*

CVETANJA U NAMA

Bratu Muhamedu

Kroz moje prste Bosna protiče
sa suncem, ribama i bregovima,
pa kao detinjstvo lepa otiče
sa snom zavičaja u očima.

I celi život liči pomalo
na bele i tamne dlanove vode.
Uvek je u nama ponešto cvalo
da posle ode, u beskraj ode.

A mi smo ostajali zamišljeni
na obali pod vrbama,
pa kad se zavičaj zajeseni,
tad lišće suza pada u nama.

Tužni smo bili kad jesen mre
zbog odlazaka i nestajanja,
da bismo oprostili zatim sve
za jedan mali osmeh granja.

A taj je osmeh dolazio
s prolećem ispod neba plava.
I ja koji sam ga uvek snio
postao sam oblak, lišće i trava.

I tako uvek nekuda ode
ponešto lepše od zora i zlata
niz vetar, suton, niz tamne vode,
niz obale nepovrata.

TRAVE NA ASFALTU

Pošaljite mi dobru jutarnju livadu zavičaja
kad je od rose i neba blistava sva i rumena
Da raspem asfaltom trave i za reke sjaja
da ušća budu oči velegradskih žena.

Doplovite u luke sivila jezera žarkih sutona
i šiknite na sve strane ko krv iz vodoskoka vena
nek pred tom lepotom bleda svetla neona
oslepe zauvek zauvek oslepe postiđena

Dobro bi bilo posaditi aleje ozvezdane
jer krovovi visoki ovde siluju dlan neba
Zelenog i plavog plavog i zelenog u ove dane
ko hleba nasušnog svetu ovom treba.

MUZIKA ZA IGRU

U sobi mrak zvijezda, mir stvari,
Magično oko samoće otvara čudne tajne.
Ptice su donijele kiše. I suton zna da krvari
Nadnesen nad nebo, nad vode bjelosjajne.

Tu prestaje vatra smisla. Bolni krug
Stravično jasno zatvara narandžu samoće.
Tišina dolazi poslije i put na Jug
U gorke predjele sjećanja, u zlokobno voće.

U zlokobno voće što lebdi na nedokučivoj grani
I uvijek ponavlja igru i vječno isti pir.
I nema mrtvih trava gdje bi siroti dani
Pronašli neki blagoizlječiv mir.

Poslije svake igre dolazi prolaznosti strava.
I ništa više ne može da se slučajno dogodi
Ni rosa na usni bezbrižnog zaborava.
Ni sjenke neba u nepostojećoj vodi.

SLOM

Svi mi imamo svoje pjesme. Svoj slom.
Na pustom drumu ostajemo ukleti sanjari.
Svi mi u glavi imamo po jedan topli dom
U kome prevareni nikada nećemo biti stanari.

I ostavljeni sebi tražimo prenoćišta
Pod nekom ranjenom zvijezdom u prostoru,
A svu noć nas odvode na crna stratišta
Da se vratimo sebi u resku mjesečevu zoru.

KRENI

Ne osvrći se za sobom. Za stopama. Kreni
Ispod mjesečine u nebu što se vrti.
U predvečerju livada oči oplemeni
I bićeš utočište sunca osmišljen do smrti.

Vječna je samo krv i tijela duboki mermer.
Potraži za put Pticu i rosu koja boli.
Kreni snjegovima sjaja. Kreni! Spoznaćeš čemer.
Koralje vriska. Raznijeće te vjetrovi hridina golih
I poslije toga nešto će sigurno da te vodi:
Mogućnost da nađeš školjku ispod stopala
U pijesku. I mjesečine odražene u nebu, u vodi.

U vodi vida. U nebu mora. U proticanju obala.
Između tebe i nečeg neizvjesnost brodi –
Ipak je utjeha na brijegu svjetiljka sasvim mala.

SVIJETLA TRAKA BOSANSKE GENEZE

Ti znaš, Bosno, metaforo besmrtna,
koliko si velika
u kosmičkim obiljima plavetnila nebeskog
dok suzama iz dva izvora nadošla
natapam jezera švedska,
zemljo nebeska.
Ako je Bog istina jedina za krhkog Gandija,
onda si ti, Bosno neponovljiva,
darovana zemlja,
božija.

Vrazi te opsjednuše iz sumaglina,
preliše nadjevom krvavim, smrdljivim,
napraviše od tebe gnojnu majonezu,
prljavim iznutrima lansiraše laž,
a sve da budu svoj na
mome,
da poništе tvoju genezu.

Tobom su odvajkada ljuljali nekakvi
knezi, paše i veziri,
imami, prote, parosi,
kumiri,
gulikože, kabadahije, podmetači,
pridošlice, bitange, narcisi,
podvodači,
lezihljebovići, sotone, pizdonje,
zulumdžije, kavgadžije, guzonje,
kurvetine, dame, bule,
drolje, odaliske i Tereze,
al' osta obraz, k'o nur zlatni,
zraka svijetla
tvoje geneze.

ROĐENICA

O, Bosno, Rođenice!
Ja mogu za te da se pretvorim
U
Prah
Ali, šta to vrijedi
Kad oni drugi nisu doživjeli
Krah.

O, Bosno, Rođenice!
Ja mogu da prerastem u lat!
Ali šta to vrijedi
Kad, ipak, nije okončan
Rat.
Ja mogu,
Sve za tebe mogu.
Ja mogu bezgranično da te
Grlim.
Ali šta to vrijedi
Kad mi zabranjuju da te
Volim.

O, Bosno, Rođenice!

Preko mostova ću da ti
Hrlim
I da te
Grlim.
Ali nauči me
Kako rijeke s mostovima
Ponovo da
Volim.
Volim!

OBNOVLJENI ČOVJEK

Kad ponovo osjetim da Sunce je naleglo
na tjeme moje
okomito
iz
kosmosa;
Kad siguran budem da sjene moje nema
i da je komplet
u tijelo moje urasla;
Kad osjetim da Bosna mojim venama teče,
tada ću, vjerujte,
o,
sile nebeske,
javno priznati da se Život u meni iznova obnovio.

Sve drugo je farsa,
sjene me prate.

Sunčeve zrake samo ponekad stidljivo
preko mene nepovratno,
bez azila
i
odobrenja,
kroz crveno prođu.

SELIDBA IZ DUŠE

Kad na Nebu zvijezda sijevne,
uplašim se.
Kad preleti nebeskim nevidjelom,
pomaknem se.
Kad trag joj se izgubi u kosmičkoj dubini,
tad konačno shvatim
da se to neko iz duše moje prisilno odselio.

Olaganim potpuno,
pola me nestane.

Kantari razuma to ne pokazuju.
Na tasove ne smijem,
strah me poraza.

Izvažem položaj i zauvijek shvatim
da ispod zvijezda treba ići Mostom
iznad zadihanog toka svake Rijeke.

Kad mostom ideš,
negdje moraš stići.

Kad most premostiš,
s ljudima se spojiš.

Kad mostove osvojiš, tad niko iz tebe
odseliti ne može.

LEVNADINA S PERONA NUMER 3

Na peronu Tri starice Uppsale
čekam signal okrenut ka Jugu
dok vrijeme prolazi i pretvara u vječnost.

Tako, valjda , hoće,
takva, valjda, jeste
moja levnadsede, moja prateća sudba.

Na peronu Tri starice Uppsale
sa mnom usamljenim vjetar dežura
dok vozovi dolaze,
dok vlakovi prolaze.
I nije baš prijatno što Levnadine nema,
što nema moje vječne nade.

Jer, vlakovi dođu.
Jer, vozovi prođu.

Ti vozovi za Jug.
Ti vlakovi za Jug.

Na peronu Tri starice Uppsale
zabrinuti vjetar dodatno tuži,
moj jedini drugar,
moj jedini čuvar bez komandne uniforme.
Ni njemu odavno nije više jasno što Levnadine
nema,
a vozovi dolaze,
a vlakovi prolaze.

Na peronu Tri starice Uppsale
vjetar svoju osamu u igru pretvara.
On kovitlav ganja zalutalu stranicu sa svježe
umrlim sinoćnjeg izdanja *Uppsala Tidninga.*
Nije mu svejedno,
mom jedinom pratiocu,
što se vječan u prostoru prisilno poigrava
i što signala za Jug tako dugo nema.

Sve je uzalud,
niko se ne obazire
što na peronu Tri Levnadine nema
i što vjetar ganja
stranicu za umrle.

Jedino usamljenika u srcu probada
što Levnadine nema,
što vlakovi dolaze,
što vozovi prolaze.

Ti vozovi za Jug!
Ti vlakovi za Jug!

JEDINO RJEŠENJE

Pravo putovanje
Put u sebe.

Ljepota povratka
Čovjeka u Čovjeka.

Potrebno malo:
Most i Rijeka.

I vlastito biće
Za novo polazište.

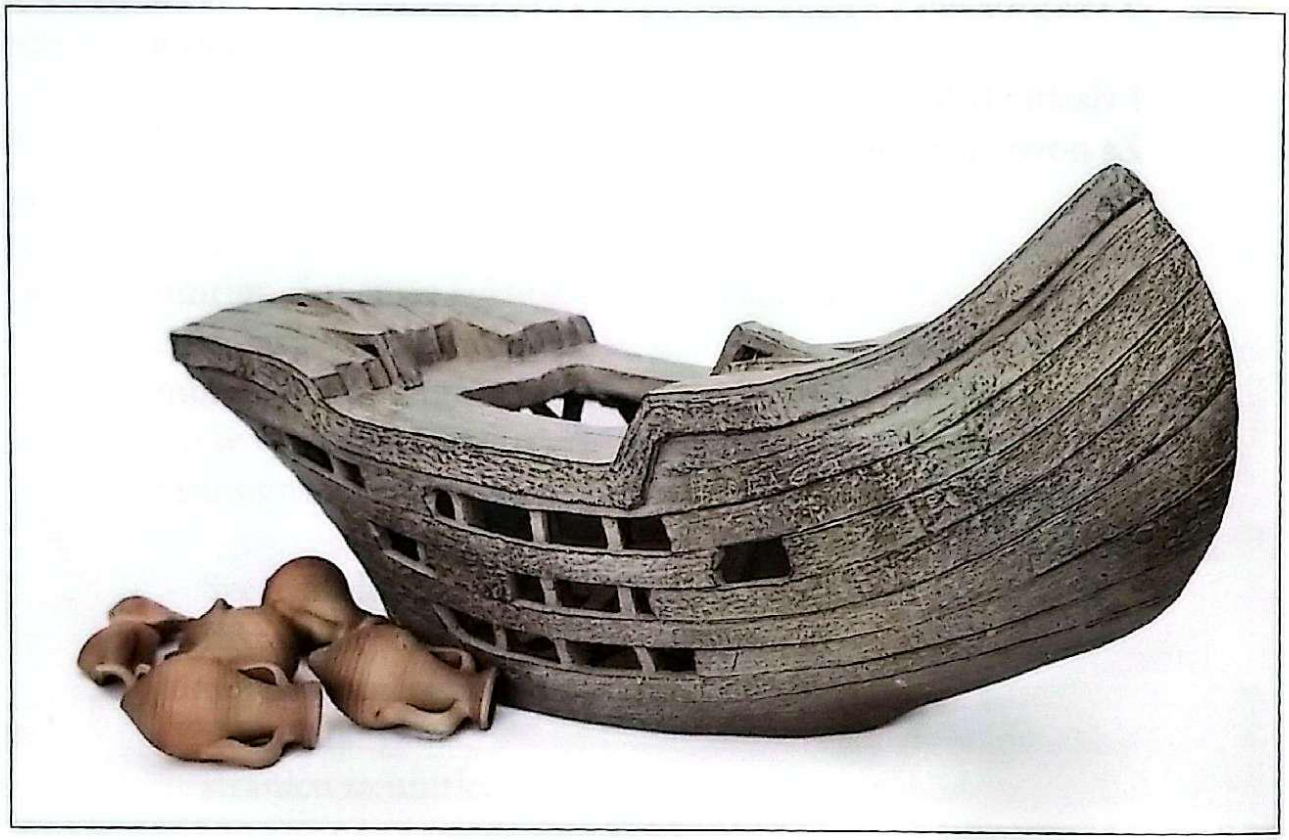

Drago Handanović: "Brod", skulptura u keramici

DRVO

Drvo izraslo iz mojih očiju
Ima pticu u svojoj krošnji,
Ima tajnu u svom korenju.

Drvo pobeglo iz zavičaja,
Iz jednog lepog predela.

Koliko lepote pod njim!
Zatvoren u tvrđavu sna –
Nemam želje da se pomerim.

Mahovina nas osvaja skupa.
Krv moja – krv njegova raste.

ZALJUBLJEN U ŠUMU

Niko me od ljubavi neće izlečiti.
Ko lan treperav zaljubljen u šumu,
ležim pod stablima stoletnim. Mislim:
Kako je svetlost lepa kad oči umiru.

Imam jezera u očnim dupljama zelena.
U ševaru, među trske, galebovi nebo
razapinju. Kroz dušu korenje raste.
Kako je svetlost lepa kad oči umiru.

Niko me od ljubavi neće izlečiti.
Nema me. Nisam više ni trava,
topli drhtaj u telu dok probija drveta vrh.
Kako je svetlost lepa kad oči umiru.

SLAP

Ostavljamo prozor otvoren noću i srce
godinama. Kao bogovi utišani gledamo
gore zvezde bremenite dok se svetlost
stropoštava u more bez zvuka koji bi
mogao da zalebdi nad kamenjem žala.
Svetli jedno oko na nebu, drugo ne
poznajem, nesanice nas muče dok starimo
misleći na smrt i put. Još smo prividno srećni,
mislimo na zvezde i ostavljamo prozor
otvoren da bismo gledali gore.
Mi često i ne slutimo u toj tišini slap
mesečine, kao ljupkost žene kad se ukaže
s mekim crtama tela, kažem, mi i ne
slutimo slap svetlosti koji nas
zloslutno zanosi i uništava.

LEPO JE BITI KOD KUĆE

Lepo je otići u Pariz,
na more u dane vruće,
po povratku mama kaže:
LEPO JE BITI KOD KUĆE.
Lepo je putovati svetom,
ujaku je to moguće,
al' čim se vrati, poviče:
LEPO JE BITI KOD KUĆE.
Otac celu noć dežura,
a zorom u samo svanuće
još s vrata prošapuće:
LEPO JE BITI KOD KUĆE.
Ptica kruži nad šumom,
krilima maše i cvrkuće,
čim u gnezdo sleti, zapeva:
LEPO JE BITI KOD KUĆE.
Kod mene i nije baš tako.
Ja imam želje goruće.
Stalno bih hteo napolje –
LEPO JE BITI VAN KUĆE.

SNOVI JEDNOG UMIROVLJENIKA

Danas, kad sam u dobi koju jedni zovu poodmaklom, drugi zlatnom, a ja posljednjom, ne spavam više niti jednu noć u jednom komadu. Kad god ponovo zaspim, sve se bojim da ću se probuditi u okupiranom rodnom gradu, ili u nekom od njegovih logora iz devedeset druge. Manje se spava i svaka noć je duža, manje je snova, a sve više razmišljanja o životu koji je pri kraju. A kad razmišljaš o životu, sjetiš se roditelja, posebno majke, koja ti je taj život podarila.

Moja majka je doživjela skoro 88 godina života koji nije bio nimalo lagodan. Promijenila je pet država a da nikud nije selila iz rodnoga grada. Majka je ostajala ista, države su se mijenjale. Nema na Balkanu države koja nije propala. Rano je ostala udovica sa troje malodobne djece koju je trebalo izvesti na pravi put. Moj je otac na pola svog radnog vijeka stradao na radnome mjestu i tako svoj život ugradio u temelje gospodarskog razvoja jedne države koja je mojim roditeljima bila treća po redu. Svaka država zapravo tvrdi za sebe kako je ona prava, po mjeri naroda koji u njoj žive, kako baš u njoj vlada sloboda, pravda, pravednost, jednakost, istina, blagostanje, demokratija. Traži od tebe da, ako treba, položiš za nju i svoj život. U državi u kojoj sam se rodio pjevali smo pjesmu iz koje pamtim refren: „Prije ćemo mi umrijeti nego svoju zemlju dat." Ostali smo živi.

***

Šetnja. Ustanem rano da otklonim državotvornu nesanicu. Neka se državama bave oni kojima je to zanimacija, oni koji od njih imaju najviše koristi i koji su navikli da svaku državu čitav život „muzu". Idem prošetati pored rječice Petrinjčice, jedinog mjesta u Petrinji, gdje ne moraš brinuti da će te zgaziti auto ili napasti neki pas. Šteta što se ova šetnica malo koristi i što nema još neke prigodne sadržaje. Vjerojatno je tako zbog toga što zapravo nema ljudi, ni interesa. Malo ćeš koga uopće sresti, bilo na desnoj ili lijevoj obali. Mene više privlači lijeva, jer je uređenija i podsjeća me na neke gradove u kojima sam živio, a koji su, nekako po pravilu, bili na lijevoj strani: moj nekadašnji rodni Doboj, na obali Bosne, Frankfurt na Majni i Zagreb na Savi. A Petrinja, u kojoj odnedavno živim i u kojoj ću vjerojatno i skončati, ona je, eto, na desnoj obali. Možda je zbog toga pomalo i „desničarska", nije ni čudo.

Ovaj simpatični gradić ima dugu tradiciju. Prije Domovinskog rata imao je dvostruko više stanovnika. Danas djeluje pusto. Iz njega su otišli i oni koji nisu htjeli a morali su, i oni koji su htjeli a nisu morali. Otišli su i oni koji su negdje drugdje našli posao, otišli su i oni koji posao traže a nisu ga našli. Imam osjećaj da je više ljudi otišlo nego što je ostalo. Nekada, dok su radile velike firme: *Gavrilović, Slavijatrans, Finel, Ciglana* bilo je zaposlenika koliko sada ima stanovnika. Mnogi Petrinjci su radili i u nekadašnjoj sisačkoj Željezari, koja je odavno prestala s radom. Sad nitko nije zadovoljan.

Nisu zadovoljni ni oni koji su otišli, jer su morali otići, ni oni koji su otišli a nisu morali. Oni koji su ostali također nisu zadovoljni, bez obzira na to jesu li ili nisu svojom željom ostali. Svakom se u glavi vrti neki drugi, bolji, već odgledani film, ili neki koji bi se, po novom scenariju, tek trebao snimati. Istina, u Petrinju se nakon rata mnogo ljudi i doselilo. Doselili su oni koji su morali napustiti svoje domove, oni koji nisu imali kuda drugdje, oni koji su nasilno mijenjali kuće i stanove, pa su tako dotjerani silom prilika u ovaj grad. Neki su ga pak nakon progonstava ili izbjeglištva sami odabrali za svoje prebivalište. Ali, nisu zadovoljni ni oni koji su se doselili, ni starosjedioci koji su tu ostali, ni oni koji su se vratili.

Po mnogo čemu se vidi da je nekim ratnim stradalnicima – kako ja nazivam sve one što im je ovaj rat naudio – ova država pomogla da u ovom gradu osiguraju ili poprave krov nad glavom. Ali i među njima ima nezadovoljnih, zato što je jedan dobio *obnovu* a nije trebao dobiti, a drugi je trebao dobiti a nije dobio, i tako se redom stvara nezadovoljstvo. Svatko sanja neki svoj san o onome što je bilo, o onome što bi trebalo biti, ili o onome što bi želio da bude, a neće i ne može biti. Ne znaju da može doći vrijeme koje bi moglo biti gore i od onoga što je prošlo. Zapravo, kad je riječ o nama, ukletim izbjeglicama, čim se ne možemo vratiti tamo odakle smo došli – živimo život *na čekanje.* Sve ti je privremeno, ništa ti se ne započinje, čekaš neki svoj vlak za koji znaš da nikada neće doći. Živiš neku imitaciju života. Najradije se družiš sa onima koji, isto kao i ti, nešto čekaju.

***

Na kavi. Okupiran tmurnim mislima tražim nekoga da odemo na kavu. Nažalost, nikog poznatog, ni od onih što su se ovdje doselili, ni starosjedilaca, ni nekog tko se vratio, pa čak ni od onih koji su došli samo u kratku posjetu. Svratim u jedan od kafića. Nemam neki određeni, svoj, u kome sam gost sa stalnim mjestom u kutu. U *mom kafiću* u nekom drugom gradu i nekoj drugoj državi – koja bi mojoj majci, da je još živa, bila šesta po redu – sjede neki drugi ljudi za *mojim stolom.*

Prilazi mi uredna konobarica sa dubokim dekolteom i kratkom suknjom, smiješi se ljubazno, veselo me gleda očima boje mora:

– Izvolite!

Naručim kavu. Uzmem „Večernjak", iako vijesti uglavnom saznam preko interneta, dok ozbiljne stvari čitam doma. Knjige najčešće posuđujem u Gradskoj knjižnici i čitaonici. Počnem pijuckati. Kava slaba! Kažu da ugostitelji najbolje zarađuju na kavama. Ostala mi je navika s posla: na brzinu popiti kavu, pa idemo raditi, punom parom! Zovem konobaricu, a ona me gleda i misli još ću nešto naručiti, ali se hvatam za lisnicu. Kad vidi da od narudžbe nema ništa, bezvoljna je i u glasu:

– Sedam kuna.

– Molim račun, pa da platim!

Odjuri ona na fiskalnu blagajnu, napravi račun i gurnu ga preda me. Izvadim kune od posljednje rate zasluženе mirovine. Platim. Konobarica prođe bez napojnice. Ode bez pozdrava i bez osmijeha. Nezadovoljna je! Puno radi, plaća slaba, nema napojnice, malo gostiju, ne zna do kada će je gazda držati. Nezadovoljan je i gazda! Porezna mu sjedi za vratom, konobarice ga potkradaju, inspekcije kažnjavaju, Općina uzima sve više, troškovi sve veći, zarada sve manja. Konobarica sanja veću plaću, stalni posao, veći *bakšiš,* a gazda više gostiju, bolji profit, manje namete, a ja jedino želim – bolju kavu.

***

Slučajni susret. Odoh doma nešto čitati da se opustim i spasim negativnih ozračja. Idem Ulicom Otona Kučere, uglednog profesora (1857–1931), rođenog baš u toj ulici koja se po njemu zove. Krećem se umirovljeničkim korakom i kako nema nogostupa (Bože, da li ću ga dočekati?), pazim da me netko ne *zvekne* autom. U novinama bi sutra pisalo kako je pijani umirovljenik neoprezno prelazio cestu. Iznenada se pored mene zaustavi velika limuzina. Spušta se staklo na suvozačevim vratima:

– Hej! Gdje si, stari? Kako si?

Jedva prepoznah svog nekadašnjeg radnog kolegu iz Njemačke.

– Otkud ti ovdje? – pitam.

– Hajde upadaj! Pričaćemo uz piće.

Nismo se vidjeli petnaestak godina. Zajedno smo radili u firmi u vrijeme našeg izbjeglištva u Frankfurtu na Majni. Iz Bosne je. Prošao je kroz koncentracijski logor „Keraterm" kod Prijedora, gdje je ubijeno oko 300 ljudi, od kojih 200 samo u jednoj stravičnoj noći 23/24. 5. 1992. godine. Nakon što je logor „Keraterm"

zatvoren, prebačen je u „Trnopolje", pa je i tu preživio. Uz malo pomoći Crvenog križa i puno sreće spasio se i preko Karlovca stigao u Njemačku. Na osnovi statusa bivšeg logoraša uspio je ostvariti pravo na neograničen boravak, pa tamo još radi. Priču je započeo čim smo krenuli na janjetinu u neki restoran gdje dotad još nisam bio:

– Znaš, došao sam samo na nekoliko dana. Ne mislimo ostati u tuđini zauvijek. Još koju godinu i svi se vraćamo. Ovdje sam već kupio kuću, uredit ću poslovni prostor i otvoriti svoju firmu. S nama će se vratiti i sinovi sa ženama i djecom. Jedan sin ima smisla za komercijalne poslove, a drugi će voditi proizvodnju. Ja i žena ćemo gazdovati, dosta smo radili za druge.

Mlađi je od mene i često bi me pitao za savjet kad je nešto želio odlučiti. Ovog puta vidim da je već odlučio. Hrabar čovjek! Pita me sad šta mislim što bi se ovdje moglo proizvoditi. Htjedoh mu reći da to i jeste pitanje svih pitanja, ali nemam srca. Ne želim mu kvariti snove. Ne smijem! Nakon strahota logora i ratnih stradanja, nakon više od dvadeset godina teškog rada u inozemstvu i snova o povratku, koga zapravo nema niti ga može biti, kako čovjeku reći istinu? Kako mu reći da ga ovdje nitko ne čeka, osim „porezne", da njegovu proizvodnju nitko ne treba, jer sve uvozimo iz Kine, da njegova djeca i unučad neće htjeti napustiti Njemačku, kad bi im dao pola Petrinje. A tek snahe, Njemice! Ne, ne i ne! Po prvi put u životu ću prešutjeti i ne reći ono što mislim.

Pojeli smo janjetinu i popili po pivo. Razgovarali smo o svemu i svačemu, a najviše o njegovom snu o povratku. Zovem ga kući na kavu. Kaže da žuri, a rado bi vidio moju suprugu Višnju. Ali, drugi put će sigurno. Sad je došao nakratko da sredi neke stvari oko kuće. Pozdravimo se. Veli da mu je izuzetno drago što me vidio, te da će me zvati ako mu što bude trebalo. Zamolio sam ga da izađem iz auta malo ranije, da razgibam stare kosti.

***

Das ist ein Traum. Imam pješačiti petnaestak minuta do kuće. U epilogu mog umirovljeničkog dana sjetim se priče koju sam prije desetak godina, preko *Skypa*, ispričao svom sinu, koji također živi u inozemstvu, čak na drugom kontinentu. Tad je već i najvećim pesimistima bilo jasno da od *onog vlaka za povratak tamo odakle si* nema ništa. Za vrijeme života i rada u Offenbach-u imao sam jednog starijeg radnog kolegu, Talijana sa Sicilije. Na privremeni rad u Njemačku došao je davno. Cijela mu je obitelj godinama tu: žena, djeca, unučad... Svi su se navikli na novi način života, a njega je mučila teška nostalgija što se umnožavala sa godinama. Volio sam pričati s njim. Svako jutro bih, onako napola u šali, komentirao: „E, moj Luiđi! Ovo baš i nije neki život. Život ti je sunce, more, plaže, žene, vino..."

A on bi odgovarao na i dalje lošem njemačkom: „*Lieber Antonio! Das ist nur ein Traum. Nur ein Traum!*"

Komentar mog sina davno je trebao doprijeti do Luiđija: „Ne sanjaj ono što je nekad bilo, niti ono što želiš negdje da bude! Ostvaruj svoje snove tamo gdje jesi!"

Stigoh napokon kući. U dvorištu me dočeka supruga:

– Kako je bilo u šetnji?

– Odlično! – kažem. – Kad je ono naša godišnjica braka?

– Uskoro!

– Hajde, ženo, sastavljaj popis gostiju, pišem pozivnice. Napravit ćemo veliki tulum! Imam još vremena da uvježbam neke stare pjesme na gitari. Proslavit ćemo naš jubilej – ovdje gdje jesmo!

DODIR HAOSA

2.1.
April je odlično počeo.
Niko ne zbori o pupljenju,
listanju, cvetanju, travi.
O tome kako priroda bludi. Svi
samo govore o uzdizanju vode, njenom nadiranju
iz podzemlja, odronjavanju planina,
obrušavanju kuća. Tako, konačno, i neke neprimećene,
nepročitane pesme nesvesno bivaju prizvane u sam
epicentar pažnje. Postaju ubitačnije
nego stvarnost. I iako su bile prenapregnute i
pretovarene vodom i iako su se pojedini
stihovi, simboli jedva održavali jer je
voda iz njih prosto kuljala i potpuno ih plavila,
druge figure potkopavala i obrušavala, a
preostale i dalje nemilosrdno podriva,
ipak im niko nije pritekao
u pomoć niti ih primetio.
Čak ni
biblijski opisi sličnih prizora
ne mogu da se porede s njima. Tamo se sve događa
u nekom drugom ritmu i pravilnosti.
Sjajno se april došunjao i podsetio nas
da neke pesme ne mogu da budu preskočene
i tobože slučajno zapostavljene
i one moraju biti pročitane
ispočetka i ozbiljno
voda je nepotkupljiva
svejedno odakle
curi

2.2.
neka pesma je kao
flaša koja zaboravlja
svoj sadržaj i
izgubivši ravnotežu
pada ka svojoj sudbini
polako
katkad brže
ili furiozno da
je ni apsolutni pogled
ne može da stigne
ona pada i u jednom trenu
– ali to nikada neće biti –
od svega će ostati samo
slogovi reči-stakla
od kojih niko nikada
– ni jedna ruka –
neće moći oblikovati izobličeni mozaik
furioznog ritma provalu
boja ukovitlanih slika
nadnaravnih razbijenih
prizora

2.3.
Kao u ogledalu
vidi se tuga ove pesme
koja ne sipi spolja nego iznutra
kao kroz otvoren prozor nadire. Ni trava
ni šumorenje breza pod prozorom
ni vrane zastale u letu. Ni ispeglani
i lepo presavijeni oblaci i poslagani
u sedam pregrada nebeskog ormara. Ni zraci
koji se kao zmije dovijaju i probijaju do
najskrivenijih tačaka. Ni ugojena strepnja
koja duboko prekriva ovaj prostor
jedino primetljiv krajičkom mašte.
Ni unakaženi bezglavi spomenik nekom

znamenitom liku ili njegovom delu ni
krtica u svom naporu da izgradi najsavršeniju
skulpturu od usitnjenih poriva ni lastavica
koju otelovljuje njen let.
Ni muva zarobljena između stakala
krila prozora, ni odsjaj ali
ni beskonačna senka koja
prekriva predeo na drugoj
nevidljivoj strani brda.
Ni ja (on).
Niko ne zna odakle kulja ali
oseća se tako stvarno
i duboko i više je nego
jasno da će i
pesmu (njeg)ovu da
proguta

2.4.
Nije dobro ako pesma
počne sa onim što izmiče
pogledu jer tako će i
njoj izmicati reč mada
će uvek biti blizu i
dodirnuće je zahvatiti
uzburkati prosijati
drugim svetlom ali
nikada neće obujmiti
suštinu pogleda ono
uhvaćeno samo
dodirom
haosa

2.5.
Često odlazim na jedno mesto.
Besprekorno očišćeno od trave.
Zaokruženo ostrugama i
zapostavljenošću nikada ne znam

kuda stižem niti gde se
smeštam ali gde god
se okrenem gde god pogledam vidim
da sam u središtu i da se voda
ne sliva kiša ne pada
vetar ne duva vreme stoji
kao odavno zaboravljena krava
u polju. I sve bi bilo idealno
da se stalno ne potvrđuje kao
stvarnost. Često odlazim ali
ne primećujem promene
oguljeni prostor je u stvari
travnat gusto izđikala
trava ostruge polegle od
težine
zrelih
crnih kupina
zemlja
ko zna kada
poplavljena
vodom.

2.6.
Nisam mogao reči da ostavim
same i vratio sam se po njih
ali njih nigde nije bilo
Neko ih je nasilno ili
na prevaru uzeo i hteo
da strpa u svoju bednu
pesmu. O svega je tu
bilo plača dernjanja
pretnji psovanja vike
ogovaranja
pozivanja na razna njihova
svojstva pa i bezobraznih
nagađanja da čak i ako im
sirovo ugrađivanje u njegovu
pesmu oduzme njihov fizički život

neće nestati onaj drugi
neuhvatljivi koji prebiva
negde daleko na
nekom tamnom mestu i
emitujući poruke koje
nisu
tako lako dokučive
i shvatljive
govori nam
sasvim druge
neuhvatljive stvari.

2.7.
Nećemo ostati ovde više.
Lepo je istina velika je gužva
ne zna se šta se događa gde
se žure svi kiša pada iz
vedra neba gromovi paraju
nebeske zastore
duboke kiša ne prestaje reke
su podivljale i na svojim rogovima
nose sve ispred sebe zemljotresi
se stresaju hladnoća cvokoće
ptice unezverene životinje
zavijaju muču krešte
lepo je i raznoliko ali
ovde
– među ovakvim slikama –
ne možemo
ostati
zauvek

2.8.
Pesma nije znala šta će
pa je počela da se šunja
prikrada sakriva iza zida

izviruje stavlja prst na
reči
otvore opštih mesta
trudeći se da se neosetno
domogne nekog
bilo kog važnog
nevažnog malog ili
velikog predmeta
samo da oseti
pripadnost
ukorenjenost
da ne bi slučajno
jednom
potonula u
bezdanu

2.9.
Mogli bismo promene radi pokušati
okrenuti leđa ostaviti
vrata otvorena zatvoriti
oči očistiti pejzaž
viknuti uspravno
sagnuti se do neba
plakati
hodati po sebi
govoriti rukama
obraćati se svakome ko naiđe
prizivati kišu
strahovati javno
buniti se
jesti ponekad
čuvati se sećanja provlačiti se
ispod slova iza reči
izbrisati čula
sanjati nakratko
ustati i
zatvoriti vrata

2.10.
Izvirivao je iz pesme
i onda kada je ispisivao
najzatvorenije stihove kada
se igrao rečima samo zbog
igre ili eventualnog zvukovnog
utiska biča (jedino onda kada je
hteo nije mogao) više nego
slutio se i tada kada su konjska
kola pesme tandrkala seoskim putem
jezika dok je sve sipilo
kroz simboliku šaraga i kada
je pesmu okačio o levču a on pesnički
subjekt seo uhvatio uzde bič i
stao da šiba njene ključne metafore a
konje produženih odjeka da tapše
po sapima rime dok je ruda smisla okupljala
sve oko sebe vagiri jačine izraza
naprezali su amove i lance krajnosti i onda
kada je ritam cupanti tuljaka paoka i
žabica kloparao dubinske
tužne glasove i dok su zavornji
pucali od prevelike simbolike
izvirivao je iz pesme i
kada je opšti utisak posle krivudanja
po izlokanim seoskim putevima tradicije
propadao kroz rupe metafizike čak
i sada kada su konji dubinskih
slojeva jezika bez kočijaša i uzda
sami ušli
u dvorište
nove slike

2.11.
I to bi bilo to.
Ne znam više šta ću sa sobom.
Ni soba više nije moj prostor.

Ni dvorište u kojem sam proveo sav svoj
tajni život. U kojem sam se ponekad nekako osećao.
Pronalazio nešto što me spajalo sa samim sobom
Gde sam otkrivao lepotu i smisao raznih igara
i gde sam se gubio i zaboravljao za čitavu večnost
i kada sam se konačno vratio to već nije bilo to.
Vreme se survalo i dvorište je dobilo nove dimenzije
meni do tada nepoznate. Stalno se iskrivljavalo
izduživalo. Propadalo u sebe i dobijalo neočekivane oblike.
Nikad mi neće biti jasno šta se događalo. Da li to moja mašta
o svemu stvara tako razbokorenu sliku ili
se stvarnost polako prilagođava našim slutnjama
vizijama. Sakupljam poslednje ostatke kamenja,
cigli i maltera iz sećanja i ubacujem u neku pesmu
da bar neki dokaz ostane o tome da sam
gazio duboku prašinu trčao do iznemoglosti
i igrao toliko dugo dok se nisam
izgubio sasvim.
Nemam o tome nikakvih dokaza a ovaj bi možda
mogao najmanje da bude takvo nešto:
kada za trenutak zastanem i
okrenem se ne vidim ništa
niti osećam sebe.
Stvarno nema ničega
pod strogom
kapom.
I to bi moglo da bude to.

2.12.
U kapi znoja
krije se moje more konačno sam
otkrio. Uzalud sam odlazio u
najudaljenije kutke tela zalazio
u pećine mašte propadao kroz
ustajale močvare duše. Moje srce
se bunilo i udaralo u bubne opne
htelo je da iskoči da se oslobodi

njegovih stega zarobljeno ko zna
koliko dugo. Valovi su se besno valjali
udarali o duplju i
natezali stomak. Najtanji delovi:
slabine očne duplje i usta
stenjali su pod naletima
podvodnih struja nagona.
A kada se sve na tren
smirilo i prosevnula duboka
tišina
bacivši pogled na dlan slučajno
shvatio sam da se u kapi
znoja presijava ogromna
sveta
nesaznajna tajna
ove pesme.

2.13.
Kako je dobra ova slika
ničega na njoj nema. Ništa
se ne vidi a puna je tenzije.
Ničeg nema samo se strah kao
glava zeca iscrtava. Uši poluoborene
ali naćuljene. Oči više zagledane
unutra. Nos zategnut. Trava zatalasana
povijena u suprotnom pravcu
od neizvesnog očekivanja. Napetost
je dostigla vrhunac i ova
slika još samo u ovoj
postoji pesmi dok trag koji
se do malopre iscrtavao
kroz zlaćanozelenu travu
vetar uznosi.

MINUTA SA PUTA
(putopisni zapisi i priče)

Narandžasti

Narandžasti nije potpisao Sporazum u Parizu. A ovdje izgorjela ogromna šuma, šest hiljada kvadratnih kilometara, pola Crne Gore, zgarište. I još uvijek gori. Svakim danom bukne novi požar, sve su češće i sve veće evakuacije stanovništva sa ugroženih područja. Dim je prekrio cijelu kanadsku provinciju, a British Columbia, nije šala, nije mala. Zamisli, recimo, kompletnu Francusku i Njemačku u sivilu dimnog oblaka, koji tuče u nos, štipa za oči, nema kud da ode, čuči nad glavom već 12 dana, a temperature kao pod staklenim zvonom, trideset pet, uz nesnošljivu sparinu.

Narandžasti kaže: nema klimatskih promjena, pouzdano on to zna, sve su to lažne vijesti!

Malo vedrine, barem dašak vjetra, naše Dobojlije koje žive u Vancouveru potražile su na obali. Roštiljanje je zbog opasnosti od požara zabranjeno. U Kitsilano park, uz ohlađenu viljamovku i orošeno hladno pivo, stigle su torbe pune hrane. Za mezetluk: sušeno meso, sremske kobasice, makedonski ovčiji sir i luk. Glavno jelo čini vruće pečenje, prasetina i janjetina, pečene paprike sa češnjakom, sirnica i pita sa zeljem, sataraš s rižom, „cezar" salata, krastavci i paradajz u kajmaku. Pa kad se malo prezalogajilo, popričalo, preda'nulo, popila kafa sa „jadro" keksom i piškotama, dan se razvukao sa desertom: borovnicama i lubenicom. U društvu zemljaka i dragih ljudi, čak i kad dimi, lakše se diše! Šta kaže Narandžasti? Namrštio se, sklopio oči, napućio usne, sad će iz njega pokuljati mudrost, samo takva može biti – najveća u američkoj istoriji!

Postoje u insana, kad je među svojima, u grupi, neki odbrambeni mehanizmi koji gone sivilo i crne misli. Ne razmišljaju o početku kraja, o još žešćim vatrama, dimu koji će, gluvo ne bilo, pokriti cijelu zemaljsku kuglu. Ne! Bež'te, crne slutnje! Ima li još hladnog piva? Hoćemo li i ovog puta uplatiti loto? Dobojlije računaju na budućnost. Evo, prikupili su pare, „pucaju" na devet miliona dolara.

Narandžasti je mrgodan, prijeti sa ekrana: Amerika prva, planeta zemlja na drugome mjestu – neka gori!

Ženo, daj mi taj daljinski da ga ukinem! Na kanalu 228, mom najdražem, nema njega, hvala ti bože, ni politike, samo vremenska prognoza. Nasmijana teta sa dob-

rim grudima i zdravim zubima najavljuje – stiže kiša! Devet miliona niko ne dobi. Halali, Mujo, dobojsku uplatu od 160 dolara. Ne dobismo ni „free play". Ali, idemo dalje! Čekaju nas debele pare iduće nedjelje!

Samo da padne kiša.

Love Vancouver

– Love Vancouver! – uglas kažu dvoje mladih Nijemaca kojima pokazuje gdje je najbliži *liquor store* – prodavnica pića. Nabasali su na dobrog vodiča! Zamirisala lipa u Nelson parku. U njegovom zavičaju mjesec lipanj ukrašen je lipama, ali u ovom dijelu Kanade, na obali Pacifika, vegetacija kasni za tim paralelama, no i sa zakašnjenjem jednako prijatno miriše i sredinom jula i budi uspomene. Love Vancouver!

Zbog nostalgije prema rodnom kraju trebalo mu je dvadeset godina da uspostavi odnose, sad je siguran da je ljubav obostrana. Malo je takvih mjesta na kugli zemaljskoj, okićenih sa toliko prirodnih ljepota. Prije podne uzjaši na bicikl, napravi krug koji mu je ljekar propisao zbog kolesterola, razgleda novopridošle brodove i hidroavione, šmekne stogodišnje babe i djedove što u Stanley parku kuglaju na travi, zgodne djevojke što praše odbojku na Kitsilano pijesku, čamdžije i jedriličare što se takmiče protiv vjetra na Point Greyu, pa na kraju bućne negdje u vodu.

A po podne – na snijeg!

Hajdemo u planine, jer tamo ljeti nema zime! Posavac, kćerkin „uvoz sa Balkana", voli skitnju i planinarenje. Petnaest minuta od grada, od plaže i mora, evo ih na Cypress Mountain. Keruša je poludjela od sreće! Dvaput trči uzbrdo-nizbrdo, mjeri stazu, njuška medvjeđe tragove, ali se na poziv uvijek vrati. Na 1200 metara čeka ih snijeg. Topi se, trebaće planini čitav avgust da odgrne dvometarsku bijelu plahtu. Na prvoj snježnoj liniji komarci veselo zuje: „Evo mušterija! Došli iz grada da se rashlade!"

Lete u rojevima, bodu pojedinačno. Požurimo, požurimo! Na 1500 metara, visoko je to i za „moskitose", caruje jedino tišina i ljepota. Čak i pogled od radosti zaboravi da se vrati s planinskih vrhova, sa otoka i pučine što se prostrla unedogled.

Podijelili su sendvič. Posavac pozira pred kamerom i počinje lizati šape. Jarane, džaba ti je što peče odozgo kad žestoko hladi odozdo! Smrzle su mi se noge!

Uprtio je mrcinu u naručje, ne otima se, ali pseća 32 kilograma puta njegove godine ne obećavaju da će ga moći nositi još dugo. Srećom, nizbrdo je! Na 1200 metara, ne treba im mjerač nadmorske visine, eto komaraca opet. Zuje još veselije: „Evo onog našeg! Sad je rashlađen – sladak kao lubenica!"

Crvene petobanke po rukama i nogama svrbiće ga cijelu sedmicu. Do sljedećeg vikenda i nove avanture.

Love Vancouver!

Emancipacija

– Znaš li šta je luč? – pita ga Milo u predahu na uzbrdici.

Pravo mu je ime Milorad. Nekad davno, u Jugi, završio je šumarsku školu. Pokušavaju zajedno razlikovati drveće što se od bjelogorice na početku njihove planinarske staze smjenjuje na visini sa smrčama, jelama i kanadskim kedrovima.

– Luč je borovina natopljena smolom - objašnjava. – Služio je nekad za potpalu vatre i osvjetljavanje kuća. Pamtim kao dijete, kod nas na selu, u Mladikovinama kod Teslića, najmlađa snaha držala je upaljen luč, svijetlila ukućanima dok sjede i jedu. Tek kad oni završe, ako je štogod još ostalo na siniji, mogla je večerati i ona. Ženama na selu bilo je nekad vrlo, vrlo teško. Imale su naporan i mukotrpan život.

Nema više lučonoša! Ni mladih snaha da osvijetle tamu, ni mudrih glava na vlasti da razbistre ova mutna vremena i narod povedu naprijed. Ima samo jedna Ana, s njima u društvu, koja potvrđuje da ženama danas pripada planeta, nekmoli ostaci večere. Mlada Poljakinja je došla u Kanadu na jednogodišnju radnu vizu. Trenutno u „Burger Kingu" prodaje hamburgere, uvjerena da će uskoro pronaći nešto bolje.

– Prošle godine sam bila pet mjeseci na Aljasci – kaže. – Radila sam u jednoj tvornici za preradu ribe. Dogodine ću u Australiju. Želim vidjeti Sidnej.

Ana je diplomirala ekonomiju. Svestrana je, krije se u njoj trunka umjetničke duše. Sa ushitom govori o velikom Anžeju Vajdi i njegovim filmovima. Oduševljava je Vislava Šimbrovska, njena poezija puna ironije i paradoksa, neobičnog pogleda na svijet oko sebe, a duboko je jedi sadašnja konzervativna i radikalna politička vlast u Poljskoj:

– Nisu omiljeni među ženama. Zabranili su prekid trudnoće. Izglasali su najrestriktivnije zakone o pravima žena u Evropi. Ali neće još dugo! – uvjerena je Ana. – Na sljedećim izborima mračnjake ćemo otjerati u prošlost, tamo gdje i pripadaju, u 19. vijek!

I dok Ana priča, on povezuje poljsko-bosanske geografske i ljudske paralele, misli u sebi kako je veličanstvena otkrivena ljepota slobode. Uvjeren je, snaga ženske emancipacije više se nikad neće moći zaustaviti, niti će je poljski zakoni iskorijeniti, a, bogme, neće je moći ni hodže, ni bosanske feredže i zarovi pokriti i pokoriti.

Oko njih miriše šuma, miriše skriveni luč. Žubore potoci, šume vodopadi. Sredina je jula, snijeg se topi. Na nebeskim visinama ljeto traje kratko. Požurite, poručuje!

Ledeni plavi

Pred glečerom se ćuti milion godina. Dublje tišine nema. Pred njim pričalica instinktivno zanijemi, osjeća strahopoštovanje, uzvišenost u sebi, molitvu zahvalnosti veličini prirode kojoj ne trebaju riječi. Pred njim je izvor života. Ledenjaci su rezervoari našeg opstanka, čuvaju 90 posto pijaće vode na planeti zemlji. Do ovog plavetnila, do Ledenog plavog, penjali smo se Ljilja, Milo i ja nepuna četiri sata. Nas troje smo ovog ljeta najčešće zajedno premjeravali planine. Nismo žurili; dan je bio pred nama, a na kraju smo jedva uspjeli pobjeći ispred noći. Uspon je bio žestok, 1220 metara na sedam kilometara. Kažu da je ovo najteža staza u Garibaldi parku, koja umornim nogama uzvraća spektakularnim prizorom glečerskog jezera, imenom Wedgemount Lake, ledenjaka i visokih planina u zaleđu Whistlera, olimpijskog skijaškog centra.

Opraštamo se od ljeta. Na obali jezera omladina je podigla šatore, bivak za prenoćište i sutrašnje još veće izazove; za alpiniste, penjanje uz stijene na najviši vrh Wedge Mountain, na 2895 metara, a za ostale šetnja i kupanje, bolje reći čeličenje u ledenom jezeru. Upravo pred nama ovog trena jedna preplanula dugonoga (kao da ju je nebo vajalo za sebe) uživa u tirkiznoj jezerskoj boji i prkosi hladnoj vodi. U tangama. Ledeni ćuti i namiguje. Slikaj je, kaže Milo. Ona se smiješi i gleda prema nama. Neće je utopliti ni duge gaće, a kamoli moja slika. Grije nju mladost koja će prenoćiti ovdje ispod zvjezdanog svoda i kojoj neće smetati što se na ovim visinama temperatura noću spusti do blizu nule.

Pred glečerom se ćuti. Pred njegovom veličinom apsolutno su besmisleni svi ljudski produkti: stres na poslu, zloba i mrzovolja, svađe i razmirice u familiji, tuga i depresija, prkosi, pohlepa, politika, ratovi, ideologije i nacionalizmi. Prije 30 godina ovaj ledeni zid se obrušavao u vodu jezera, danas je Wedgemount Glacier i njegova ledena masa gotovo 200 metara dalje od obale. Ledenjak je najsenzitivniji indikator globalnih klimatskih promjena, topi se sve brže i brže. Ne uspijevamo obuzdati u sebi dječju igru i radoznalost, dodirujemo i milujemo Ledenog, ližemo led i molimo ga da ne bježi, da se ne znoji dalje, da nas čeka na istome mjestu, dogodine.

Quest (Traganje)

– Uživate li u ovoj ljepoti? – pitam dvije djevojke na stazi koja vodi početku jeseni i prelijepim planinskim jezerima u blizini Squamisha, kanadskog gradića na obali Pacifika. Penjemo se uzbrdo a oko se ne može nagledati čudesne prirode: planinskih kupola na kojima snijeg prkosi ljetu, mirisne borove šume, zelenih travnatih proplanaka, šumskog cvijeća, zrelih borovnica pored puta, panorama i vidika koji ne mogu stati u kameru.

– Ovo je predivno! – sa oduševljenjem kažu uglas, a jedna od njih uzvraća:

– Smijem li vas pitati odakle ste? Imate neobičan akcenat.

– Iz Bosne – velim.

- O, kakva slučajnost! Ja sam genetskim porijeklom iz tih krajeva! Moj pokojni djed je bio iz Hrvatske. Od njega sam naučila samo dvije riječi: *Nema problema!* Vjerovatno i vi, i kad imate najviše problema, kažete: Nema problema!

Klimnuo sam glavom, a djevojke su se nasmijale.

– Ne bih želio da vam smetam – kažem.

– O, ne! Naprotiv! Baš bi nam bilo drago da idemo zajedno!

Zovu se Sarah i Shayla. Druželjubive, pametne djevojke. Pohađaju Quest University u Squamishu, okruženom prirodnim ljepotama i najneobičnijim fakultetom u Canadi. Sarah je Amerikanka, iz Denvera, država Colorado, a Shayla je polu-Indijanka, Metis, sa Quadra Islanda. Obje studiraju prirodne nauke. Univerzitetski „campus" smješten je na obroncima Garibaldi parka, sa pogledom na Howe Sound, rukavac Pacifika, dolinu rijeka Cheakamus i Squamish, te planinski lanac Tantalus, čiji su vrhovi pod vječitim snijegom. Ali, nije samo ova prelijepa razglednica, ovaj pejsaž, jedini razlog zbog čega bi čovjek poželio ovdje da studira, iako je cijena astronomska. Godina studija, uz školarinu, smještaj i troškove života košta između 50.000 i 60.000 dolara. Quest University trenutno pohađa 700 studenata iz 61 zemlje. Šta je to privuklo omladinu iz cijeloga svijeta u ova kanadska brda?

– Način studija – kaže Shayla. – Prve dvije godine imamo zajedničku osnovu predmeta iz društvenih i prirodnih nauka. Potom se usmjeravamo prema osobnim željama i afinitetima ka užoj specijalizaciji. Mene privlači biologija mora, a moj „quest", moje traganje, moja intelektualna nadgradnja koju stičem u posljednje dvije godine studija posvećena je biosferi dubina Pacifika.

– Ja sam na prvoj godini – veli Sarah. – Mene generalno zanima raznolikost biljnog i životinjskog svijeta ovog dijela američkog kontinenta. Na kraju druge godine, kroz tzv. „question period", odabraću ono što najviše volim i što me najviše zanima. Onda će to postati moj „quest", moja specijalizacija.

Studenti ovog univerziteta su sretni mladi ljudi. Imaju sve što im duša poželi i studiraju ono što vole. Zbog raznolikog interesovanja fakultet im, pored redovnog nastavnog kadra, dovodi gostujuće profesore s najprestižnijih univerziteta svijeta, koji sa studentima rade u manjim grupama, razmjenjuju iskustva i stečeno znanje. Nema lažnih diploma, „bubanja", klasičnih semestarskih ispita. Cilj nije diploma, već znanje! Ocjenjivanje je svakodnevno. Uči se s entuzijazmom, sa zanimanjem i s radošću!

– Volimo Quest! Stvarno volimo Quest! – kažu mi slučajne saputnice.

Riječ po riječ i pred nama se, nakon 11 kilometara pješačenja, ukaza ljepota našeg planinarskog traganja – Elfin Lakes! Slikamo se za uspomenu i rastajemo na obali gdje će njih dvije bućnuti u vodu. Biserna jezera, poput ogrlice, baš pristaju ovako razdraganoj mladosti.

Haleakala: Put u središte vulkana

– Zemlja svakodnevno podrhtava, stalno bilježimo zemljotres slabijeg intenziteta – kaže vodič na vrhu vulkana. – Ne bojte se – dodaje. – Posljednja erupcija bila je prije 250 godina. Međutim, još nije ugašen, sad je „uspavan", ali nije u fazi „buđenja".

Pristup čuvenoj svemirskoj opservatoriji na Red Hill-u, odakle se prati kretanje svih Zemljinih satelita, običnim smrtnicima nije dozvoljen, a mi smo svakako naumili sići u grotlo vulkana. Kud puklo da puklo!

Posmatranje izlaska sunca sa vrha, sa 3055 metara, nije samo turistički ugođaj, već spiritualni doživljaj. U Nacionalni park Haleakala na havajskom ostrvu Maui putem do vrha od pet do osam ujutro mogu ući vozila samo sa unaprijed rezervisanim parkingom. Nismo znali da se rezervacija obavlja pet-šest mjeseci unaprijed. Tyler nas je obradovao: otkrio je da još ima desetak slobodnih mjesta koja idu na on-line licitaciju tačno u četiri po podne. Istovremeno je uključio dva telefona i uspio dobiti „ulaznicu". Narednog dana, u 3.30 ujutro, šestoro nas se potrpalo u džip. Krenuli smo iz Kihei-ja. Na termometru smo pročitali 82.4 Farenheita – 28 stepeni Celsiusa. Dva sata uzbrdo, nakon stotinu lijevo-desno i desno-lijevo zavoja, uz zujanje u ušima stižemo do vrha gdje nas čeka promrzli kišni oblak. Blizu je nule. Rendžer maše lampom i pomaže da se uparkiramo.

– Odakle se najbolje vidi sunce? – pitamo.

– Gospodine, istok je tamo – pokazuje rukom u pravcu pedesetak silueta ljudi koji su stigli prije nas. – Sunce izlazi u 6.34 – razvlači rendžer kao da je iz Teksasa, a ne sa Havaja. – Nažalost, niste imali sreće! Danas ga zbog kišnog oblaka nećete vidjeti vjerovatno do podneva!

Osiromašeni spiritualno, narednog dana spavamo do devet, pijemo kafu natenane, pa opet na nebo. Sad nam ne treba rezervacija – idemo u grotlo vulkana! Spuštamo se sa tri na dvije hiljade metara. Oblak je milostiv, ostavlja šarenu dugu i povlači se pred nama. Pejsaži su kao na Marsu. Obim kratera je oko stotinu kilometara. Zrak je providan, čist, kolorit vidljiv kilometrima daleko. Čudno planinarenje: prvo nizbrdo, pa potom uzbrdo! Čudni i ljudi u vulkanu: mladić i djevojka iz Quebeca meditiraju na obodu jedne vulkanske kupe, četiri djevojke, ko zna s kojeg kraja svijeta, u džoging pantalonama, nestaju u oblaku niz stazu. Amerikanac iz Oregona vraća se natrag, prespavao negdje u rupi, prepričava uti-

sak hladnoće i milijardi zvijezda sa ogromnog zvjezdanog neba. Jedan mladi par sa bebom u rancu, koju majka kasnije doji u sjeni velike vulkanske stijene, i mi Bosanci, galamdžije u svakoj prilici i na svakoj stazi, sad tihi i nijemi, ovdje shvatamo da je naš ljudski život mrvica u prostoru i vremenu, samo jedan trenutak, ćutimo i divimo se surovoj i gordoj ljepoti, veličini i snazi prirode.

Haleakala spava, u snu podrhtava. Kažu, vrijeme je da se probudi. Sve oko nas je kao u filmu, surealno i nerealno: moguće i nemoguće. Nastajanje i nestajanje postaje normalno, moglo bi se reći – uobičajeno.

Vjenčanje

Kahu je snažno puhnuo u „pu", veliku srebrnastu školjku iznjedrenu iz dubina Pacifika. Prodorni, dubok zvuk čuo se kilometrima daleko. Ceremonija vjenčanja je počela.

Sjedjeli smo okrenuti, prema havajskoj tradiciji, ka jugu, gledajući more i najljepše plaže Wailea-e. Preko travnjaka, mekog kao persijski ćilim, krenula je prvo mladoženjina i mladina pratnja. Smilja je pored mene počela plakati. Akustična gitara i ukulele, u zajedničkoj romansi, u rukama dvojice domaćih, tamnoputih muzičara, preplavili su nas melodičnim akordima. Mladoženja Andrew stigao je do baldahina u pratnji svoje majke, a mladina majka Azra u pratnji svog sina Vedrana. Kahu je ponovo zatrubio u školjku. Na proplanku iznad uzvanika pojavila se mlada sa svojim ocem. Smilja je oturila plakati za prave.

Naša ljepotica Nina, kćerka Azre i Dragana Mitrovića, blistala je u svojoj dugoj, bijeloj vjenčanici. Bože blagi, takve ljepote Havaji nisu dugo vidjeli!

Draganu se stislo grlo, vidi se s kilometra, ali sa smiješkom dovodi kćerku do mladoženje... A moja Smilja roni suze, šmrca, a znam da nema maramicu. Mislili smo na sve, na haljinu, na odijelo, na kravatu, na svečane sandale i cipele – sve smo to morali donijeti na Maui, jer ovdje smo, prije svega, došli radi vjenčanja! Ali, maramica svilenica nam se omakla...

Uto kahu, ili kahuna pale, u prevodu sveti čovjek, matičar po naški poziva mladence da razmijene lei. Nina grli Andrew-a sa vijencem od zelenih „ti" listova, simbolom svetosti i snage, a on daruje Ninu bijelim vijencem tek ubranih džindžer cvjetova. Onda smo se i svi mi ogrnuli sa lei-em, cvjetnim vijencem. Lei je simbol alohe, ljubavi, zahvalnosti, radosti života.

Ceremonija je bila prelijepa, prožeta misaonim značenjem, zavjetom ljubavi, vjernosti i odanosti na početku novog zajedničkog života. I kad je kahu po treći put dunuo u školjku, Andrew i Nina su postali muž i žena.

Najbliže nebu

– Gdje ste kupili krampone? – pitam prosijedog čovjeka mojih godina što na planinskoj snježnoj stazi grabi uzbrdo sa zupcima na cipelama.

– Ovakvi se ne mogu nabaviti ovdje – smiješi se. – Donio sam ih iz Irana. Ovo je ručni rad, proizvod iz kućne radinosti. Imam još jedan par kod kuće, dajte mi vaš broj, dobićete ih besplatno!

Narednog dana zvoni telefon:

– Homan, ovdje! Evo vam moja adresa, dođite po krampone!

Kupio sam veliku bajaderu da se čokoladom što je u ovu daljinu stigla iz našeg kraja barem malo odužim velikodušnom čovjeku. Živi u Kanadi već 14 godina. Homanova supruga, prečuh joj ime, servirala je čaj sa kristalima šećera, želeom od limuna i bademima iz njegovog zavičaja. Kao pravi iskusni imigranti kurtoazno tračamo kanadske probleme, a puno nam nasljeđe naših. Interesuje ga kako je sada u Bosni, jednako kao što i mene zanima kako je u Iranu. Obojici nam rodne zemlje pune religije i neizvjesne budućnosti.

– Ja sam vjernik – kaže Homan. – Nažalost, religija je na ovom svijetu počinila mnogo zla. Trebala bi da nas uči dobru, a zavadila je i podijelila narod. Mislim da se slažete sa mnom: jedina podjela među nama trebala bi biti na dobre i loše ljude.

Nakon slučajnog susreta, dva dobra dogovorila se da u iduću subotu idu zajedno na planinu. Najbliže nebu.

Ilijas Kruškić: "Kuća", acryl na platnu

POHVALA MLADOSTI

Sve na ovom svijetu
se mijenja:
proljeće se preobražava u ljeto,
a ljeto u jesen...
Samo mladost nikada ne vene.
Ona se vječno zeleni u sjećanju.

PUT

Potičem od težaka
koji su
uvijek teško radili
i živjeli dostojanstveno.

Oslanjam se
na svoje misli
i ne osvrćem se na druge,
već se dogovaram
sa svojom savješću.
Sam krčim put
svojoj sudbini.

Po ugledu na pretke
mukotrpno obrađujem
krčevinu svoje duše
i potežem teške misli.
Duboko kopam
po sebi,
ali čvrsto vjerujem
da ću jednog
lijepog dana
iskopati kamen spoznaje.

PRKOS TRAŽENJA

Po kiši suza,
uz grmljavinu krvi
i veliku poplavu misli
jednom ću
stići do sebe.

Ne marim
što mi podbacujete
kamenje pakosti,
ja sam odavno
navikao na spoticanja.

Putevi
I staze...
Dug je put do saznanja,
a devet pomrčina
do svitanja uma.

Čak
i ako mi sunce
ponekad zaklanjate,
grozdovi mojih misli
jednog dana će sazreti.

Po trnju nemira
i po kamenju bola
jednom ću,
ipak,
stići do sebe.

SVEMIRSKI ŠAPAT

Ako ti noćas ne doleti
moj šapat
nešto nije u redu
sa zvjezdanim frekvencijama
pa nije ni čudo što mi želje
ostaju neispunjene
i što ti moje misli nisu poznate
Ali znam da u dubini duše
osjećaš treperenje zvijezde
i da nije uzaludna razdaljina
Svemirske tišine
što nosi vrisak
tvom uhu namijenjen

ŠTO ME ČINI SRETNOM

Sjećam se devedeset druge
kad su noć osvjetljavali plotuni
Nisam znala da dolazak struje može izazvati
takvu euforiju.
To me tad činilo sretnom.
Danas?
Struje ima u izobilju, noću vladaju zvijezde
euforija je sve manje.
Samo jedan stisak ruke daje mi do znanja da
doprinosim društvu.
Taj stisak ruke u mrkloj noći
bez trunke nadražaja
bio bi sinonim za sreću.

MIŠLJU RIJEČJU DJELOM I PROPUSTOM

Jeleni

Isprepletenih prstiju
Pitam se da li vjerujem
U sebi ponavljam molitve
Napamet naučene
Obuzme me blagost iako ne znam
Tko ih je smjestio na moje usne.
Kada bol postane dio tebe
Sve postaje samo po sebi razumljivo
I nema te kazne Božje koja bi
Bila tako bolna kao život sam.
Svu nemoć i neznanje pripisujemo
Volji Njegovoj u kojoj nalazimo
uzrok svoje boli.
Mirimo se s presudom i vjerujemo
U strahu od Njegova gnjeva
Pa, ipak, premali smo da bismo razumjeli
Preslabi da živjeli sami
I treba nam netko da nas vodi
Da nas brani od nas samih.
I tad povjerovasmo u Boga
I sve zasluge i nevolje pripisasmo Njemu
Premali i preslabi
Istinski vjerujemo
(mišlju riječju djelom
i propustom).
Na svoj način
Onako kako Ga vidimo.
Tu vjeru zovemo Bogom.

NEMIRI

Svi smo mi samo karikature
u nepreglednoj galeriji izblijedjelih freski
mada u nama leži početak i kraj svijeta.

DJEVOJČICA SA STRAHOM NA USNAMA

Ako otkrijem svoje porijeklo
što će ova žena misliti?
Zasad veoma dobro kontroliram emocije
dok mi pripovijeda o poginuloj rodbini
mužu koji je prisilno mobiliziran
o niskim prihodima
i djetetu koje liči na mene.
Strah ostavlja jednake brazde
na svačijem licu.
Možda se i na mom ocrtava reljef
straha koji je djevojčica pretrpjela.
Nažalost,
ima nas još sličnih.
Puštam ženu da priča
a onda tiho da me ne čuje
spomenem je u molitvi
koju sam na brzinu smislila
i pođem na svoju stranu
Teška
umorna od prošlosti.

ISTINA JE MEĐU NAMA

Istina je među nama.
Neki od nas grčevito stišću zube da ne bi
krik iz njihovih usta odao strah što ga ćute u grudima.
Vječnost je satkana u sekundi kada želim reći
da sam spremna živjeti
i da je istina da se bojim topovske paljbe
jer tad mislim na dijete koje trči gradskim ulicama.
Taj dječji osmijeh gradi moju budućnost
a moja budućnost je moja prošlost.
Istina je u nama
Ali i strah.

STRANAC

Često osjetim dašak vjetra
što se probio između planina
i prešao granicu kao slijepi putnik
odmahnuvši cariniku
prkosno mu istrgnuvši papire iz ruku
valjao se preko mora kroz borove šume
da bi dospio do mog sjećanja
i povukao konce nostalgije.
Udahnula sam punim plućima
Dah me odveo na gradske ulice
ispod gradine
Izdahnuvši
oči mi se sklopiše
a obraz prošara nit suze
Volim kad se more uzburka
jer je to znak da vjetar gladi
planine.

POLAKO

Žurim
Imam nekoliko sekundi između
ispaljenih plotuna.
Nisam putovala često
ljeti na more tek
da dobijem boju.
Kufere sam raspakirala
do slijedećeg ljeta mi neće
trebati.
Živim na moru
Još nisam spremila kofer
za odlazak
jer tamo više ne stanujem
Moja kuća je ovdje
a dom negdje između krajnosti

između smjerova u kom
spremam kofer
između garderobe koju namjeravam ponijeti
jer ja se istovremeno vraćam
i odlazim
češće odlazim
Jedan je odlazak
spremio kofer zauvijek.

ZBJEG

Pred sumrak susjetka je nekoliko puta utrčala u našu kuću, teško dišući, i nešto se došaptavala s mojom majkom. Obje su bile užurbane, zabrinute i uplakane. Nisam čuo njihove razgovore, ali je to bilo dovoljno da naslutim da će se i ove noći desiti nešto neobično. Njihov nemir zahvati i nas djecu; obje mi se sestrice skupiše u uglu sobe i, obgrlivši koljena, počeše usplahireno tonuti u zgaslo predvečerje, a ja sam, teško savlađujući dah, očekivao šta će doći iza ovog majčinog bljedila i pretjerane žurbe. Kad je zavežljaj bio gotov, brzo nas pokupi, navuče kaputiće i obuću, a na moje pitanje kuda idemo, uzdišući reče da ništa ne pitamo, i da ćemo se opet vratiti.

Susjetka i njena stara majka već su nas čekale. Nana je, brišući suze, šaptala neku molitvu.

– Moramo zamoliti nekoga da nam pomogne – rekla je susjetka. – Ne možeš troje djece vući kroz šumu, a četvrto nositi u sebi.

Mama ne reče ništa. Krenusmo. Susjetka je u jednoj ruci držala zavežljaj, a drugom je pridržavala staricu ispod ruke. Mama je nosila i zavežljaj i mlađu sestru, a starija sestra i ja smo skakutali za njima, držeći se za ruke. Često sam se osvrtao na grupe ljudi koji su, kao i mi, nekuda pokunjeno grabili. Jedni su žurno prolazili i gubili se u mraku, dok su drugi bili tromiji, opterećeniji, nespretniji. Nana, a naročito moja mati, veoma sporo su se kretale. Majka je često zastajala, othukivala i spuštala moju sestru da bi je povela za ruku, ali je ona odmah počela plakati. Kad je mrak još više ovladao, bilo je vrlo teško ići. Spoticali smo se o kamenje, o busenje, a što smo više uzmicali uz brda, šuma je bivala mračnija, gušća, neprohodnija.

Stabljike su nas šibale po licu, rukama, zapinjalo je, teturali smo... Sestra pored mene je ušmrkivala, prigušeno, u sebi. Pokatkad bi zastala, zastenjala ili uzdahnula. Na većoj strmini noge su bježale ispod nas. Sada već poče jecati. Svaka nova ogrebotina, novi pad, izazivali su vrelije suze. Utjehe više nisu pomagale. Nana je izgovarala puno nježnih riječi, iako se i sama spoticala.

Svaki čas susjeda je nekome od nas pružala ruku, dizala koga ili izvlačila iz žbunja. Sestru sam naprosto vukao. Slobodnom ručicom je kružila ispred sebe kao da nešto traži. Napokon se spotače, istrže mi se, a granje je ščepa i zatrpa ne-

gdje ispod nas. Vrisak se u lišću izgubi. Mama jeknu. S mukom je odnekud iz dubine izvuče, a susjetka se ponudi da malu ponese.

Sada već nikoga više nismo susretali. Malo ko bi i progovorio. Moja mama poče zastajati čak više od nane. Sada se počela naslanjati gotovo na svako drvo. Mi smo se pripijali uz njene noge i osjećali kako drhte. Plašljivo smo dizali poglede da joj vidimo lice, da s njega pročitamo kako joj je, ali uzalud – tama je bila crnja od noći. U jednom trenutku majka se spotače i pade, duboko jeknu i osta na zemlji. Pridiže se tek kad zajecasmo. Susjetka joj namjesti da sjedne.

– Ne mogu dalje – izvi se iz nje.

– Nemamo još mnogo – rekla je susjetka – pokušaj.

– Ne, ne mogu – progutala je hropac koji ju je gušio. – Sačekaću malo... Možda ima još ko iza nas... da mi bar neko djecu..., a vi polako pođite... Ja, ja ne mogu s vama.

Nekoliko trenutaka smo svi ćutali, a zatim susjetke ustadoše, ne rekoše ništa, već samo duboko uzdahnuše i polako oteturaše dalje. Kad se utiša pucketanje, učini mi se da smo dospjeli u nekakav dubok bunar odakle se nikada ne može izaći. Stisnuli smo se uz majku, tresući se, ne znam da li više od straha, umora ili hladnoće. Uskoro se pucketanje ponovi. Mama se pridiže i javi:

– Ko to ide?

– Ah, ne pitaj! Mi smo, komšije. A šta vi radite tu?

– Ne mogu dalje s djecom...

Ućutala je. I oni. Nisam znao ko to tamo ćuti. Još se nisam bio naučio da po ponašanju raspoznajem ljude. Zašto ćute? Zašto i mi ne možemo s njima? Približili su nam se. Sada sam mogao razabrati ljude koji su na nosilima vukli nekoga. Bolesnik je hroptao i stenjao.

– Među onima koji će još naići biće valjda takvih koji će ti moći pomoći – reče neko.

Mrlje se zatim istopiše u tami. Hladan vjetar se ljutito provuče kroz krošnje i još više zadrhtah. Mama je stajala uspravno i nepomično kao i jela na koju se bila naslonila. Plakala je, ali je to krila. Zatim se trže, vrati nam se i odmota svežanj. Lišće je šuštalo dok je namještala ležaj. Bez riječi, nježno nas povali, a zatim pokri ćebetom. Onda čučnu iznad naših glava i umiri se...

Nisam mogao više izdržati. Htio sam štogod reći, jer su me ova tama i ova tišina davili, nisu mi dali da dišem. Htio sam da čujem nečiji glas ili da pođem bilo kuda. Išao bih četvoronoške. Da, i tako mogu ići. Mogu vrlo brzo. Čak kao i Salim. Zbilja, gdje li je on sada? On se nikada ne boji mraka, ni vila, ni prikaza. Sjetih se da mi je pričao kako je jednom noću, vraćajući se s bratom iz šume kuda su išli po drva, vidio prikazu. U jednoj uvali primijetiše da im se odvezao i spao lanac s kola. Brat mu s fenjerom ode natrag da ga potraži, a Salim ostade

uz volove. Najednom primijeti kako iz tame izbijaju kao žeravice sjajne oči. „Prikaza!", protrne on. Htjede vikati, ali skupi hrabrost i odluči da se s njom obračuna. Nakašlje se i vikne joj da izađe ako smije. Na to samo začuje kako se vjetar razbjesni i zašušta lišćem, a oči se ugasiše.

Da li u ovoj šumi ima prikaza? Ili, možda, vukodlaka? Boji li se mama njih? A otac? Zašto smo sami? Koliko je duga noć? Nikada do sada nisam posmatrao noć, nikada. Pitaću majku jesu li sve noći ovakve. A ako jesu, nikada neću voljeti noć, nikada... Zašto bježimo od kuće? Niko nas nije otjerao, a svi odlaze...

Vjetar iznenada donese nove šumove. To opet neko prolazi, gmiže. Hoće li nam oni pomoći? Majčino pitanje je bilo molećivo, plačno. No odgovora ne bi. Zapazili smo da su zastali, kratko, nekoliko trenutaka samo, a onda mirno produžili kao da pitanje nisu ni čuli. Neko je samo krišom, za se, procijedio: „Dosta nam je, bogami, samih sebe", ne sluteći pritom da ćemo ih čuti.

Praznina me ljuto zaboli. Zar baš niko sada ne misli na nas? Gdje li je sada otac?

– Je l'de, mama, da je otac s nama, ne bi nas ostavljao?

Potvrdio mi je to stisak njene ruke i bolan uzdah.

Šuma se njihala, tiho jecala, a tama se i dalje kezila iz nemirne utrobe. Zagnjurio sam glavu pod pokrivač i osjećao vlažnost zemlje. Bilo je veoma mučno ležati na ljigavom, hladnom tlu i tako ogavno udisati trulež lišća. Kvrčio sam se i pritom nisam prestajao osluškivati majčino disanje. Ne, ona nije ni pokušavala da prilegne, da se odmori. Borila se s nekim teškim mislima; često se trzala, osvrtala, uzdisala...

Nešto kasnije ispod nas se još jednom uskomeša gustiš. Zar ponovo neko dolazi? Izvirih ispod ćebeta. Da, nečiji dah je bio isuviše glasan. Nešto se pokrenu i čusmo kratak hropac.

– Ima li to neko gore?

Tišina se opet uznemiri. Majka se javi.

– Ih, brate, pa otkad vas tražim! Znao sam da nećete moći sami pa riješih da vas potražim i pomognem. Hajdemo brzo, ne možete ostati tu! Dolje je zlo, propast...

– Ma nemoj, drago dijete! Zar se baš nećemo imati kuda vratiti?

Pridošlica se uspentra do nas. Gle, pa to je Salim! O, kako mi u ovoj noći izgleda velik! Šta to on govori?

– Pođimo gore. Svi su tamo. Odozgo će se vidjeti kako nebo gori...

Pokrivač sletje s nas. Mama me napipa i zgrabi za ruku, a on uprti moje sestrice. Zapucketaše grančice, zašušta lišće. Pođosmo.

I mrak s nama...

(Iz knjige *Izgubljeno djetinjstvo*)

GENERAL SVIH PJEVAČA

Oskar Danon, diplomac praškog Muzičkog konzervatorija i poznati sarajevski stvaralac, ne samo u muzici, pridružio se 1941. Romanijskom partizanskom odredu kojim je komandovao Slaviša Vajner Čiča. U predahu bitaka on je romanijske gorštake tjerao da pjevaju i za njihove gorštačke glasove komponovao:

Romanijo visokoga visa,
gdje no Čiča vojnike popisa.

Mnogo, mnogo godina kasnije, nakon oslobođenja, Oskar je pozvan i stigao na proslavu Romanijskog partizanskog odreda. Njega su u partizanima zvali Jovo Cigo. Jedan od bivših boraca će ga upitati:

– Cigo, šta si ti sada u Beogradu?

A Oskar će, ne znajući kako da mu objasni da je dirigent Beogradske filharmonije, reći:

– Ja sam general svih pjevača u Beogradu!

I u Doboju je bio jedan takav general svih pjevača i zvao se – Eso Kreso.*

Međutim, nije baš volio vojničku disciplinu, te je nakon 12 godina obaveznog služenja u JNA skinuo uniformu vojnog muzičara i posvetio se Doboju i ljudima, s kojima je već izgradio čvrste veze i prijateljstva. U tome su mu čvrst oslonac bili i supruga Nevenka-Seka (rođena Vujasinović) i sin Sergej-Garo.

Komandovao je generacijama dobojskih pjevača.

A bio je i dobar strateg, samo se u muzici strategija naziva – komponovanje. Komponovao je za svoje i druge horove. Zaljubljen u svog zemljaka, Mostarca, Aleksu Šantića, na njegove stihove je komponovao horske pjesme: „Veče na školju", „Čežnja", „Mi znamo sudbu".

„Sudba" je bila kompozicija kojom je tradicionalno otvaran svaki Aprilski kulturni mozaik. Na stihove Vojislava Ilića komponovao je „Laku noć", koja je dobila jugoslovensku nagradu. A beogradski hor Kolegium muzikum ju je imao na repertoaru pa se prilikom gostovanja u Doboju dirigentica Darinka Matović nakon izvedbe biranim riječima zahvalila kompozitoru Esi.

* Kompozitor Esad Kreso, profesor Dobojske gimnazije, muzički urednik Radio Doboja i horovoda mješovitog hora KUD-a "Ismet Kapetanović" preminuo je u izbjeglištvu, u Holandiji, 1999. godine.

Na konkursu Jevrejske zajednice Jugoslavije 1989. Esina kompozicija je dobila prvu nagradu.

Narodni melos je takođe pretakao u kompozicije za hor.

Opus „Zvuci narodne lire", „Bolen mi leži", „Doboj grade" i druge kompozicije bile su na repertoaru horova iz Skoplja, Čakovca, Banje Luke, Tuzle, rodnog mu Mostara, Banovića...

Generalsko u njemu bilo je i to što je i na poslu (muzički urednik Radio Doboja), i na ulici, i u kafani uvijek bio sređen, pristojno obučen i uvijek obrijan. I spreman na razgovor, uz obaveznu cigaretu koju je isključivo motao od hercegovačke „škije".

(Odlomak iz knjige *Doboj u dvadesetom stoljeću*)

ESAD KRESO

DOBOJ GRADE

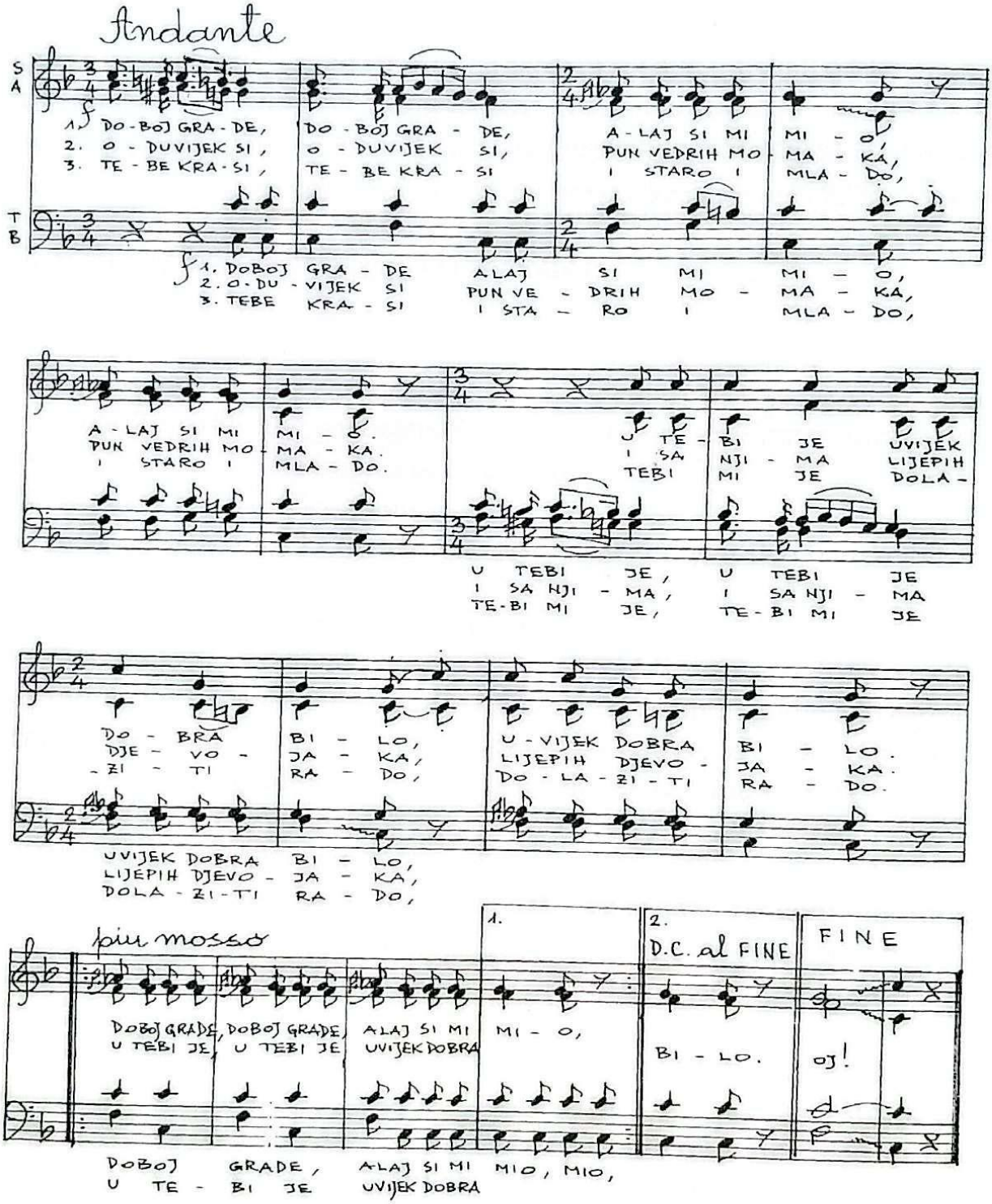

Esad Kreso: Notni zapis "Doboj grade", horska pjesma

DIDASKALIJE

Danas po tko zna koji put
stojim pred licem pravde
ako se tako mogu nazvati
sudac
zapisničar
vještaci
tužitelj
i obrana

Gledalište je neobično puno
poput arene u slavna rimska vremena:

Ubila sam

Nižu se optužbe:
Glazba što prati ovu predstavu
preglasna je
glumci gromko nastupaju
unose se u izvedbe
odlučnih riječi
savršenih poza

dok osjećam se krivom
na način o kojem
pravda ništa ne zna

Ja sam glavno lice ove tragedije
drama nosi samo moje ime
gledalište zauzima strane
dok ispituju me

No
nitko ne vidi
ne čuje
ne poznaje mene
u ovoj predstavi
zatvorena sam u didaskalije
zauvijek

PUCKETAJU ZVIJEZDE

Ponekad ti dođem sasvim,
sasvim blizu.
Zadržim dah,
a u plućima pucketaju zvijezde.

Tako blizu ti dođem.

Pa sklopim oči, prepustim se,
jer ovaj čas i mjesto
istina su i svetost
i zrcalo tvoje i moje.

Dok ti uspavana sanjaš
i nečije te ruke grle,
dok se smiješ, plačeš
i u snovima hodaš –
u meni se krećeš.

Ponekad te taknem sasvim,
sasvim tiho.
Dahnem,
pa zvijezde jače zablistaju
i komete ostave trag na nebu.

Tako te ponekad taknem.

Osmijehnem se svojoj tuzi,
jer sve u meni:
noć i dan, more i kiša,

slike u očima, svjetlost u duši,
samo su moja čežnja.

Dok ti kroz šumu hodaš,
jesen u očima prikupljaš,
a mjesec te, nevidljiv,
odozgo kupa u blagosti.

Neprimjetno,
kao moja ruka
kad ti dođem sasvim, sasvim blizu.

Tako blizu da u meni pucketaju zvijezde.

DULJINA LJUBAVI

gledamo se u oči preko kilometara šutnje
kao da se ne prepoznajemo iz ove daljine
okretom poluosmijehom treptajem
zarobljene u isto klupko nerečenoga

u crnom oku i oku boje dima duge oblaka
u maglenom odjeku iza tvojih misli i pogleda
skrivene jedna od druge pomno probranim riječima
promatramo šarene komadiće pogaženog stakla

u našim srcima

gledamo u vlastitu djecu nastalu hirom trenutka
koji se mogao i ne desiti u ovom životu
plačući nad vlastitim strahovima
skrivenim iza točkastih košulja i širokih oboda šešira

u našim zamrlim dušama

pitamo se kako živjeti trenutke očaja
odakle krenuti kad krenemo od beskraja
i kako postojati ovako vezani u gordijev čvor
kad smo potpuno budni staračkI svjesni

da je mrvica mržnje za jedan nokat dulja
od ponora ove ljubavi

NEOBIČNO MJESTO

duša je neobično mjesto
ona je pećina odjeka
njezina jeka putuje daleko

često nije ugodan stan svome stanaru
iz nje on ne može otići po vlastitoj volji
niti može zatvoriti vrata po svom nahođenju

prozori nisu zato da propuste svijetlost
već da se kroz njih unutra vidi
a to može dušu učiniti mračnom

stvari su razmještene po čudnom rasporedu
stvari prljave uvijek su na vidnome mjestu
one vape da budu oprane

duša je neobično mjesto:
spuštena u dubinu traži krila za let,
kada je uzdignuta ne prestaje se diviti

njezina tamna mjesta posebno su vidljiva
u tom mraku jasno se vidi nedostajanje
blagotvornog osmijeha i umirujućeg pokreta

nedostatak tih malih stvari ne može se skriti
velikim odricanjima, jer ma kako velika,
u poretku svih stvari – duša je mali stan

samo obične stvari mogu rasvijetliti neobična mjesta
i samo iskren čin rasvijetlit će istinu u nama
ma kako beznačajnim se činio

kao što se tek u tišini otkriva zvuk
i na podlozi tame uočava svjetlost

tako i čovjek kroz malenost svoje duše
spoznaje veličinu ljubavi s kojom je obasut

Zaprešić, 1. 4. 2015; 7.00

RAZMATRANJE TIŠINE

Ja ne mogu, reče Tišina,
ne mogu više podnijeti sebe:
to more bez kraja,
to postojanje bez naglaska,
tu sveobuhvatnost bez dovršetka.
Ja nemam što misliti,
i nemam što činiti,
i nemam ništa za osjetiti.
Iako, ja sam baš ona koja može
svaku misao stvoriti pa prerasti,
svaki osjećaj doživjeti i rastvoriti,
i svako činjenje načiniti, a zatim raščiniti.
Jedino ne mogu više ovako
u beskraju biti, a beskraj nemati.
Molim te, Bože, stvori mi druga.
Tada kroz Tišinu prolomi se Zvuk.
Jedan jedini Zvuk što začuđen trepnu,
zatim protegnu noge, protrese ruke,
i zavrti glavom na sve strane.
Zvuk nestade, pa se opet pojavi,
letio je, padao, skakao, trčao,
skičao, kričao, plakao i smijao se,
i plovio, plovio neprekidno
kroz netaknute skute Tišine.
Pomrsio joj je haljine, raskuštrao kosu,
odskočio od nje, doskočio po njoj,
i zadivljen tim postojanjem u Tišini,
u velikoj je radosti zatitrao
i više nikad nije prestao.
Zvuk i sad titranjem mreška Tišinu,
zadire joj pod površinu,

razbijajući je na fragmente
i čineći je nevidljivom.
Nju, u kojoj sve počiva.

RIJEČI

Ne postoje riječi za nas:
tuga je nedovoljno melankolična
bol tričava kao rasparena čarapa
zaostala na žici za rublje
iza one stare kuće u našoj ulici

Ljubav univerzalna za sve
poput hlača s elastinom za samo
četrdeset devet kuna devedeset devet lipa

Na mojoj noćnoj lampi
ljube se dva nepoznata lika
sklopljenih očiju kao bez duše

Ljudi oko nas kreću se
skromni u svojoj jednostavnosti
Podsjećaš me na njih
dok nosiš pune vrećice iz dućana
Ne postoje riječi za nas
tek svakodnevne stvari
i naizgled uobičajeno kretanje dvoje ljudi
bokom uz bok
dok prijateljuješ sam sa sobom
i usput ne možeš bez mene

- - - - - -

Noćas je došla struja prikrivenih sila
i odnijela moje srce zauvijek
u nepoznate krajeve gdje i sada luta
A riječi ... i dalje razgovaraju s nama
kao da se baš ništa bitno nije desilo.

SARAJEVSKE BAŠTE

Godina 1992. U Sarajevu glad steže. Kalorijska vrijednost hrane iz humanitarne pomoći četiri puta je manja od dozvoljene. Naučna istraživanja pokazuju da se u prvih šest mjeseci stanovnici najvećeg koncentracionog logora u Evropi izgubili više od 15 kilograma. Penzioneri čak 16,5. Djeca, učenici i studenti u početnom su stadiju gladovanja. Izgubili su 15 posto tjelesne težine.

Obroci jednostrani, oskudni, bez mesa i povrća. Na trpezi uglavnom riža i makaroni. Povrće u slikovnicama i literaturi u kojoj se kaže da su normalne godišnje potrebe čovjekovog organizma 80 do 100 kilograma raznog povrća i 60 do 80 kilograma krompira.

A ovdje u Sarajevu?

Desetine hiljada žitelja već mjesecima samo sanja o salati, špinatu, paradajzu, kupusu... I za ono malo uvele blitve cijene na pijaci astronomske, a zalihe njemačkih maraka još poodavno presahle. Ali, predaje nema. Iz nužde i prkosa u Sarajevu se javlja baštovanski pokret nezabilježenih razmjera u savremenom svijetu. Više od 100.000 građana veže svoju sudbinu za oko 20.000 manjih i većih parcela. Osvajanje slobodnih parkovskih, baštenskih, balkonskih i drugih površina odvija se munjevito. Sarajevo preko noći postaje najveći povrtnjak u Evropi. Začas su na ove prostore stigle gotovo sve povrtne kulture koje mogu da se uzgajaju u kontinentalnim područjima. Njih više od 30. U nekim krajevima trebalo je da prođe više decenija da bi se neke kulture udomaćile, a ovdje, one su raznim kanalima stizale za samo nekoliko dana.

Botaničari u svijetu znaju za oko milion i po vrsta biljaka, od kojih se koristi njih samo 3.000 ili četiri posto. Čini se, najviše upravo u Sarajevu. U istoriji povrtlarstva kult sjemena povrća najveći je u ovom gradu. Prava sreća za Sarajlije bila je to što je u njihovom gradu, iako u gotovo nemogućim uslovima, radila firma koja se bavila proizvodnjom i doradom sjemena. A sjeme iz ove firme ili brojnih humanitarnih organizacija brzo je nalazilo puteve do površina u raznim ambijentima. Povrće se uzgajalo u ispražnjenim supermarketima, u prodavnicama. U njima su građani mogli da dobiju besplatno sjeme, rasad raznog povrća, savjete kako da ga uzgajaju i u njihovim objektima.

Povrće i u dvorištima sarajevskih fakulteta. Veterinarskog, Prirodno-matematičkog... Rasad salate uzgajao je i dijelio građanima i domaćin sa Dolac Malte.

Povrće i u nebeskim visinama, na terasama nebodera i balkonima, na zgarištima objekata sa prvih linija fronta... Nekada cvijeće, a sada paradajz, paprika, tikvice, krastavci. U opkoljenom gradu nema balkona s kojeg ne viri neka povrtaljka, a sve izviruju iz različitih posuda, vreća, kartonskih kutija, sanduka, lanč-paketa, konzervi... A o uzgoju redovni savjeti stručnjaka, prvenstveno putem popularne emisije „Mala škola preživljavanja". Učenici, novopečeni povrtari, brzo uče. Zaljubljeni su u svoje novo zanimanje. Evo kako ga opisuje reporter s Radija Bosne i Hercegovine.

– Te parcele čudesnom prilježnošću se obrađuju, kod nekih ta prilježnost prerasta u zanos, u neku vrstu umjetničkog angažmana u traženju specifičnog rasporeda zasađenih stabljika raznovrsnog povrća. Neko pokazuje izvrsnu vještinu u obradi, donesenu iz rodnog kraja, a neko se priučava nevješto držeći alatke, ali su svi jedinstveni u preokupiranosti onim što rade, obujmljuju pogledom plod svojih ruku, miluju ga tim pogledom i kao da ga mole da se što bujnije razastre, da ponudi svoj plod kao dug za svu pažnju koja je svakoj stabljici posvećena.

Da, to postaje velika ljubav mnogih Sarajlija. Život s biljkom. Druženje u povrtnjacima, baštama, na balkonima... Izmjene iskustava, šale i dosjetke, znanje i neznanje, čuvari i kradljivci, sitne podvale...

– Što si posadio krompir pored celera, a boraniju uz grašak, zar ne znaš da se oni ne podnose i da postoji ljubav i mržnja i među povrćem? – upozorava komšija komšiju. A ovaj će mu:

– Dosta je što mirim svoje po kući, još da vodim računa i o tome ko se među povrćem voli a ko ne voli. Taman posla. Ima da se podnose!

Ili:

– Ču li ti onog stručnjaka na TV. Kaže da se duhanskom prašinom mogu suzbijati neke štetočine i bolesti. On nije normalan, šta ću onda pušiti?

Male bašte i balkoni nepresušno su vrelo šala, zanimljivih zgoda, anegdota, otpora i prkosa duhom fantastičnog optimizma...

– Ljudi moji, pa što čekate, što ne podvezujete kupus? Krajnje je vrijeme, pogledajte kako sam ja to uradio...

Tajac, ljudi zinuli, gledaju komšiju s Alipašina Polja. Ko je vidio da se i kupus podvezuje, pa ne radi se o paradajzu. Pa ipak, ujutro i njihov kupus – podvezan!

A tek kradljivci, ponoćni posjetioci tuđih povrtnjaka. Na Čengić Vili u neko doba noći, pošto nije mogao da spava, s cigaretom u ruci izašao na balkon jedan građanin. Pogledao u dvorište, u povrtnjak, a tamo neki neznanac sjedi na klupi.

– Šta ti radiš dolje u mom povrću?

– Pa zar ne znaš, bolan ne bio, da je od noćas uvedena dežura Civilne zaštite i na našem području!

– Baš lijepo, tako i treba. Treba organizovano čuvati trud naših ruku – zadovoljan napusti balkon vlasnik parcele na Čengić Vili. A ujutro, imao je šta i da vidi – njegovo povrće gotovo sve obrano. Iste sreće, ali uz znatno više straha, bio je i povrtar sa Otoke. Negdje iza ponoći probudi ga snažno lupanje na vratima njegove straćare. Na ulazu dvije snažne spodobe s čarapom na glavi.

– Stari, hajde, brzo napuni ove vreće povrćem. I da nikome ni pisnuo nisi o našem dolasku, u protivnom, metak ti ne gine!

Tako rekoše i s punim vrećama povrća izgubiše se u mrkloj noći.

– Ma, neka ih đavo nosi, eto im sve moje povrće, umro sam od straha! Mislio sam da su četnici probili liniju! – kratko je noćni upad prokomentarisao povrtlar sa Otoke.

A u ulici Zmaja od Bosne pala granata na balkon s povrćem. Domaćin bio na balkonu. Sav krvav, pošto je preživio šok, umjesto odmah u bolnicu on ponovo na – balkon.

– Uh, majku mu, žao mi blitve, sva je spaljena – kratko je prokomentarisao užasnu scenu i otišao u bolnicu. Srećom, nije zadobio teže povrede.

Nažalost, neke sarajevske bašče i balkoni bili su poprišta velikih, krvavih drama. Ne malo građana izgubilo je život radeći oko povrća. A uzgojiti kilogram povrća u sarajevskim uslovima bio je pravi podvig. Zamislite samo ovu situaciju: da bi se uzgojio kilogram paradajza, potrebno je otprilike 56 litara vode, a nje ni za lijeka. I ono malo rezervi do kojih se dolazilo kroz brojne snajperske i druge opasnosti trebalo je rasporediti i za druge važne životne potrebe. Posebno u slučajevima požara. Pa ipak, našlo se vode i za povrće, makar se ono uzgajalo i na terasi dvadesetog sprata.

Nužda je učinila da sarajevski povrtnjaci postanu najveće svjetske oaze biološke proizvodnje.

– Prvi smo u svijetu u proizvodnji zdrave hrane – u šali su komentarisali nestašicu hemijskih sredstava, a na njihovim licima ubrzo silna zabrinutost. Povrće napale razne bolesti i štetočine. Stručnjaci nemoćni, zaštitnih sredstava nema, provode se mjere biološke zaštite, krompirova zlatica skida se rukama i uništava. Srećom, obilan rod u cjelini je spašen. Čak se ostvaruju prinosi nekih kultura koji bi se mogli naći i u Ginisovoj knjizi rekorda...

Gradske bašte i njihovi plodovi nisu baš sasvim promijenili krvnu sliku žitelja Sarajeva, nisu probile snažan obruč gladi i neimaštine, ali su i te kako doprinijele preživljavanju građana.

(Iz dokumentarnog filma *Sarajevske bašte*)

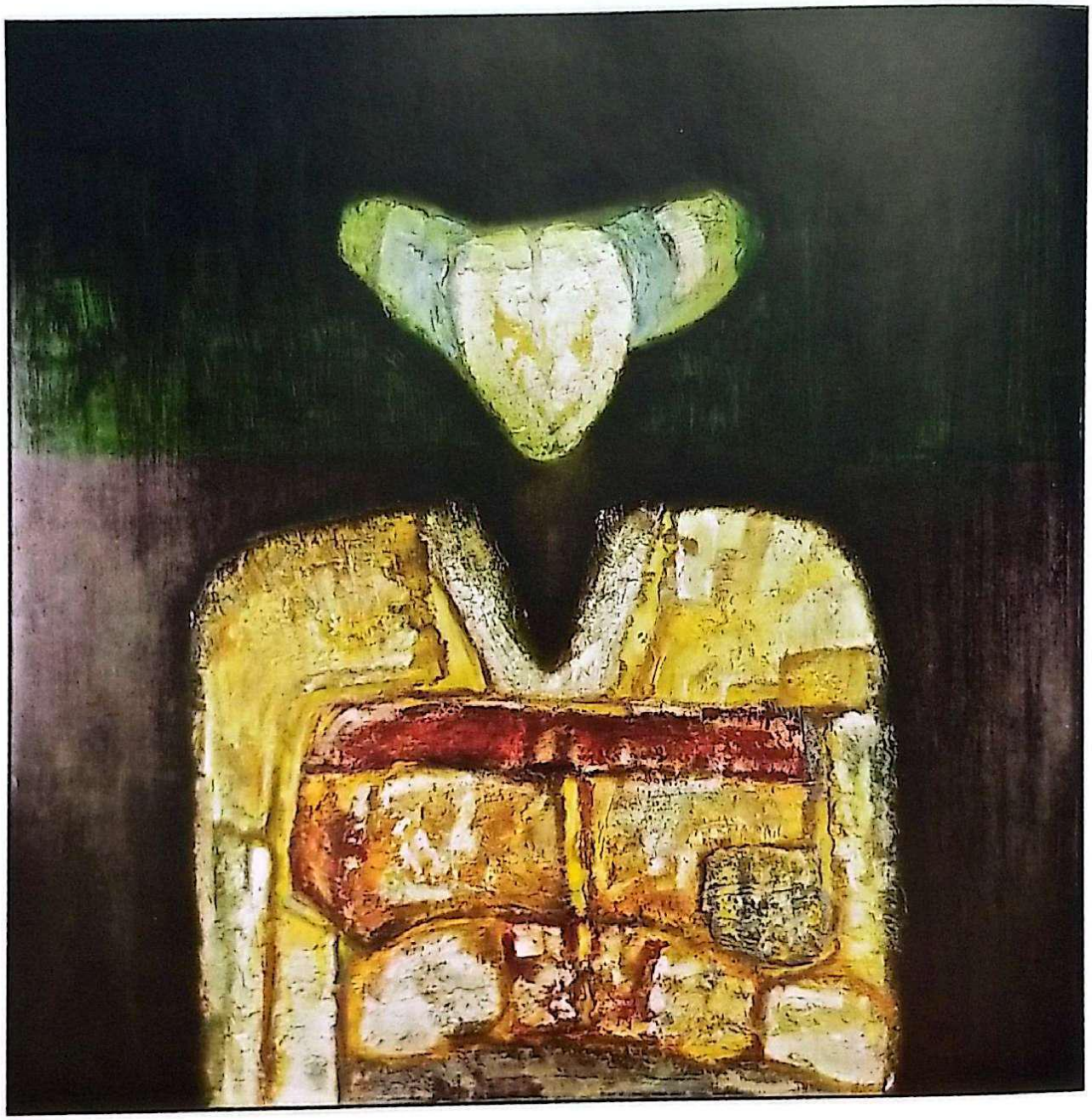

Senad Kruškić: "Hanuma", ulje na drvetu

POREZNI BROJ

Odjednom sam potpuno budna kao da me netko ili nešto naglo probudilo. Oči otvorene kao oči lutke uspravljene naglim pokretom dječije ruke. Odsustvo treptanja. Uho jastuka u vidnom polju. Soba sa mojim tijelom u velikom krevetu i nekoliko slika na zidu liče predmetima na jasnoj fotografiji. Ništa se ne miče. No ipak su se uši jastuka premjestile u mozak na ono mjesto gdje nastaju slike, baš kako i treba. To bi trebalo značiti da se ipak nalazim unutar svog beštežinskog kostura. U barokomori ozidanoj mesom.

Počinjem osjećati. Hladno mi je i površinom i u nutrini tog što bi trebalo biti moje tijelo. Krevet je podjednako hladan kao moje srce. Kao prostor u srcu i prostor iza njega. Hladnoća je polegla među iznutrice kao led između stijena u rijeci Ume. Ona nije ni prijatna ni neprijatna. Neće niti da se tretira niti da se ignoriše. Ona naprosto tek postoji. Vlažna je i mekana kao silikonska obloga za rane od ležanja. Ali ja ne drhtim. Ledu ne može biti hladno. On može samo tvrdnuti.

Proljeće je hladnoća čekanja. Jedna smrznuta čežnja za nebeskim svjetlom i toplotom tijela. Ta vječna sjeverna čežnja. Čežnja sjevera. Ona stanuje u nordijskim utvrdama od bijele koštane moždine. Ležim na desnoj strani i mislim kako se moram pokrenuti. Istjerati noćnu zimu iz tijela. Ispružiti noge. Mislim na onu nevidljivu razliku u dužini mojih nogu. Lijeva je duža i važnija. Ona sada leži na diskretnoj desnoj. Moje noge nemaju međusobnu relaciju sve dok se ja ne umiješam. Znam nešto o sebi što nitko ne zna. To da sam ljevonoga. Mislim kako je lijeva moja glavna noga i kako se to ne može misliti na švedskom. Glavna noga bi onda bila ona koja raste iz glave. Ali glavna ruka nikako ne raste iz glave, nego se naprosto zove rukom mača na tom funkcionalnom jeziku koji poznaje samo različitost ruku jer samo one rukuju oružjem. Mogu pretpostaviti preciznu ravnopravnost nogu u bježanju iz vikingških bitaka. Sporedna noga je bijegu nepoznata.

Ali moje manje perfektno tijelo je napravio jedan inozemni bog koji je glavnu ulogu dodijelio lijevoj nozi, onoj na srčanoj strani. Druga strana je sporedna.

To da lijeva noga raste duža nego desna je neobična pojava, rekao mi je jedan namještalac kostiju iz sela Kruksjö. On je namještao kosti trkaćim konjima prije nego je naučio mjeriti ljudske noge. Noge nikada nisu jednako dugačke ni u ljudi niti u životinja, rekao mi je šapatom, kao u nekoj konspiraciji protiv švedskog

jezika i švedske anatomije, koja bi se pravedno morala prepoznavati po perfekciji simetrije i demokratskoj ravnopravnosti. Konjski kiropraktičar je također izuzeo mogućnost da je moja desna noga kraća i svu težinu greške svalio na lijevu nogu, koja je izgleda svojeglavo izrasla nešto duža nego što je trebalo. Tada sam shvatila da sam uvijek ranije griješila misleći kako su sve hlače mog života bile pogrešno šivene s jednom dužom nogavicom. Greška je bila u lijevoj nozi, koja je izrasla duža možebiti da bi me nosila više ulijevo sa svih mojih poprišta ili možda što je jedno preteško inozemno srce visilo na istoj strani.

Na kraju se počinje micati moja ledena glavna noga. Mislim kako bi se moje noge mogle u svom buđenju sudariti uz prigušen zveket, kao dvije čaše od tirkiznih ledenica na baru ledenog hotela u Jukkasjärvisu. Mislim na pokret koji mora prostrujati kroz moju nutrinu. Mislim kako život pjeni i huči u vrućim žilama. Zamišljam svoj fizički život kao što se zamišlja ukus zalogaja prije zagriza. Osluškujem tihi glas tijela. Čekam taj unutrašnji treptaj. Nagovještaj osjećanja mase sopstvene supstance. Tijelo se budi u kratkim intervalima, kao da hoće da se nagovara na život. Tabani se dodiruju kao dvije gušterice u ljubavnoj predigri. A onda se prolama život kao nevrijeme. Odjednom je u meni. Stojim na nogama kao da se baš ništa drugo nije događalo.

Moje noge izlaze iz sobe odlučno i pomalo prebrzo. Pratim ih skoro začuđena stvarnošću koja se inkarnira i prolazi pored mene u visini očiju. U mojoj svijesti se naglo oblikuje podjednako i jaka i definitivna sumnja da sam umrla. Začuđuje me odsustvo osjeta. Klasika, mislim. Horor. Smrt je teška misao samo živima. Onda se pitam da li svi mrtvi tako misle.

Shvatanje da smrt nije promijenila ništa drugo osim mene izaziva zaprepašćenje koje ne dozvoljava nikakvu žalost, paniku ili bilo koju drugu reakciju koja bi se očekivala od čovjeka sučeljenog sa sopstvenom smrću.

Vidim svog muža Henrika kako stoji u okviru vrata u pozi molećeg popa u oltaru, raširenih ruku i s dlanovima izvrnutim nagore. Ne tumačim izraz njegovog lica u prolasku pored njega, nezainteresirana i zagledana u sebe samu, valjda onako kako to mrtvi i uskrsnuli čine. Mislim da se krećem brzinom misli. Noge, izgleda, znaju koja je od njih prva među jednakim bez mog uplitanja.

Interes za muža se budi tek kad sam se zatekla u kuhinji i ja se okrećem nazad da bih ga ponovo i analitički pogledala kao promašenu skulpturu na muzejskoj izložbi. On još uvijek stoji u vratima kao krucifiks u kapeli. Pogledi nam se sreću i njegova se usta otvaraju. Nešto mi govori. Pitam se jesam li vidljiva. On opet nešto kaže. Nije dobio jutarnji zagrljaj, napokon ga čujem. On ne uviđa da traži zagrljaj od mrtvaca, mislim i idem prema njemu, podižem se na prste i ljubim ga u usta. On se smiješi. Ja ne govorim ništa. Ništa ne želim reći. Niti da greška nije

bila u dužini nogavice nego moje noge. Greška je moja asimetrija. Moj je i osobni izbor udaja za sjevernjaka koji bi se grlio i s mrtvima. Čovjek napose ne može dijeliti iskustvo sopstvene smrti s nekim drugim. Smrt je privatna stvar, oslobođena socijalnog zajedništva. Svaki društveni aktivitet ostaje u hodniku. U zimi. Tamo se može grliti, smiješati tijela i dozvoliti mislima da žubore. Čovjek je uvijek tek čovjek, neovisno o posudi u kojoj prebitava. On uvijek ima potrebu da voli cijelo vrijeme od ulaznih do izlaznih vrata u sebi i iz sebe samog.

Sjedim u kuhinji. Henrik je noćas došao s puta. Njegovo poduzeće je bilo na zadatku Evropske unije u Bosni da pomogne gradnji civilnog društva dvadeset godina nakon okončanja rata. Samoubistvena misija, rekla sam mu tada. Moraju proći vijekovi da se ubilačke namjere među ljudima iskorijene, a niti jedan jedini dan da ih se poplaši u novi rat. Nažalost, ne pomaže Evropska unija otkrivanju rizika i sprečavanju uništenja, kao da su ratovi nužno potrebni razvoju planete.

Za kuhinjskim stolom sjedim i mislim na muževo tiho hrkanje koje me budilo protekle noći i kako sam se svaki put ponadala da je donio kući sa sobom miris bosanskog proljeća i da će od njega zimska hladnoća početi pucati kao led na rijeci Ume koja se danima otvara i klokot vode ispod ledenog poklopca se vremenom sve jasnije čuje iz onih crnih, kilometre dugačkih naprslina.

Henrik sprema čaj, sjeda nasuprot meni, smiješi se. Na stolu između nas su dvije porculanske posude. Jedna sadrži ljute bombone od salmiaka i lakrisa koje stanovnici sela Bjurholm nazivaju „fuj-fuj-dobre" jer njihov oštri ukus izaziva momentalnu potrebu ispljuvavanja i oslobađanja jezika i usne duplje odvratne neugode. To su muževi omiljeni bomboni koje sam u znak dobrodošlice kupila i stavila na stol. Ti njegovi bomboni su u svijetu mojih predodžbi poprimili znak zajedničkog imenitelja za mnoge druge osobine koje znače biti sjevernjak: izdržavati, podnositi, ustrajati ustrajavati, patiti, trpjeti muku, trpjeti, trpjeti, trpjeti, stisnutih zuba se mučiti sve do nagrade ma kako daleka i nestvarna se ona činila, imati kontrolu nad bolom, tiho i bez svjedoka, kao da je bol privatna stvar koja se ne vrišti nego prihvaća i nosi bez protesta. Moj muž je stanovnik sreza Västerbotten, gdje se posebno jaki i izdržljivi muškarci rađaju. On vlada tehnikom napornog sisanja fuj-fuj bombona bez ijedne grimase na licu, sve dok se ne bi prosisao do mrvice slatkog krema zakopanog duboko u sredini tvrde kuglice koja na kraju pukne i slatkoća se razlije usnom dupljom označivši pobjedonosni kraj izdržanog mučenja.

Druga porculanska posuda sadrži tahan halvu, orijentalnu poslasticu koju je Henrik kupio na sarajevskoj Baščaršiji u namjeri da me obraduje ukusom iz mog djetinjstva u Bosni. Bosanci bi običavali reći da je dobra halva mekana kao ljudska duša. Dirnula me njegova namjera, no istovremeno osjećam otpor prema tom

grumenu ljepljive mase, potpuno isto kao što sam osjećala kada sam bila dijete. Zapravo više nego ukusa sjećam se mješavine mog straha i želje da probam i savladam tu blijedu masu bez forme koja se lijepi za zube sve dok se vilice ne ukoče u grču i val pljuvačke ponovo ne pokrene refleks žvakanja i gutanja. Uzimam komadić te klizave i kompaktne mase koja se u dodiru s jezikom pretvara u živi pijesak, lijepi za nepce i grlo, drobi se, raste i prijeti gušenjem. Sjećam se straha od smrti koji sam prvi put osjetila kao malo dijete u pokušaju da ili progutam ili povratim tu bosansku deliciju.

Henrik me pita kako sam. Hladno je, kažem. Ne znam da li je ovo moja prava kuća. Ili samo gostujem. Hladnoća je zdravlje, odgovara. Hladna glava uvijek bolje misli. Njegove oči svijetle proljećnim nebom. Došao je kući s novim južnoevropskim licem obogaćenim jezikom. Ono mi govori. Čitam ga. Naši pogledi zagrljeni. Griju se. Uskoro nam se vraća i nebesko svjetlo. Na stolu između nas su naši bomboni, nordijski i balkanski, koje smo jedno drugom servirali. Shvatanje simbolike trenutka uozbiljuje situaciju. Nitko nam izgleda ne može uskratiti pravo mijenjanja uloga i boravišta. Samo se treba prilagoditi i biti simetričan. Pritom ne mislim na ekstremitete. Ne govorim mu kako se budim mrtva sa dvije različito dugačke noge. Govorim mu da ne shvatam bosansku metaforu o mekanosti tahan halve i ljudske duše. Ti nisi odavno više Balkanka, konstatuje kao da zna kako sam maloprije bila mrtva u trenutku tjelesnog osvještenja. Naše duše kao i tijela stoje poslušno pod zastavom grupno ili pak osobno izabrane porezne vlasti. Ne umišljaj si nepotrebno druge osobine. Ti si isto što i tvoj porezni broj. To je tvoja vjera, tvoja kuća i domovina. Sve ostalo je tek varka. Kao simetrija nogu i nogavica. Lažna uvjerenja i uvjeravanja. Balkanske prikaze.

Priča mi o ljudima iz Evropske unije, Sarajeva, Mostara i Banjaluke s kojima je utvrđivao etiku građanskog društva. Pominje poznata mjesta iz mog djetinjstva, rijeke i planine koje mogu lako locirati na karti, gradove i sela gdje u zemlji leže moji preci, sve je poznato ali istovremeno i strano, zasigurno iz razloga mojih krnjavih i oštećenih sjećanja. Kao da mi se Balkan nikada nije dogodio. Kao da se moja prošlost odvojila od mene i preživjela me kao dio čamca svoj potop, prije nego je otplovio s mjesta nesreće nošen nekom podvodnom strujom.

A možda je tako uvijek sa prošlošću kad se čovjek iz nje probudi i uđe u vječnost stvarnosti.

ODLAZAK

Vježbaj
Oproštaj od lica mrtvih muževa
nestalih u kockama poderanog stolnjaka
ofucanog restorana iz predgrađa
Nema neupregnutih konja
Koji galopiraju idiličnim krajolicima
Niti drugih banalnosti

Moraš
Prihvatiti suigru
Početka i kraja
Njihov ples
Na ledu
Kojemu tvoje ceste nisu naučene

Zaboravi
Oblik divljeg bilja
Kojim su te uspavljivali
I liječili od vrućice
Koketiranje klorofila
i biljke mesožderke
Sama ćeš preko neba
kao zvijezda repatica

Hodaj
Od zagrljaja do zaborava
Ti si žilav vijadukt
Bezglavo zakovan u mrak planine

Gledaj
Bijela se crkva umanjuje
Do svijetle tačke u tvom oku
Nečujno i diskretno
Kao u džepu posljednja krušna mrva

Shvati
Nema slika sa palmom i parom čamaca

Ispred zalazećeg sunca
Ti si ljuti kamen
Što oplođen nebom
Zviždi nad morskom pomamom

Uzmakni
Kad se kamen u obalu pretače
Tvoje su i nacrtane ptice odletjele na jug
Plovi kao što mjesec plovi

Vjeruj
Kada nada kao tvrda stijena raste ispod rebra
Kada se oblaci posuti cimetom skupljaju među obrvama
Ni šarenih labudova
Naslikanih rukom ludog slikara
Nema

Oćuti
Sretne imele ne sanjaju more
Ni slanost
Vode i krvi
Ti si samo praznovjerno tijelo
Koje se raduje
Dolazećoj rumeni

Čekaj
Samo čekaj
Isturenih grudi
Kao što stijene čekaju obrušavanje mora

Hodaj
Unaprijed pognuta
Izbjegavajući prijetnju horizonta
Ramenom udaraj tvrdi vjetar

Zaboravi
Djetinjstvo koje se suši na plotu
Bljesak u sapunici

Što kaplje
Sa tvoje ruke

Odlazi
Sa vjetrom u kosi
Ti si divlji kamen
Sa mlinom u stomaku
Tvoji te nerođeni sinovi
Čekaju u kući čiju adresu moraš saznati

Koračaj
I drži odstojanje
Između glave
I kvrgave ceste ispod stopala

Ne reci zbogom
Bijeg je unaprijed zaboravljeno
Uništenje
I drugih
I sebe

BORDŽIJIN PRSTEN

Avgust 1551. negdje na Jadranu

Dan je obećavao da će biti lijep, sunčan i sa slabim vjetrom, ne jačim od tri bofora. More je bilo umjereno valovito. Galija „Morska vila" lagano se ljuljala pod naletima vjetra, ukotvljena u maloj uvali kraj obale bezimenog otočića.

Otok nije bio veliki, možda nekih kilometar i po dužine i petsto metara širine, sa strmom stjenovitom obalom koja se okomito uzdizala od morske površine tridesetak metara uvis, skoro sa svih strana. Izuzetak su bile dvije manje uvale, jedna sa istočne a druga sa jugozapadne strane, koje su omogućavale pristup otoku preko malog pjeskovitog žala koji se pružao oko uvale. Ali, isto tako, pristup otoku bio je otežan okomitim gudurama i tek je uska staza vodila prema vrhu, mjestimično zapriječena stijenom koja se isprsila preko nje. Samo vješti penjač mogao je proći stazom do vrha a da se ne oklizne.

U dnu uvale, u stijeni se za vrijeme oseke mogao nazrijeti oveći otvor koji se pružao do duboko u unutrašnjost. I uvala sa istočne strane imala je u stijeni sličan otvor. Kad je bila plima, on se nije mogao vidjeti i iz prostog razloga što se sa stjenovite obale prema uvali spuštala gusta makija i loze koje su ga skoro do dna velikim dijelom pokrivale. Otprilike na sredini stijene oštro oko moglo je primijetiti obrise drugog otvora koji je kao neki prozor na kući bio oivičen lozom koja je poput zavjese padala preko njega. Tek kad bi sunce tokom podneva obasjalo tu stijenu, taj se otvor mogao zapaziti.

Sa istočne strane nije se moglo peti ka vrhu, jer nije postojala nikakva staza, a stijene su bile okomite kao da ih je neko odrezao džinovskim nožem. Površina otoka bila je obrasla niskim rastinjem, a u sredini je bio ogroman krater dubine oko deset metara i prečnika oko 200 metara, koji kao da je nastao nakon pada nekog velikog meteorita. Na dnu tog kratera, čije su se strane blago spuštale prema centru, bljeskala se površina jezerceta nastalog od kiša koje su padale proteklih mjeseci.

Na početku padine kratera, na malom obronku, bio je podignut šator. Nekoliko osoba se kretalo u njegovoj blizini. Na brodu koji se lijeno ljuljuškao na talasima Jusuf Al Hafiz, kapetan „Morske vile", pogledom je pratio ljude pokraj

šatora očekujući signal. Jusuf sa svojih tridesetak godina bio je visok, širokih ramena, crne kose i brade koja mu je okružavala izduženo lice. Oči su mu bile crne i kada je gledao u sugovornika, izgledale su kao da ga žele probosti. U ruci je držao dugački štap kojim se obično služio pri hodanju, jer mu je prilikom jednog ranijeg sukoba desna noga bila ozlijeđena i još nije bila sasvim zaliječena. Na sebi je imao plavkastu svilenu košulju i crni vuneni prsluk, a na nogama čakšire koje su mu dosezale do članaka. Nosio je kratke čizme od kozje kože sa mekanim ravnim potplatama, kakve su bile uobičajene kod pomoraca.

Njegov brod je bio tipična galija toga doba, sa tri jarbola, naoružan sa trideset dva topa i mogao je uz pomoć vjetra i trideset dva vesla (koja su uglavnom služila za manevriranje u luci a prema potrebi i približavanju drugom brodu) da razvije zavidnu brzinu od dvadeset čvorova. Ipak, nije to bio najbrži brod. Bilo je i bržih od njega, ali je on bio dovoljno brz da dostigne i prestigne svaku trgovačku galiju koja je plovila ovim vodama.

„Morska vila" je pripadala dijelu flote čuvenog Turgut Reisa, alžirskog pirat-admirala, koji je trenutno vodio operacije blizu Malte. Zadatak Jusufa Al Hafiza bio je da presretne trgovačke brodove koji su iz Venecije vozili robu za Konstantinopolj, da je zaplijeni a galije potopi. On ih je obično sačekivao dok su prolazili pokraj ostrva, brzo bi im se približio i obično, ne ispalivši nijedan topovski plotun, zakačio se za nesretni brod, a njegovi pirati brzo bi dovršili posao.

Robu, obično svilu i začine, odnosio bi na otočić i smještao u pećinu u uvali, a novac i dragocjenosti bi zakopavao u dnu pećine. Galiju bi zatim potopili otvarajući veliku rupu na njenom dnu. Svakih sedam do deset dana iz Alžira bi dolazio brzi brodić na jedra, koji je među pomorcima nazivan „fusta" i na njega bi se tovarila opljačkana roba. Zlato i ostale dragocjenosti ostavljali bi za „nedajbože" slučaj, ako se bude moralo bježati. Do sada je Jusuf Al Hafiz imao dosta uspjeha. Skoro desetinu trgovačkih galija i galiona je opljačkao i potopio.

Nadao se da će ga sreća služiti i dalje.

***

U Rimu, nakon smrti pape Aleksandra Bordžije, njegov sin Ćezare Bordžija skoro je zaglavio od trovanja kojim je nesvjesno otrovao svog oca Aleksandra, a koji je bio namijenjen kardinalu Adrianu da Korneto za vrijeme njihovog zajedničkog ručka u papinoj rezidenciji. Bolovao je nekih sedam dana, jer mu je konstitucija bila mnogo jača nego njegovog oca koji je tada imao sedamdeset dvije godine. Ćezare je bio jedan od nekoliko nezakonite djece pape Aleksandra iz mladosti. Nakon što se pridigao, požurio je da skloni ogromno papinsko bogatstvo na si-

gurno mjesto na sjeveroistočnoj obali Italije. Blago je bilo upakovano u tri velika sanduka i sačinjavalo je zlatnike, zlatne predmete i nakit, te dragulje koje je papa dobivao na poklon za vrijeme svoje papinske vlasti. Papa je do bogatstva dolazio i na taj način što je, saznavši da je neki od tadašnjih rimskih bogataša bogatiji od drugih, putem svojih žbira lažno ga optužio i oklevetao, te ga dao baciti u tamnicu i pogubiti, a njegovo bogatstvo i imanje bi tada prisvajao. Najdragocjenija stvar bila je čuveni papin prsten koga je Ćezare skinuo s ruke mrtvog pape u trenutku kada se opraštao od njega. Taj prsten je smjestio u poseban drveni kovčežić koji je bio ukrašen zlatnim ornamentima i sam po sebi predstavljao neprocjenjivu vrijednost.

Sanduci su jedne noći tajno odvezeni do obale, u malo ribarsko naselje Pezaro i zakopani u podu tamošnje mjesne crkve. Svećenik koji je čuvao crkvu i bio mjesni župnik obavezao se da će zakopane sanduke čuvati kao tajnu, sve dok ne dobije nalog od Ćezara ili nekog od njegovog nasljednika, i da neće nikom dozvoliti da to dira. Imao je i razloga za to, jer je bio jedan od papinih ličnih čuvara koje je on postavio na mjesto župnika i omogućio mu ugodan život. Znajući za Ćezarovu prijeku narav, kao i brzinu u uklanjanju neželjenih svjedoka i protivnika, to ga je još više učvrstilo u uvjerenju da ne dopusti nikome pristup ovoj tajni jer je znao da u tom slučaju njegov život neće vrijedjeti ništa.

Pape su se mijenjale i odlazile.

Godine 1550. na čelo papske države Vatikan i na čelo crkve dolazi papa Julius III. Nakon izbora, na prvom internom koncilu on zatraži informaciju šta se desilo sa blagom pape Bordžija poslije njegove smrti. Tu i tamo su kolale glasine da blaga ima i nema, da je negdje zakopano, tj. sakriveno i da ga samo legitimni nasljednik Bordžija može uzeti. Pošto je Ćezare Bordžija u međuvremenu ubijen u jednom sukobu dok je ratovao na strani kralja Džona III od Navare u Španiji, smatralo se da nema legitimnih nasljednika. Međutim, Ćezare je imao kćer Lujzu Bordžija. Kada je vijest o potrazi za blagom Bordžija (koju je počeo Julius III) došla do ušiju Lujze Bordžija, ona na nagovor svoga supruga tajno dođe u Pezaru i posjeti mjesnog župnika. On je bio već u dubokoj starosti i morala je da mu podastre dobre dokaze da je ona prava Ćezarova nasljednica. Nakon kraćeg uvjeravanja on je odvede u kriptu crkve i pokaže jedan nadgrobni spomenik.

– Ispod ove ploče nalazi se ono što je vaš otac ostavio – reče on.

Kad se pomolila pred oltarom, zamoli svećenika da nju i njenu pratnju uputi u neku krčmu gdje bi se mogli smjestiti dok ne odluči kada će i kako uzeti ostavštinu koju je njen otac tu pohranio.

Nakon što ih je odveo do jedne krčme na periferiji grada, svećenik reče: „Ovo je trenutno najbolja krčma u gradu. Nije blizu luke i tu nema pijanih pomoraca,

tako da ćete biti mirni. Što se tiče transporta, ne bih vam preporučio da idete kroz cijelu Italiju kolima, jer je velika mogućnost da vas neko opljačka. Bolje je da iznajmite brod i da otplovite do Đenove, a i dalje, već tamo gdje ste naumili."

Kad su se smjestili, sišli su u prizemlje da večeraju...

... Niko nije primijetio kada je čovjek koji je sjedio u kutu prostorije napustio krčmu i uputio se u luku. Približio se brodici sa jednim jedrom koja se ljuljuškala na talasima što su zapljuskivali mol i zazviždao dva puta. Iz male kabine na krmi pojavi se nekakva bradata spodoba i opazivši ga reče:

– Oh, Mustafa, čovječe! Odavno se nismo vidjeli! Imaš li kakvih dobrih novosti?

– Imam – reče Mustafa...

(Odlomak iz romana *Bordžijin prsten*)

NOĆ U BOSANSKOM PAKLU

Mjesec je pun,
nad Bosnom mrak.
Svjetlo ne pali niko, baš niko.
Zima i glad
kolju se na prozorima.
U mahali koje nema
vjetar je stao...
Ogromni pas
bori se sa košću,
kojoj se danima
vjerno vraćao,
pred gladne oči
pasa svih...

Dječak zaspali
oca sni,
da umjesto granata
minobacačem hljebove baca
djeci, psima i odraslim...
Usnama od zlata
majci prošapta:
„Svjetlo i vatru upali,
djedu i neni hljeba daj
i čaj nalij."
U majčinim očima praznim
bubnjara hladna...
Vatra kao usnula mačka,
sklupčana siva,
praznog stomaka i pluća,
a proždrla je već
sve parkete
gradskih visokih kuća...

A vjetar sve mrzlije laje,
i vječnost traje.
Do kog li svanuća?
Ljudožder – strah nad svima,
kao oblak ogroman visi,
prljav od krvi i kletvi,
kao i otac mu,
prokleti jahač
apokalipse.
Gluh i kao besvijest crn,
crn od čađi
izgorjelih dječjih snova...

(Januar 1994)

NOKTURNO PROGNANIH

Lelek vjetra nije pjesma
što utjehom dušu puni
dok nam vrijeme led tišine
s blijedim pijeskom vječnih rana
u oči bez sna putem sipa...

Snijeg nam pada na dlanove,
bršljan tuge srce svija,
uzdasi nam vežu ruke,
malj zločina dušu mrvi
živim bolom od olova
što odzvanja zdrav vremenom
u kostima bez kućišta.

Dok nam site vatre mašu,
čardacima nahranjene,
naše oči još nezgasle
žedno traže drage duše
po bosanskim sokacima
prepunjenim, mramor-tugom

naših majki i očeva
nad odsjajem dječje sreće,
sahranjene u pepelu,
otičuć nam santom duše
jetim-djece spomen suze,
spomen bolu sad podižu,
nezaborav vatre gase!

KNJIGA SJEĆANJA

Vrh Elbe, majko, sunce bolešljivo grije i omorom zamara,
hladna ga zemlja čeka uz cvrkut prehranjenih ptica,
dok postrojenom cvijeću hemija oči otvara,
držeć' mu reumatična stabla bezmirisnog lica.

A ja žedan nabreklih bregova naših! Ova ravnica oči mi para,
u kojoj iznenada sretneš i srnu i rijeku, kao u travi zmiju.
A kad izluđeni vjetrovi nad Elbom oblake do besvijesti viju,
ja se zakapijam u sebe i knjigu sjećanja otvaram.

EPITAF

Sanjam jutro
kojeg više nema
ljude kojih više nema
svega čega više nema
Sanjam da se iz sna BUDIM

BESPOMOĆNOST

Sve je počelo
onog momenta
kad smo misli
sklonili
van domašaja djece
Ove godine
lastavice nisu došle

UZALUD MIJENJAM KANALE

Gnječim
tastaturu
Svuda
ista slika
priča
Tresu se tresu
prozorska okna
Pucaju
bubne opne
i jedni na druge

UZALUD MIJENJAM KANALE

Repetiraju
Zatvarači
Ljudi su
U zadnjem
Položaju
Izgubljeno
izbezumljeno
škrguću
Naprasno
Naprazno
zubima

UZALUD MIJENJAM KANALE

Prije
vremena
ispucan
šaržer
A NEPRIJATELJ?
Odmah tu
iza ugla
vreba
u glavi!

UZALUD MIJENJAM KANALE

Puščana zrna
ovaljuju zid
i traže traže
svoje mjesto
među ljudima
I dalje gnječim
Tastaturu
Punim baterije
jer...

UZALUD MIJENJAM KANALE

Političari
sumanuto
grozničavo
traže izgovore
Artiljerija tuče
isturene položaje
Duž svih linija
razgraničenja
vadi se
vruć krompir

UZALUD MIJENJAM KANALE

A mušice
ko mušice
stalno nalaze
opravdanja
za promašaje
Laserom po zidu šaraju
Ispod šljema
pronalaze čeonu kost
ko da je to sada
više uopšte važno

UZALUD MIJENJAM KANALE

Sve je manje
ljudi
kojima
vjerujem
Kroz ključaonicu
i dalje
proviruju
uplašena
uplakana
djeca
I ove godine
lastavice nisu došle

UZALUD MIJENJAM KANALE

KRATKE PRIČE

Zabava

Te večeri moj džemperčić koji sam obukla preko šarene haljine na volane bio je potpuno mokar. Raširila sam ga na susjednoj stolici s nadom da će se kolikotoliko osušiti. Po staklenom krovu iznad nas padalo je lišće, a trebale su padati zvijezde. Zato niko nije došao. Vjerovatno nisu mogli naći put. Posmatrala sam svoju vlažnu ruku koju sam izvukla ispod grudnjaka. Međutim, to sigurno nije bilo dovoljno.

U vodenjaku

Kafu nikada ne zakuhavam vodom iz kuhala, već uvijek iz šerpice. Mala starinska crvena šerpica na bijele tufne – ulaz u veliku ovalnu sobu. Rijetko da u njoj ostane makar i kapljica, ali večer prije ovog jutra mora da jest, pošto se unutra prevrtalo izmoreno tijelo cvrčka. Još od proljetos se naselio u moju kuhinju. Otvorim prozor i istresem ga u napupali vodenjak, a on posramljeno pojuri između sitnih zelenih listova. Tamo bi trebao dobiti novi angažman.

Pjesnik

Pjesnik je prvo poslao svoju knjigu. Zatim mali dnevnik u koji je na prvom listu zlatnim slovima ispisao svoje ime. Zatim je počeo da mi šalje svoja promišljanja (o životu i smrti) na poleđinama razglednica. Razglednice su uvijek sa motivima umjetničkih slika. Često mogu pročitati i ime autora na rubu poleđine. Zaista se trudim da pronađem neku tajnu poruku u njima – poturam ih ispod sunčevih zraka, ližem, privijam na grudi... Ponekad satima pažljivo zagledam svaki detalj, ali tamo nikada nema ništa više osim onoga što već znam.

Njena zamjenica: nesporazum

Nudžejma radi u maloj knjigovodstvenoj agenciji u centru grada. Ured dijeli sa nekoliko starijih kolegica. Uz jutarnju kafu Nudžejma pojede krofnicu koju u torbu spremi prethodne večeri. Najčešće kupi paket krofnica u prodavnici i okuse rasporedi za cijelu sedmicu. Ponedjeljkom voli okus marmelade od borovnice. Za petak ostavi onu koja je samo posuta kristal šećerom, zato što petkom

izlazi novi broj magazina uz koji su prikačeni vikend ljubavni romani Joan Miere, pa tada naročito ne misli o okusu krofne. Nudžjema vikendom, dakle, postaje Džoan. Njenoj majci je u početku bilo teško naviknuti se na ovaj novi režim, ali već suosjeća sa svojom kćerkom, kao kad kaže: „Džoan, dušo, dodaj mi taj lonac sa zadnje police." Prošle sedmice u agenciju je stigao novi partner o kojem je Džoan znala skoro sve što je za nju bitno. Znala je da ima mladež u kutu desnog oka, da vodi dnevnik o svom napredovanju, da ne može zaspati u hotelskoj sobi sam, kao i to da će se njih dvoje sresti u kantini, gdje će ga ona, sasvim slučajno, posuti kafom. Ali, to se nije dogodilo. Iznova i iznova silazila je u kantinu, i mada se, tu i tamo, osmjehivala drugim kolegama iz agencije, osjećala se kao da je nešto izgubila. Zbog toga je željela da napiše pismo Joan Miere, da joj kaže: „Ne, Vaši romani nisu teret u mom životu, ali ne dijelim više Vaš entuzijazam."

Direktor muzeja

Direktor muzeja je omanji proćelav čovjek. Njegova žena liči na druge žene direktora muzeja, banaka, zavoda... Žena je sada teško bolesna, ali direktor muzeja ne voli da priča o njenoj bolesti. Pročitao je u medicinskom priručniku za pacijente „Šta nakon dijagnoze tumora mozga?" da se u takvim situacijama najbolje ponašati kao i prije tog novog stanja. Uostalom, muškarcima ne priliči da pričaju o svojim suprugama, čak ni kada su zdrave, rekao je uposlenici na recepciji. Ona je pogledala u papire ispred sebe. Nisu bili uredno složeni.

U dvorištu rudnika

Kolegice s posla su joj se najprije podrugivale, jer su pretpostavljale da je psihički labilna, da je bez trunke samopouzdanja i naposljetku zato što su se tako osjećale bolje. Među njima je bilo i onih koje su se samo zabavljale. Zbog zemlje koja se uz jesenske barice lijepi na kamione natovarene ugljem, mora da nosi cipele u kesi nekoliko kilometara, a na nogama gumene čizme. Obuću zamijeni ispod oraha na raskrsnici. I vuče za sobom prljavu kesu s čizmama cijeli dan.

Filigranski broš

U sobu je, kao u postelju, ušla neka nepoznata žena, spustila ceker i kišobran na pločice sa lijeve strane uz stolić na koji su odloženi mobiteli, ključevi i druge stvarčice koje koristimo svakodnevno. Žena nije pogledala oko sebe. Njene oči su već bile prikovane za malu kinesku kutiju iza stakla komode u kojoj se nalazio nakit. Otvorila je kutijicu i uzela broš ukrašen crvenim kamenčićima. Prvo je prešla vrhovima jagodica preko svakog kamenčića, potom ga je ubacila u džep mantila. I izašla.

Dodir

Mog muža je zaposjeo džin. Jadnik je imao nekoliko nesreća na poslu – vazda sa rukom. U pilani je ostao bez kažiprsta. Poslije, kad se oporavio, noću nije mogao nikako da zaspi. Tada nam je stari poznanik predložio da odemo kod hodže, koji je samo potvrdio naše sumnje – dakle džinski dodir. Najprije je zaučio rukijju, a Hasan je pao na tepih. I naš poznanik je isto pao, jer su izgleda bili zainteresovani i za njega. Smatram da je u njemu neki manje opasan, filozofski, kako nam je rekao i efendija. Ljudi se tome smiju. Šta ćeš? Razumijem. Ali, moj muž je ponovo u božijoj milosti. Svako jutro prije nego što ustane da se spremi za posao sluša rukijju koju mu je hodža prebacio na mobitel. A ja mu ruku svaku noć kad se vrati s posla mažem maslinovim uljem, jer to zlo biće ne podnosi ni maslinovo ulje. Hodža nam je rekao da će mu na san izaći lice onoga koji mu je džina poslao, i što se toga tiče, još ništa nije vidio. Jedino mu se jedne noći ukazao naš guščiji crveni jorgan. Odmah sam ga spalila.

Cipelice

Italijan je, pošto je izvukao ruku iz njenih gaćica, baš svaki prst polizao, a ona je ustala i krenula prema vratima – očito je *to* trebalo napraviti, nakon što su ispoštovale svoj dio pogodbe – a on je rekao „Vrati se".

„Vrati se", rekao je. „Nisam ti izmjerio stopalo."

Naravno da nije morao da joj izmjeri stopalo, mogla je da mu kaže koji broj nosi. Da se time ne zamara, kao i da bi možda to bilo praktičnije. U ruci je držao krojački metar, a ona je izula čizmu pomažući se drvenim podom. To je potrajalo, budući da nije nosila čarape, pa se čizma sljubila s kožom. Zastidjela se svoje prljave i smežurane noge – mislila je da higijena nogu uvijek mnogo otkriva o djevojčicama. U njenom slučaju da nije puno vremena provodila u kući, i da je njena majka bila zabavljena drugim stvarima.

Kako su se oprostili? Jesu li se rukovali? Poljubac u kosu? Nije se mogla sjetiti.

Ali, vidjela je njegovo lice prekriveno sitnim dlačicama, nepokoreno borama, i kockaste naočale koje su mu davale ozbiljan okvir. Bilo je to fer lice, jedno od lica za koje bismo rekli da mu se potpuno možemo prepustiti. Pomislila je da bi njen život možda bio drugačiji da je to mogla prepoznati tada. No, to je bilo davno, u posljednjoj godini rata, i ona o licima, kao i o kvaliteti obuće, nije znala mnogo.

Mrlja

Sjedjela sam, ni sama ne znam koliko dugo, nasuprot praktičnom kauču čije je sjedište bilo od pjene, i zurila u nevidljivu tačku, sve dok nisam zapazila da je odjeljak za stvari umazan krvlju. Uzela sam deterdžent iz kuhinje, potom ga sipala na spužvicu za pranje suđa i vratila se u dnevni boravak. Brzo sam skinula

mrlju, uz svega dva-tri pokreta, pošto je bila svježa. Osjećala sam se prijatno zbog toga, jer sutra se ne bi dala očistiti tako lako.

Olakšanje

Car roka s ožiljkom na glavi čuči ispred radnje sa suvenirima i gleda kako odmiču žene. Pečat mu visi između jaja – on je car i ne mora da dokazuje kako je spavao sa dvjesto ili petsto podanica. Caru roka se vjeruje, kao što se hrabri samoća koju mi treba da podnesemo.

Lekcija iz alternativne povijesti pohlepe

Ako „novac koji je sama zaradila ne može biti mjerilo njenog karakteriziranja kao feministkinje", e pa, kako očekivati od zbirke pjesama da ćemo – ako budemo dovoljno duhovite – postati pjesnikinjama.

TOPKAPI RECITAL

Iz sultanovog vrta lala
kroz prolaz od crnog šljunka
ulazim u salon Svetog Nasljeđa
od Poslanika Muhameda a.s.
Dvadeset eura košta pogled na
staklenik u kome počivaju
poslanikov kardigan,
sablja, zastava i lûk,
trag njegova stopala,
zub, dlaka od brade
i smotuljak koji liči na pismo
Jedan čovjek u svečanom odijelu
pravi se važan u toj prostoriji i
kažiprstom prijeti zanesenim turistima
da ne škljocaju fotoaparatima
Razmišljam o tom čovjeku u svečanom odijelu
koji s potpunom predanošću čuva poglede
na mošte velikog svetitelja
Poglede od dvadeset eura
u pokajničkoj maršruti
što oplakuju
naš nestanak

CRTA

Ne može svaka žena
da nosi najlonke s
crnom
crtom.
Koje žene nemaju para,
kupe obične, pa na njima
crnim kreonom
povuku crtu.
Quelle idée délicieuse!
Ali, crta se nakon nekog
vremenena
razmaže, kao što lišce hvalisavca
dodija vještom umjetniku.

SRSI

U paviljonu Georga IV sušila sam
zelene čarape
Moja ozebla stopala sklonio je
među zašnirale dlanove ljubavi
i rekao mi kako je divno što me sreo u
Brightonu u njegovu paviljonu
dok sušim zelene čarape
Skini sve rekao je
Gledala sam ga s nevjericom
Potom sam otkopčala plisir haljinu
i ona je kliznula kao maslac s
kardamom peciva
Tog jutra nisam nosila grudnjak ali
zato sam mogla da ostanem u gaćicama
i da pobjegnem od ovog ludog regenta
Zašto nisam?
Uzeo je Leicu II model iz 1932.
i rekao mi da sjednem
Bio je april i gusta magla se dovukla s obale

među zidine oko nas
Raširi malo noge, rekao je
Misli o balkonu, o vešu na balkonu, o kapima
koje cure iz mene o četiri kraja svijeta
o gradu bosanskih kraljeva o slobodi
Sve ostalo sam zaboravila

STRŠLJEN

Raspadam se
Raspadaju mi se pjesme
Raspada mi se brak
Raspadaju mi se drugarstva
Raspada mi se hljeb u šporetu
Raspada mi se lak na noktima
Raspadaju mi se bubrezi
Samo ti koji si golim rukama
ubio stršljena stojiš cio
Stvar je brzine rekao si
stršljen se nije snašao

POSLIJE LJUBAVI

Ostao je tanjur tvoje majke
The Hunter by Myott
Hand engraved, permanent colours
Slika prikazuje lovca u crvenom žaketu
s dvocijevkom ispod ruke kako ide ususret ženi
koja u crvenoj pregači drži dijete za ruku i
čeka ispred svratišta s natpisom *The Swan*
U daljini se još vidi zvonik i
neka druga žena s korpom preko ruke
i kokoškama između nogu
Ta žena u daljini što hrani kokoške
ta žena – to nisam ja

KRABE

Nisu znali lovci na kraljevske
i snježne aljaske krabe
van Aljaske obale
u Beringovom moru da će
Gazica Dragica iz Maglaja
mjesto bombonima Cigančiće
mamiti preslatkim vrećicama
juha od kraba
Da su znali mornari možda bi
se budili po suncu umjesto po
ledenim nakupinama oko broda
za svaku krabu žrtvujući po jedno
ubogo Ciganče u ledenim talasima
sjevera

POVRATAK U DJETINJSTVO

Odlazak u rodni grad je prilika za skidanje šminke patetičnoj nostalgiji kojoj je jedini zadatak da nam uljepšava prošlost.

I – bio ja. Poslije nekoliko godina.

A – kako je bilo?

Jebiga. Svakako.

Prvo – izdaja, izdaja samog sebe. Ono, ja muškarčina tvrda srca i čvrste petlje, ništa me ne može izbaciti iz ravnoteže, u prvoj šetnji širokim trotoarom kojim sam nekada šetao sa svojom rajom u vrijeme mladosti, kada smo potajno šacovali one lijepe cure, osjetim neke čudne i nepoznate teškoće sa disanjem, neki tupi bol u grudima. Kontam, tako ti treba, matora budalo, nadigao si se na put, umjesto da uživaš u tišini morske obale ili šumu valova, eto te tumaraš pustim ulicama, čitav sat se šetaš a nikoga ne znaš, nikoga poznatog da sretneš.

Srećom, vidim – apoteka. Uđem, fino upitam:

– Molim vas mogu li izmjeriti krvni pritisak?

Neka zgodna, mlada apotekarica mi sasvim ljubazno reče:

– Kako da ne, izvolite, sjedite na ovu stolicu, sad ćemo mi vidjeti u čemu je vaš problem.

Sjednem, a ona meni omota lijevu ruku iznad lakta, gleda u onaj aparat pa veli:

– Dragi gospodine, kod vas je pritisak 130 sa 80, idealan, mora da vas je nešto uzbudilo pa osjećate poteškoću u grudima.

Jašta je, rekoh u sebi, znalo je mene i prije uzbuditi, krv mi uzavri, samo to su bile lijepe cure i njihovi pogledi, a sad me je uzbudio pogled na moje djetinjstvo i moju mladost, pogled na moju ulicu i moje brdo, pogled na onu tvrđavu, moju Gradinu, na kojoj sam gulio koljena pentrajući se na nju – to me je uzbudilo. Koliko znam, ova bol što je u trenu osjetih, od nje se ne umire, ali, eto – boli!

Pa odem tamo radi čega sam najviše i došao, polako nogu za nogom, uzbrdo, na Čaršiju, pa na Humku kraj Neznana mezara, tamo su me čekali Azemina i Alija, majka i otac.

Leže jedno pored drugog, leže u miru čekajući naše dolaske.

Susret je tih, kao i uvijek, ona nijema tišina koja te veže kada odmotavaš film svog djetinjstva, majčine nježnosti, osjećaja sigurnosti kada te otac zagrli, film sa tvojim dječjim nestašlucima u onom prostoru roditeljske nježnosti i brižnosti.

Sada kada si negdje daleko, taj tihi susret, ta nijema šutnja te povedu na put i povratak u djetinjstvo.

A sa njihovih mezara, onaj isti pogled i poznati pejsaž u kome si rođen i odrastao, ona vizualna harmonija, sklad rijeke i brda, njihovih vrhova i neba.

Onda ti se javi potreba da prošetaš još nešto dalje, do kuće u kojoj si rođen, u kojoj te majka ljuljala, grlila i ružila, u kojoj te otac učio muškim zakonima, u kojoj si zavolio sestru i brata.

Na putu do te kuće posmatraš ljude, svjestan da su tu sad „neki novi klinci", da ih ne znaš, možeš ih samo pitati „a čiji si ti?", pa kad ti kažu da se prisjećaš lika njihovih roditelja.

Zato sam upirao pogled u one starije, pokušavao sam ta starija lica „podmladiti", vratiti u ono doba kad sam ih znao, sjetiti se njihova imena.

Na putu prema toj kući, na Brdu Bešlagića, iznad same Čaršije, pred jednom kućom u avliji, stajala je starica sa izgledom koji me podsjećao na moje djetinjstvo; nosila je dimije, na glavi je imala keranu šamiju, onu kakvu je nosila moja Nana, ona što je rodila moju majku. Nije to bila šamija, marama, kakvim danas neki umotavaju žene ne bi li sakrivanjem njihova lica svima preglasno pokazivali svoju navodnu pravovjernost, ne, to su bile šamije koje su mi bile pouzdan znak iskrene i čiste vjere, šamije koje nisu sakrivale, nego baš otkrivale lica sa kojih si mogao čitati čestitost, uočiti iskreni pogled žene pun dobrote i nježnosti, čestitosti.

Lice ove žene koju sam ugledao nosilo je bore iz kojih si mogao iščitavati sve životne tegobe, ali i njenu unutarnju smirenost, smirenost njene duše. Gledao sam u nju netremice; ona je primijetila tu moju upornost, pa da ta čestita žena ne bi krivo shvatila moje gledanje, uz srdačan i pristojan pozdrav objasnih joj zašto sam tu i šta tražim, da tražim osobe koje me vežu za djetinjstvo.

Onda je ona postavila ono moje pitanje:

– A čiji si ti?

Rekoh joj. Zagledala se u mene, valjda je i ona kao i ja pokušavala skidanjem poneke bore sa moga lica vratiti sjećanje na poznate likove i reče mi prilazeći:

– Ma, Ibro, jesi li to ti? Pa, ja sam tebe u igri nosala krke na leđima kada si bio mali.

I zagrlila me.

Ona me je u trenu vratila u moje najranije djetinjstvo kada nas je majka zbog partizanskog opredjeljenja mog oca pokupila i odvela iz Doboja preko rijeke Bosne na drugu stranu, u selo Grapsku, kod poznanika Saliha i njegove žene koju pamtim samo po imenu Salihovca. Oni su nam u tom ratnom vremenu pružili sigurnost i zaštitu, a ova žena sa šamijom bila je Salihova kćerka.

Potom sam otišao i do kuće.

A kuća koju čuvam u sjećanju bila je najveća kuća u tih nekoliko ulica i sokaka, sa širokim baščama, drvećem i okolnim zelenilom.

Stao sam, gledao u tu kuću koja je bila iste veličine kao i onda, ali to je sada bila kuća koja propada, prokišnjava, kojoj malter opada, kuća u kojoj niko ne stanuje. Novi vlasnici su negdje daleko, pred kućom je gomila pijeska i šljunka, uz obližnje brdo nove cigle.

Onog zelenila i drveća više nema, nema one najslađe kruške koju sam jeo, nema one jabuke, onog duda, nema onih šljiva; sada je tu čitavo naselje kuća koje su svojom veličinom i neukusnom arhitekturom natkrilile i „progutale" kuću u kojoj sam rođen.

Doći će jednog dana ti novi vlasnici, srušiće tu kuću kojoj otpada malter, novom ciglom će izgraditi novu, veću, što će me ponovo tjerati da kontroliram krvni pritisak, jer ta nova kuća će biti razlogom da se tu više nikada ne vratim; ta nova kuća će biti nemilosrdna gumica kojom dijete prebriše svoj neuspio crtež na papiru, gumica kojom se briše sjećanje na moje djetinjstvo.

RAZGOVOR S OCEM

Dobro si se sjetio
u neko doba
da dođeš –
reče Otac –
vidiš kako je groblje
zaraslo
Nije ni tebi lako –
brižno će –
nesiguran si
Ovdje je
vidiš
drugačije
mir vlada
lišen si neizvjesnosti
Čudno
veoma čudno –
nastavi zamišljeno –
još nisam vidio vrata

što u raj vode
ni vatru osjetio
iz Pakla
Da li je
obmana bila
ili se na red
čeka
Jesi li nešto poželio
da donesem –
pitam
Ne treba ništa –
odgovori –
fali mi vaša
neizvjesnost

HEJ, LIPOJA

(Eine bekannte Volkslied aus Bosnien)

Djecu željezničara ne bi nikada trebalo pitati za mjesto rođenja i zavičajnost. Najčešće odgovor ne znaju, jer su, seleći se za očevim službama, promijenila bezbroj stanica i bezbroj škola. Od svih stanica u kojima sam provodio komadiće djetinjstva najviše pamtim stanicu Lašva, jer u njoj sam doživio izgradnju Omladinske pruge Šamac–Sarajevo.

Stanica Lašva je do tada bila velika raskrsnica „ćirinih" kompozicija na pravcima za Sarajevo, Bosanski Brod, Travnik, Jajce, Bugojno i dalje, čak za Srneticu i Ličku Kaldrmu. Bezbroj kolosijeka, vozova, okretaljki za lokomotive, pa čak i plinara – plinska stanica za rasvjetni plin. Za dječije igre i poglede puno interesantnog. Stalno kloparanje manevre, vreva putnika i nadvikivanje konduktera: „Prelaz za Travnik... Sarajevo... Jajce". I puno željezničara, a još više djece. Mislili smo da više ljudi u stalnom pokretu ne može biti na jednome mjestu.

Odjednom dolaze omladinske brigade. Pravo iz teretnih vagona se postrojavaju i uz složno: „Ura, ura, ura!" bacaju se na željezničku stanicu i ruše njene isturene dijelove, praveći mjesto za polaganje tzv. „prvog" staničnog kolosijeka. Bilo je zapanjujuće kako to bi gotovo za samo jedan dan, pa nismo ni obraćali pažnju na gnjev roditelja zbog naglog smanjenja stana – spavaća soba se nalazila u srušenom dijelu stanice. To je bio početak, a onda pristižu nove kompozicije iz kojih iskaču momci i djevojke, postrojavaju se i na povike: „Za koga?" gromovito odvikuju: „Za narod!", „Za Tita!", „Za Partiju!"

Početak radova na usjeku Lašva. Jedno veliko brdo čini kotlinu u kojoj je stanica Lašva. „Ćiro" u velikom luku zaobilazi ovo brdo. Za novu prugu nema zaobilaznih puteva, nema devijacija, nova pruga treba da ide pravo. Omladinske brigade će da sruše to brdo. Brigade raspoređene po brdu su ljudski mravinjak. Provizornim putem ispod staničnih prozora smjenjuju se u odlasku i dolasku. Kasnije smo čitali, a i danas se treba prisjetiti, da su tu izvedeni radovi od preko sto hiljada kubnih metara na najljućem kamenu, bez mehanizacije, brigadirskim rukama i uz stalnu pjesmu:

Ašov, lopata, pijuk i kolica,
to je oružje svakog omladinca.
Jedan-dva, jedan-dva, omladina Titova
ide na rad jer je obnova.

Na usjeku se radilo i danju i noću. Radilište su osvjetljavali nekim velikim, limenim kantama za koje se šaputalo da su „protivavionski reflektori" i kojima mi djeca nismo mogli nikako prići. Pored njih je uvijek neko stražario, i to s pravom puškom. I pokušaji da se muvamo po gradilištu i nosamo obijene emajlirane bokale sa vodom nisu uspjeli. Bilo je zabranjeno. Ali smo mogli ispred stanice postaviti sto, kante sa vodom i lončiće i nuditi brigadire vodom. I mnogi su zastali da poplaknu lončić, a zatim zagrabe iz „čiste" kante i popiju gutljaj-dva, te žurno odjure za svojom brigadom.

Već izdaleka mogli smo po glasu onoga koji vodi pjesmu pogoditi koja brigada nailazi. Samo mi ni danas nije jasno kako su ti ljudi mogli stalno da krampaju i stalno da pjevaju. A sve pjesme su bile na četiri takta. Grleno balkanske. Lake za pamćenje i pjevanje. Kasnije su ih obradili muzikolozi, uglancali i horski uvježbali. Ali nikada ne zvuče kao tada, u Lašvi. Najčešće se orila:

Šamac – Sarajevo
To je naša meta,
Izgraditi prugu
Još ovoga ljeta.

Sve je u tim pjesmama bilo jasno. I cilj i rok. I to rok koji je javno dat i javno održan. Ali, bila je jedna pjesma iz koje do danas nisam potpuno uspio da otkrijem šta je autor htio da kaže:

Hej, Lipoja,
požuri, gospoja,
Ja tačke vozim
da te ne zgazim.

Nije nam bila jasna, a nismo smjeli nikog da pitamo. Neki od klinaca su govorili da je tu uskočila neka buržujka koja je odbila da ide na omladinsku prugu, te da će zbog toga biti pregažena tačkama. Drugi su mislili da je to ljepotica (lipa), koja se pravi važna, sabotira rad, pa je svaki put na gradilište moraju voziti tač-

kama. Po tome kako su se svi kad pjevaju ovu pjesmu nekako šeretski smiješili, ja sam zaključio da je to neka tajanstvena ženska zbog koje se muški pjevači tako smiješe.

Godine 1972. sa grupom radnika iz Tvornice kreča u Ševarlijama bio sam na obuci u jednoj njemačkoj tvornici kreča. Dietz Amlahn, njemačko seoce sa jednom ulicom, na čijem je kraju velika tvornica kreča i kamenolom. Nakon dva-tri dana smo se ubijali od dosade. Švabe pravo iz krečane ili se zatvore u kuću ili nekud odmagle kolima. Na ulici samo mi praktikanti.

Ubrzo smo u jednom sokačetu otkrili pristojnu pivnicu i u njoj grupu naših gastarbajtera iz Imotske krajine, vičnih radu u kamenolomima. Ni tu Nijemci nisu zalazili.

Ali, prve subote smo morali stajati. Tim danom i Nijemci izađu u kafanu. Stajali smo uz dugački šank i ispijali pivo. Jednog trenutka nam je prišao jedan dežmekasti, prosijedi Nijemac. Predstavio se kao Herr Hubert, Elbert, Šubert, ili nekako tako. Želio je da nas počasti pivom. Ispili smo, pa smo i mi viknuli njemu. No, on je opet ponovio turu. Gospodin nam je rekao da je bio u Jugoslaviji. Raspitivali smo se u kojem gradu, kakvo je bilo more, hrana, naša gostoljubivost. Ne, gospodin nije nikada bio na našem moru, ali pamti mjesta: Nemila, Franduk, Zepce... Na našem lošem njemačkom, a i njegov nije bio bolji, jer smo već popili po četiri piva, ustanovili smo da je gospodin kao ratni zarobljenik, inače po struci miner, bio „dobrovoljno" na tunelu Vranduk. Kako je pivo sve jače djelovalo, počeo je da broji do deset na našem jeziku, da pozdravlja *und zo vajter*. Ljubazno je molio da mu otpjevamo „Eine bekannte Volkslied aus Bosnien" (poznatu bosansku pjesmu). I da nas čovjek nije molio, mi bismo zapjevali. I počeli smo: „Bosno moja..." Ali nije ta. „Mujo kujeeee..." Nije ni ta. „Sarajevo divno mjesto..." Nije ni ta. Pa koju gospodin hoće? Znamo sve bosanske. Da li zna melodiju, ili bar riječi? Švabo se izvinjava, melodiju je zaboravio, ali sjeća se da je pjesma bila *sehr gut*, a da je govorila o nekoj gospođi koja se voza u kolicima...

Stani, gospodine! Da nije ova: Hej, na, na, na, na nana... Gospodin Hubert skače.

Das ist das!

Bravo! Pa to je „Lipoja", to je „Frau Lipoja"! On je očaran. Pjevamo zajedno:

„Hej, Lipoja, požuri, gospoja..."

Her Hubert je sav blažen. Priča da nikada nije vidio, a neće, bogami, ni vidjeti toliko ljudi koji tako pjevaju, i samo *arbeiten, arbeiten*... Nekoliko puta moli:

„Noch einmal, bitte."

I dok mu mi ponovo pjevamo, pomišljam kako bi bilo da se okupe nekadašnji lašvanski dječaci i da saznaju kako je „Hej, Lipoja", pjesma sa omladinske pruge Šamac–Sarajevo, stekla međunarodnu popularnost i doprla čak i do najmanjeg njemačkog sela.

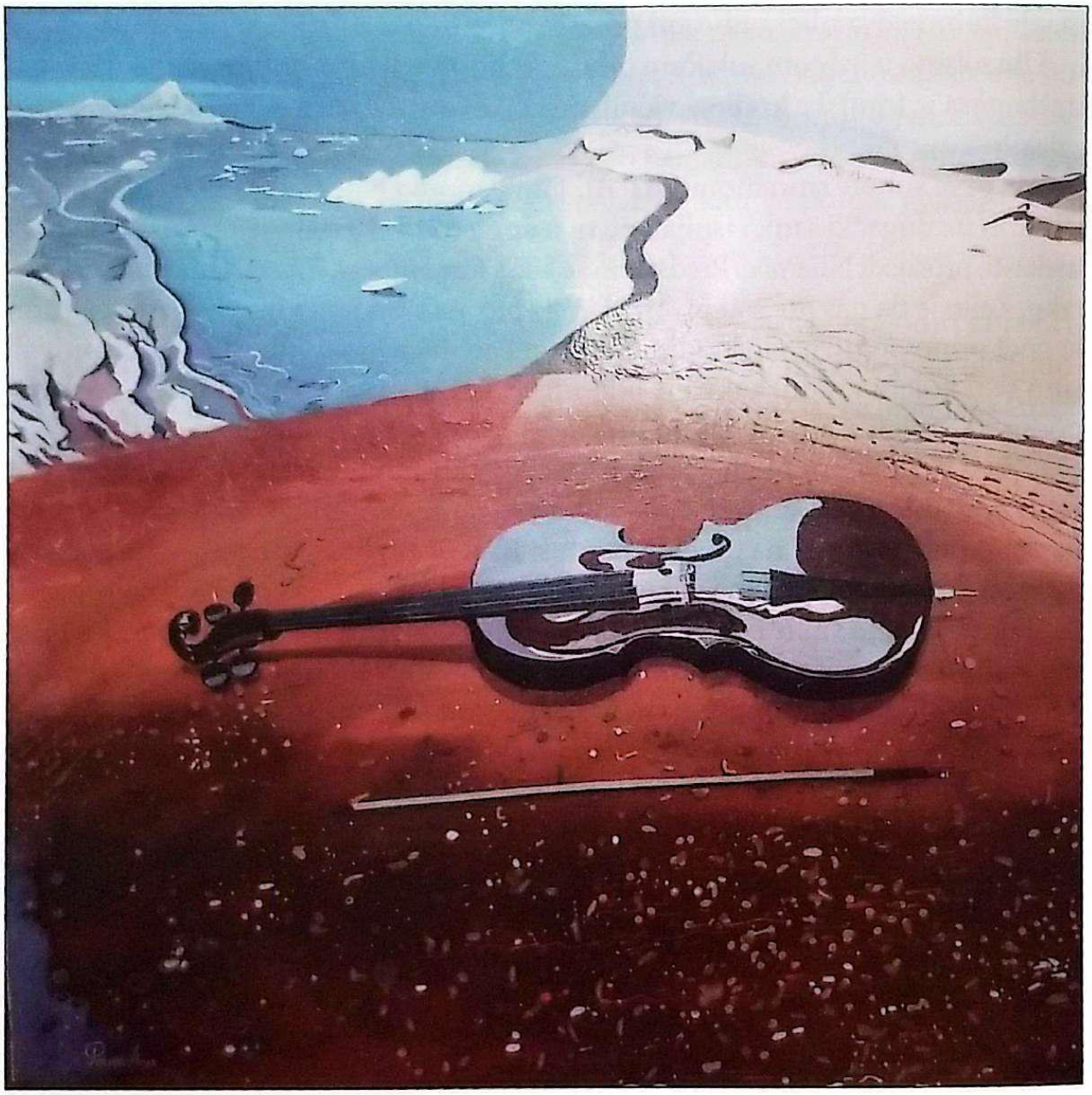

Amar Porobić: "Music of Winds" (Muzika vjetra), acrylic na platnu

JUTRO ISPOD JORGAN-PLANINE

– Dobro ti jutro,
mili sine,
ispod te tvoje
Jorgan-planine!

– Dobro ti jutro,
premila majko,
najljepša
Andersenova bajko!

MOJ KAPUT

Svake godine je to tako,
spakujem torbu, prebacim kaput,
oprostim se od svojih dragih
pa put pod noge – na put.

Putujem tako zemljama raznim,
i svaki put je druga maršruta,
nekuda krenem i bez bombona,
ali nigdje bez svog kaputa.

Putov'o kaput sa mnom na put,
zadnji puta do grada Nice,
eno ga sada – na pritki stoji
natuk'o šešir i plaši ptice.

AZRIN SEMAFOR

Kad zemljopis ne znam,
grlo mi se stisne,
crvenim se ispred
karte zemljopisne.

Kad fiziku ne znam,
ko svaki đak,
od stida crvenim
ko u polju mak.

Ne znam što se Azre
od sveg više stidim,
zbog nje pocrvenim
samo kad je vidim.

Život mi zagorčava
taj prelijepi stvor,
u školi me zbog nje
zovu semafor.

GODINE

Teško je to opisati riječima
kako se godine nose na plećima.

Sa deset godina ko perce letiš
tereta nikakvog ne osjetiš.

I dvadeset godina teret je mali,
godine nosiš kao u šali.

Sa četrdeset, kada se uzbrdo penješ,
ko „ćiro" voz sipljivo stenješ.

Šezdeset kada nosiš ljeta,
i kragna za vratom počne da smeta.

Sa osamdeset? Ko teška vreća
da ti je teretom savila pleća.

Sa sto godina svako je na muci,
drhte i ruke i štap u ruci.

DOBOJSKI LOGOR
(1915–1917)

...Prvi transport sa oko 800 interniraca stigao je u Doboj 7. decembra 1915. godine. Gonjeni do Ustiprače pješice kao stoka, ljudi su usput padali i tiho umirali, ili bi ih naoružani i okrutni gonitelji dotukli kundacima. Iz tužne i stravične povorke, koja se sporo kretala blatnjavim putevima, daleko se čuo bolan vapaj majki koje nisu imale čime da hrane djecu pa su ona umirala na njihove oči i ostajala pored puta, u kanalima i šumarcima. Sa lelekom majki miješale su se psovke i udarci kundacima bahatih sprovodnika koji su imali naređenje da pobiju sve ono što ne može da se kreće.

Na tom dijelu puta dogodio se jednog dana i rijedak prizor: stražari, Mađari, povezali su u lance šesnaest staraca, žena i djece i postavili ih u polukrug, a zatim ih, naočigled ostale mase interniraca, uz smijeh i pjesmu, počeli gađati iz pušaka, ali „pažljivo" da bi ih samo ranili. Nastao je strašan vrisak i pometnja. Ne mogavši izdržati takav prizor, iz mase su se izdvojili zarobljeni vojnici, Dalmatinci, sukobili se sa stražarima i izginuli zajedno sa vezanim ljudima. Ubice su leševe nogama i kundacima gurnule u potok pored puta i uperenm puškama prisilili rasplakane starce, žene i djecu da nastave put ne osvrćući se na njihovo grčenje od bola za ubijenima.

U Ustiprači su naprosto ubačeni kao drva u otvorene vagone i bez hrane i zaštite od ljute decembarske hladnoće otpremljeni prema Doboju. Glad, snijeg, vjetar i kiša, a uz to i batinanje, bili su prisutni tokom višednevnog putovanja. Niko nije smio ni pomisliti da bi za trenutak izišao iz vagona, jer bi sigurno ostao pored kolosijeka, u snijegu, ubijen metkom ili kundakom. Na glas protesta ili vapaja, koji bi se spontano ili instinktivno začuo iz vagona, sprovodnici bi kao gladne zvijeri uskakali unutra i odreda nemilosrdno gazili nogama i razbijali glave puščanim cijevima.

U Doboju je te mučenike čekala još veća tortura, organizovana i sprovođena sistematski, u smislu naređenja najviših vojnih vlasti. Strpani su u drvene, zagađene štale, zvane „Pferdespital", a služile su kao bolnica za vojne konje. „Pferdespital" je bio smješten na desnoj obali rijeke Bosne, na ušću rijeke Spreče u Bosnu,

kilometar i po od grada, pored sadašnje Željezničke stanice u Doboju. Stariji ljudi iz okolnih sela Lipac, Pridjel, Stanić-Rijeka i Kostajnica i sada se živo sjećaju događaja iz tog vremena...

...Za prvim transportom stigao je odmah drugi, treći, četvrti. Devet dugačkih štala, paralelno postavljenih na riječnoj obali, progutalo je prve hiljade već dotle izmučenih ljudi, hiljade robova, ali ne onih koji su dovedeni da rade, da zidaju gradove, već da umiru kao žrtve genocida. U početku iz štala niko nije mogao izviriti napolje, osim onih najsnažnijih koji su dva puta dnevno odlazili do stare željezničke stanice, kilometar i po daleko, da bi za cijeli logor donijeli hranu. A ta hrana od prvog do posljednjeg dana zatočeništva, od kraja 1915. do početka 1917. godine, nije bila ništa drugo osim nekakve suve trave u obliku vodene kaše, bez ukusa i mirisa, sa škrtim parčetom tvrdog zobenog hljeba, koji je jedna osoba dobijala jednom u pet dana.

Malo je ko u početku znao gdje se nalazi, a još je manje onih koji su pomišljali da će nakon nekoliko nedjelja ili mjeseci provedenih na ovom đubrištu od njih nekoliko stotina i hiljada postati male humke po okolnim brdima. A oni koji prežive biće zatim otpremljeni i rasijani po drugim logorima, negdje u Mađarskoj, u Rumuniji, da bi ih tu, u Doboju, naslijedile hiljade drugih staraca, žena i djece iz istočne Bosne, Hercegovine i Srbije. Tek kasnije, kad su se uvjerili da im uprava logora ne obezbjeđuje ni najelementarnije higijenske uslove, da će i dalje ležati u jaslama i na đubretu, a pogotovo kada su otpočele prve mjere fizičke torture u barakama, te pljačka lične imovine i silovanje žena, ljudima je postalo jasno da su prevareni, da nisu na putu ka svom zavičaju, već na putu smrti do koje ih prate neslućene patnje...

(Odlomak iz knjige o austrougarskom logoru u Doboju kroz koji je u Prvom svjetskom ratu, od decembra 1915. do sredine 1917. godine, prošlo 45.791 lice i u kome je na obali rijeke Bosne stradalo oko deset hiljada ljudi, žena i djece, srpske nacionalnosti, ponajviše iz istočne Bosne i Hercegovine.)

SIJAMSKA MAČKA PANA FILIPOVIČA
(SEĆANJA NA SAGOVORNIKE)

Umrla je Duša Počkaj. Juče, 24. juna 1982, iznenada, u ljubljanskom Kliničkom centru. Moždana kap. Smrt se, evo, sama stavlja na početak ovih zapisa, kao što se januara osamdeset i prve uplela u naš trodnevni razgovor da mu bude konačna i sada već nepomerljiva, tačka.[1] Marko Ristić bi rekao da to „u datim okol-

[1] Prepisujem sa magnetofonske trake odlomke završnog dela našeg šestočasovnog razgovora u glumačkoj garderobi u Slovenskom narodnom gledališću, 20. januara 1981.
– Razmišljate li o kraju?
– O smrti? No, to sam ja mnogo puta pomišljala, ja sam čak bila i radoznala na smrt: šta to je i kako je? Pa pomalo sam i danas radoznala.
– I do kakvih ste zaključaka došli?
– Ako bolji od mene nisu došli, ni ja ne mogu da dođem do zaključka. Samo znam da je to sigurna budućnost svakog od nas, i vaša i moja, svakog ko ide ulicom. Šta ćemo!
– Razmišljate li o smrti sa strahom?
– Malo me je i strah, malo je neprijatno, ali istinu da vam kažem da sam i jako radoznala šta je to. Tako kao što sam bila jako radoznala i oko poroda. Ja znam koliko su se bojale neke, ja se nisam ništa bojala, mirno sam rodila, jer sam bila veoma radoznala: šta to je i kako je, taj novi život koji se rodi...
– To ste saznali. Ali, sa smrću je ipak drugačije...
– Pa možda ćemo i to shvatiti. Ja svejedno ne vjerujem da, kad čovek umre, da je to potpuni kraj. Jer, ako se ne izgubi ni jedan delić materije, onda ne može da se izgubi ni jedan delić duše, ili duševnog života, ili misli. To sigurno mora nekako da egzistira, ali na kakav način i u kojem obliku, to ne znamo... Pa ja sam, pored toga, i katolkinja. Ja sam tako odgojena da verujem u dušu, da ona postoji, ne verujem da je nema i da se ta duša može izgubiti. Ja znam da u to veruju ljudi svih vera, pa i znanstvenici znaju da te stvari ne mogu da se izgube posle smrti.
– (...) Znači, vi verujete da ćemo se mi ipak negde sresti, "posle"?
– E, hoćemo. Popićemo votku...
– Negde u svemiru?
– Da, možda u svemiru, ili bog zna gde. Možda je to i na zemlji. Ja verujem da smrt nije kraj... Ništa se ne izgubi, ni ovaj pepeo od cigarete, tako se ni jedan delić misli, i duše, i osećanja ne može izgubiti u ništa. To sve traje i nekako se obnavlja. Šta mi znamo! Ali, šta vi mislite?
– Moram priznati da još nisam toliko radoznao.
– Jeste, kad mene pitate. Ili ste hteli samo da nagađate: skoro ćete umreti, šta osećate? ...Ja sam o smrti razmišljala i kad sam bila mlada. Kad bih mogla, ja bih je odgađala, još dugo... Ja ne želim smrt. Samo sam radoznala, radije bih je gledala, doživela nekako sa strane: da vidim, i da znam, i da sam sigurna šta to je, iako sam je izbliza dosta doživela, jer mi je majka umrla, i otac, i sestra... Ali, evo, ja ih sanjam. Ja ih svaku noć sanjam, skoro svaku noć, ali još ni jednom nisam sanjala da su mrtvi, za mene su oni uvek živi, normalni; razgovaramo o sasvim običnim stvarima.
– (...) Danas, kako se danas osećate?
– Slabo, iako mi ide nabolje.
– Ovaj sneg, da li vas smiruje?
– Nekad sam volela vrućinu i lepo vreme, sad mi više prija hlad, uglavnom... Sad sam nezgodna više zbog sebe nego zbog vremena.
– Volite li da putujete?
– Ne, to mrzim. Ne volim mnogo da menjam okolinu. Zato sam, evo, stalno u istom pozorištu.
– Idete uvek istim ulicama?
– Uglavnom istim. Pamtim ih po sitnim detaljima, kao i ljude. Evo, vidite, mi smo već razgovarali. I, kad sam vas videla, znala sam da vas poznajem, ali nisam znala da ste to vi, Feliks Pašić.
– Evo, lepo, sad smo se upoznali.
– Drago mi je. A možda ćemo se i zaboraviti.
– Uvek postoji onaj drugi svet..
– A, taj! Ali, kad vi ne verujete u njega, onda me na drugom svetu nećete prepoznati, a ja vas hoću.
("Sa Dušom Počkaj", deveti iz serije razgovora "Glumci govore", Scena, Novi Sad, broj 3, 1981)

nostima predstavlja jednu izuzetno diferenciranu manifestaciju **objektivnog slučaja**, jednu koincidenciju koja se u ovoj prilici mora, mnogo pre no slučajnošću, smatrati čudom, jer to je onaj SLUČAJ za koji Breton prema Engelsu kaže da bi mogao biti *oblik manifestacije spoljne nužnosti koja sebi krči put kroz ljudsku podsvest.* Ne citiram slučajno Marka Ristića i „Nepredviđenu nehotičnu intervenciju Đorđa Kostića", grozničavo, gotovo ekstatički ispisanu (pod crvenom trakom) na kraju razgovora o Maksu Ernstu, bolje reći posle četvorosatnog Ristićevog monologa od popodneva do večeri, 22. maja 1971. Čitav splet „slučajnosti" oko SLUČAJA mogao se doista pripisati nekoj trajnoj vezi spoljne nužnosti i podsvesti. Sliku Maksa Ernsta „Slon Celebes" pomenuo sam u samom početku dogovora s Markom Ristićem o razgovoru povodom osamdesete godine slikarevog života. A kad je razgovor završen i Ristić mi pokazao rukopis jedne knjige, prekucan na 220 stranica, knjige koju je pisao Ristićev „mlađi drug iz herojskih dana nadrealizma, Đorđe Kostić", ja sam, tek uzevši rukopis u ruku, „pronašao" ime Maksa Ernsta i opis jedne njegove slike, „Slona Celebesa". Ristić je tada znao, a ja naravno nisam, da Kostić pominje i opisuje, mada neimenovanu, samo tu Ernstovu sliku. I požurio je da u susednoj sobi odmah dopiše dodatak našem razgovoru.[2]

Kada sam s Dušom Počkaj pri kraju razgovora poveo razgovor o smrti, ja dakako ni slutiti nisam mogao da je to naš poslednji susret i da će, jedva godinu i po dana kasnije, ona njena sumnja („ili ste hteli samo da nagađate...") dobiti dokaz koji, u datim okolnostima postaje činjenicom saučesništva podsvesti u definitovnom SLUČAJU. Ili ipak treba otkloniti svaku misteriju i setiti se jednostavne istine Andrićevog *Ex Ponta*: „Na smrt niko ne čeka odveć dugo". (Andrić je znao još nešto: da „svi smo mi mrtvi, samo se redom sahranjujemo".)

Februara 1980. Neda Spasojević je, odlučna da sa životom, uprkos svemu, bude u „dobrim odnosima", bila načisto s tim da su između onoga „do sada" i onoga „od sada" svi ozbiljni razlozi na strani ovog drugog. Maja te godine „sada" je ukinulo svaki dodir i sa budućnošću. U međuvremenu, Neda je pripremala ulogu u predstavi koje neće biti i opraštala se s tom ulogom s teškim osećajem vlastite poraženosti.[3] O bolesti smo razgovarali privatno. Činilo mi se da želi pomoći meni. Oslobođen nelagodne suzdržanosti, trudio sam se, ipak, da u njenu priču ne uplićem pitanja koja na bilo koji način mogu povrediti njenu intimu. Onda mi je izgledalo da je bolest tek senka koja jedva dotiče naš razgovor. Kada ga danas

[2] Razgovor "Ni ptice, ni monstrum, ni đavo" objavljen je u "Borbi", 29. maja 1971, a zajedno s dodatkom "Nepredviđena nehotična intervencija Đorđa Kostića" preštampan u knjizi Marka Ristića "Za svest", 1977.

[3] "Karamazovi" Dušana Jovanovića skinuti su s repertoara u Narodnom pozorištu posle kontrolne probe. U toj predstavi Neda Spasojević tumačila je ulogu Olge.

čitam, osećam kako je sav pod tom senkom. Ali, Neda je u mom sećanju izvan nje, pa i izvan same smrti. Poslednji put razgovarali smo u ženskoj garderobi Ateljea 212.

Lekarske prognoze, koliko god dvosmislene, nisu bile ohrabrujuće. Sve do tada Neda se držala nekog prećutnog dogovora s bolešću; toga jutra nije mogla da prikrije da je dogovor prekršen. Prvi put me je zamolila da isključim magnetofon. Hoću da verujem da to što nije zapisano nije ni izgovoreno.

Duša Počkaj me podsetila na moje sagovornike koji su se, neki već poodavno, otkinuli od života. Milan Bogdanović je umro 28. februara 1964. Razgovarali smo godinu dana ranije, tačno u isti dan. Bio je već bolestan, na postelji, činio mi se još sitnijim kad bi se pridigao da dohvati neku knjigu. Izgleda da namerno nije želeo da me čuje kad sam pokušavao da mu kažem kako ne pišu upravo oni kritičari za koje on tvrdi da „umeju da pišu". Samo bi odmahnuo: „I to je drugo pitanje." Nikad nisam saznao šta je to „drugo". Ali sećam se dobro kako je govorio o Mihizu: s ljubavlju i nežnošću oca koji priznaje da jedno dete voli više nego svu drugu decu. Jedini se Mihiz iz čitavog niza generacija njegovih đaka na „nekakav način izuzimao", između ostalog, i po nekim „luckastim osobinama koje je nosio u sebi". Taj „luckasti" Mihiz godinu ranije pristao je na razgovor samo pod uslovom da ne traje više od trideset i pet minuta. Sve što je za to vreme rekao i kako je rekao zabeležio sam, ne izostavljajući i ne pomerajući ni reč. Borislav Mihajlović Mihiz je, posle Milana Bogdanovića i Veljka Petrovića, treći glas naše usmene književnosti. Veljko Petrović! Samo jednom pokušao sam da, naknadno, pribeležim nešto od onoga što je pričao. Nije to, naravno, bilo ni nalik priči. Usijana mlada glava ipak nije odolela da objavi te patrljke. Prvi put sam prekršio dogovor. Veljko Petrović me je u čestitki za Novu godinu zbog toga prekoreo, naravno učtivo, ali vrlo oštro. Videlo se da je ljut. Sve je ostalo na prekoru, ali meni više ni na pamet nije padalo da u kasnijim susretima zapisujem Petrovićeve reči. Imam utehu da sam ga slušao. Sačuvao sam njegov kratak nekrološki zapis o Milanu Bogdanoviću, ispisan uglastom ćirilicom na tri lepkom spojena parčića hartije. Ne bi li, s jednakim razlozima, Bogdanović to isto mogao da kaže za Petrovića?[4]

Koliko je pak tihi Dobriša Cesarić bio škrt u rečima. Našli smo se prema dogovoru u restoranu beogradskog „Palasa" jednog februarskog jutra šezdeset i dru-

[4] S Milanom Bogdanovićem leže u grob jedan, u nas uopšte redak a danas, možda, poslednji, rođen i kultivisan besednik. Bilo je pravo uživanje njega slušati, već i samo zbog toga što govori, bez obzira na predmet koji veliča ili umanjuje. Bio je više no virtuoz reči i rečenica – bio je njihov čarobnjak; poklonik i žrec srpskohrvatskog jezika. "Opraštajući se od Milana Bogdanovića, izrazimo i ličnu i opštu žalost time što ćemo poželeti da uskoro na naše jezičko područje nađe njemu zamenika, koji neće pustiti da ovaj moćni i lepi jezik posukne, kao čisto saobraćajno-poslovno sredstvo, niti da se razdrobi u bezvezne dinđuve, već da ostane, što i mora biti, živa vezivna stihija milionima duša, našem mislenom i osećajnom svetu, i da se kao takav razvija, zajedno sa svojim društvom. To bi bio, čini mi se, i Milanov amanet".

ge. U to vreme sam već bio tehnički opremljen, što će reći da sam sa sobom vukao glomazni „Borbin" magnetofon marke „grundig". Ja sam se plašio da magnetofon zbog moje neukosti i nespretnosti ne zakaže (a tog straha se nisam oslobodio ni do dana današnjeg); Cesarić se, očito, plašio magnetofona. Išlo je to ovako: pesnik bi običnom grafitnom olovkom ispisao odgovor na pitanje, dva ili tri puta ga glasno pročitao, kao glumac koji želi da temeljito nauči svoju ulogu, zatim bih ja uključio magnetofon, snimili bismo te tri-četiri rečenice, vratili traku da ih preslušamo i – počinjali od početka. Cesarić bi sada unosio ispravke u odgovor, jednom ili više puta, i toliko puta bi se ponavljalo snimanje. U sat i po snimili smo, sve u svemu, šest odgovora koji, prekucani, staju na jedva dve stranice. Nisam sačuvao traku, ostali su mi samo listovi papira ispisani krupnim, razlivenim Cesarićevim slovima, na mnogo mesta preškrabanim i delimično toliko menjanim da ih danas teško spajam u rečenice.

Ako je u Cesarićevom odnosu prema napravi zvanoj magnetofon bilo onog strahopoštovanja koje čovek oseća pred nepoznatim i tajanstvenim, u odnosu na Ranka Marinkovića prema istoj stvari otkrivali su se i strah i mržnja. Marinković je posle nekoliko godina ljubaznog odbijanja da mi da intervju u jednom trenutku pokazao znake popuštanja. Da ne bih gubio na vremenu, predložio sam da se za dva dana nađemo u Zagrebu, uz moju obavezu da do susreta pročitam „Kiklopa" koji je tada bio još samo rukopis u štampariji izdavača. Ispalo je da je lakše dobaviti rukopis, nego „savladati" roman od nekoliko stotina stranica. Iskreno sumnjam da je Marinković u ovom slučaju nameravao da bude čovek od reči (pristao je reda radi, uveren da rukopis ne mogu dobiti), ali, kad već nije bilo druge, dogovorenog dana sačekao me je u Kazališnoj akademiji i pristao da razgovaramo jedino ukoliko isključim magnetofon (onaj pređašnji!). Učinio sam to. Marinković je zatim zaključio da je „ta užasna sprava" opasna i kada ne radi, i predložio da pređemo u susednu sobu. Magnetofonu je bilo zabranjeno da prelazi. („Lenčuga jedna! Neće da piše. A talenat, kakav talenat!" Tako je Ljubiša Jovanović pisao o Ranku Marinkoviću, koju godinu kasnije, u razgovoru koji je imao ugovoren nastavak ali nikada nije nastavljen. Razgovarali smo u februaru sedamdeset i prve, a glumac je umro u leto te godine).

Dvadeset četvrtog aprila devetsto šezdeset četvrte konačno sam shvatio da su muž i žena dva tela a jedna duša. Desilo se to ovako: Sedeo sam u predvorju beogradskog hotela „Metropol", pogledavajući čas na časovnik, čas na stepenište gde je svakog trenutka trebalo da se ukaže lice s fotografije, i umalo da ne primetim damu koja je nekome u blizini već četvrti put ponavljala moje ime. „Gospođa Kronin", rekla je kratko pošto je utvrđen moj identitet i presekla poslovno: „Vi

ste želeli intervju? Izvolite, evo sam vam na raspolaganju." Bilo je, očigledno, sasvim neubedljivo i, uz to, neengleski neučtivo, moje objašnjenje da sam došao da razgovaram sa gospodinom Kroninom, da je tako dogovoreno, da je gospodin Kronin lično pristao. Gospođa Kronin je od svega razumela da ništa ne razumem i, kako je moje lice verovatno samo pojačavalo njenu zaprepašćenost, opetovala je ljutito, reč po reč: „Ja ću vam odgovoriti na sva pitanja. Ja govorim u ime gospodina Kronina." Ne znam koliko je trajalo besmisleno ubeđivanje, tek gospođa je otišla do telefona. Malo potom pojavio se ON, još tamnije ogledalo njene srdžbe. Seli smo u neki pokrajni salon, rekao je: „U redu, ali petnaest minuta!" Razgovarali smo – kakav divan razgovor! On je pogledao na sat i ustao, i baš kad sam hteo da primetim da smo za jedan minut prekoračili dogovoreno vreme, njih više nije bilo. Nisam mogao sebi da oprostim, ne opraštam to ni danas, što sam propustio jedinstvenu priliku da preko gospođe Kronin, kao dobrovoljnog spiritističkog medijuma, dođem u neposredni kontakt sa nevidljivim piscem Arčibaldom Kroninom.

Gospođa poljskog pisca nije mi dala tu šansu. Ta oštra mlada žena jednostavno je demonstrativno napustila večeru pre nego što sam shvatio da sam učinio neoprostivu grešku: zamolio sam za razgovor njenog supruga, a ne nju koja je takođe pisac, i to, prema njenom mišljenju, odličan. Pesnik me te noći uveravao da će izgladiti nesporazum, a pred zoru posle „poslednje šanse", dok smo se opraštali, sada već prijateljski, šapnuo mi je poverljivo: „Ti si srećan čovek. Nije ti dala da je upoznaš."

Poljake volim, Poljakinje ne izuzimam, ali moja ljubav prema sijamskim mačkama, čak i kad su poljske, ima granica. Naravno, koliko sam mogao, trudio sam se da to ne pokažem svom krakovskom domaćinu, piscu Kornelu Filipoviču, jednog junskog popodneva sedamdesete u sobi na trećem spratu zgrade broj 23a u zelenoj Ulici Džeržinskog, kad je lila kiša i pod starom lampom na starom stolu od masivne hrastovine dremljivo ispružena ležala stara mačka uz tanjir starih tvrdih kolačića koje smo delili prijateljski, sijamka i ja, ne bih mogao reći ko s većim naporom. Pan Filipovič nas je posmatrao zadovoljno i zadivljeno, ja sam pokušavao da zadržim pitanje loveći trenutak da kolačiće kradomice prebacim iz usta u džep, pio sam oštru ekstraktnu kafu za koju mačka, srećom, nije pokazivala interesovanje, ali sam, za svaki slučaj, čašu držao podalje od njenih šapa, ne i od njenog pogleda, jer ona, jadnica, niti je šta videla niti je šta čula. „Jadnica!", baš tako je rekao pan Filipovič.

Erskin Koldvel je, verujem, davno zaboravio naš zagrebački razgovor u apartmanu hotela „Esplanada", ali pretpostavljam da će se ponekad setiti vožnje od za-

grebačkog aerodroma u klimavom „Borbinom" fići. Ekskluzivna vožnja za ekskluzivan intervju! Što se mene tiče, pamtiću krakovsku ponudu Anžeja Vajde i moj hrabri, sasvim nepromišljeni pristanak da iskapimo dvodeclitarske čaše „jaženbjaka" koji je, pokazaće mi se ubrzo, što i trostruka prepečenica prema najmekšoj brlji. „Jaženbjak" se, srećom, desio posle razgovora. Votka vulgaris je nekoliko puta odlagala ne susrete, već intervju, opet sa poznatim Poljakom, odličnim piscem koji je, negde pri trećem ili četvrtom viđenju priznao da bez alkohola ne može da piše, ali da uz alkohol ne zna da priča. Zapravo, znao bi, ali nema snage. Pošto sam napokon, uz asistenciju pomenutog Vajde, utvrdio da pivo nije od tih zapreka, razgovarali smo lepo i natenane jednog ranog jutra u „Metropolu".

Arčibald Kronin poklonio mi je šesnaest minuta, Mihiz čitavih trideset i pet. Oskar Davičo se, međutim, s vremenom pokazao izuzetno darežljiv. Tog leta u Rovinju, prvog dana dogovorili smo se o pitanjima, drugog smo pitanja formulisali, a četvrtog dana u zakazani čas, tačno u podne, Davičo je, nasmešen, uplovio na glavni rovinjski trg, izvukao iz unutrašnjeg džepa odeblji svežanj ispisanih papira, mahnuo njime nekoliko puta kao mađioničar čarobnim šeširom, lakim pokretom ga vratio u džep i s novim, širokim osmehom saopštio: „Evo, napisao sam ti odgovore, ali ti ih ne dam!" Kratko i jasno. Niti sam ja šta pitao, niti je Davičo dalje objašnjavao. Kako tada, tako ni u narednih dvadeset godina. Mogao bih možda da potražim one odgovore u Davičovim knjigama, ali šta vredi kad se više ne sećam pitanja.

Sećam se dobro pitanja Ježija Anžejevskog: „Koju biste knjigu poneli na pusto ostrvo?" – rekao sam naslov jednog „bolesnog" romana. Anžejevski je ustao od stola u bašti Kluba književnika, zagrlio me i poljubio i pritom ispričao kako je kao mlad pročitao tu knjigu i s poslednjom njenom stranicom otišao na lečenje u planinski sanatorijum. Posle ovoga dopušta da ga pitam šta hoću i koliko hoću, dakako pre svega o njegovoj literaturi koja mi je, pretpostavlja, dobro poznata. Tada još nisam umeo da lažem, priznao sam da sam pročitao jedino „Pepeo i dijamant" (a biće da sam samo gledao film), što Anžejevskog nije nimalo zadovoljilo, čak i s obzirom na našu zajedničku ljubav. Dao sam te večeri svečanu izjavu da ću za tri dana pročitati ne samo ono što je kod nas objavljeno nego i prevode njegovih dela u rukopisu. Na svoje ogromno iznenađenje, to nepromišljeno obećanje sam i ispunio.

Poljaci su, uopšte, zabavan svet. Kada sam nedavno sređivao kasetofonske trake, dugo nisam mogao da identifikujem jedan glas. Zbunjivalo me je što je zanosio na stranca, a psovao kao poslednji Srbin. Poljak, naravno: reditelj Kazimjež Denjek. Veliki pesnik, a u prirodi vrlo mali (nizak) čovek, Tadeuš Ruževič, u sred

razgovora je digao ruke i objavio „kraj zabave!" To je značilo to što je značilo: da se pokupim i odem. Bio je to jedan nervozan razgovor. Nije mu se dopadalo što pokušavam da istražujem po njegovoj pesničkoj biografiji: „Meni je sada pedeset. Može se desiti da me se čovek koji je 'ono' pisao uopšte ne tiče. Čak nemam obaveze da odgovaram za to što je taj čovek radio pre dvadeset, dvadeset pet godina." Ruževiću je već šezdeset i jedna. Dovoljno, dakle, da više ne odgovara ni za „onaj" intervju.

S radošću se sećam Gustava Krkleca. U njegovoj sobi, u Gundulićevoj 48, podne je uvek bilo najranija zora. Do kraja života ostao je noćni trudbenik. I u proleće šezdeset i devete banuo sam u nevreme, to jest zatekao ga u pidžami. Knjige, teški radni sto, opet knjige, dve-tri fotelje, neraspremljen ležaj, miris duhanskog dima, nekoliko platna, Uzelac, Kujačić, Zonjić, Aralica, još jedan sto, knjige. „Menja se stari Gustav". Došao sam da razgovaramo o njegovoj sedamdestogodišnjici, ali sam brzo shvatio da je pesnikovo raspoloženje daleko od svečarskog duha. „Mene je jedanput u Rimu pitao neki kardinal da li vjerujem u Boga. Rekao sam mu: donekle vjerujem u Boga, ali Bog ne vjeruje u mene. Mogu ja da vjerujem u život, ali život u mene ne vjeruje". Rezignirani Gustav! „Jesam, rezigniran sam. Ali ne zbog poezije, nikako, rezigniran sam zbog klime oko mene. Trve se, gložu, spore, oživljavaju neke probleme, truju atmosferu. Duhovnu klimu čini i javni život, a ako je on zatrovan, onda se čovjek, htio ne htio, povlači u svoj bunker samoće. Kad je nepogoda, čovjek se skloni: kao što se ptica skloni u svoje gnijezdo, čovjek se skloni u svoj dom. To je neka vrsta prisilnog bijega iz javnosti, iz poezije". Priznajem, tada nisam baš sve shvatio. Razumeću ubrzo... Poverio mi je u tom razgovoru koji će, slučajem, u celini biti objavljen tek posle njegove smrti[5] da piše uspomene, nešto kao njegov intimni prilog književnoj istoriji. Knjiga će, sluti, izazvati otpore jer „ljudi ne vole da se o njima govori onako kako oni misle da ne treba govoriti"; zato je rešen da je ne objavljuje za života. Sve manje sam siguran da je tu knjigu stigao da napiše. („Ja sam, nažalost, stariji od ovoga vijeka, koji su BOGOVI poklonili vama – mlađima". To mi je pisao jula šezdeset i pete. U desnom gornjem uglu, uz adresu, iskucano je krupnim slovima MARS! Reč je u crvenom okviru, a na okvir napadaju izlomljene strelice munja.

Uz pismo je priložen „Bledski epigram".[6]

---

[5] "Književna reč", broj 88, 10. novembra 1977.

[6] "Da svaki pjesnik nešto radi
na ovom Svijetu jasno je svima:
dok jedan kule niz kotare gradi,
drugi ih zida - na oblacima..."
(Epigrami su bili redovni dodatak Krklecovim pismima. Slao ih je uglavnom s putovanja ili, dva-tri puta, za svoje rođendane. "Hajde ako smiješ objavi..." Naravno da su objavljeni.)

Uoči osamdesetog rođendana Andrićevog pripremala je „Borba" poseban dodatak. U naivnoj i neveštoj, ali nama se činilo vrlo slikovitoj fotomontaži višegradska ćuprija presečena je preko polovine da bi se u taj njen prošireni, imaginarni centar umetnula figura piščeva u šetnji, s ostalim drvećem u pozadini, kao živi luk pridodat kamenim oblicima s obeju strana, i s vedrim pejsažom kao kontrastom jedva prozirnom nebu nad mostom. Kako je to običaj, razaslali smo pisma na mnoge adrese i zamolili za neki prilog, „za ovu priliku". Sve do poslednjeg trenutka oklevao sam da uznemirim Andrića, mada sam ga, baš tih dana, dva puta sreo u šetnji: izbio bi, neočekivano, s one strane Pionirskog parka koja je, čini se, prva izložena jeseni, i korakom u kojem nije bilo ni traga hitnji promakao put kalemegdanske uzvisine. Kad sam mu na kraju ipak telefonirao, odvratio je pripravnim odgovorom, s puno učtivih reči zahvalnosti, ali uz izvinjenje što, eto, nema ništa novo što bi nam mogao ponuditi: nego, ako već bez toga ne ide, da uzmem koju objavljenu pripovest. Tako je možda i bolje. Izabrao sam dve-tri, po vlastitoj naklonosti, ali sam odgađao konačnu odluku sve u nadi da će mi na um pasti neka pametnija ideja. Onda se sutradan javila Miličina majka, krepka starica sa glasom devojčice: Andrić želi da govori sa mnom. Zabeležio sam, mimo navike, manje-više sve što je u tom razgovoru rečeno – a razgovor je potrajao – ali se papir s pribeleškama u međuvremenu zaturio, pa se ne usuđujem da improvizujem po sećanju jer bih napravio zbrku tamo gde zbrke svakako nije moglo biti. Međutim, jedno dobro pamtim: Andrićevu oprezno, okolišno ali dovoljno jasno izraženu želju da se preštampa ona manje poznata i ređe objavljivana pripovetka, s naslovom – ako mi on nešto govori – „Ekskurzija". „Ekskurzija" je, naravno, štampana na poslednjoj stranici specijalnog dodatka, uz dva nežna crteža Dušana Ristića. Čitao sam je ponovo ovih dana, ali opet, kao ni onda, nisam uspeo da sebi objasnim šta je to Andrića navelo da se baš za nju, mimo običaja, tako neposredno založio. I pitam se još šta ga je onog jutra vezivalo za san devojke zvane Kinez i za njen doživljaj Damad Ali-paše iz hladnih odaja kalemegdanskog turbeta, one sablasne prikaze s razdrobljenom čeonom kosti, što iz krvave magle „ide napred, cepa to malo platno na njoj, zadire u kožu i mekotu i preti da je celu razdere, slomi i uguši". I s pitanjem ulazi postepeno u kosti studen iz kamenih ploča pod nogama, sve ono što i ovde „traje beskrajno dugo i ide neumitno svome cilju".

A godinu dana pre, na sam rođendan, stajala je kod ulaza u Ulici proleterskih brigada 2a omanja grupa ljudi u svečanim odelima, očigledno u zbunjenosti koja niti može niti hoće da se sakrije. Desilo se da se Andriću uputimo zajedno, te sam saznao da su Višegrađani, zvanična delegacija koja sugrađaninu nosi

počasnu povelju „u znak najvećeg priznanja i najdublje zahvalnosti za izvođenje ovoga grada sa nemirne Drine, njegovog bogatog bića i njegove istorijske sudbine na svjetsku pozornicu spoznaje i zbivanja..." Domaćin ih je dočekao na vratima. Upitali su ga odmah, da preduhitre šutnju: „Pa, kako ste?" On je također upitao: „Kako Drina?" Ispili su čašicu za dug život i dobro zdravlje zemljaka, a on je propitivao znatiželjno, kao da, posle kratkog izbivanja, hoće da proveri da li je sve na mestu gde je ostavljeno, i kao da je to njihov, a ne njegov, život koji traje s uspomenama na hamalina Redžu, na stari običaj „salijevanja strave" (isterivanje straha), na Bosance koji stare rano a žive dugo, na Bosnu koja je jednom „šapatom pala". Zatim im je Andrić poželeo da žive u bratstvu i slozi i da drže korak sa sadašnjošću „koliko to jedna bosanska varoš može". Oni su opet pitali: „Kako ste?", a on se opet smešio: „Reci da je dobro – govorila je moja majka – i biće ti dobro". Ispratio ih je do vrata, a oni se nisu zaustavili sve dok nisu zamakli u park; tu je počela priča kojoj nije u svemu verovati (kao ni mojim sećanjima, uostalom).

***

Dok se prisećam svojih sagovornika, vidim ih u pomešanim slikama od kojih svaka za sebe priziva anegdotu. Semiotičari bi, verovatno, i u mački pana Filipoviča otkrili neki znak, iako je ona za mene samo olinjala mačka s kojom sam prvi i, nadam se, poslednji put delio trpezu. S našim poznatim slikarom nisam, nažalost, imao šta da delim jer me je punih sedam sati, jednog popodneva koje neću zaboraviti, držao u potpunoj apstinenciji: od cigareta koje nisam smeo da pušim, i od pića i jela kojih nije bilo. S Arčibaldom Kroninom sam bar popio kafu.

(Ova sjećanja Feliksa Pašića zabilježena su
u prvom broju dobojskog časopisa *Značenja*, 23. 8. 1982)

KAD UMIRE NADA

Srijeda, 5. listopad 1994. Preko Međunarodnog Crvenog križa iz Doboja je izašla Iva, žena pokojnog Miće, tatina najmlađeg brata. Tako je nestala i posljednja rodbinska veza s Dobojem. Ostali su još jedino grobovi: mamin, stričev, djedov, bakin, ujakov i mnogih prijatelja i poznanika...

Kalvarija moje obitelji, kao i tisuća drugih u tom gradu, započela je 3. svibnja 1992. Ratna psihoza osjećala se mnogo prije. Sa zebnjom sam pratila poklike sa mitinga koje su Srbi organizirali diljem bivše Jugoslavije, počev od 1988. godine. Propaganda je radila punom parom. Pod izlikom „ugroženosti" Srbi su izazivali kako bi druga strana odgovorila, što bi bio povod da oružano djeluju. Pred svijetom su se prikazivali kao branitelji Jugoslavije, a u biti su uz pomoć bivše JNA pokušali ostvariti san o Velikoj Srbiji. Među obične ljude uvukao se strah. Preko noći nestaju dugogodišnja prijateljstva. Ljudi su uplašeni, povlače se, nema više povjerenja, moraš paziti što ćeš reći. Ne prihvaćaju nikakve argumente, nikakav razgovor; netrpeljivost raste iz dana u dan...

...U gradu je mnogo ljudi u vojnoj uniformi, na raskrižjima su postavljeni punktovi. Gradski političari uvjeravaju građane da nema mjesta za paniku. Približavao se 1. svibanj, Praznik rada. Srbi su to iskoristili da završe okupaciju grada. Masovno su išli na Ozren kako bi svoje stanovništvo sklonili na sigurno.

... U nedjelju ujutro, 3. svibnja 1992, gradom su kružila patrolna kola policije s razglasom. Daje se proglas da je Doboj „oslobođen" i daje se ultimatum do 16 sati da neprijatelj preda oružje, a ako to ne učini, odgovorit će se svim sredstvima. S druge strane odgovora nije bilo. Da bi bili uvjerljiviji, Srbi su u 16 sati otpočeli paljbu na Čaršiju, tvrđavu, katoličku crkvu, džamije. Na Čaršiji su kuće bile u plamenu, na crkvi je pogođen zvonik i krov se urušio, a gornju džamiju su gađali (minirali) sve dok nisu srušili minaret. Za „uspješnu" akciju podigli su zastavu na vrhu Gradine i pjevali četničke pjesme. Uveden je policijski sat i građani su se smjeli kretati gradom od 8 do 11 sati. Koga bi nakon tog vremena uhvatili na ulici, tukli bi ga ili priveli u policiju. Izlazila sam svaki dan u grad, susretala poznanike, prijatelje, razgovarali smo o događajima. Poznanici Muslimani koji su radili u bivšem SUP-u upozorili su me da svakog prate, da na cesti ne smije biti više od troje u skupini i ne smije se dugo zadržavati.

... Od zauzimanja Doboja počeli su ulaziti u stanove i kuće, posebno noću, činili su pretres i maltretirali ljude. Počeo je strašan teror nad civilima koji su ostali u gradu. Iako je kretanje bilo ograničeno, brzo bi se saznalo koga su odveli, pretukli, opljačkali... Činili su na sve načine pritisak da Muslimani i Hrvati ostave sve i odu, jer ako to ne učine, život im nije siguran.

Oko 20. svibnja pozvani smo na radnu obavezu. Radila sam kao profesor ekonomske grupe predmeta u Ekonomskoj školi u Doboju. Sastanak je počeo u osam sati ujutro. Nevoljko sam išla prema Srednjoškolskom centru, poznavajući razmišljanja dojučerašnjih kolega, govorila sam sama sebi: Glavu gore! Ušla sam u zbornicu, a sastanak je već počeo. Odmah sam primijetila da bivše kolege ne sjede na svom uobičajenom mjestu. Stolovi su bili složeni u obliku slova L, na jednom kraju su Srbi, a na drugom Muslimani i Hrvati! „Dobro jutro, je li slobodno", pozdravila sam i pošla pravo preko zbornice za stol gdje smo mi – ostali.

Direktor Radenko Krulj je govorio: „Kao što znate, Doboj pripada pod srpsku vlast i od sada ovdje više ne vrijede zakoni Bosne i Hercegovine." Okrenula sam se i obuhvatila pogledom drugi kraj stola. Dojučerašnje kolegice i kolege sjede, zadovoljstvo se ogleda u njihovim očima, osmijesima, neki klimaju glavom na pozdrav. Gledam ih i ne reagiram, svi su se stopili u jednu masu. Napravili su propusnice kako bismo nesmetano mogli doći na posao. Na prvim propusnicama imena su bila ispisana latinicom. Dragica Vještica-Puhalo, kao lojalna Srpkinja, reagirala je i tražila nove propusnice i rukom ispisala imena ćirilicom. Pitala sam se kad će nam dati još i žute trake, jer su se Srbi ponašali prema uputi da se ne smiju više s nama družiti. Napisala sam svjedodžbe i podijelila ih.

Češće su po svjedodžbe dolazili roditelji, jer su djecu poslali na sigurno. Najteže mi je bilo kad je po svjedodžbu došla jedna Srpkinja i hvali se da joj je sin u vojsci! Pomislila sam da zlu nema kraja dok je ovakvih ljudi! Ona je ponosna što joj sin puca na kolege s kojima je do juče sjedio u klupi...

...Početkom lipnja na oglasnoj ploči u zbornici okačen je spisak profesora koji su ostali bez posla. Glavni kriterij je nacionalnost. Ako nisi Srbin, nemaš što tražiti.

Ljeto je. Svaki dan sam izlazila u grad kupiti što je potrebno za kuću. Mnoge su prodavaonice zatvorene, opljačkane, izlozi razbijeni. Počele su prve razmjene, a u stvari radilo se o organiziranom iseljavanju Hrvata i Muslimana. Provodilo se etničko čišćenje. Izašla sam pred prvi autobus koji je iz Doboja odvezao prvu skupinu ljudi na Dragalić. Među njima su bili i dr Šarinić, dr Zadro i njegova sestra Ankica, kolega Armin Halilović i drugi.

... Kako je vrijeme prolazilo, sve je bilo manje poznatih Dobojlija. Pojavila su se nova lica, bradati, čupavi, prljavi, zaudaraju na alkohol. Sišli su sa brda i stavi-

li šajkače na glave. Kad sam izlazila u grad, klonila sam se glavne ulice, bivše Titove. Po drveću i stupovima svakim je danom bilo sve više srpskih smrtovnica – muslimanske i hrvatske se nisu smjele lijepiti, mi više ne postojimo!

Stradanja Hrvata i Muslimana velikim dijelom su ovisila o Srbima koji su cinkarili svoje susjede. Ako su ljudi davali otpor, osim zlostavljanja često se upad u stan završavao ubojstvom. Jedan od slučajeva je i ubojstvo Saide Hidić u Ćuprijskoj ulici, koju su zaklali pred djecom, a djecu je spasio susjed koji je imao hrabrosti da na zapomaganje pritekne u pomoć...

Tako su 19. svibnja u zatvor odveli Stipu Čička, Ivankinog tatu. On je bio predsjednik Matice hrvatske za Doboj. Nedugo nakon toga odveli su joj i brata Bracu u zatvor. Početkom lipnja došli su po susjede Antu Kopljara i sina mu Ivicu. Gledala sam iz sobe zgradu preko puta kad su odveli Kopljare. Nitko od Hrvata i Muslimana nije bio pošteđen, samo je bilo pitanje kad će doći na red.

...Nije bilo struje i kuhalo se u zajedničkoj podrumskoj prostoriji gdje je bila peć na drva. Prije nego što sam pošla u stan, mama je zatražila da joj donesem vode da se ona ne penje na drugi kat. Uzela sam vodu i krenula u podrum, kada sam na stepenicama susrela policajca. Stala sam i gledala kuda ide. Išao je prema našem stanu. Vratila sam se sa stepenica jer je tata bio sam. Sve troje smo sjeli u kuhinju i policajac je počeo s pitanjima: koliko nas je u stanu, koliki je stan, koliki je Stipin stan, šta nam je Anka Perić. Rekao je da svi moramo preći u Stipin stan, jer je veći.

Tata je pomislio da istjeruju Ivanku i Ivanu iz stana i rekao neka njih dvije pređu kod nas – svi možemo živjeti zajedno. „Četrdeset godina sam radio za ovaj stan!" – naglasio je tata.

Policajac je odgovorio: „Ako nećete da selite, možemo mi i drugačije!" Zvučalo je kao prijetnja.

Drugi policajac je sjedio u dvorištu pod trešnjom. Tada su stigle Ivana i Ivanka da nas uobičajeno obiđu. Nakon razgovora policajac je sišao u dvorište, a tata je sjeo u fotelju i tako bespomoćno ostao neko vrijeme. U crnu aktovku zgrnuo je sve što se nalazilo ispod stolica: olovke, trokute, papire, notese... Ivanka i ja smo izašle u drugu sobu i na brzinu gurale u kofer neke krpice. Čovjek ne zna što bi uradio. Sve ti treba i ništa ti ne treba. Ne znam kuda nas vode i što smjeraju. Mama je došla iz podruma i donijela pečeni kruh. Ništa nije slutila i ja sam joj najnormalnije rekla da se spremi jer su došli po nas, idemo svi u Stipin stan.

Tatu, mamu i Ivanu su odvezli kolima, a Ivanka i ja u pratnji jednog policajca išle smo kroz grad.

Kad smo izlazili iz stana, na stepeništu su stajali susjedi: Mišo, Mara, Veseljka, Sabina, Jasna, Suzana – svi nijemi i uplakani. Pred zgradom sam zamolila policajca da se vratim, jer sam zaboravila dokumente.

Dopustio je i brzo sam se vratila natrag, te na izlasku dala ključ Miši i Mari i rekla da iznesu sve što je vrednije, jer se ne zna hoće li neko odmah provaliti u stan.

U bratovu stanu smo bili nas petoro, a doveli su i Anku Perić koju do tada nismo poznavali. Njen muž Ivan već je bio zatvoren, a imali su sina Stipu koji je bio u Alibegovcima. Oko 16 sati došao je Zoran Pavlović (moja generacija iz Gimnazije, a radio je u Sudu) i iznenadio se kad nas je vidio u stanu. Na vrata je nalijepio cedulju na kojoj je pisalo da stan pripada Sudu, kako ne bi netko drugi uselio u njega. Grabili su se za plijen! Mi smo, zapravo, stavljeni u kućni pritvor. Iz stana nismo smjeli nigdje izaći i nitko nas nije mogao posjetiti. Smjenjivali su stražu pred ulazom u zgradu.

Preko puta bratova stana stanovao je Bogdan Čakarević. Bio je profesor njemačkog jezika u Gimnaziji i jedno vrijeme direktor škole. Sad je u mirovini. On i njegova žena Mira pokazali su se u dobrom svjetlu. Dolazili su kod nas. Mira je kuhala i donosila nam hranu, sjedjeli su s nama i razgovarali. Tata je pričao što je sve prošao kroz život, hrabrio nas je, a ujedno pripremao da moramo imati snage sve izdržati.

Nedjelja, 12. srpnja. Bio je lijep i sunčan dan. Tog jutra na balkonu smo stajali tata i ja. On je rekao: „Ako mora biti i ova žrtva, pa neka bude! Treba biti spreman i na najgore!" Preko puta je druga stambena zgrada i s prozora svog stana Hazim Smailović, koji je radio s tatom u Osiguranju, mimikom je pitao što se događa. Pokazala su mu prekrižene ruke. Najgore je vrijeme iščekivanja. Čim se pred zgradom zaustavi automobil, pomislim: evo ih, došli su po nas!

Po nas su došli u ponedjeljak ujutro, 13. srpnja. Na znak zvona Ivanka je otvorila vrata i vidjela sam dvojicu u kišnim mantilima poput gestapovaca kako stoje na vratima. Prvi je bio crn, visok, krupan i oštro je počeo čitati imena s popisa radi provjere. Požurivao nas je. Drugi je bio plav, nešto niži, i nije progovorio ni riječ. Najprije smo otišle Anka i ja. Odvezli su nas u zatvor. Izašle smo iz automobila ispred velikih željeznih vrata. Ulaz u zatvor je između zgrade SDK i SUP-a. Odmah su nas odveli u sobu broj 9. Stražar je bio mlad, mršav. Pokušao je biti ljubazan, nije pretresao torbicu, samo je pitao imam li oštar metalni predmet. Ubrzo su dovezli mamu i tatu. Mamu su smjestili s nama u istu sobu, a tatu u broj 12. U sobi broj 9 bile su Nađa Bešlagić, Iva Burić, Katica Čičak i Senada Begićević. Nisam se još ni pribrala, niti privikla na mrak kada su Iva i Nađa prišle i odmah počele s pitanjima šta ima vani, šta se događa, kakve su vijesti. Htjela sam saznati gdje je tata i zamolila sam stražara da mu preda maramice i sapun, koji sam prepilila turpijicom za nokte, i kalodont. Stražar je prihvatio da to učini. Osluškivala sam uz vrata gdje će otključati i prozvati tatu, ako mu mognem čuti glas, a time sam mu dala znak da smo blizu.

Soba je duga jedanaest koraka. Po dužini uz lijevi zid su dva kreveta na kat. U gornjem desnom uglu je ozidani WC i umivaonik. Vrata na WC-eu su dopola staklena, a u drugom je dijelu, bliže vratima bio stol sa tri stolice i ugrađeni ormar. Kada smo nas tri došle u ponedjeljak, u sobi nas je bilo sedam, a četiri kreveta. Posteljina je prljava. Navečer u 21 sat gase svjetla. Te večeri oko 22 sata opet koraci, zveket ključeva, otključavaju vrata. Ušla je žena sva prestrašena i samo je kukala: „Ubiće me! Ubiće me! Tako mi i treba!" Nitko od nas nije spavao, ali nismo smjele ni pričati da nas ne čuju. Ujutro nam je Hidajeta sve ispričala, zašto su je priveli i zašto je optužuju. Radila je kao medicinska sestra, instrumentarka na kirurgiji. Jedno vrijeme radila je i u Libiji i kad su joj pretresali stan, našli su dosta lijekova i medicinskih instrumenata. Optužili su je da to čuva za Alijinu vojsku!

Nađa nam je ispričala svoju kalvariju. Radila je u SUP-u prije rata. Sada su je optužili da je aktivan član SDA i da je radila na podrivanju državnog poretka. Kad su prvi dan ušli u Doboj, Srbi su na Čaršiji izvršili pokolj. Tada su ubili i Nađina muža. Ona se sakrivala jedno vrijeme i sama se prijavila jer se plašila za djecu, roditelje i sestre koji su bili u Doboju. Osudili su je na deset mjeseci zatvora, a jedno vrijeme je provela u samici.

Hidajetu su odmah ujutro pozvali na saslušanje. Ubrzo je puštena, jer se doktor Lekić, s kojim je radila, povoljno izrazio o njoj.

Ivu Burić su uzeli kao taoca jer su im smetala njezina braća Jukići.

I nas troje smo imali istu sudbinu. Zatvorili su nas kako bi činili pritisak na Stipu da iz zatvora u Tešnju puste dvojicu Srba, njihovih vojnika.

Senada je u sobi bila najmlađa. U zatvoru je „proslavila" svoj 17. rođendan. Srbi su je pokupili prilikom upada u njezino selo. Pošto nisu našli muškarce, glave kuće, kupili su redom žene i djecu i doveli ih u Doboj.

Katica Čičak je sa svojim momkom Matom Vidakom upala u zamku u Komarici. Prema njezinu pričanju, civili i vojska su se povlačili prema Derventi, a njih su dvoje iz Brezika sišli na cestu u Komarici. Srbi su već bili upali u selo i dozivali se našim (hrvatskim) imenima. Mato joj je rekao da se ne plaši uvjeravajući je da su to naši. Kad su ih okružili, bilo je kasno. Mato je pokušao pružiti otpor, ali su ga odmah ubili.

U četvrtak su zvali na saslušanje Anku, zatim mamu, pa mene. Saslušanje je obavio mlad sudac. O nama je imao detaljne informacije i kroz pitanja koja je postavljao samo je provjeravao što ćemo reći. Pitao me gdje sam radila, s kim sam se družila, gdje imam rodbine, kad sam posljednji put bila kod njih, da li sam član HDZ, da li je brat član HDZ, s kim se on družio, da li sam izlazila na referendum i za koga sam glasala. Pitanja o referendumu su postavljali svima. Nakon toga više nas nisu pozivali. Ostalo je jedino da čekamo i nadamo se izlasku.

Ustajanje je bilo ujutru u šest sati, zatim su donosili doručak (čaj, kruh i marmelada), ručak je bio oko 15 sati (nekakvo varivo), a spavanje u 21 sat. Kad nije bilo struje, onda nismo dobivali ni čaj, ni varivo, nego samo kruh i marmeladu, a za ručak kruh i paštetu. Uvečer su obilazili sobe i prozivali zatvorenike. Tada smo osluškivali i prepoznavali po glasu gdje je neko od poznanika kad bi se odazvali na prozivku. Nađa je tu bila s dugim stažom i znala je sve stražare, kad je koji u smjeni, s kim se može pričati i zamoliti usluga. Spomenula je i Branislava Ninkovića kojem sam bila razrednica u školi, a prije godinu dana njegova je generacija slavila desetogodišnjicu mature. Pitala sam se kako će reagirati kada bude njegova smjena. Koja će strana u njemu prevladati? Dobro ili zlo? Jer, sve je moguće.

Te večeri kad je bila njegova smjena otpočeo je prozivku po sobama. Otključao je vrata devetke i prozivao redom. Kad je pročitao Anica Perić, Katica Perić, stao je i upitao: „Otkud vi ovdje?" Za pola sata se ponovo vratio do devetke, otključao vrata i rekao mi: „Provjerio sam, protiv vas se ne vodi nikakav krivični postupak. Vidjet ću što mogu učiniti. Šta se može, rat je, i ja sutra mogu biti u takvoj poziciji."

Kad je bio u smjeni, više nije prozivao, a kad je kuhar dijelio doručak ili ručak, uvijek se zaklanjao iza vrata. Vrijeme je sporo prolazilo. Dani su bili isti. Krišom bih poslušala vijesti na tranzistoru koji je mama donijela u neseseru. Kada su bile povoljne vijesti, to nam je davalo snage da izdržimo, da se nadamo. Čitala sam stare novine, iz 1972. godine, igrale bismo domina i tako kratile vrijeme. Događaj je bio kad bi nas iz sobe pustili na terasu da malo prošetamo, da vidimo sunce. Za vrijeme kratke šetnje prebrojala bih pločice na terasi po tko zna koji put, gledala zgrade, tražila nešto novo na njima i pitala se da li ću ikad više biti s one strane...

...U petak, 31. srpnja, stražar koji nas je primio u zatvor, otključao je vrata, dao vrećicu i kratko rekao da je tata pušten kući. Za to vrijeme to je bilo prvi put da dobijemo nešto od kuće (odjeću, ručnik, sapun, keks i sok), a na vijest da je tata pušten osjetila sam olakšanje, ali se probudila i sumnja što je s njim. Da li su ga tukli, ili se razbolio? Cijelu noć ni mama ni ja nismo spavale. Htjele smo saznati nešto više pa smo pitale liječnika, koji je svaki dan obilazio sobe, da li se njemu javljao jedan stariji, sijedi, mršavi muškarac. Tvrdio je da mu se nije javljao, ali će provjeriti da li je Luka Perić pušten iz zatvora. Ubrzo se vratio i potvrdio da je tata pušten kući. Smirile smo se malo, dobro je da je izašao. Ako ne bude u stanu, može biti kod Ive, ili kod kume Marice. Uglavnom neće biti sam.

Tih dana se nagađalo da bi mogli doći u kontrolu iz Međunarodnog Crvenog križa. Uprava je požurila da malo sredi prostorije. Zaredale su po sobama kontrole, da li svaki zatvorenik ima svoj ležaj, da li su sanitarije čiste. Dijelili su sred-

stva za higijenu, brijali i šišali muškarce, vodili na kupanje. Požurili su sa optužnicama tako da su ljudima donosili papire i naredili da ih potpišu. U ponedjeljak uoči Velike Gospe došao je Branislav (Petričević) i rekao da ćemo mama i ja izaći do tri sata, a ako ne, onda sutra ujutro. Uspjela sam ga upitati tko mu je to rekao, na što je odgovorio da je tata dolazio, da je sad bio dolje na ulazu.

Izašle smo u utorak ujutro oko devet sati. Na izlazu nam je prišao Duško Ćulibrk i rekao: „Luka vas čeka preko puta kod trafike. Idite pravo kući." Koliko sam puta prešla cestu na tom semaforu, a sad mi se to čini kao vječnost. Tata je stajao na drugoj strani, sam. Mama i ja smo prišle, pozdravili smo se. Nismo puno pričali. Zagrljaj, stisak ruke i pogled govorio je sve. Živi smo i zajedno smo...

... Život u gradu se nastavlja u iščekivanju. Svaki dan je isti, bez struje, bez vode. Uvečer se sjedi uz svijeću ili petrolejku, i dalje uvečer zajedno slušamo vijesti. Telefoni su isključeni. Jedino se moglo otići na poštu i telefonirati. Na pošti je gužva, satima se čeka u redu i pitanje je da li će se dobiti veza. Pokušavala sam i ja nekoliko puta pozvati rođake vani da prenesu poruku mojima u Zagreb da smo živi, ali nisam imala sreće...

... Tata je imao svoje uvjerenje da ne treba napuštati grad, da treba izdržati i tako je hrabrio sve prijatelje i poznanike. Ne treba olakšavati posao Srbima. Jedne večeri na vrata je pokucao Milan Smiljanić. Poznavali smo ga, radio je kao bolničar, a sad je bio u Crvenom križu i organizirao izlazak iz Doboja. Tražio je Mišu Grgića i uputili su ga kod nas. Mišo i Mara su došli uobičajeno da poslušamo vijesti i malo popričamo prije spavanja. Milan se iznenadio kad sam otvorila vrata, ušao je u kuhinju gdje smo sjedjeli i odmah se obratio Miši da ga traži brat na razmjenu. Mišo je bez oklijevanja odgovorio da neće ići, a Mara je ostala zatečena i rekla je da će doći u srijedu u Crveni križ da kaže odluku. Milan je pred sobom imao notes s popisom hrvatskih obitelji i prelistavajući ga pričao kako se on žrtvuje i želi pomoći ljudima, zamalo nije poginuo prilikom jedne razmjene kad su pucali na njega. Rekla sam mu da stavi mene na spisak na što je on reagirao da ne mogu svi napustiti Doboj, da će netko odgovarati za ovo, da ih optužuju za etničko čišćenje. Prestao je pričati kad sam mu rekla da je Stipo poslao jamstva za nas na Gradišku. Milanu je bio bitan novac.

Mara je odlučila ići s djecom, a Mišo nije htio. Mama je govorila da idem i ja, bit će ona mirnija, njih dvoje će zajedno izdržati. Bilo mi je teško prelomiti. Ovo može potrajati, a opet sam se nadala kad ja izađem da će i njih dvoje lakše odlučiti da izađu iz Doboja.

Grupa od 315 ljudi je trebala krenuti iz Doboja 7. listopada 1992. Prije toga smo morali dobiti dozvole za izlaz i platiti prijevoz. Pred Centrom je slika koja se ponavlja po tko zna koji put. Mnoštvo svijeta, razgovori, suze, pozdravi. Če-

kamo autobuse. Kad su stigli, nastalo je guranje. Bilo je pravo umijeće ući u autobus sa svim tim stvarima. Nas 315 je natiskano u četiri autobusa. Već je prošlo tri popodne kad su autobusi bili spremni, upalili su motore i krenuli nekoliko metara, kad stiže naredba da stanu.

Rečeno nam je da se vratimo kućama, da se danas ne ide. Umorni, prozebli, vratili smo se... Sutradan sam krenula prema Centru da vidim šta su odlučili, da li se odlazak odgađa ili ga neće ni biti. Srela sam Ivana Pavlovića i Tonija Romića. Toni je pričao što se njemu juče dogodilo. Kad se vratio u stan, unutra su već bili novi stanari. Njegova žena je bila energična i istjerala ih je.

U Crvenom križu su odgađali put iz dana u dan. Čekali su odluku nadležnih u gradu. U utorak, 13. listopada 1992. donijeli su odluku da idemo 14. listopada, a prije toga smo morali napisati izjavu iz kojih razloga napuštamo Doboj, kako bi se opravdali pred Međunarodnim Crvenim križem da nas ne prisiljavaju.

U srijedu se ponovila ista slika: oproštaji, poruke, pozdravi...

Bio je lijep, sunčan jesenski dan. Sad su pred Centrom drukčije organizirali put. Prozivali su na glavnom ulazu i prozvani bi ulazili u veliki hol gdje su obavljali pretres stvari. Izlazilo se na drugu stranu zgrade gdje su bili autobusi. Kada su autobusi krenuli, rodbina i prijatelji su htjeli prići bliže da još jednom vide svoje i mahnu im za pozdrav. Začuli su se pucnji upozorenja.

Prošli smo Celjskom ulicom, pa pored autobusnog kolodvora i izašli na cestu sa Slavonski Brod. U Rudanci su okrenuli u smjeru Stanara, Dragalovaca (nekada hrvatsko selo). Prošli smo kroz Laktaše prema Bosanskoj Gradiški u kojoj kao da se ništa ne događa. Srednjoškolci šetaju, grad je pun. Tu na prelazu preko mosta zatražili su da im predamo sve srpske dinare i ako neko ima film ili kasete. Nisu činili pretres. Inače, tu nema reda, oduzimaju ljudima i ono malo stvari što su nosili. Oko pola četiri popodne smo prešli most, nastavili vožnju, prošli bazu nepalskog bataljuna UNPROFOR-a u Dragaliću. Zaustavili smo se kod razrušene benzinske crpke i čekali da Milan Smiljanić uspostavi kontakt s hrvatskom stranom. Ljudi su izašli iz autobusa i šetali okolo. Unproforci su upozoravali da se ne udaljavamo od autobusa jer su četnici blizu, mogu upucati koga. Milan se vratio ne uspostavivši kontakt, a vozači su počeli gunđati da se moraju vratiti u Doboj na posao u pet ujutro. Milan ih je podržao. Imali su namjeru ostaviti nas na cesti, ali se zapovjednik nepalskog bataljuna ljutito obratio Milanu: „Ovo je UNPA područje i ja ovdje zapovijedam. Vi odavde nikuda ne idete dok se ne riješi pitanje ovih ljudi!"

Vraćeni smo u krug nepalskog bataljuna. Autobusi su bili parkirani jedan za drugim, a UNPROFOR-ova vozila su bila postavljena ispred izlaza kruga kako ne bi pokušali krenuti, i cijelu noć su bili pod svjetlom reflektora. Noć smo prove-

li drijemajući u autobusima. Pošto nije bilo mjesta za sve, neki ljudi su prestajali čitavu noć. Ujutro su nam ponudili kavu i čaj, a za ručak podijelili vojničke pakete. Djeca su trčkarala do vojnika i govorila: „Mi ne želimo natrag! Ne dajte nas!"

Dan je bio na izmaku, a nikakvog odgovora nije bilo. Zahladilo je i noć se primicala. Muškarci su sakupljali granje i u krugu naložili vatru. Milan je otišao do Gradiške i vratio se s predstavnikom njihove policije. Zahtijevali su da se vratimo u Bosansku Gradišku, da će nas tamo smjestiti dok nam Ured Republike Hrvatske ne da odobrenje za ulazak, što može potrajati. Među ljude se uvukao strah. Vatra je obasjavala zabrinuta lica i čuo se žamor: „Ne idemo odavde! Nećemo ulaziti u autobuse! Mogu nas prevariti, vratiti u Bosansku Gradišku. Završićemo u logoru, izgubiće nam se svaki trag!"

Svijet se uskomešao. Došao je i predstavnik Međunarodnog Crvenog križa i obratio nam se. Odabrali smo ljude koji će govoriti u ime nas. Branka Planinić je bila najotvorenija, najoštrija. Zaprijetila je da će se, ako nas vrate u Bosansku Gradišku, sa kćerkom baciti u Savu!

„Mi se nemamo kuda vratiti! Srbi su nas istjerali, opljačkali. Maltretiraju nas, ubijaju nas! Ostat ćemo ovdje dok se ne nađe rješenje. Ako nas ne može primiti Hrvatska, neka nam dopusti prolaz u bilo koju zemlju koja nas hoće primiti."

Svi smo ostali pri tome i čekali dalji razvoj događaja. Oko deset uvečer rečeno je da uđemo u autobuse, idemo za Novsku. Jedan autobus se pokvario, tako da smo se zgurali u tri autobusa, a torbe smo nabacali u jedan UNPROFOR-ov kamion. Na crti razdvajanja smo izašli iz autobusa i svatko je uzimao svoje torbe i prelazio na drugu stranu. Jedna žena je doživjela nervni slom. Sjela je na cestu i plakala. Vikala je: „Ne mogu dalje!" Nastavili smo put prema Zagrebu. Na prilazu grada svjetla, ulična rasvjeta, poneki prozori osvijetljeni, ljudi se spremaju na posao. Samo prije nekoliko sati bila sam u drugom svijetu, svijetu iza zavjese: bez struje, vode, telefona, novina, televizije, slobode kretanja, govora. Bila sam u velikom logoru!

...Ubrzo sam dobila posao što je bio spas, jer me to prisiljavalo da se uključim u život. I dalje sam tražila način kako da stupimo u vezu s roditeljima...

...Srijeda, 10. ožujak 1993. Brat je došao ranije kući. Znala sam da nešto nije u redu. Sjedjela sam i čekala što će mi reći... Mama je umrla juče u Doboju u 18 sati... Ostala sam bez riječi. Zar je moralo tako biti? Više je nikad neću vidjeti. Ne mogu joj biti ni na sahrani. Sad je sve suvišno. Mnogo toga je mama kroz život propatila, sve to izdržala, ali više nije imala snage. Jedina želja joj je bila da nas sve vidi i u toj nadi je i umrla...

Otkad je uspostavljena telefonska veza često sam išla u Sloveniju, najbliže u Dobovu ili u Brežice, da razgovaram s tatom. Razgovori su nam puno značili.

Koristila sam priliku da ga nagovorim da dođe, te je na kraju pristao, ali je naglasio da će doći samo da nas posjeti i da će se vratiti u Doboj. Nisam mu proturječila. Bilo je bitno da dođe, a poslije neka sam odluči. Tata je došao u Zagreb 28. srpnja 1993. Dočekali smo ga na Glavnom kolodvoru. Vlak iz Budimpešte je stigao u 16.30. Kad smo došli u stan, dočekale su ga Ivanka i Ivana. Najviše ga je iznenadila Ivana, jer se za godinu dana, koliko je nije vidio, mnogo promijenila, izrasla u pravu djevojku. Mi smo htjeli saznati sve o mami, o sahrani, o prijateljima, rođacima, susjedima koji su ostali, o stanju u Doboju. Umoran i iscrpljen od puta tata je ipak sjedio i dugo pričao. Krenuo je iz Doboja bolestan. Imao je visoku temperaturu i zbog toga je bio odgodio dan polaska. Njegov prijatelj, doktor Jusuf Kočo, pregledao ga je i dao lijekove tako da je izdržao put; nije mu rekao istinu o njegovoj bolesti. Doktor je htio reći tati, ali je Iva zahtijevala da to ne čini: „Neka ide djeci i ostatak vremena provede s njima, a možda će mu se moći pomoći."

...Tata je umro u četvrtak, 26. svibnja 1994. Kraj njega smo bili brat, ja, Ivanka i Ivana. Sahranjen je u Starom Slatniku pokraj brata Peje. Lucija priča da joj je tata kad je izašao iz bolnice u Slavonskom Brodu pokazao papirić. Napisao je, ako umre da ga sahranimo u Starom Slatniku, a po mogućnosti u Doboju, i da ne pravimo nikakvu daću. Taj papirić je pocijepao, govoreći Luciji: „Da ne opterećujem djecu, ali ti znaš!"

Nastala je velika praznina. Što dalje?

Život se nastavlja. Borim se za svaki novi dan. Kad sam izašla iz Doboja, bila sam svjesna da idem u neizvjesnost. Sve treba početi iznova. Pitanje je kako i gdje. Nije to jedno od putovanja s kojeg sam se imala gdje vratiti. Da li ću se vratiti u Doboj? Kad? Ovdje sam od 16. listopada 1992. i sve je manje nade da ću se vratiti u grad gdje sam provela mladost. Ali, nadam se da ću dočekati da odem majci na grob, da ću proći gradom. Ne vjerujem da će biti ljudi koje bih željela posjetiti, jer nismo više isti. Puno toga ružnog se dogodilo da bi čovjek mogao da zaboravi. Nisam izgubila vjeru u ljude, ali sve ih je manje kojima vjerujem. Svi mi živimo jedni pored drugih. Nisam zaboravila smijati se, radovati se pismima prijatelja, susretima, učiniti znak pažnje, popričati uz kavu o bezveznim temama. Poželim pročitati knjigu, pogledati predstavu, otići na koncert, izložbu, putovati...

...Doboj je imao dušu. Najbolje je to opisala Ivana na zadanu temu u školi.

Ivana Perić, 8a

Razmišljam o svom gradu. Ponekad se pitam zašto se ovo baš meni moralo dogoditi. Zašto sam baš ja ta koja je morala otići iz svoga grada i doći u nepoznato? A onda si kažem, nisam jedina. Na tisuće drugih doživjelo je istu takvu sudbinu.

Često razmišljam o svom gradu, o svom Doboju i mom životu dolje. Bilo je lijepo. Rođena sam tamo, rasla sam tamo, sve moje tajne ostale su tamo, a sad vežu me samo uspomene na taj meni najljepši grad na svijetu. Često pogledam neku stvar iz Doboja, i tada, nemoguće je zaustaviti bujice sjećanja, jer svaka stvar, pa makar i bezvrijedna sitnica, podsjeća me na Doboj. Tako se sjetim svojih dugih šetnji tim gradom, sjetim se svega lijepog što me veže za njega. Bilo je tu i tužnih trenutaka, ali toga neću da se sjećam. Hoću da mi Doboj ostane u sjećanju onakav kakav je stvarno, jer nitko i ništa, pa ni vrijeme ni oružje ne može razoriti dušu toga grada, a on je stvarno ima...

Proći će neko vrijeme, Doboj će sve manje biti prisutan u mojim mislima, ali bar djelić njega uvijek će biti tu, ma koliko vremena prošlo. Jer ne liječi vrijeme baš sve rane...

...Petak, 26. svibnja 1995. Godišnjica tatine smrti. Otišli smo mu na grob, a navečer na misu u Slavonski Brod. Crkva Svetog Trojstva u kojoj je služena misa na obali je Save. Nedaleko je srušeni most, koji je povezivao Slavonski i Bosanski Brod. Na bosanskoj strani gledam obiteljske kuće bez krovova, plamen Rafinerije ne gori, grad je avetinjski.

Putovanje do Slavonskog Broda osjećam kao nezavršeno putovanje. Još sat vremena i bila bih u Doboju. Tako je uvijek bilo za studentskih dana kad sam iz Zagreba putovala kući.

I sada ostaje dio puta preko Save koji se više ne mjeri satima, već godinama.

Rat još traje.

Kada će ljudi početi graditi MOSTOVE?

Petak, 29. rujna 1995. Otišla sam pred kumu Maricu na autobusni kolodvor. Zatekla sam je kako sjedi na klupi. Noge je prekrila dekom, a pored nje su dvije torbe. Kroz plač je rekla:

„Katice, u ovo je stao cijeli moj život! Nadala sam se da ću izdržati do kraja, ali su nas sve istjerali. Upali su vojnici u stan i naredili da za jedan sat budemo na stadionu. To je bilo 24. rujna. Čekali smo na stadionu i nitko nije došao po nas. Vratila sam se u stan u koji su se već smjestile srpske izbjeglice i prekopavale po mojim ormarima. Nakon dva dana, 26. rujna, napustili smo Doboj. Hrvate su protjerali za Žepče, a Muslimane za Maglaj i Tešanj. Od linije razgraničenja smo išli pješice do naših. Grupa koja je išla za Maglaj najteže je prošla. Ljudi su išli pješice 22 kilometra preko Ozrena, noću. U grupi je bilo dosta starih i bolesnih..."

Vremena su teška. Događaju se strašne stvari oko nas, a i nama samima. Tim više smo osjetljiviji i više nego ikad postavlja se pitanje smisla života...

Enisa Ristić: „My life" (Moj život), acrylic

RODNOME MJESTU

O moje drago, rodno moje mjesto,
pod starom onom Gradinom i surom.
Na kršu sivom, ogoljelom burom,
o, kako mislim ja na tebe često.

Sjećam se uvijek onog sretnog doba
djetinjstva mojeg, divnoga ko sanja,
kad nisam znao kakovu poklanja
život bol i kakva svijetom vlada zloba.

Kako je toplo bilo tvoje krilo
u one dane nebom obasjane
kad još vjerovah u priče i bajke.

A nesta svega što je negda bilo,
i ti si pustoš. Tek ostaše rane
sjećanja na lice moje majke.

(1.VIII 1943)

RATNA SJEĆANJA

Prijatelju Ljubomiru Frankiću (Iki)

Rune se latice blijede ruže.
Svelo sa grana lišće, već pada
po zemlji svuda, dok iznad grada
oblaci sivi i sipljivi kruže.

Pokriveni lišćem i puteljci tuže,
a zavija vjetar. Pjeva pjesmu jada.
S tim vjetrom ode moj san, moja nada,
tek uspomena ostade mi, druže.

I prođe brzo naše drugovanje,
prohuja sve to u vrtlogu dana.
Rat nam sudbina. Zalud tugovanje.

Ostat će samo jedna lijepa strana
u mom životu: kroz mladosti sanje
spomen na druga iz djetinjstva rana.

VEČER ZA BIOKOVOM

Dočekujem večer u borovoj šumi,
u cvrkutu ptica i mirisu smole,
zadnji osmijeh sunca rujnim dlanom umi
na proplanku trave i vršike gole.

Poda mnom u dolu već se sumrak hvata,
plavi dim s krovova lagano se diže,
i čuju se klepke stadu oko vrata,
koje bijelih runa sito u tor stiže.

Škrinu negdje vrata. Lavež psa se čuje
pa utihnu tužna pjesma u daljini.
U krošnjama čudni glasi šume bruje
i stabla se stišću u tami se čini.

A smole i trave mirišu sve jače,
mir sve dublje pada. Zgušćuju se sjene.
I zašumi vjetar, sjetom dušu tače:
Lijepo tek bi bilo da si Ti uz mene.

SANJARSKA ČEŽNJA

I sada opet moje misli blude
po toplom žalu azurnoga mora,
i opet čežnje u meni se bude:
osjetiti miris maslina i bora.

Preliti u se plavet tihog žala,
sanjarit ondje kroz večeri ljetne
uz treptaj zvijezda i ćuh maestrala,
uz drhtaj duše smirene i sretne.

Slušati priču gusarsku i staru
dok bura huji i konopi cvile,
o vjernoj ljubi i mladom mornaru
pomorke koga očaraše vile.

Pa ona mirno, kad mi dođe hora
da s ovog i ja krenem drugom kraju,
želim pod sjenom čempresa i bora
što priču divnu šapuću o raju,

Da nađem pokoj kraj našega mora.

SADA JE SVE ZA NAMA

Sada je sve za nama.
Gore pokošeni snovi,
daleko je vrijeme
kada su zemlja i zvijezde
bile tako blizu.

Sada je sve za nama.
Bosno moja poharana,
samo je nebo isto
dok dušom udaramo
u zidove
izrasle do oblaka.

Sada je sve za nama.
Nismo ni znali
kako nam je bilo lijepo.

Sada je sve za nama.
Na nebu straha
noći skupljaju suze
za prosvjetljenje
gorkog jutra.

U velikom grijehu
dotakli smo dno
beznađa
čekajući vaskrsnuće
do oprosta.

Sada je sve za nama.
O Bosno moja poharana,

da li će duše tvojih ljudi
biti zagrljene
ikad više?

Bremen, 1993.

OTVORENA VRATA

Onog dana kad smo napuštali našu kuću
pred usijanim puškama
i krvavim noževima
nismo zatvorili vrata.
Bio je to jedini maj
kada proljeće nije došlo u naš grad.

Na vratima je blještala
upravo utisnuta stopa
bijesnog i mahnitog vojnika
sa osmijehom dželata i srcem đavola.
Cokula je pregazila moje i tvoje juče
I naše sutra.
U skamenjenom uzdahu pojavila se tuga. Gusta
kao magla,
tuga će se udati za opljačkanu
budućnost
sa uglancanim cokulama.

Ne znam ko je sve prolazio
kroz otvorena vrata:
surovi i bahati ratnici
utučeni i izgubljeni pogorjelci
pristigli sa bespuća
sirovi i grubi policajci
ili uvaženi profesori
možda
i poneki uštogljeni birokrata.

Prominuše godine mnoge
niko mi nije javio
da li su vrata i dalje otvorena.
I niko mi ne piše
da li je u našoj kući založena vatra
I da li neko u toploj sobi
pije jutarnju kafu.

Često mi dolazi u posjetu onaj dan
kada nismo zatvorili vrata.
U mojim mislima još žubori strah. Cokula sa vrata
me posmatra. Reži i prijeti.
Vreba kao zvijer i čeka.

(Saint Petersburg, 2012)

PREKO SEDAM DALJINA

Pogledam nebo iznad Doboja
u sjenama svoje tuge
i preko sedam daljina,
svuda po bijelom svijetu
tražim drago kamenje
rasute duše
svoga plavog sna.

Pogledam nebo iznad Doboja
i preko sedam daljina
vidim smrt kako diše.

Pogledam nebo iznad Doboja,
sklopljenih ruku
padam na koljena,
u samovanje svoje duše,
u dubinu svog uzdaha.
Gledam
preko sedam daljina
i pogaženih zvijezda
Bogu
i nebu u oči.

PRAŠTAM TI, MOJ GRADE

Već dvadeset godina stranci smo, moj rodni grade,
a ja te još volim i još uvijek čekam tu razglednicu
na putu ka mojoj novoj adresi. Nosim u sebi vrijeme
kada si svaki dan bio praznik a svaka ulica radost.
Rastali smo se u jedno kaljavo jutro i još
smo daleko. Tebi više moja ljubav nije
ni na kraj pameti. Ti nisi vidio moje suze,
niti čuo vapaj svoga sina, i još ne znaš
za golemi buket trnja u mojim
grudima. Jesi li osjetio
da je svaki potres u tvojoj
duši bio i drhtaj
moga tijela?

Praštam ti, moj grade.
Znam, bila su pasja vremena
i vukovi su zavijali, a mi smo zaboravili ljubav,
i praštanje. U strahu sam ti šapnuo: nemam
snage da slušam simfoniju topova, ne volim kiše
mržnje, ni prolome metaka. Danas potajno
vjerujem da si ti već preplivao jezero
pustoši i bola. Sve više mislim
na dan kada će tvoj pogled zagrliti
sinove koji te vole. I možda
će sutra tvoje oči vidjeti
moje ruke, ispružene
prema tebi.

OSIPAM SE

Miris prošlosti sve je slabiji
Nekad ga danima ne mogu nanjušiti.

Osipaju mi se godine
A oblaci što su me privlačili

Sad me plaše
Kad se dignem visoko
U prazninu
I lebdim

Ni vlastiti snovi me se ne sjećaju
I to me brine
Jer sam prestao sanjati.
Samo taj miris prošlosti
Koji se gubi
Jedino me on brine.

IZBJEGLICE

Otišli smo
A nismo ni krenuli.

Vratili smo se
A nismo ni stigli.

I gdje smo sad?
I tamo, i ovamo.

Nigdje.

I NAKON SVEGA

I nakon svega, vratiću se na ognjište
Svoga oca. U davne snove bijelog jutra,
u meni rodne zvijezde radosno vrište
i dan kaže: kreni! Ovo je tvoje sutra.

Zanesen, svuda tražim boju svoga neba,
moje oči su pune sjaja, i za čar suza nije kasno
kad se vratim, znam, imaću dušu i hljeba
i poljubiću prag svojih predaka, strasno!

Pun vjere, počeću kao i Bog: iz Ništa!
Osjetim da je zora moju usnu dotakla
i vidim: jedno drvo se rađa iz pepelišta.

Anđeli me gledaju kroz srce i nema pakla.
U kući moga oca Sunca i Ljubavi pun stol.
Kao u snu, neko me blago grli; Minu bol!

PUTNIK U NOĆI

Zagonetan je taj prolaznik. Danica mu na čelu sija
Sa strahom kao putokazom odlazi ko zna kuda
Nije li na pragu nečega ili je samo kao i ja
U srušenom dvorcu preostala dvorska luda.

Zna li nešto što ja ne znam? Možda je negdje
praznik trava
Na nekoj livadi bez mene vijećaju da li bagrem
najljepše miriše
Možda je festival cvijeća tamo gdje nije stigla
moja glava
Pjevaju zrikavci, poje slavuji, a mene zaklinju da
pjevam tiše.

Pehar srebrne prašine prosuo mi se po glavi i
njegovoj kosi
Na isti način opravdamo mladost i ljubav,
godine bez sna
Pod njegovom kapom kao da sam već bio,
odnosio ono što se ne nosi
Ko li je taj putnik u noći što prolazi bez pozdrava?
Možda sam to ja.

SJETI SE, PJESMO

Sjeti se, pjesmo, šta smo zaista htjeli,
ljubav u svakom stihu, izvor blizu glave,
imali smo slatke sumnje, i sve smo smjeli,
živjeli brzo, spajali zvijezde i trave.

I htjeli smo obične stvari: zelene gore
plavo nebo, miris lahora i zvučne rime,
sanjali rađanje Sunca i kako šumi more,
odricali se sjećanja na rat i ledne zime.

I sada, nebo široko, a meni sve usko i malo,
more duboko, a meni sve plitko i suvo,
zemlja miriše, a po meni inje palo;
jutro je, pjevaju ptice, a oko mene sve gluvo.

Pomislim: zar je prohujao život tek tako,
godine su se skupile u osmijeh sveli,
sada kad smo drugačiji, kad ništa nije onako,
sjeti se: ljubav u svakom stihu. To smo htjeli!

ROK TRAJANJA

Čak i sad
Poslije izbjeglištva
Poslije pasoša
Prsti mi dotaknu konzerve
I mislim se
Kad li ističe
Trajaće duže od mene

SMRTNI GRIJEH

Pitala me je za kukuruz
Ne za prljave pare
Malena sa crnim čuperkom
Ćutala sam
Grizla u srcu svojih tako važnih 75 kuruša
Da lagala sam krala udarala stare žene
Ali sve to nisu bili grijesi kao ovaj
Ako me moji Bogovi (imam ih više, izvin'te)
Ikad pošalju u pakao
Biće to samo za ovaj grijeh

NAŠIM LJUDIMA

Čitajući Dubravku Ugrešić, koja je došla do iste slike kao i ja

Poznajemo se
U tuđini
Po nevidljivim šamarima
Na licu
I brat

I vrag
A za tuđe oči
Svi smo ipak isti

BAŠTA

Gospodinu Bobu Makranskom, koji me ne poznaje

Nikad nisam voljela zelenu
Ali baš briga biljke za to
One još žive i daju
U pravu ste
Nema druge ljubavi
Do njihove

JEZIČARA

Pitao me namigujući
Je li mala (ili *kiddo*)
Kol'ko ti to jezika u stvari znaš?
Rekoh mu smjesta
Samo one na kojima
Znam vješto da lažem
Da ih je bogdom još i više

SLOBODA NA RASPRODAJI

Kao kaplja
Sunca u blatu
Tako i moja duša
Ili bar mrvice njene
U ovoj ogromnoj
robnoj kući (dobro je prozvaše)
veselih sluga

i sjajnih ekrana
Među onima čija je
jedina strast i požuda
Lova

Dakle
Slobodo
Neću te kupiti
Imaš već dosta kupaca
Samo ću te onda uzeti
Ako si zaista slobodna

VRTOVI LODI KRALJEVA

Ništa ne govori o vječnosti
Toliko kao indijski vrtovi
Dok čuvaju stare grobove
i paunovi krhkih nogu
Koji tu žive u sjenkama
I polako prelaze
Iz jednog sna u sljedeći
A ipak stvarni su

DISPROPORCIJA

Posijali i vi i ja
u neplodnu zemlju zrnje,
a izraslo, o strahote,
iz sjemena našeg ludog
samo trnje,
kao žetva za sijače
samozvane

(1973)

PUTANJA

Ta dalj
zavoje nade
reda
preda mnom.

U šutnji
sumnji
i kušnji
jedno se drugome
ne damo.

Ta dalj
na snagu
moju vreba
predano.

(1974)

ILUZIJE

Odbjegli pastusi
na nekoj visoravni
zapjenjeni jure
tamo gdje granica nije
još izmišljena,
ludo zaljubljeni
u svoj trk.

(1975)

BUĐENJE

Ne budi gorak u nevrijeme
za jutro sposoban nisi!
Proljeće takvog ubije lako,
smiri se,
budi tiši,
ne idi nipošto van!

Tamo se sprema okršaj,
vrisnuo ožujski cik.
Plašljiva noć, svjetlom zasuta
potonu na zapad.
Probuđen trezvenjak.

Povučen tuđim redoslijedom
izvireš u zoru siv.
Za te je rano, sanjiva glavo,
vrati se, ne budi lud,
ostani mimo njih.

(1977)

NEREČENE RIJEČI

Kako samo sada klikte,
kako bruje odrešite,
ishitrele bijele strijele,
ljepotice zakasnjele.

One onda nerečene,
one onda zaželjene,
sad otkrivam kako plijene
pobijeđenog u nevrijeme.

(1977)

BOJE

U nama jutro se kupa
iz mraka kada procvjeta
Za nama slikar luta,
Mi smo pridjevi svijeta.

(1986)

BITI

Smogni se,
kreni,
budi!

Zagazi u put,
ustraj,
pukni!

Isprobaj ići,
otkrij
biti!

Smogni se,
budi
i ti!

(1986)

SLAP

Po kojem proljeću
uvijek mirišeš
kad kosu rukama
uvis podigneš,
pa pustiš da padne
niz leđa kao slap
čiju bih svaku popio kap?
(1998)

DJECA

Došla su kao
vladari prostora,
između tebe i mene
našla se
već posve svoja.
Došla su djeca
odnekud iz vječnosti.

Samo su stigla ovamo,
s mirom u duši gledajući
kako ih nespretno
opslužujemo.

Došla su puna osmijeha,
dobronamjerno slušajući najveće
gluposti, nagrađujući za najmanji
napor, pokušavajući razumjeti
nemoguće.

Došla su puna mirisa
što im se kovrčaju oko vratova,
pletu po mekoj koži
i omamljuju nas
dok ih nesigurno dodirujemo.

Došla su da primimo njihove nježnosti,
da svaka muka nađe svoj razlog,
da mali prostor dobije prozor.
Došla su djeca podsjećati nas
kako se grli punim rukama.

(1999)

SREĆA

Sreća je, možda, plava,
sreća je, možda, zelena.
sreća je uvijek velika,
i kada je malena.

Sreća je – imati oči,
jer oči svašta vide:
šumu, nebo i oblak
i put kojim se ide.

Sreća je imati uši,
jer uši svašta čuju:
šapat, šumor i žubor,
tišinu i oluju.

Sreća je – imati ruke,
jer rukama se grli,
jer rukama se voli
i u svijet dalek hrli.

Sreća je – imati noge,
jer nogama se šeta:
i tako, sve u šetnji,
stići ćeš na kraj svijeta...

Sreća je, možda, plava.
Sreća je, možda, zelena –
ali je uvijek velika,
i kada je malena.

DJEČAK GRLI SVIJET

Ne krijte se, ptice plašne!
Što se bojiš, vjetre viti?
Ne krijte se,
ne bojte se –
ja vas želim zagrliti!

Što treperiš, zvijezdo [illegible]
Oblakom se ne daj sk[illegible]
Pogledaj me,
pomiluj me –
ja te želim zagrliti!

Što ti šutiš, šumo šumna?
Ti bar tužna ne smiješ biti.
Zašumori,
zavijori –
ja te želim zagrliti!

Ne mršti se na me, svijete!
I nemoj se više kriti...
U oči me
pravo gledaj –
ja te želim zagrliti!

ČAROLIJA

Iza leđa
jednog druma
izviruje
divna šuma.

Iz te šume
viri žbun,
a iz žbuna
ševin kljun.

A iz kljuna
k'o iz česme
i dan i noć
teku pjesme!

PLAVI VJETAR

Plavo nebo,
plavo more.
Na obali ja, k'o mrav.
Dolje školjka.
gore zvijezda
i nekakav vjetar plav.

Eh, da mi je
ona školjka,
sva od srebra i tišine...
Vjetre plavi,
kovrdžavi,
izvadi je iz dubine!

I da mi je
ona zvijezda,
sva od sna i mjesečine...
Vjetre plavi,
kovrdžavi,
skini mi je sa visine!

Al' ne čuje
i ne čuje vjetar plav...
Kao nebo
on je velik,
a ja – sitan kao mrav.

PROLJEĆNO JUTRO

Proljećno jutro.
u uglu dvorišta
– cvijet maslačka.

SMIRENJE POMIRENJEM

Pomirio sam
se
sa
sobom,
sa
drugim
ljudskim
bićem,
sa
životom
i
sa
Bogom
i
smirio sam
se.

VOLIMO SE

Ranije
jučerašnjici prošlosti
ostavljamo,

kasnije
sutrašnjici budućnosti
prepuštamo

i volimo se
sada,
u sadašnjem trenutku
vječnosti,
iz trenutka u trenutak

JUTRO

Majka
sa
prstima
u
govnima
pere
bebinu
guzu
i
pjeva
iz
sveg
srca.

Mirko SKAKIĆ

NEPOZNATA, ALI DRAGA BOSNA

- Krajevi pored uskotračne pruge Doboj-Derventa kao ishodište poe[illegible] Simića

Kada pisac zavoli jedan kraj, prirodu i ljude njegove, on ih tada nos[illegible] svom krvotoku, i oni postaju sastavni dio njegova bića. Takav je slučaj i [illegible]ževnikom Novakom Simićem, koji je posebno zavolio krajeve od Doboja do Dervente. On je svoj rodni Vareš (rođen 1906) napustio u šestoj godini života, 1911. godine, kada su se njegovi roditelji konačno preselili u Sarajevo. Od 1927. godine Simić živi u Zagrebu, gdje je 1938. postao član Društva hrvatskih književnika, a 1939. član Uprave Društva.

Novak Simić je kao đak i student veoma često, za vrijeme školskih raspusta, boravio kod svoje tetke Zorke Nikolić-Lalić u Rudanci kod Doboja. Upoznao je Rudanku, Doboj i sve krajeve pored bivše uskotračne pruge Doboj-Derventa, koja je izgrađena još 1879. godine. U Rudanci i u tim krajevima Simić je drugovao sa dječacima sa sela, igrao se, lovio ribu, igrao nogomet krpenjačom, lutao po obroncima Krnjina i dolinama rijeke Bosne i Ukrine, i rječica Rudančice i Goruše, udisao čisti planinski vazduh. Išao je po prelima i sijelima, slušao priče i legende koje je kasnije utkao u svoja djela. Taj boravak u Rudanci ostavio je neizbrisive tragove u njemu. Tu je upoznao i život običnih bosanskih ljudi, njihove tuge i nevolje, zračke sreće i male radosti, i sve ono što ih je vodilo kroz život. Simić voli Bosnu. Ona je u njegovom djelu, sa temom između dva svjetska rata i nešto ranije, puna prirodnih čari, a i tamni vilajet, drugima dalek, nepoznat i tajnovit. Bosna stalno sanja. Oduvijek je željela da živi svojim životom u svome podneblju, svoj na svojemu, i zbog toga se stoljećima odupirala svim nasrtajima sa strane. Ona je od davnina bila zemlja buna i ratova. U njoj su se smjenjivali kraljevi, vojske, bogumili, Turci, Austrija, Istok i Zapad, ukrštavali su se putevi, ratovi, narodi, vjere i jezici, razne kulture, običaji i shvatanja, pa je to stvorilo drugačiji svijet. „Mnogostradalna Bosna, koja kao i bolan čovek, niti je mogla spavati, niti je drugom davala da zaspi, ta Bosna je od teške svoje nesanice ostavila mnogo u nasleđe (...) svojih pesnika" (Isidora Sekulić). Nepoznata Bosna se otimala uticajima civilizacije, jer je ona izvorna i svoja. U svom biću sačuvala je neku čudesnu is-

konsku snagu kojom je nadahnjivala svoje ljude. Ona je u isto vrijeme i primitivna i surova, a pitoma u svome jadu i lirskom bolu.

Bosna je važna Simićeva tema. Nepresušni izvor njegove inspiracije je tematika nepoznate Bosne, čiji se predjeli javljaju kao važan i vitalan životni materijal iz koga su izrasla snažna njegova djela i na njima je izgradio veliku svoju umjetničku građevinu.

Novak Simić se u književnosti javio 1927. godine pjesmama *Utjeha* i *Sentimentalna pjesma* u zagrebačkom časopisu „Vijenac" i od tada do danas objavio je 90 pjesama, 30 novela i pripovjedaka, tri romana: *Voćnjak* (1938), koji je 1948. godine bio objavljen pod naslovom *Brkići iz Bara*, a u svim kasnijim izdanjima pod novo pod naslovom *Voćnjak*, *Druga obala* (1952), *Braća i kumiri* (1955) i četvrti roman *Zid mladosti* (1978) i 150 književno-kritičkih radova. Od 1927. godine Simić je objavio ukupno 289 pojedinačnih radova, uglavnom u zagrebačkoj periodičnoj štampi, časopisima, almanasima i drugim književnim ostvarenjima. Ovaj biografski podatak pokazuje Simićevu nesumnjivu stvaralačku plodnost i aktivnu saradnju u periodičnim publikacijama. Svoje pjesme objavljivao je i u zajedničkim zbirkama i almanasima: u *Knjizi drugova* (Kikinda, 1929), *Ogledalu vremena* (Zagreb, 1936), a izašla mu je i posebna zbirka pjesama *O čađi i travama* (Zagreb, 1940) u kojoj ima dosta pjesama koje su u tematsko-motivskoj vezi s dobojskim krajem. Zbirka sadrži 53 pjesme svrstane u dva ciklusa: „Trave" (30 pjesama) i „Čađa" (23 pjesme). Nakon izlaska iz štampe policija je zaplijenila sve nerasturene primjerke te zbirke zbog pjesama s naprednim i revolucionarnim sadržajem (pjesme: *Pozdrav budućnosti, Pjesma pogaženih, Hoću moje mjesto na suncu, Pjesma Bosni* i druge).

U zbirci *O čađi i travama* nalazi se opširniji izbor iz cjelokupnog Simićevog poetskog stvaralaštva, počev od 1927. godine, tj. od prvih objavljenih pjesama – *Utjeha* i *Sentimentalna pjesma*, pa do pjesama *Buđenje* i *Pjesma o Bosni*, koje su objavljene u časopisu *Savremenik* u Zagrebu 1940. godine. U zbirku je uvrštena većina pjesama koje su ranije objavljene u časopisima *Književnik, Hrvatska revija, Hrvatsko kolo, Vijenac* i u *Knjizi drugova* i *Ogledalu vremena*. U ciklusu „Čađa" svrstane su pjesme u kojima se prikazuje stvarnost u Bosni. One su prirodni slijed pjesnikovog ranijeg opredjeljenja u slikanju te stvarnosti. Bosnu su osiromašila razna zla, pa se u njoj i u ovim pjesmama čuju patnje, mučenja i jauci. Ovaj ciklus pjesama sadrži protest protiv tegobne stvarnosti, obračun s nepravdom i laži. Pjesnik s gnjevom u duši protestuje protiv takve stvarnosti u kojoj bogati žive na račun siromašnih i gladnih. Pjesnik vjeruje u ljepše dane. Pozdravljajući budućnost uoči početka Drugog svjetskog rata, u svježoj lirskoj slici pjesnik želi:

Da prošlost bude samo ružna sanja,
a novi život radost uspinjanja,
put svijetlih visina,
Budućnosti, zdravo!
(Pozdrav budućnosti)

U Simićevoj lirici izmedu dva svjetska rata ljudi su gonjeni bijedom i sud-
nom, ali nisu slomljeni, niti očajavaju. Plahoviti su i surovi kao i priroda bo-
ska, oprezni u svojoj akciji i borbi, mudri u priči. Bosanski ljudi su znali za p-
i stradanja, ali su opet bili puni i željni života. Upravo takva Bosna je pogo-
Simiću kao piscu. On je dobro poznavao tajne Bosne, njene šume, nji-
njake, potoke i ljude na njima, gostionice i prodavaonice, život na želje-
Pjesnik je nostalgično razmišljao o tihim jutrima i slobodnim lirskim s-
ma. Vječna, smirena i čista ljepota djelovala je kao lijepo sklonište i katarzič-
pjesnikova. Intenzivno doživljavanje prirode i života u njoj svim čulim-
kao je u svoje pjesme.

Simić je pjesnik ljubavi i prirode, sela i grada, pejzaža i industrije. On j-
nik srca ranjenog do suza i bola, koje traži pravo na sreću, ali ga u tome spu-
običaji i nepisani zakoni. Umjetnički je oblikovao neke karakteristične i bitne
probleme, među kojima se ističu i problemi malih ljudi između dva svjetska rata i
nešto ranije. On je pjesnik ljudske samoće, patnje i nemira, potucanja i promaše-
nosti, ali i bunta, otpora i nemirenja s postojećom stvarnosti.

U ciklusu „Trave" ima dosta prirodnog kolorita i pejzaža. U njima je data i slika ljudske usamljenosti u jednom mehaniziranom vremenu, a zatim u nekoliko tih pjesama prikazuje bjekstvo od toga i traženje zaklona u prirodi, pored rijeka i drveća. U prirodi pjesnik Simić traži svoju dragu, i svi ti lijepi doživljaji odvijaju se na granici realnog i irealnog, jave i sna. U pjesmi *Odziv vjetru* (koja je 1927. godine objavljena pod naslovom *Sentimentalna pjesma*) pjesnik se sjeća svoje prve ljubavi doživljene u Rudanci kod Doboja. To je „prva mladost i prvi zanosi. To divno dječaštvo čisto kao gorski izvori". Govoreći o genezi te pjesme, Novak Simić kaže: „Bio sam srednjoškolac i dolazio sam na školske praznike u Rudanku. Spremao sam se na studije u Zagreb. Onda sam u ožujku 1927. napisao ovu pjesmu *Odziv vjetru*. A ožujak je mjesec bolestan. Ja sam bio bolestan od ljubavi, tih i žalostan. (...) Opet sam sretan, uznosit i lebdim, opet samotan, tužan i pokajnik... romantika, netko će reći. Da, romantika, ta divna romantika („Večernji list", Zagreb, 22/23. 1. 1972). Pjesma je erotska, čulna i sa dosta sentimentalnosti:

Drage su te male, [illegible] kućice,
drage su te tihe predgrađa ulice,
draga su ta sjećanja na nju, prvu i daleku.

Za njen izgubljen san što ga vjetar obra
i ostavi u trave skrita,
ja skitnica pustim putima putujem,
ja sanjalo mrtvim livadama tugujem,
u rijeke smiješim se *blago.*
I tiho u žita
zovem ime njezino drago.
A odzivaju se cvrčci.
(Odziv vjetru)

Mada je u osnovi ove pjesme romantičarsko osjećanje, pjesnik se ne razbacuje ukrasima. Mekoća i liričnost su osnovni elementi. U pjesmu je utkana pjesnikova uspomena u kojoj se osjeća mali i tragični zanos: „A odzivaju se cvrčci..." Bogat je i registar pojmova: blagoslovena, oltari i vjetar, u kojima pjesnik u kontekstu postiže tradicionalističku plastičnost.

Simić je Rudanku zavolio u mladosti i nosi je u svojim sjećanjima i krvotoku. U poemi *Rudanka* 1930. usamljeni pjesnik traži utjehu u prirodi. U njoj je dao živu sliku Bosne, zemlje pune sevdaha i krvi, čulnosti i veoma lijepih pejzaža, potoka, livada i šuma, u kojima su Bosanci hajdukovali i vojevali. Tu je Bosna opjevana krvlju i suzama. U nepoznatoj Bosni, gdje još uvijek vladaju zakoni legende i mita, ljudi žive u travama i šljivicima, u kolibama i sa stadima. U ovoj pjesmi prisutan je pejzaž Rudanke i njenog krajolika. Pjesnik nije tu samo deskriptom tog pejzaža, već u njega unosi svoje nemire, slutnje, svoja raspoloženja. I kada pjeva o najintimnijim problemima, kada se u stihove pretače najdublji govor duše, tada je prisutan dah zemlje za koju su vezani i ljudi i uspomene.

Rudanka i doživljaji u njoj dati su nježno, toplo, jer je i taj kraj pjesniku bio posebno drag, tu je intimna saživljenost ljudi s prirodom i zemljom, ljepota običaja i radosti ljudi ovoga kraja. U toj ljepoti i raskoši prirode javlja se djevojka o kojoj Novak Simić pjeva u pjesmi *Odziv vjetru.*

Ojhoj, ojhoj, ojhoj
topla su topla tijela i zapaljena
tuga se naša vije
u ruke usađena.

Marice djevojko, kosa blijedih ko lan,
zvijezde su modri orasi i drhte na tvom
dlanu.
Miriše zrelo klasje i šljivik njiše se pijan,
planine u cvrtke jure pa onda najednom stanu.
Ja ljubim tvoje ruke grube spomenom
u mene neka je blagoslovena tvoja glavica
mala, stas krhki bez breze što tiha
prisojem vene.

U toj raškosnoj prirodi ljudski nemiri i žudnje postaju još veći i snažniji:

Oj gasom su namazane kose
al krv vrije
žude dojke
trgaj nas ruko i nosi
jer čežnja pije
i sjete dvojnice
Slijeće, slijeće lišće jasenovo

Svakog proljeća vraća se uvijek novo
Nikad se neće stišati mladost
takneš li tijelo zamiri tugom
ko mjesec o uštapu rastu i grudi
bubre ljeskovim lugom

Ojhoj, ojhoj, ojhoj
tiha su tiha tijela i umirena
kolo to kolo mrije
a srce za sve bije.
(Rudanka)

U poemi se osjeća i izvjesni prizvuk narodne poezije:

Draganu, draganu vezem maramu
zlatastu čevrmu, košulju vjenčanu
neka me bjelinom pronosi!

Pjesnik se također opija radostima i pojavama koje su u usmenoj narodnoj poeziji jednom već opjevane. Završni stih „I Rudanka se opet javi..." kao da otvara predjele pjesnikovih mladalačkih dana i najljepših doživljaja. Rudanka je Simićev simbol Bosne.

Lirsko doživljavanje prirode i usaglašenost ritma prirode sa unutrašnjim ritmom bosanskih ljudi njihovim titrajima i treptajima jedan je od najsnažnijih elemenata ove Simićeve poeme. I pjesmom *Jesen* (1928) on se vraća svojoj Rudanci:

Rudanka bijelim cvijetom mrazovca
nebom zamirisa, tihim jesenjim nebom
drhtavim kao bilo goluba
Utišao je rijeka i mlinova huj
nova šira pjeva u kacama
uz svečan osin i strŝljenov zuj.

Tu dominiraju berba voća, bogatstvo i boje jeseni i jesenjeg neba. Osjećaju se mirisi jeseni, rakije prvotočenice, sušenih šljiva, kukuruza, pečenjaka.

O, čudesni dani berba i vidika!
Nad kućama pahulje dima.
Pijana brda ruše se bez krika
sa dalekim snima.

I kad se raduje i kad tuguje, Simić sa Bosnom druguje.

Sve mi je svejedno, bez žene sam i druga!
Još je posljednja utjeha za mene.
Bosno,tvoja rakija što se sa suzama ispija
(Veče utjehe, 1929).

Priroda se kod Simića metaforizira i u njegovim ispovjednim pjesmama javljaju se motivi tuge zbog pjesnikove odvojenosti od seoskog života (*Miris dolaska, Jesen* i druge) i povratka na selo, gdje su mu ostali voljena djevojka i druge uspomene (pjesme *Povratak, Rudanka* i druge). Novak Simić je pjesnik tuge i melanholije ljudske duše, ljudske samoće, tijela, nemira, prirode, boja i mirisa. On, kao i Jesenjin, nastoji da u svojoj poeziji pokrene boju, da je i prikaže u kretanju, da izrazi pejzaž i njegovo prividno kretanje. Kod Simića „šume ko more žubore" (pjesma *Spas*). Pjesnik luta i traži svoju dragu, a ona mu izmiče, neuh-

Pjesnik se također opija radostima i pojavama koje su u usmenoj narodnoj poeziji jednom već opjevane. Završni stih „I Rudanka se opet javi..." kao da otvara predjele pjesnikovih mladalačkih dana i najljepših doživljaja. Rudanka je Simićev simbol Bosne.

Lirsko doživljavanje prirode i usaglašenost ritma prirode sa unutrašnjim ritmom bosanskih ljudi njihovim titrajima i treptajima jedan je od najsnažnijih elemenata ove Simićeve poeme. I pjesmom *Jesen* (1928) on se vraća svojoj Rudanci:

Rudanka bijelim cvijetom mrazovca
nebom zamirisa, tihim jesenjim nebom
drhtavim kao bilo goluba
Utišao je rijeka i mlinova huj
nova šira pjeva u kacama
uz svečan osin i strŝljenov zuj.

Tu dominiraju berba voća, bogatstvo i boje jeseni i jesenjeg neba. Osjećaju se mirisi jeseni, rakije prvotočenice, sušenih šljiva, kukuruza, pečenjaka.

O, čudesni dani berba i vidika!
Nad kućama pahulje dima.
Pijana brda ruše se bez krika
sa dalekim snima.

I kad se raduje i kad tuguje, Simić sa Bosnom druguje.

Sve mi je svejedno, bez žene sam i druga!
Još je posljednja utjeha za mene.
Bosno,tvoja rakija što se sa suzama ispija
(Veče utjehe, 1929).

Priroda se kod Simića metaforizira i u njegovim ispovjednim pjesmama javljaju se motivi tuge zbog pjesnikove odvojenosti od seoskog života (*Miris dolaska, Jesen* i druge) i povratka na selo, gdje su mu ostali voljena djevojka i druge uspomene (pjesme *Povratak, Rudanka* i druge). Novak Simić je pjesnik tuge i melanholije ljudske duše, ljudske samoće, tijela, nemira, prirode, boja i mirisa. On, kao i Jesenjin, nastoji da u svojoj poeziji pokrene boju, da je i prikaže u kretanju, da izrazi pejzaž i njegovo prividno kretanje. Kod Simića „šume ko more žubore" (pjesma *Spas*). Pjesnik luta i traži svoju dragu, a ona mu izmiče, neuh-

vatljiva je kao neuhvatljivi snovi (*Proljetna balada, Odlazak ljeta, Boje* i druge pjesme).

... Bujnost u prirodi i ljudima data je ne samo u Simićevoj prozi nego i u poeziji, ali sa nešto manje snage. Motiv ženskog tijela, uzavrelost, žestinu, opterećenost tijelom i slično, Simić je slikovito dao i u stihovima u kojima djevojke bujaju i sazrijevaju zajedno sa buđenjem prirode u proljeće, a te promjene u prirodi, u krajevima pored uskotračne pruge Doboj-Derventa, u bosanskim livadama, voćnjacima, šumama i potocima, unosi podjednako buđenje i nemir kao i u ljudskom tijelu. Posebno je to osjetno kod mladih. Tada se djevojčice naprosto iznenađuju kako naglo njihovo tijelo buja, bude se osjećanja i strasti, osjećaj ženstvenosti, „plamen krvi", i u tim trenucima srce nadvladava razum:

Ah, kome da šanem strah od proljeća
molitvu tišinu kandila,
kad drhtim dahom buđenog drveća
pjenom raskošnih svila.
Jer svagdje raste postojana sjenka
tijela i blijedu me stvara,
ona mi kaže: samo si ženka,
plamen krvi i bedara.
I pobjeć' ne mogu od strašnog žara,
ona sve punija biva.
Osjećam bukteć u meni izgara
u ćilim livada i njiva.
(Djevojka pred tijelom, 1939).

U pjesmi *Čarolija tame i tijela* (1938) osjeća se uporedno bujanje u prirodi i djevojci:

Drhte u pregibu njedra
vrela i mala,
rastu ko vode potoka nabujala.
A niže kad padne ruka mliječan trbuh već čeka,
postelju sprema za putnika daleka
u sjeni blaga tek raspupala granja
nježnost gnjezdastog, milog odmaranja.
Opoj i slast u slapu ognja za brijegom
žar u rumenu žaru
požar pod snijegom.

To gore butovi i klupčaju se bedra
i ona postaje sve više zrela i jedra.
Vitko raste krv od žudnji i slatkoće
i njiše tijelo ko vjetar jesenji voće.
(Čarolija tame i tijela)

Ovdje je usaglašena vanjska atmosfera s unutrašnjim osjećajem i refleksijama u životu djevojke. Slika uzavrele bosanske prirode data je i u pjesmi *Radost kukaca* (1937). U takvoj bujnoj i lijepoj atmosferi prirode, „gdje dišu stabla a miris bilja je strastan", sanja se, voli, čezne, pati i strahuje:

Sjajna su od strasti tjelašca
a milo bludne oči
polegla jedna na drugu u zbitim rojevima
i ćute blaženo – oplođenje se toči
moćno, produžujući sebi život u drugima.
I tako uživaju, opiti suncem, zrakom,
svečanošću tijela, živeći samo još ovaj dan!
Ne brinući se što će smrti mrakom
da plate svoj bludni, proljetni san.

...Bosna svojom ljepotom i snagom tješi ucviljene svoje žitelje, blaži bol i nadahnjuje. U pjesmi *Spoznaja tla* upravo je data slika takve Bosne, koja razotkriva svoje stoljetne tajne. Zato Bosnu treba nositi u sebi da bi se vidjela i osjetila svojim čulima i doživjela dušom.

U nekim svojim pjesmama u kojima je više isticao i naglašavao socijalnu osnovu i idejnost, Simić je ponekad padao u tiradu i estradu. Zbog toga su i bolje one njegove pjesme u kojima pjeva o prirodi (*U Čađi i travama*, ciklus *Trave*). Vidljive oznake Simićeve poezije su: ugođaj, atmosfera, boje, mirisi i zvukovi. Sastavni dio ove lirike je pejzaž, koji često služi kao poetsko sredstvo za izražavanje subjektivnih stanja, raspoloženja, unutrašnjih sukoba, čežnji i slutnji. Slike prirode i zbivanja u njoj prepliću se s pjesnikovim emocijama i refleksijama, a oživljava ih i osmišljava prisutnost čovjekova.

TUGA

Decembar je, grane gole,
sve je tmurno, nigdje sunca;
samoća i pustoš bole,
tuga stigla do vrhunca.

Šesta zima izbjeglima
zagorčava dane, noći;
da l' još uv'jek nade ima
da radošću sinu oči?

U pepelu kataklizme
da li osta neka iskra
da gejzirom sreće brizne
kad se vrate bića bliska?

Da procvjeta život novi
nakon mnogih tužnih ljeta
i postanu stvarnost snovi
što snivamo širom sv'jeta.

LEŠINARI

Za leđima sviju vojski
u bosanskim atarima
arčili su svuda svojski
ljudi slični gubarima

K'o oblaci skakavaca
opustili sve su redom,
nema čak ni praznih kaca
kad protutnji taj stampedo.

I najdraže lične stvari
nestaše u ratnoj zimi,
rovili nam lešinari
po prošlosti i intimi.

Al' mi ćemo razgrnuti
sa kućišta paučinu
i opet im udahnuti
staru svetost i toplinu.

SAN IZBJEGLICE

Pred povratak iz bestraga
snivam sliku zavičaja,
u kom sva su naša blaga
izgubljenog davnog raja.

Nebesima jure laste,
pokošena trava miri,
stogovi se s'jena plaste,
ispod kvočke pile viri.

Nabujali povrtnjaci,
plodovi im sazr'jevaju,
rumene se ružičnjaci,
mnoge slatke tajne znaju.

Toplo sunce žarom bljeska,
sita krava negdje muče,
žirom bubre hrast i l'jeska,
golubici golub guče.

Usred divnog sna svojega
ja k'o nekad osluškujem
glas čobanki iza br'jega
al' poj njihov još ne čujem.

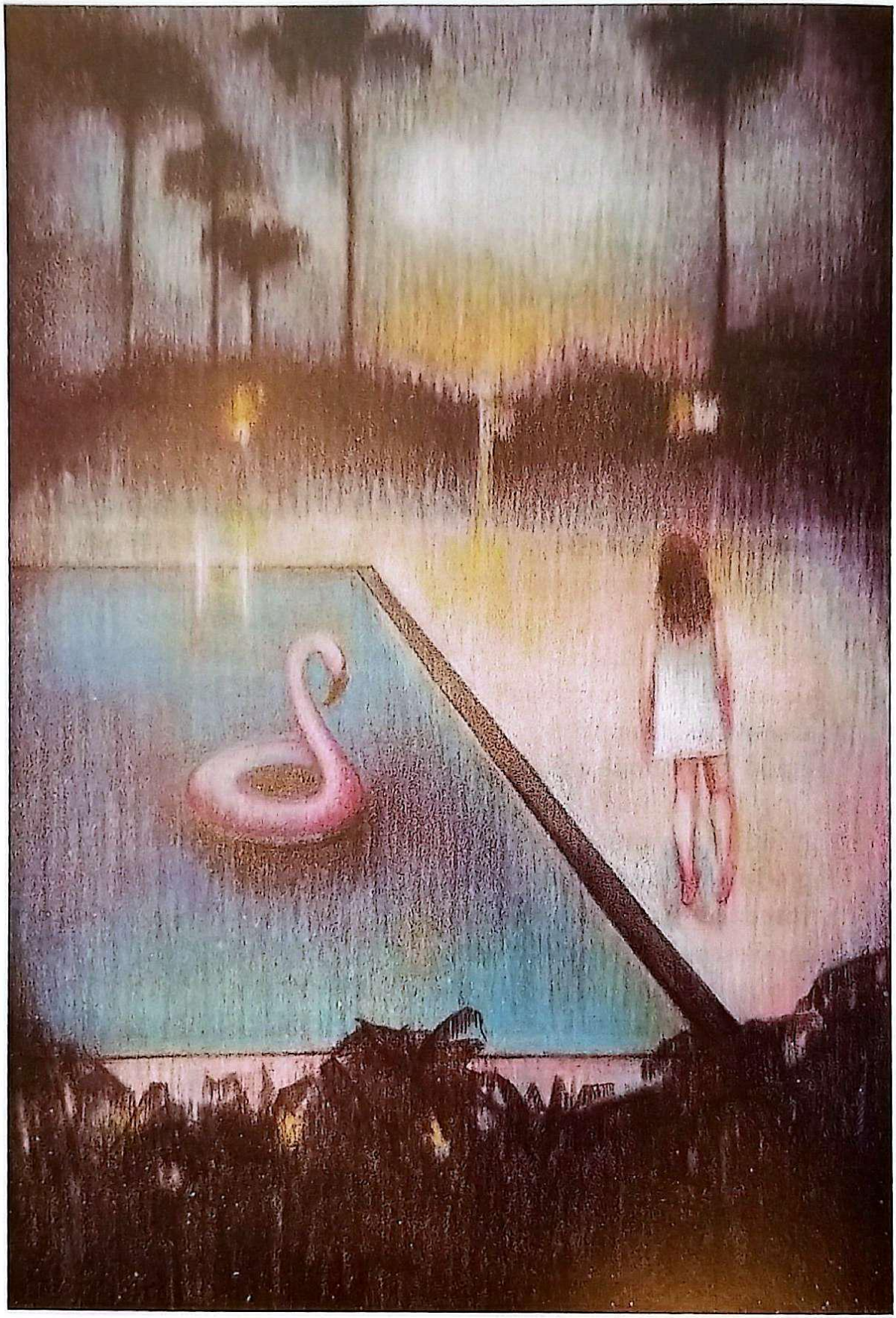

Bojana Stojaković: "State of Dreams" (Sanje), olovke u boji na papiru

PISMO IZ NJEMAČKE

Tamo je, kažeš, proljeće, uređuju groblja,
milina je pogledati.

Opet kreče staro nebo, grade nove ruševine
i smišljaju zemljotrese.

A jorgovan čak i ovdje
još miriše.

Proljeća su minirana,
pa se čuvaj i pogleda,

opasna je svaka suza
i misao koja kane.

A ja ovdje,
na nagradnom putovanju u samoću,

imam vizu za ulazak
u kafanu,

gdje me stižu crne sjene
drvoreda
kojih nigdje više nema.

O TOME SE RADI

I ovako star
vučem za ruku ono dijete
koje sam bio

Vučem ga kroz ratove kroz gradove
kroz gladi i strahove
kiše i noći

s kamena na kamen
od riječi do riječi
od kafane do kafane

A ne znam
kud ga vodim
ni gdje ću ga ostaviti

PUT

Kad je svečana ostavinska rasprava bila
završena
i knjige sklopljene,
otišao sam da vidim taj svijetli put
koji su mi prošli ostavili
dok su još bili u putujućem stanju
i pri legitimno priznatom raspoloženju.

Niko od njih više nije hodao
po trenutno osvijetljenoj strani kugle,
pa sam očekivao da je moj put pust
poput onih puteva sa slika starih majstora
rafiniranog ulja,
prav, tek blago savijen, sa tri visoke topole
uz travom i suvim lišćem iznijansiranu ivicu.

Od slučajnih prolaznih korisnika moga puta
mogla se očekivati samo starinski elegantna
dama,
istančanog ukusa i struka,
pod kišobranom, naizgled pogružena
u blage tuge devetnaestog vijeka,
a u stvari, po mom mišljenju, utonula u bludne
misli.

Ovaj posao s damom, mislio sam, biće
zanimljiv
pozivom raščupanog nasljednika,
s neobičnom navikom da pljuje po putu,
te povremeno psuje pretke i prolaznike.

S mukom sam se prisjećao onog Tatjaninog
pisma,
kako bih odmah popravio prvi utisak,
ali dok sam joj šapatom izgovorio taj citat:
Sad znam, u vašoj je nadležnosti (moj prevod)
da me kaznite prezirom,
mlada dama u pocijepanim farmerkama,
sa uzdignutim palcem, simbolom nove sekte,
izgovorila mi je riječi koje nisu za savremenu
poeziju.

Tada se zaustavio zviždeći automobil
i gusar s velikim crnim naočarima
kidnapovao je nesrećnicu.

Shvatio sam: moj put su zauzeli automobilima,
kamionima,
autobusima i oklopnim hladnjačama,
a na mjestu gdje su bile one visoke povijene
topole
zasadili su metalne antenske stubove,
navodno, odbrambene.

Moja održana neopoziva odluka glasi:
Odričem se svog cjelokupnog nasljedstva
u korist bezumnih razbojnika,
što izjavljujem, evo, napismeno,
pri priličnoj čistoj svijesti
i normalnoj tragičnoj pameti.

OPROŠTAJ

Jedan nesrećan čovjek
može da unesreći mnoge,
pa se pravdam, ne branim,

jer sam opasan,
uhvaćen u tajnoj grešnoj vezi
s ljepuškastom domovinom moje mladosti.

Ali ne bojim se, jer prošla su vremena
u kojima su ljudi ubijali ljude
kad god su htjeli i mogli.

Sad se to radi u strogo određenim sezonama,
koje treba da budu objavljene i zaključene
na odgovarajući način. Transparentno.

A ona je za mene bila čudno vezana, priznajem,
zavodila me krivim drumovina,
šumama tajnovitim
i po skrivenim vodama, mislima i plićacima,
ali kad su mi javili da je konačno otrovana,
slegnuo sam ramenima.

I one grešne kišne noći
uhvaćen u tajnoj misli,
nisam bježao,

samo sam otresao njene već hladne kapi
sa svog starog mantila,
koji odavna nije bio u modi.

Kafana ne radi, doviknuo mi je onda kelner,
ovdje se više ne pije na njen račun.
Himna je odsvirana.

I, eto, nje nema
a noć i dalje lije,
i ulica postoji i ja na ulici.

Samo stari Grci znaju
jesam li zvijer
ili Bog.

PATRIOTSKA PJESMA

Ovo je, dakle, taj grad iz kojeg ću da se vinem
u istinu,
ostavljajući vjerno tijelo pod kamenom,
a lijepi svijet u gorem stanju nego što sam ga
našao
onog dana kad sam došao na visoku planinu
nad morem.
Iskreno vjerujem da ni onu planinu,
ni more sinje, ni ovaj grad
nisam preopteretio svojom težinom i srećom.
I sada visim o vlastitom kosturu i bolu,
a ni lik koji nosim nije iznajmljen,
dat je meni lično
da bih mogao da iskažem zahvalnost nebu
za njegove sjajne predstave
kojima sam redovno prisustvovao sa
zadovoljstvom.
Ništa nisam izmišljao ni dodavao svojoj sudbini,
zapisujući stihove koje sam prethodno uzalud
tražio
po obimnoj literaturi i drugim zanosnim
patnjama.
Nisam se skrivao iza grmova, tuđih grobova i
zastava,
išao sam svojim blatnim rasplakanim putem
do ovoga grada koji me čekao.

Tu ćemo zanoćiti,
rekoh rijeci, koja je već odlazila.

VIKEND U PLANINI

Toliko je trebalo čekati
da bismo dospjeli pred zapaljeni horizont
koji trenutak prije nego što će se srušiti.

Dogorijevamo,
ali ja ti ništa neću reći.
kao što ti nikada neću odati tajnu smrtnosti

jer još dobijamo svjetlost
prilično redovno i u količinama
dovoljnim za ovu pozorišnu sezonu.

Ako bismo se ponovo, na primjer,
jednom drugome sručili u zagrljaj,
ko zna šta bismo već sada tamo našli.

Zato je najbolje
da se povučemo u hotel,
svako ispod svoje lampe,
na dva pola prostrane postelje,
zakupljene unaprijed u okviru
kompletnog aranžmana za dvije tužne osobe.

PREŽIVJELE RIJEČI

Stigli ste u Vjekovo kud prolazi vrijeme
ne osvrćući se

Nose ga u kovčezima
na tabutima
pjevajući
niz rijeke uz rijeke
niz vjetar i protiv vjetra
tamo gdje su otplovili
jedrenjaci od novinskog papira

kroz palate – ruševine
putem zasutim nebom
polomljenih prozora i lica
pustom ulicom kojom su prolazile
lipe i samotni platani
poslije posljednjih veselih koraka
koji su otrčali kroz snove

To je grad gdje svak dočekuje sebe
čekajući one kojih nema

Tu nestaje vrijeme
odlažući teški prtljag preživjelih riječi
i pogrdnih i pogubnih
prepuštenih pljačkašima lopovima
i vođama drumskim
što sad novim drumovima
ono staro blago traže
zakopano po noćima i sjenama
zgrušano u sjećanjima

Stigli ste u Vjekovo
gdje čekaju vašu radost
dani koji nestaju

Stigli ste u Vjekovo
potrošači sreće široke potrošnje
gdje za svoju dušu još možete naći
jeftin suvenir sa ovoga svijeta

PREČICOM KROZ ŽIVOT

...Prelazio je Glavnu ulicu i ugledao zgradu u kojoj je proveo čitav život. Prolazio je ispod velike, lijepe žalosne vrbe kada je začuo glas:

– Vlado, sine, jesi li to ti? – povikala je komšinica koja je stanovala iznad njega.

– Komšinice, komšinice! – zvala je Vladinu majku, želeći da je obraduje.

– Komšinice! – lupala je oklagijom po ogradi balkona ispod nje, pokušavajući da je dozove.

– Šta se desilo? – upitala je Vladina majka koja se pojavila na balkonu i pogledala gore prema uzbuđenoj komšinici.

– Eno ga, Vlado! – uzbuđeno je vikala. – Dolazi nam naš Vlado – plakala je.

– Vlado! – povikala je majka. – Hajde gore! – rekla je, zamakavši sa balkona. Krenula mu je u susret.

Susreli su se u ulazu u kojem su na stepeništu sjedjele mnoge komšije. Vlado se sa svima pozdravio. Popričali su malo, a onda je ušao u kuću. S njim su ušli i otac i majka.

– Ana je otišla sa Draganom u Rumu – rekla mu je majka.

– Znam, sve sam čuo.

– Bolje im je tamo nego ovdje – dodao je otac.

– Ana će se vratiti da i tebi pomogne da odeš odavde. Rekla je da će te čekati u Rumi, da bez tebe neće nikud ići – govorila mu je majka.

– Volio bih da se okupam – rekao je Vlado. – Kako se to sada ovdje radi? – upitao je u šali, pošto struje i vode nije bilo.

– Imamo vodu u kanisterima na balkonu. Tamo se voda grije – kazala je majka.

Otac je donio kanistere i stavio ih na veš-mašinu: – Ovom vodom ćeš se istuširati. Mislim da je temperatura odgovarajuća.

Voda je saprala miris rova i baruta. Uživao je u sapunu. Obrijao se i osjećao kao ponovo rođen. Obukao je kratke hlače i majicu.

– Ovo je nevjerovatan osjećaj – rekao je roditeljima kad je izašao iz kupatila. – Kao preporođen sam. Svu vodu sam potrošio. Gdje punite kanistere? – upitao je.

– Ima pumpa za vodu, ovdje blizu, preko ulice, u blizini „Elektrodoboja" – objašnjavala mu je majka.

– Da, znam gdje je ta pumpa. To je ispred Zoranove zgrade.

– Jeste, on tu stanuje, ali nema ni njega ni njegovih. Otišli su i oni iz Doboja.

– Sjedi da popijemo kafu – rekao je otac. – Evo je na stolu – pokazivao je rukom na džezvu koja se dimila i šoljice pune crne kafe.

– Ne pijemo je često. Ovo je u tvoju čast – dodala je majka. – Popićemo kafu, pa ćemo prošetati do pumpe da natočimo vodu – predložila je.

– Ne pamtim kada sam se ovako lijepo osjećao – rekao je zadovoljno Vlado.

– Da, lijepo nam je, ali vremena nisu lijepa – rekao je otac. – Svašta se dešava – govorio je ozbiljno. – Odveli su komšiju iznad nas.

– Komšiju Dražena? – iznenadio se Vlado.

– Da, njega – potvrdio je otac. – Odveli su ga neki policajci.

– Tukli su ga non-stop. Od četvrtog sprata do prizemlja – govorila je majka. – To je bilo strašno slušati. Psovali su mu majku ustašku. Derali se na njega i odveli ga. Odveli su i Zdenka i brata mu, pa je tata išao kod čika Ljubiše da ga moli da im pomogne.

– Je li ko od komšiluka ostao? – upitao je Vlado.

– Malo ko. A i oni koji su tu traže način da odu odavde. Samo neka je Dragan otišao, toliko sam se za njega brinula – govorila je majka. – Sada si još ti ostao. Voljela bih da i ti odeš is Doboja. Svaku noć slušam gore kako se puca i ne mogu oka da sklopim. Znam da si ti gore. Čujem hitnu kad projuri sa uključenim sirenama i samo molim Boga da ti nisi u tom autu.

– Siguran sam, tamo gore – tješio ju je. – Imamo rovove i ništa nam se ne može desiti. Ispred nas je minsko polje, tako da nam niko ne može prići. Mi se gore igramo rata – pokušavao je da ublaži trenutnu situaciju.

– Šta mislis da vidimo da te prebace u policiju? Bio bi u gradu. Ne bi morao da ideš u rov? – upitao ga je otac.

– To nikako! Zamisli da me šalju da hapsim poznanike po gradu ili da ih gledam po zatvorima, a ne mogu im pomoći. To bi mi bila katastrofa – rekao je. – Ovdje sam za sada. Nije mi loše. Jednom sedmično ću doći kući, pa ćemo vidjeti šta ćemo i kako ćemo. Sada je najbolje da odemo po vodu – predložio je.

On i majka su otišli s kanisterima da natoče vodu, a otac je ostao da dežura pored plinske boce na kojoj se krčkao grah.

Red za vodu je bio prilično dugačak. Primijetio je Cacu kako čeka s kanisterom u ruci. Prišao joj je i pozdravio: – Zdravo, Caco!

Trgnula se čuvši poznati glas: – Zdravo, Vlado! – pozdravila ga je prilično suzdržano. Očekivao je da će se pozdraviti mnogo srdačnije.

– Kako si? – upitao je.

– Šta da ti kažem, nisam baš sjajno – odgovorila je.

– Kako su tvoji? – upitao je, misleći da im se nije šta desilo.

– Dobro su. Kod kuće su – kratko je odgovarala na pitanja.

– Viđaš li Samiru? – upitao je, mada nije planirao da joj postavi to pitanje. Očekivao je da će iz razgovora s njom saznati neke pojedinosti o Samiri i njenima, ali pošto su Cacini odgovori bili veoma kratki i šturi, morao je direktno pitati za nju.

– A ti nisu čuo?

– Ne znam šta je trebalo da čujem – odgovorio joj je zbunjen njenim ponašanjem.

– Poginula je! – prošaptala je i počela da plače.

Noge su mu se odsjekle. Pred očima mu se zamutilo. Nije mogao da se orijentiše gdje se nalazi. Izašao je iz reda za vodu i nekoliko metara dalje sjeo na obližnju klupu. Caca mu je prišla i sjela pored njega.

– Prekjuče je poginula – kazala je kroz suze. – Ona i brat su išli u prodavnicu, eno, onu tamo – pokazivala mu je rukom. – Granata je pala u onu sivu zgradu kod „Elektrodoboja" – pa mu je i nju pokazala rukom. – Granata je uletjela u ulaz. Svi su mislili da je na desetine mrtvih u zgradi. Samira je sa bratom bila oko dvjesta metara dalje od eksplozije. Držala ga je pod ruku i samo se srušila na asfalt. Mali geler je pogodio direktno u srce. Nije joj bilo pomoći. Bila je na mjestu mrtva – pričala je i plakala.

Suze su mu krenule iz očiju. Prišla im je Vladina majka. – Šta je bilo, djeco? – upitala je.

– Samira je poginula – rekao joj je Vlado.

– Je l' to djevojka koja je prekjuče poginula od granate? – upitala je majka.

– Jeste – potvrdio je, jer Caca od suza nije mogla da progovori.

– Ja stanujem tu blizu – uključila se u razgovor žena koja je stajala u redu za vodu. – U zgradu do moje je uletjela ta granata. Sva se zgrada zatresla. Od dima i prašine ništa se nije vidjelo. Troja kola hitne pomoci su stigla da izvlače povrijeđene, a tamo na ulici, dvjesta metara od eksplozije, ležala je mrtva djevojka – pričala je o detaljima tragedije.

– Zar je ovo moguće? – Vlado se u nevjerici obratio Caci.

– Ne znam ni sama. Voljela bih da me nema – govorila je kroz suze.

– Kako su njeni?

– Kako mogu biti? Očajni su. Majka samo plače i lomi ruke.

– Pa kud su njih dvoje krenuli da šetaju po gradu?

– To je bilo u devet ujutro. Krenuli su da kupe hljeb, kada su počele da padaju granate. Prva je nju ubila – objašnjavala mu je Caca.

– Dajte mi kanister, ja ću vam natočiti – ponudio se stariji gospodin.

– Hvala vam, ali staću ja opet u red – rekla je Caca.

– Ne, to ne dolazi u obzir. Pa vi ste bili ispred mene. Dajte mi kanister da vam natočim.

Pružila mu je kanister i obratila se Vladi: – Jesi li je volio?

– Jesam. Mnogo sam je volio, a volim je i sada. Nikada je neću zaboraviti. Ostaće vječno u mom srcu. Njenim odlaskom nestao je i dio mene – pokušavao je da zaustavi suze koje su mu navirale na oči.

– Izvolite kanister – javio se ponovo gospodin koji je Caci natočio vodu.

– Hvala – odgovorila mu je. – Odoh kući – obratila se Vladi. – Drago mi je da sam te vidjela. Nas dvoje nosimo posebne uspomene na Samiru i to nam niko ne može uzeti. Nadam se da ćemo se opet vidjeti – rekla je i podigla teški kanister pun vode i otišla prema zgradi u kojoj je stanovala.

Ostao je sam na klupi. Strašna vijest koju je upravo čuo ugrizla ga je za srce. Osjećao je bol u grudima i grč u stomaku. Obuzela ga je malaksalost. Dio njega je zauvijek nestao. Ko to ima pravo da se igra njihovim životima? – pitao se. Mučio ga je taj osjećaj nemoći da bilo šta promijeni.

– Hajdemo, Vlado, natočila sam vodu – pojavila se majka. Uzeli su po dva kanistera i krenuli kući.

– Čula sam da je neko prekjuče stradao, ali nisam znala da je to bila Samira – rekla mu je dok su išli prema zgradi.

– Ne mogu da vjerujem da su tako velike nesreće zadesile Doboj, Jugoslaviju i sve nas – pojadao se majci. – Mislio sam da smo najsrećnija generacija. Imali smo srećno djetinjstvo, divnu mladost, imali smo planove za budućnost, a danas doživljavamo ovakve tragedije. Pucamo jedni na druge. Ubijamo se po gradskim izletištima koja smo pretvorili u ratišta. Građani koji su ostali u ovom gradu ginu od granata na trotoarima, ili ih hapse po njihovim stanovima. Ko nam je ovako uništio sadašnjost i uništava nam budućnost? Ko ima pravo da se s nama ovako igra? Zar na kraju dvadesetog vijeka treba da idemo sa kanisterima vode kući? – iskazivao je svoju nevjericu majci, teško pogođen Samirinom pogibijom. Boljele su ga činjenice da su mu uhapšene nedužne komšije i da u ovom gradu nema mjesta za njegovu sestru i Dragana, da Feđa planira odlazak iz grada u kojem su odrasli i kojeg su obojica voljeli. Imao je drugačije poglede na život, a, prije svega, imao je poglede na ŽIVOT. Smatrao je da niko nema pravo nikome da oduzme ŽIVOT, a baš se to dešavalo u njegovom životu...

... Maglovito i kišno je bilo i jutro kada mu je, dok je bio u rovu, prišao vojnik i upitao da li je on Vlado.

– Da, ja sam.

– Zovu te da dođes odmah u komandu – rekao mu je.

– Znaš li možda razlog, zbog čega me zovu?

– Ne znam. Samo su mi rekli da te zovnem da dođeš odmah.

Otišli su skupa do komande, koja se nalazila trista metara od njihovog položaja. U komandi je bilo mnogo oficira. Vlado nije poznavao ni jednog.

– Gospodine majore, stigao je Vlado – raportirao je vojnik, obraćajući se jednom od majora koji su bili u toj prostoriji.

– Zdravo, Vlado. Zamolio me rođak Drago da te izvučem odavde. Moram ispuniti dato obećanje. Ostavi pušku, potpiši ovdje da si je razdužio i slobodan si – obratio se major zbunjenom Vladi.

Uzeo je olovku koju mu je major pružio i potpisao na mjesto koje mu je prstom pokazao.

– Znači, idem kući? – upitao je.

– Da, idi. Slobodan si – potvrdio je major već zauzet drugim poslovima.

– Je l' ne moram da se vraćam?

– Ne. Završio si s ratom. Srećan put – potvrdio je major.

Izašao je iz komande i krenuo prema gradu. Osvježavala ga je kiša koja je sipila. Osjećao se slobodno. Koračao je blatnjavim putem uz asfalt. Išao je kući bez puške i obaveze da se vrati na Putnikovo brdo. Prošao je Bokijev rov. Skrenuo je lijevo, nizbrdo. Više nije bilo opasnosti od snajpera. Pred njim je bio grad koji je još spavao. Spuštao se prema njemu mokrim asfaltnim putem. Čuo je zvuk kamiona. Sklonio se u stranu. Kamion koji je prolazio pokraj njega počeo je da koči. Zaustavio se nekoliko metara dalje od Vlade. Otvorila su se vrata i pojavio se Filip.

– Hajde, ulazi – zovnuo ga je.

Potrčao je. Filip mu je otvorio vrata: – Kud si ti krenuo bez puške?

Penjući se u kabinu, odgovorio mu je: – Pojma nemam. Jutros me pozvao major i rekao da ostavim pušku i municiju, jer tamo kud idem to mi neće trebati – kazao je iskreno.

– To znači da si završio s ratovanjem? Kada dođeš kući i okupaš se, što prije treba da otputuješ za Beograd – savjetovao ga je Filip. – Imaš li kod koga da odeš? – pitao je.

– Imam u Rumi. Tamo su mi zet i sestra.

– Evo ti dozvola da možeš da odeš u Srbiju.

Otvorio je ladicu u kabini i izvadio bjanko dozvolu za odlazak u Beograd.

– Ako te neko bude pitao kud ideš, samo mu daj ovu dozvolu, ali je prvo ispuni na svoje ime.

– Ne mogu to uzeti. Može i tebi zatrebati – snebivao se Vlado.

– Ništa ti ne brini. Imam ja tih dozvola koliko želiš. Samo se ti ovom posluži – gurnuo mu je papir u ruku. – U deset imaš autobus za Beograd. Najbolje je da

odmah otputuješ – savjetovao ga je Filip. – Evo nas pred tvojom zgradom. Ovdje ću stati da se ne uvlačim s kamionom među zgrade.

– Hvala ti na vožnji i na potvrdi – rekao je izlazeći iz kamiona.

– Nema na čemu. Srećno, Vlado! – pozdravio ga je i nastavio duž mokre, puste Glavne ulice.

Ušao je u stan i iznenadio roditelje. Ukratko im je objasnio šta se izdešavalo.

– U Rumi te čekaju Ana i Dragan. Biće im drago da budeš s njima – kazala je majka.

Istuširao se toplom vodom s balkona, presvukao i otišao na autobusku stanicu. Roditelji su ga ispratili.

– Čuvaj se – rekao je otac.

– Vi vodite računa o sebi. Sada imate brigu manje.

Vozač je upalio motor. Pozdravili su se i Vlado je ušao u autobus. Polako se kretao ka unutrašnjosti punog autobusa tražeći slobodno mjesto.

– Vlado, sjedi ovdje – začuo je prijatan ženski glas. Tada je ugledao Slađu koja je podigla ruku iznad visokih autobuskih sjedišta i mahala mu. – Ovdje ima mjesto – zvala ga je.

Prišao joj je. Bila je to školska drugarica njegove sestre.

– Ćao, Vlado, baš lijepo da putujemo zajedno – govorila je dok je autobus napuštao stanicu Doboj. Mahao je roditeljima sve dok se nisu izgubili iz vida.

– Dokle ti putuješ? – pitala ga je.

– Idem za Rumu. Tamo me čekaju sestra i zet.

– Ja ću do Beograda. Tu ću biti kod rodice, a onda bi trebalo da putujem za Njemačku gdje me čeka muž – objašnjavala mu je planirana putovanja.

Samo što je izašao iz grada, autobus je stao. Vozač je otvorio prednja vrata na koja su ušla dvojica vojnika. Vlado je nervozno premještao iz džepa u džep dozvolu za putovanje do Beograda.

– Ima l' Muslimana i ustaša? – upitao je vojnik.

– Imam ja, ali nisam ustaša – ustao je jedan putnik.

– On je profesor iz Srednjoškolskog centra – šapnula mu je Slađa.

Vozač je prišao vojniku i nešto mu rekao.

– U redu, nastavite put – rekao je vojnik i izašao iz autobusa.

Ubrzo zatim bila je opet kontrola. Ušao je vojnik sa istim pitanjem. Kada se niko nije javio, tražio je da mu pokažu lične karte. Onima koji su, po njegovom mišljenju, bili sporni, rekao je da ustanu i stoje sve dok im on ne kaže da sjednu. Došao je do Vlade i Slađe. Slađa je dala pasoš.

– Šta ti je sa ličnom kartom? – upitao je vojnik.

– Zaboravila sam je ponijeti.

– Zaboravila ličnu, a nisi pasoš – pogledao je sagnuvši se prema njoj. – Ti oćeš da odeš odavle? – pitao je, i ne sačekavši odgovor vratio joj pasoš, te se okrenuo ljudima koji su stajali.

– Kud ste vi krenuli? Šta da radim s vama? Najbolje bi bilo da vas sve pohapsim i razmijenim za naše zarobljene – govorio je šetajući po autobusu.

Tada mu je prišao vozač i nešto šapnuo na uho. Zajedno su izašli iz autobusa. Ubrzo se vozač vratio i rekao: – Sjedite, ljudi, nastavljamo s putovanjem.

– Mogu li te nešto zamoliti? – upitala ga je Slađa.

– Naravno da možeš.

– Znaš – mucala je – imam kod sebe ličnu kartu, ali u njoj mi je prezime Hadžimujić.

– Nemoj im pokazivati ličnu. Imaš pasoš i to je za sada dovoljno – savjetovao je.

– Strah me da im ne budem sumnjiva. Mogu naći kod mene ličnu kartu. Bili je ti kod sebe čuvao?

– Hoću – odgovorio je kratko, a znoj mu je orosio čelo.

– Nije ti svejedno – primijetila je dok mu je davala svoju ličnu kartu.

– Ne vjerujem da će mene pretresati. Imam potrebne dokumente za putovanje u Srbiju. Samo da ne pogriješim džep, pa ne dam tvoju ličnu kartu – rekao je stavljajući ličnu u zadnji lijevi džep farmerki. U zadnjem desnom bila je njegova dozvola za putovanje, koju mu je dao Filip.

Autobus je često stajao na kontrolnim punktovima. Često su ustajale osobe koje nisu bile srpske nacionalnosti, ali niko nije izveden iz autobusa. Putovali su po lošem, makadamskom putu. Nakon dužeg putovanja stigli su do prelaza Rača od kojeg su svi strahovali. Ušao je vojnik koji je tražio da mu se pokažu lične karte. I ovdje su izdvojeni putnici koji nisu bili srpske nacionalnosti. Svi su stajali u autobusu i čekali da vide šta će odlučiti vojnik koji je vršio kontrolu. Kada je pregledao svima dokumente, prišao mu je vozač i nešto šapnuo. Zatim su obojica izašli napolje. Ubrzo se vratio vojnik i rekao da svi koji su stajali izađu sa svojim stvarima iz autobusa. Prozvani ljudi su počeli da se pozdravljaju s poznanicima u autobusu. Vozač je ušao i rekao da stanu ispred autobusa i da se ne udaljavaju, a da će on vidjeti šta može da učini. Sa vojnikom koji je uzeo dokumenta od prozvanih putnika otišao je u zgradu gdje je bila smještena carina. Nakon dvadeset minuta neizvjesnosti vratio se sa dokumentima svih putnika i rekao:

– Ulazite u autobus, nastavljamo putovanje!

Počeli su da ga grle i tapšu po ramenu. Sreća je bila neizmjerna. Upalio je autobus i krenuo prema Srbiji. Neki su zaplakali od sreće. Ubrzo je autobus opet stao. Ušao je policajac.

– Ima li ko od vas oružje? – upitao je.

Ovo je za sve putnike bilo neočekivano pitanje.

– Trebaju li vam lične karte? – upitala ga je gospođa koja je sjedjela ispred Vlade.

– Ne, gospođo. Mene zanima samo da neko ne šverca oružje, a lične karte me ne zanimaju – odgovorio joj je ozbiljni policajac koji je prolazio kroz autobus i gledao u prtljag putnika. Zastao je kod jedne vojničke torbe i upitao: – Čija je ovo torba?

– Moja – javio se mladić u uniformi.

– Otvori je!

Skinuo je mladić torbu i pokazao mu. Policajac je pogledao i rekao: – U redu je! Možeš je zatvoriti – otišao je ka izlazu i poželio im srećan put.

Autobus je krenuo a neki putnici su počeli da se ljube. Ustao je profesor kojeg je Slađa poznavala i rekao: – Pravimo pauzu u prvoj kafani. Želim sve vas da počastim i hranom i pićem.

Autobus je stao kod prve kafane. Svi su ušli u skromni objekat.

– Mogu li ti sada vratiti ličnu kartu? – upitao je Vlado Slađu.

– Da, hvala ti – rekla je osmijehnuto.

Nakon kratke pauze u maloj kafani, u kojoj ih je profesor sve počastio, srećni putnici su nastavili svoje putovanje u novu neizvjesnost.

PLEMENITA

Koliko skrušenosti treba da moja se usliši želja?
Koliko, da l' iko zna, vrijedi moj uzdah za tobom?
Bosano, jedina moja, ti zadnja kapljo veselja,
drečiš li, bolna ne bila, za svojim sirotim robom.

Čemer s progonstvom pijem, al' nikad ne postadoh odrod.
Prolazno, bijedno sve je spram želje što u svetost te kuje.
Evo, sebe ti dajem, dušu, život i porod,
pa, dijete tvoje sam, Bosno, što silno ljubi te i štuje!

Dok starost tijelo mi vehne, ne znam ni kome ću, ni kamo.
Al' srce živo mi bije i tebi majčici hrli,
kliče i željom leti da skute takne ti samo,
tvoj ašik, Bošnjak hudi, žudnjom i suzom te grli.

Odveć umoran ja sam, težak je tuđine samar.
Samoća jedina osta, svi davno otišli su dosti.
Na ušću svih mojih nada još kuca slabašni damar
i drhte od žali za tobom uboge staračke kosti.
Koliko skrušenosti treba da moja usliši se želja?
Koliko, da l' iko zna, vrijedi moj uzdah za tobom?
Bosano, jedina moja, ti zadnja kapljo veselja
i mrtav grliću tebe crnim tuđinskim grobom.

DARIVANI

Razgoropađeni životom
Očajni pred krajem
Do zadnjeg daha
Samovrednovani
Proporcionalno porugi

I ljubavi prema drugom
Ne shvatamo
Da ne koristimo darivano
Da li je to razlog
Mržnji u svakoj našoj ljubavi
Bogdi kajanja
U svemirima halala
Da li otuda
Naš život amorfni
Curi
U jasno određenoj kapi
Poklonjena vremena

SAPUTNICI

Kuda li idu oni što nemaju kome
A kule im grade tek poslije njih
Evo, ja ih domim u srcu svome
Raspremam čisti im stih

Šta misle ti neki na razum osuđeni
I zašto uopće život ih vaja
Kad sreća uma nije na vrh huma
Već u niti tankoj lelujavog zmaja

Ko grli one što niko ne čeka
Ko plače za njima, svjetla reperima
otpacima sreće kad popale svijeće
da zvijezde im budu sred mraka kavdaka

Oni što nemaju nikuda poći
Onim kom je kotvu na dnu gluhe boli
Zaronila sudba tog života udba
One što niko ne čeka niť voli

Sva moja su braća moji vjerni druzi
Na putu ka Njemu na samotnoj pruzi

OBJAŠNJENE PJESME: HAJDEMO U VISINE

Ako priupitate bilo koga ko je, nažalost, sasvim odrastao, šta mu je ostalo u sjećanju iz minulih vremena, smijem se kladiti da će, ako ne svaki, ono svaki drugi, spomenuti đačko doba! To je toliko lijepo doba da mu je naš poznati pjesnik Branko Radičević posvetio čitavu zbirku pjesama „Đački rastanak". Dakle, bez obzira na sve muke i mukice, domaće zadatke, matematiku i ostalo, đačko doba je nezaboravno. Šta su prema njemu kontrolni i pismeni radovi, pa čak i loše ocjene zarad kojih zna pokatkad kanuti dječija suza. Sve to nije ništa kada je u pitanju đačko doba! E, a ko je đak, taj mora imati i svoju školu! To dvoje vam dođu kao lonac i poklopac. Škola, opet, ima raznih: osnovnih, ili četvororazrednih, osmoljetki, srednjih, viših i visokih, a to su fakulteti! Ima, doduše, i drugih naziva: večernja škola, ljetnja škola ili kurs, vanredna škola, itd. U principu, nije uopšte važan naziv škole, već da se ona uspješno i na vrijeme završi!

Dakle, bez obzira na to koju ste školu upisali, vodite računa da taj posao dovedete do kraja i steknete uvjerenje kako ste školovan čovjek! Samo školovani ljudi imaju perspektivu!

Šta je, zanima vas, šta mu to dođe ta „perspektiva"? E pa, dragi moji, najkraće rečeno, to vam je budućnost! A bez budućnosti sadašnjost je vrlo, vrlo dosadna i, tako reći, nikakva!

Potrebno je svašta znati
da se vineš u visine,
škola nam je druga mati,
jer o nama stalno brine.

Stalo joj je da smo lijepi,
znanje ona nama nudi,
škola brine, škola strepi
da budemo pravi ljudi.

U visine niko neće
bez ljepote i bez znanja,
u životu nema sreće
bez ozbiljnog školovanja.

ONO ŠTO JE SUPROTNO

Ljubav je jedno lijepo i plemenito stanje duha i tijela kada čovjek ne hoda, već prosto lepršа, a lice mu sija kao mjesec za vrijeme uštapa! Uzgred, uštap – to vam je pun mjesec! Dakle, riječ je o osjećanju kada sve na svijetu izgleda mnogo bolje nego što je stvarno, veselije nego što je realno i uopšte to je jedno osjećanje dušu dalo za svakovrsna pretjerivanja. Ljubav, dakle, može biti i ozbiljan problem!

Sjetite se samo svog posljednjeg zaljubljivanja. Sjetite se kako ste se obrukali na času kad vas je nastavnik prozvao i zatražio da ponovite njegove posljednje riječi! Niste znali, naravno, zato što vam je u mislima, umjesto geografije, bio nečiji crni čuperak!

Ljubav koliko god da je lijepa, može biti i opasna! Ako je ljubav takva, možete zamisliti kakva je tek ljubomora?! Dakle, ono što je suprotno od ljubavi! Nego, da se mi malo poigramo riječima, te da rastavimo ovu imenicu na sastavne dijelove. Prvi dio glasi „ljubo" i očigledno se odnosi na ljubav, ili, kako se to nekad govorilo, ljubov, dok je drugi dio „mora" težak i mučan, baš kao i prava noćna mora. Sklopimo li rastavljeno, dobićemo ljubav koja mori, odnosno umara i pati zaljubljenog ili zaljubljenu, zavisi o kome je riječ! Eto, to je ta nesrećna ljubomora, koja i nije i jeste ljubav. Nije, jer joj nedostaje lepršavost i bezbrižnost, a djelimično jeste jer je posredan dokaz ljubavi. Bilo kako bilo, ljubomora beskrajno zamara, baš kao što je i mene dok sam samo pisao ove redove o njoj!

Danas imam frku,
bubnji mi u glavi,
ne znam šta je preče,
rođendan se slavi.

Mama sprema tortu,
tata koka-kolu,
a ja bijesna ćutim,
predajem se bolu.

Kažu stiže Sani
i dovodi Kaću,
ljubomorna šizim,
prosto ne znam šta ću.

JA SAM JA

Dijete osim što je dijete, a to će reći najljepši cvijetak u šarenom vrtu života, jeste i ličnost! Istina, mala, ali ličnost bez ikakve sumnje. A šta, u stvari, znači biti ličnost? Znači imati sopstvena osjećanja, zatim imati svoje mišljenje o raznim stvarima, kao i umijeće da se to mišljenje jasno i razgovijetno iskaže. Sve se ovo stiče vremenom, odnosno odrastanjem. Ali, roditelji k'o roditelji, ponekad su silno nestrpljivi i žele da im dijete odraste što prije! I ne samo da čine tu grešku, već klince poistovjećuju sa sobom. Pa tako, na primjer, ljekar smatra da njegovo dijete svakako mora u medicinsku školu, pravnik svoje dijete vidi kao budućeg pravnika, a operski pjevač obavezno klinca upisuje na solfeđo, i tako redom.

I gdje je tu kvaka? Pa jednostavno, priroda je udesila da djeca ne moraju ili ne mogu dijeliti ambicije svojih roditelja. Uostalom, zašto da dijete ljekara ne postane recimo – slikar? Zašto da dijete pravnika ne postane vrstan otpravnik vozova na željezničkoj stanici? To nije ni nemoguće, ni nezamislivo, ali da bi se to ostvarilo, potrebno je ispuniti jedan važan uslov. Neophodno je dijete prihvatiti kao ličnost koja ima svoje razloge, svoja dopadanja ili nedopadanja. Savjet roditelja je važan i potreban, ali ne kao komanda ili naredba, već kao pomoć da se iz uzburkanih voda djetinjstva izađe na najbolji način. Toliko o roditeljima! A šta djeca misle o ovom problemu? Možda je jedan od odgovora u narednoj pjesmici.

Moji su snovi od sladoleda
a dani sočni ko krempite žute,
i svi mi kažu da sam bez reda,
u kući nešto potajno mute.

Hoće da rastem brže od tate,
i kažu „Dječko, radit' se mora",
žele mi prsluk, sako i kravate,
žele da postanem važna fora.

I svi se groze „gluposti" moje,
vele da stvari činim iz inata;
zar nemam pravo na bube svoje,
jer ja sam ja, a tata je tata.

SLUTNJA

Po sebi
tajno
znatiželjan
bojeći se naći
ono što slutim

Nije to
bogzna što
ili ono najgore
Ništa

ČUDESNO ISTA SLANOST

Jadranskog mora
napio sam se
Slanost mu je
i slanost moje krvi
čudesno ista
I količina ukradenog sunca
Zvjezdanost
i plavost
u koju ponirem
Bura
jugo
vali isti
beskraj
dno
i mekoća
poput žene
koja obavija
i ziba

More i ja
punih usta bezglasja
bonacom plavom umireni
za svemirski dodir

***

Crna ptica
leptira nosi
s mirisom zadnjeg cvijeta

ZADNJA BITKA

Ti diraš moju dušu
a ona je već
usporena
smežurana
sijeda
tiha
Ipak znatiželjna
kako izgleda kraj
kako teče
kako se baš sve ruši
u veliki mrak
potpunu tišinu
u ništa

Ili je to zapravo strah
kojeg nemoćno skrivam od sebe
nevažnim riječima
lažnim osmijehom

Znam
Pobjeda bit će zapravo
Poraz
I čemu sve to
kada znamo
besmislenost smisla

Ne gledam se u ogledalo
jer ne volim ozbiljne strance u blizini
pogotovo ako liče na mene

Znaj
ta zadnja bitka
bit će najteža
jer od svih neprijatelja
ostao sam još samo ja
najteži
najopasniji
najgori
koji o meni sve zna

Jedino se nadam
da sam uspio skriti
naše slabosti sanjarske
dobrote
voljenja
ljepote
s osmijehom iznutra
pa ako treba da poginem
u borbi protiv sebe
neka to bude časno

(Prvo posthumno objavljivanje.
Iz rukopisa od 4. 6. 2006)

ISPOD BAGREMA

Nedostaje mi Bosna.
Makovi procvali,
nebo odjenuto zvijezdama,
kiše mostarske,
sarajevsko ljeto
i banjalučki susreti.

Nedostaju mi
muzika i kiše pored puta.
I podrhtavanje
brezinih listova.

Nedostaje mi
miris moje Bosne
da mogu rađati stihove
ispod bagrema.

RIJEČ

Jača od oštrice mača
razapeta između misli
govori ljubavlju
i mržnjom.
Odjekuje istinom
i kao svjetlost daje nadu.
Izvire lažna iz zavađenih navika
i uklanja sunce iz vremena.
Moćna da ukrade snove,
ili da nam osmijeh
na kamenu zaiskri.

Riječ
mostovima misli gazi
tragovima ljubavi.

NE DAM TU HALJINU

Ne dam tu haljinu!
Hoću da putujem!
Da umrem u njoj.
Na njenom lijevom ramenu
na rukavu desnom
na oba skuta,
na volanu pod vratom
na nitima pokidanim
nestali su nečiji prsti.
Ne. Ne dam tu haljinu!
Njoj se nešto lijepo dogodilo.

SUSRET

Nedostaju mi riječi
da opišem susret
dva leta
brezovog lišća
i lagana podrhtavanja
dok su se
neosjetno približavali
jedno drugom
da bi zajedno zaboravili
postojanje
stvarnosti.

OSTAJEMO

Ostajemo da živimo između prostora
Dodirnuti snagom ljubavi.
Obasjani, osnaženi,
čuvani od zla.

Da oko nas bdiju anđeli,
da nam bogovi poklanjaju trenutke,
koji ostaju disanju i stihovima.
Ostajemo snovima koje razdvojeni odsanjamo
I buđenjima u kojima trajemo.
Odlazimo
Ostajemo zagrljeni
Pretvaramo se u dugu
I plovimo nebom.
Stanovaćemo negdje u uglu oblaka
Čekajući sljedeće življenje muzike i tijela
Jer sva čekanja
Čine susrete trenutkom
Koji ne prestaje biti vječnost.

BOSNA

Čobanovao sam po našim njivama.
Šta je to svijet – pitao sam se.
Gdje je Evropa? – Bosno, reci.
Nađem je na karti, a nikako da je smjestim u oči.
Onda ostavih čobanovanje. Šešir na glavu,
put pod noge. Evropo, gdje si, da te vidim?
Bosna velika bila.
A sada Evropa pod šešir mi stala.
Čobanovanje u sjećanju.
A Bosna narasla još veća.
Još veća gledana sa sjevera.
Nadrasla Evropu, nadrasla svijet.
Kako je Bosna velika,
Ljubavi moja.

(1984)

DAVNO DOBA

Neko davno doba
prije mene
Ne vraća se
Poput bumeranga

San
Ispred mene
Plovi u budućnost
Dok me daljina zove
U svileno naručje

Idem za snom
A znam
Da u vremenu
Sve vrijeme umire.

U BAKARNOJ ŠUMI IKAR

Izgrizla rijeka ljuti kamen klanca, oznojila naslage brda, provukla svoju žilu toka dalje u svijet, u novo i neznano, ostavila izvorišta (dijete ostavi majku) za nepovrat i neznan, za nedođin i brigu, odgurnula pred sobom gnjilu ilovaču, ojačana i osnažena, okuražena svojom moći i silinom svojih talasa – tek nazirućom slikom snage – probila se modra zmija iz bakarne šume i povukla sobom Ljubisava, narečenog Ikar.

Tim klancem, tom bakarnom šumom vuče Ljubisav glavu oca svoga Klonimira, narečenog Dedal, za pokop i smiraj, za trajanje u truljenju; prati ga lavina potjere – mrkih tjerača što na ramenima i u glavama nose džide i strijele, topove i ljute vrhove kuršuma, atomske i ine bombe, plamen što gmiže i zadah crnila smrti. Uspijeva da vješto zavara im put, pokušava da glavu do bezbjeda dovuče, da je u šumi mira, ispod svjetlosti i vrhova jela zabodenih u nebo, sahrani.

Za modru zmiju i njene okrajke veže ga vrpca majčinske krvi, i prvog mlijeka, i sladosti golokrakih godina, i straha od kazne zbog dječijih nestašluka, i mudrost prvih slova, i tanani treptaj ljubavi što mu prvi put u prsima pod sisom prokuca, i slast topline ženske puti, i curenje muškog sjemena, i odmjer snage u nadmetanju, i sve što životom zovu. Tu, na obalama rijeke, bujao je njegov prkos i otpor, uvjerenje i pouzdanje da se mudrošću i knjigom može mijenjati put svih potjera, da se gnoj vremena može iscijediti a rane negdašnjosti novom travom melemiti. Sve to struji Ikarom dok vuče glavu i traži nove puteve da zavara potjeru, dok mu plamen liže pete, zna jedino da glavu mora smiriti, to ga krv goni, šumi i pjeni u njemu, zatvara razum, zna da mora (kako?), samo da je iz klanca izaći, samo oklop surih stijena probiti, dohvatiti se polja i ravnine, smirenom modrinom vode otploviti, prepustiti zaboravu (može li?) sve tjerače i njihove uboje, besmisao i ispraznost goniča i gonjenih. Zapahnjuje ga vrelina plamteće okoline, guši miris prerovane zemlje i sagorjelog života na njoj i u njoj, oči peče vatra iza, ispred, slijeva, zdesna, u mozak se zariva sijev bola; vuče sebe i glavu, nikad kraja bezizlazu, tjerači su blizu, snaga vatre i razaranja to kazuje, samo stijene proći, samo udahnuti miris svježine, samo zdravu travku naći; ljigavo ljepilo smole krati mu korak, žeže kiša vrelog sumpora, ključa klanac...

Sijevnu misao blagorodnog spasenja: poletjeti. Izdići se iznad svih potjera, svih klanaca, zamki i uza, bestjelesno lebdjeti, nadvisiti miris smrti, straha i besmisla.

Ostavlja glavu (dobro je i duboko skrajniti – goniči se i mrtvoj glavi svete) i snagom misli nadvisuje prostor bijega, uzdiže se u visine i prostranstva, prate ga pramenovi dima i ključale pare, leti, lebdi. Iz plavetnila visina nazire čopore goniča, riju kamen, šuma gori, oblaci dima nad rijekom, kopaju, traže – Ikara ili glavu? – dijele se, međusobno se proždiru, bakarna im šuma i stratište i trpeza, tope se stijene, zemlja mijenja oblik.

Zatvara oči. Polusan. Nije više ni gonjen ni gonič, nema ljutih mirisa ugaženog života. Blagost. Ne osjeća sebe, ne osjeća ništa, leti, lebdi. Moždanom masom plovi neko bivše vrijeme, pretprogonsko, blješti osunčani vijenac planine, bjelasa se pjena rječnih slapova, miruje šuma, pokoji snop svjetla rani krošnju drveta i ozari tlo, miriše život. U tim mislima Ikar se kao odlazeća tačka gubi ka suncu.

Goniči završavaju pir u bakarnoj šumi. Rastopljeni kamen zatrpava šumu, rijeku, goniče, Dedalovu glavu. Po tekućoj lavi padaju i lijepe se čestice Ikarovog praha, posljednji znakovi sunca. Hladi se bakarni krš.

Iz Ikarova praha isklijava Milidrag, još nenarečeni sin, i povlači Ikarovu glavu. Arlauknuše bakarne urvine. Potjera!

OSJEČANSKE ELEGIJE

Izustih: ptico lijepa, pokadšto strepim
da si izvor odsanjan, pelud raznesena,
ili
osamljeno vuče, koje zvijezdu doji.
Jer, padalo je u svjetlost blijedu
inje skrhanih ljuštura, iz kojih je
odletjela noć.
...
Otvarala se zemlja kao svirka noćna
kad sam kušao vjetar, čupao mu srce,
kad je granje bagrema sjeklo žeravicu
među zvijezdama.
A nad mojom šatrom od mahovine
osmjehivala se smrt.
...
Nikad potom odbjegli vuk da se javi.
Što je bilo patnje dozrela je u plod
i uzletjela kao jastrebica u plavet.

Nikad potom rastrgnut cvijet da se razbudi
ni bubnjevi među drvećem da ožive i
u grču da planu.

ULJEZ

U čije se srce sunovraćam?
Tri dana ispijam crnogorične
smole. Tri dana čupam korijenje
kukurijeka i pjevam.
Tijesan mi pancir na grudima,

tijesan mi okvir nebeski. Draga
moja ljubavi, svađalice moja.

Čekam da pomru nebeski znaci
i da utihne vidovitost moja.

TREBA IZNOVA NAUČITI TU NJEŽNOST

Treba iznova naučiti tu nježnost
za riječi koje upijaju zvijeri,
jer sve je zalud i neizbježnost
vjetra iza svake grane što treperi.
Prost sabir svih gubitaka još čami
među nama, i kad nas milost dira,
prešavši drum, među sobom smo sami
na iskidanoj strani što još svira.

I zaborav za tu smjernost obnovljenu
čim izađeš iz svjetlosti prejake,
jer sve naše sad se nalazi u trenu

Što nas spaja kao šuma kad rodi bor
a munja mu okrilaćena ljubi krake
mističnom lakoćom, spletenom u čvor.

ZDANJA

Ova zdanja su plod magnovenja,
usputna plandišta u koja se kunem.
Ja znam majstore rezbarije
i njihovu svetinju ljubavi. Znam
gorske zvižduke okasnjelih vjetrova,
i sve što je potrebno da ih nacrtam
u svojim mislima.
Poznajem sokolare sa očima među

gromovljem. Vidio sam ih, i čak
vidio da grom obara pticu.

I nanošenje kamena na kamen je bijeg
u bespuće.

A fina vijuga more što se splela
šapće o dvoboju duše i vremena.

Esad ZGODIĆ

REFLEKSIJE O MALODGRAĐANSKOM POGLEDU NA SVIJET

Ljudi, to bi bila duhovna bića, slobodni ljudi, republikanci. Malograđani neće da budu ni jedno ni drugo. Što im preostaje da budu i da žele. Ono što oni žele, živjeti i razmnožavati se to hoće i životinja... Marksovo pismo Rugeu, maja 1843. (*Rani radovi*, str. 44, „Naprijed", Zagreb, 1967)

1. Duša i grad

Duševnost nekog malog grada ne čini broj naručenih i izvedenih priredbi u jednoj godini. Još manje se ona da pročitati sa njegove razglednice koja bilježi bezlično arhitektonsko pripadništvo takve urbane cjeline onome što doživljavamo kao osjećaj osavremenjenosti. Najmanje je slučaj to da legitimaciju njegove duševnosti sačinjava zadobijena „centralnost" u trgovinskom, geografskom, saobraćajnom, regionalnom ili nekom drugom smislu. Duševnost maloga grada živi među onim njegovim ljudima što su se odlučili da ne budu više ni „gledaoci" ni „slušaoci". Ona pripada ljudima maloga grada što su se odvažili da sami kroz svoja djela (bez obzira na to koliko ona bila amaterska, naivna ili diletantska) govore i odgovaraju Vremenu. Za rast i bogaćenje duševnosti nekog maloga grada, koji se na svim svojim stranama razvija brzo i burno, koji se ponekad bolno i sa otporima oslobađa tradicionalnog mentaliteta i svog unutarnjeg provincijalizma, vredniji je pokret vlastitog stvaranja i iskušavanja života u djelima njegovih ljudi od prakse koja svodi kulturno biće tog podneblja na, često, menadžerski organizovana „gostovanja" ili odnekud „donesenu" kulturu, naravno prenesenu iz „velikih kulturnih centara". Međutim, to ne znači da je moguće duhovno trajati kroz sopstvena djela a pri tome ostati isključen iz duhovno-kulturnog saobraćaja.

2. Kultura serijskog i malograđanska svijest

Tamo kroz vrijeme ima više šansi za individualitet. To je vrijeme kada kultura (njegovanje) vlastitosti neće biti ništa izuzetno. Istina, tu se sopstvenost zadobija u sredini koja je za nju njezina okolina. Ovdje se samosvijest o samosvojnosti dostiže u zaboravu, isključivo u ličnom, odnosno u okolini koja je njemu nešto suprotno i koja kao „opšta" dominira u gledanju. U malom gradu svuda raste, svuda

obećava i svuda ljuljuška svojom nesebičnom brigom neodoljivo osjećanje pripadnosti, kojeg nadomješta sve i kojim se plaća sve. Tamo su sanjalice najmanje i najrjeđe patološki ekstrem. Za malograđansku svijest lutalica je sinonim za moralnu krizu. Ovdje se sve kompenzira članstvom u Omeđenom. Sve drugo postaje neznatno u odnosu na bogatstvo koje nudi sama činjenica uključenosti u Zajedničko i Brižljivo. Tamo, preko Vremena, privlači neodređena ali produktivna ruka mogućnosti. Ovdje malograđansku svijest plijeni sigurno kretanje u malom. Ovdje je sve blizu i nadohvat ruke: i bioskop, i trgovina, i žena, i stadion, i poznanik, i željeznička stanica. Tu je malo, zaista malo u fizičko-prostornom smislu. Tu je prostor i kretanje stvarno koncentrisanost u geografski malom. Otuda je kretanje u malom, ovdje statično i posigurno hodanje na poznatom, i duhovnom i arhitektonskom. Za malograđansku svijest nije još došlo vrijeme za gajenje idola nesvakidašnjeg. Nju najmanje privlači višestruko lice neizvjesnosti, jer ovdje individuuma više zaustavlja intimnost, toplota i poznatost Kuće i njenog vrta. Pri tome, malograđanski mentalitet ne zna da mu intimitet Kuće ne dopušta da govori i da zaroni u sopstvenost, da se samoogleda. Njemu je strana dragocjenost nenacrtanog. Ovdje se nenaslikano žrtvuje u ime izvjesnosti i iluzorne bliskosti, u ime onoga što obezbjeđuje „sreću u obmani". Za malograđansku svijest nije legitimna nikakva ekscentričnost ili ekskluzivnost. Ovdje je jedva čekaju da bi je požderali ili uništili. Ta alergičnost malograđanske svijesti pokazuje se najbolje kroz bojkotovanje svega vanserijskog, iako je serijsko, ipak, nesloboda. Ovdje je vanserijsko najčešće razonoda i optužba. Za neki drugi mentalitet, vanserijsko je izraz i bitni pogled i jedini susret Ja sa ne-Ja i sudbonosni govor sa Sugovornikom. Ovdje je ono shvaćeno kao plačljivi otpor ili ženskasti revolt. Ovdje neobičnost žale i oplakuju, kude i ne razumiju, ismijavaju ili zaboravljaju. Posebnost ovdje može biti ili cirkuski bal, ili šarlatanstvo, ili sramota, ili bolest. Ono nekonfekcijsko ne čezne se, nego se baca pod noge sitnomoralnosti. Ono ne privlači da bi upućivalo, da bi omogućilo razgovor o bitnome ili kontakt ili sučeljavanje sa Tendencijom. Uobičajeno je ono vrijednosno najviše. Njemu suprotno je ispod vrijednosno nižeg. Malograđanska svijest ignorira mitologiju nedogođenog. Ovdje je žudnja za nedogođenim nedozvoljeno iskakanje. Ona ne poznaje iskustva vremena Otvorenog koje je bremeniti studenac svih putovanja. Ovdje je Krug domet svake čežnje. Ovdje još neviđeno tek uznemirava i budi iz sna i izaziva zvižduk. Malograđanska svijest se još najbolje snalazi po poravnatim stazama. Onom što na nekoj drugoj strani tek nadolazi, ovdje uglavnom prijeti nepomičnost. Ono što negdje pridolazi kao još neuobličeno ovdje postaje ono što potresa i što izaziva front otpora.

3. Za mit egalitarizma, a protiv kulta diferencije

Malograđanin izmišlja ujed i otrov da bi se okušao, da bi provjerio koliko je kolektivniji i bezličniji, da bi tako i na taj način još dublje ostao to što jeste. Prema onome koji je preko puta malograđanin nije ravnodušan. Što je ovdje ubod, tamo je vlastitost i njen izraz. Što je ovdje ugriz, tamo je napor stvaranja. Što je tamo traganje, ovdje je kriza. Što je tamo uznemirenost, ovdje, za malograđansku svijest, to je šuškanje. Što je tamo žeđ pojedinačnosti, ovdje je pobuna. Isto postaje dvoje u različitom: jedno je jednom nezatvorenost, drugi put je povod za ograničavanje. Malograđanski pogled na svijet mrzi usamljenost. On ne priznaje osamljenost kao put procvjetavanja u bogati sadržaj smisla ili traženja do samog sebe. On ne uvažava osamljenost kao samosvojnost koja odvodi do pune samopoklonjenosti. Ovdje ne daju biti usamljen, samoodredljiv, jer u stalnoj naoblačenosti „opšteg" ili „uhodanog", individuum osjeti ubrzo da počinje voljeti sve ono i samo ono kao i Oni, da cijeni ono što i Oni cijene, da želi i ono što i Oni žele, da mu se sviđa ono što se i Njima sviđa. Svaki pokušaj na drugačije ili usamljenije vuče za sobom atmosferu u kojoj se sumnjiči ili optužuje, u kojoj se traži abdiciranje pred sopstvenom individualnošću. Malograđanin mrzi kult diferencije. On pledira vladavinu mita egalitarizma. Ovdje vlada industrija blizanaca, dok je industrija zanata nešto što uznemirava. Ovdje rukotvorac nema nikakvu prednost i počast nad likovima sa trake. Ovdje favorizuju pogon za proizvodnju stereotipnih figura kojima se obezvređuje neponovljiva igra svakog djetinjstva u činu stvaranja.

Malograđanska svijest hoće, kroz despotizam neprikosnovenosti dvorišta, destruirati svako razlikovanje. Ovdje se na travu koju nije ugazila pouzdana noga „opšteg" gleda kao na trnje.

4. Tradicioniranje i odnos prema modernom

U mentalitetu maloga grada i njegove malograđanske svijesti, koji se na svoj način kreće i koji se na svoj način obraća onome ispred sebe ili iza sebe ili pored sebe, ovdje se oduvijek kasni ili ovdje uvijek ono što dolazi izvana, zapravo zakašnjava. Ovdje je grobnica ponovnog i posljednjeg pojavljivanja onoga što se negdje ispred jednom pojavilo. Što je tamo prošlo, jer je tako osuđeno, ovdje konačno završava. Otuda sve dolazi, da bi ovdje, iza sebe, već ruinirano kad je i dok je prispjelo, definitivno umrlo. „Moderno" se ovdje, kao zakašnjelo ili jednom već doživljeno, još jednom uzdigne u „ukusu" malograđanske estetičke svijesti, da bi zauvijek palo. Tako je ovdje, i sa modernim frizurama, i sa savremenim piscima, i sa aktuelnim vijestima, i sa iskušanskim putevima, i sa izgustiranim stra-

stima ili igrama ili sa isprobanim vidicima... Što je Tamo aktualno, ovdje je tek buduće. Što je tamo hit, ovdje je tek eho. Odavde može nekud „u bijeli veliki svijet" otići samo ono što će biti shvaćeno kao kuriozitet ili arhajski detalj, što će drugi prepoznati kao epizodu sopstvene prošlosti i što će mu pomoći da spozna što je, odakle je, šta je jednom bio i kako je to bilo. Ništa odavde neće otići u prostor „ispred" ili u susjedstvo što tamo neće biti prihvaćeno kao „prisjećanje" na svoje porijeklo, što nije „iskopina" koja ono odmaklo ne objašnjava u njegovom dalekom arheološkom postanku. I kada ono „ispred" navrati Ovdje, ono mu navraća samo kao svojoj kolijevci ili muzejskoj atrakciji, da bi u mislima ponovio još jednom ono što je bio. Zato ovo Ovdje ljubomorno čuva sve ono što bi bilo dokaz vrijednosti i putovanja onog odmaklog tako da mu to postaje načelo i vlastitog života i vlastitog zaustavljanja i samonapredovanja. Zato ovdje duša sve tradicionira i ništa ne može prepoznati kao promjenljivo ili prihvatiti kao zaboravljivo. Tradicioniranje postaje obilježje uspjeha, dometa i vrijednosti. Tako tradicioniranje obezbjeđuje unutarnju kohezivnost duša i mjesto u sjeni onoga „ispred" i briga onih koji navraćaju Ovdje. Tradicioniranje je još bitno obilježje ovog lika u slučajevima kada se on izjašnjava o svom odnosu prema vremenu. Figure uvažavaju vrijeme kao tradiciju i svako drugo poimanje vremena je problematično.

5. Sklonost ka ritualu

Ovdje se govori i dokazuje kroz Ritualitet. Ono što ne zaslužuje tu predstavu ostaje kao „nesocijalno" ili „sanjivo". Ovdje je i svjetovno i nesvjetovno propušteno ukoliko je pušteno u obredu. Ritualni mentalitet ne priznaje pripremanje u tišini srca. Ovdje je ritual smišljeni simbol. Sklonost ka ritualu odbija čaroliju kao mogućnost za izgradnju unutrašnjosti. Ovdje je to prikazivanje tehnika tradicioniranja. Ritualnost duše je ovdje pobuna protiv „ubjedljivosti" činjenica i otpor prema vladavini uma. Ritualitet nije za malograđansku svijest žudnja za metafizičkim nego negacija onostranog. Sklonost ka ritualitetu jednom je potreba za prevladavanjem pozitiviteta, a drugi put je instrumentarij za sažimanje, za bezrezervnu socijalizaciju, za obezličavanje predjela za snivanje. Negdje drugdje, govori se, hladnije je. Ovdje je toplije. Tamo u „velikom svijetu" između ljudi teroriše trulo tijelo daljine. Ovdje je blizina ono što ispunjava radošću. I čime se i šta od toga plaća? Tamo je možda cijena u demaskiranju i implikacijama otvorenog, u izdržavanju na otvorenom, na vijavici nepredvidljivog. Ovdje se možda više plaća srećom u iluzijama o kojima se ne zna da su to, smislom u prikrivenim prevarama, varljivim mirom i sigurnom sigurnošću. Ovdje se „dobija" u ugodnoj inerci-

ji i „istinitoj" laži, ovdje je tako što se nikada ne navraća do sebe, što se ono unutrašnje, pa čak i najintimnije, zamjenjuje sa izvanjskim, što izvanjsko, ono „opšte i konstitutivno", do kraja temelji unutrašnje kao mogućnost, kao ono netipsko, neponovljivo, što unutrašnjost i ono lično spava i neprobuđeno prespava oštricu napredovanja. Ovdje je tako, ono što nije Njihovo ne može biti ni moje, inače dolazi vrijeme ekskomunikacije. Isto tako, ono što je samo Moje nije za njih, pa tako ovdje individualitet prelazi u napušteno podzemlje i neponovljivo nikad ne sazna za svoju neponovljivost i tako misli da mu je suđeno, tako da je drugo i ne znajući da je „drugo". Otuda sklonost ka ritualitetu, koja propušta od sveg unutarnjeg kroz ceremoniju svečanosti samo ono što odolijeva i odgovara obrednoj cenzuri „opšteg" i „uobičajenog", „normalnog" i „prosječnog", postaje jedna formula malograđanske jednodimenzionalizacije neindustrijskog i sopstvenog.

6. Trošenje i užitak kao način života

Marks je u svojim „Ekonomsko-filozofskim rukopisima iz 1844." napisao: „Privatno vlasništvo nas je učinilo tako glupim i tako jednostranim da je neki predmet naš tek onda kad ga imamo, dakle kad za nas postoji kao kapital ili kad ga neposredno posjedujemo, jedemo, pijemo, nosimo na svom tijelu, nastanjujemo, itd. ukratko kad ga upotrebljavamo..." (Rani radovi, str. 279, Naprijed, Zagreb, 1967)

Malograđanska svijest, osim mitologije razmnožavanja, koja se izražava formulom: „Ne čulne ljubavi radi, ne zarad telesnih naslada, nego zato što je Gospod rekao, budite plodni i množite se" (Marks–Engels, Sveta porodica, Kultura, Beograd, 1959) živi život na način trošenja svijeta i na toj osnovi izgrađenoj mitologiji užitka. Ona bi istrošila cijeli predmet da bi ga posjedovala u ime malograđanskog uživanja u prestižu i susjedskoj konkurenciji. Ona nema svijest o ograničenostima energije za trošenje i onog predmeta koji se troši. S tim u vezi je i mistifikacija posjedovanja. Posjedovati predmet za malograđansku svijest znači biti posjednik ugleda i mjesta u vrhovima „opšteg". Zato se sav malograđanski duh eksteriorizira u predmetnost za koju ne zna da je samo njegovo samoponištavanje, da je samo rob logike „stvari" i otuđujućeg užitka neoduhovljenom empirijskom realnošću. „Gmizanje u fakcitetu" tako postaje i stil života malograđanskog mentaliteta. On zaboravlja da se egzistencija može pogledati sopstvenim očima samo u ogledalu ili u umirenoj površini bistre stajaće vode i da je ogledalo, zapravo ogledalo zato što se u njemu ogleda, a ne zato što je mogućnost ogledanja njegova „preformirana" suština. Ogledanje u stvarima kroz njihovo trošenje u horizontu malograđanske svijesti postaje prirodna i predestinirana svrha i smisao ovog kratkog trajanja na svijetu. Ono je, zapravo, i supstancija malograđanske svijesti koja

i na taj način smatra nelegitimnim sva pitanja o „krajnjim svrhama", odnosno o značenju smrti. Ovdje je smrt ono što je s onu stranu života koji se doživljava kroz užitak stvari i predmeta. Nema ništa besmislenije nego upitati malograđanina o krajnjem smislu tog njegovog svijeta stvari, jer će ga on dočekati kao najpodlije podrivanje njegove „sreće u iluzijama".

7. Ljubav kao prešutni užitak neslobode

Ona uvijek, manje ili više skriveno, uključuje i podrazumijeva i tako se događa, ona uvijek traži žrtvu između dvoje ili između Ja i množine. Ljubav je ovdje obred žrtvovanja ili čin nesebičnog poklanjanja. Tu nema granica i ne uvažavaju se nikakva druga dobra osim dobra ljubavi, ne ravna se ni po čemu drugom i ne rukovodi ništa drugo. Ovdje vole da biste im to voljenje jednom platili. Ovdje za vas brinu da bi u vama imali fanatičnu podršku kad za to dođe vrijeme. Onaj ko ljubi očekuje od ljubljenog pljeskanje. Onaj ko ljubi najčešće postaje ljubitelj „kad mu gori pod nogama". Inače je ravnodušan i krije se i ništa ne traži. Ovdje vas posebno i velikodušno ljube kad ste nemoćni (dijete, bolest, nesreća, ostavljenost, optuženost, izigranost i sl.) da biste, kad ojačate, robovali njihovoj nadošloj nemoći ili dostignutoj superiornosti. Ovdje se ne voli da bi se čovjek osjećao slobodno i samoodredljivo. Za malograđansku svijest ljubav nije afirmacija ili čežnja ili snivanje o slobodi. Ovdje se ne brinu za individuuma da bi ga podigli na noge i onda pustili na neistraženo polje ili neugažene zagonetke. U nekom drugom podneblju ne morate se slagati s onim koga volite samo zato što ga volite. Ljubimac ili ljubitelj, sami po sebi, ne obezbjeđuju nikakav autoritet, jer i on podliježe prevrednovanju ili dokazivanju. Ovdje vas vole u onoj mjeri u kojoj toj ljubavi klečite. Ovdje onaj ko ljubi pretendira da bude ljubimcu „cjelina" i nazora, i uputstava, i mjerila, i ciljeva. I kad je riječ o ljubavi između muškarca i žene, i kad je riječ o ljubavi kao supstancijalitetu ili odrednici međuljudskog drugovanja uopšte, s ljubavi je tako: razlikuje malograđanska svijest ljubav od neljubavi, brigu od nebrige, naklonost od nenaklonosti, poštovanje od nepoštovanja – po tome koliko se slažete *a priori*, koliko izbjegavate traganje, po tome koliko dugo i koliko neskriveno izbjegavate sopstveno promišljanje, po tome koliko dugo i koliko neskriveno aplaudirate onome koji vas ljubi, onome koji se o vama brine ili kome ste naklonjeni. Ovdje ljubav nije dovršenje slobode. Sloboda je ono odgođeno za neko drugo mjesto. Sloboda je misao o slobodi, literatura ili filmska industrija, jedna projekcija, ali ne u predjelima ljubavi. Ljubav je ovdje prešutni užitak neslobode. Ljubav je ovdje „naviknuti" ili ne-promišljeni sporazum na uzajamno gubljenje, pristanak na zajedničku podjelu neslobode.

Ili o drugoj vrsti ljubavi ili o ljubavi na drugi način: kako je to kad množina (čaršija, grupa, vršnjaci, „javno mnjenje" i sl.) ljubi ili kad se množina brine za one koji se ljube. Ovdje množina kad „ljubi" ili „pomaže" ni najmanje ne respektuje one koje je zgrabila. Množina je nezasita i bezobzirna, množina je nepresušna kad se „brine", kad izmišlja primjedbe i sugestije, kad govori onima koji se ljube o onome što oni o sebi ne znaju, a „trebalo" bi da znaju, kad zaljubljene „informiše" i čini im „dobro". Onaj ko nije jak može pronaći u toj enciklopediji sve ono što nije znao o sebi, ono što su drugi tajili od njega ili ono čime ga je neko želio „upropastiti". Množina tako ljubi ljubljene sa „opšteg stanovišta", iz predjela „dobra i zla", „moralnog i nemoralnog", „interesa i štete", „javnog i privatnog", a najmanje sa izvora, najmanje sa stanovišta same ljubavi ili „estetike". Množina ljubi da bi zaljubljene pretvorila u „bijelo roblje" glasina ili svega onoga što je izvan „logike" same ljubavi.

8. Malograđanska mitologija stranca

Ovdje se ne razlikuje biološko i duhovno, iskustveno i literarno, autoritet „po krvi" i autoritet „po istini" u sticanju samoposebnosti. Ovdje to biološko kao prirodno-moralni proizvoditelj svijesti (otac, prijatelj iz djetinjstva, učitelj i sl.) pretenduje na duhovno u cijelosti i na sva vremena, dakle da dâ „socijalno-duhovni" zadržaj onome koga je proizveo. Za malograđanski pogled na svijet biološki roditelj ne predstavlja samo prisjećanje na predškolsko doba ili faktičko znanje o porijeklu. Ovdje biološko pretendira unaprijed na autoritet. Stoga prestrojavanje ili odricanje prvobitnog prirodnog i moralnog darodavca života tek predstoji. Znanje se više ne stiče isključivo u vlastitom sokaku, jer se vidici šire i dolaze sa svih strana svijeta i na stotine načina. Ono što tako dolazi u vlastitu ulicu nužno nalaže da se u njemu učestvuje, pa tako privlači i uvlači. Glas iz avlije samo je jedva čujan glas u mnogoglasju svijeta u kojem se počinje prisustvovati. Stvarno preživjeli autoriteti biološkog ne odriču se svoje preživjelosti i još uvijek biološko pledira na svaku otvorenu i neiskušanu dušu kojoj emotivno-krvno sve manje predstavlja sam po sebi vrijedan autoritet ili produktivni put. Ono jeste to ukoliko je i duhovni autoritet. Međutim, taj proces destruiranja biološkog kojim se malograđanska svijest otvara prema novom-nadolazećem, producira i svojevrsnu mitologiju Stranca. Iskonski autarkična malograđanska duša, u svojoj rastrgnutosti između kulturnog podneblja prošlosti i neukrotivih glasova „dolazećeg" iz ogromnog i nerazumljivog svijeta, zaokupljena čuvanjem svoje samobitnosti, izgrađuje jednu čudnu i paradoksalnu korespondenciju prema Strancima i stranom. Ovdje se malo cijeni i malo poštuje, iako se živi u atmosferi obezličavajuće

Intime, sve ono što je blisko, tako da se u bliskom ništa ne primjećuje, ne ističe i ne služi na čast. Sve što vrijedi ipak je iz susjednog sela. Ono što je došlo iza „brda" ili preko „mosta" ipak je pametnije i ljepše, slađe i korisnije. Na neki način ovdje ono daleko-strano provlači se i mobilizira, iako nikad malograđanin ne kreće od njega. Veliko-strano i malo-strano ovdje se doživljava na razini jednog gostovanja cirkusnih virtuoza. Stranac, za razliku od sugrađanina, mobilizira kao atrakcija. Za Stranim ovdje žude kao za dobrom piletinom, kao za nečim što se ima istrošiti, a da ne ostavi nikakav trag u glavi. Za Strancima ječe, ali im se nikad ne upućuju. Pred Stranim-bezvrijednim i Stranim-inovacijom ovdje se osjećaju inferiorno. Ono je samo glasnik njima neutralnog ili njima paralelnog. Ono je što proizvodi uzbuđenje za jedan dan ili je interesantna epizoda koja razbija monotoniju. Strano je ravnodušna činjenica i kao takvo ono je ovdje najmanje putokaz koji premašuje nepomičnost i zatvorenost, atraktivnost i razonodu. Jer ono što tamo izaziva mobilizaciju i snagu, ovdje tek plaši. Čega se ovdje boje, tamo je svakodnevni prizor. Ovdje se jače i daleko više duša boji, i zemljotresa, i epidemije, i poplava, i skitnica. Malograđanin u velikom gradu, u stranoj zemlji, i dalje živi u čoporu. Zna se gdje se sakupljaju, u koje bioskope idu, kojim se ulicama kreću, kojim vozovima putuju, u kojim prodavnicama kupuju i slično. U neobičnim predjelima malograđanin se osjeća sigurnim i jakim samo ako je u množini. Njemu je potreban prepoznatljiv put za putovanje. Samo u onome što je jednom vidio ili iskusio on će se osjećati bezbjednim. Što ne može stati u njegovu tvrđavu „starina" podsticaće strah i nesigurnost, izazivaće paniku i obezglavljenost.

9. Paradoksi malograđanskog pojma napredovanja

U malograđanskom podneblju svak svakome zvecka (ne oružjem) njegovom prošlošću, njegovim djetinjstvom, njegovim grijesima. Ovdje je tako – ono što ste jednom bili, bićete dovijeka. Nema rehabilitacije. Ono što niste nekad bili, nećete nikad ni biti. Ono što niste imali, ne možete više ni imati. Ovdje se budućnost svakog odigrala u vlastitom djetinjstvu. Ovdje se, dakle, previđa otvorenost života i nepredvidljivost „ličnosti". Svako je određen svojom prošlošću i nijedan skok kroz prozor ili na sprat više nije zamisliv bez legitimacije izdate u sopstvenom djetinjstvu. Vlastita jučerašnjica je argumentacija za ovo ili ono, za ovakav ili onakav korak. „Filozofiji" ove duše strana je svijest da „lik" postaje i da graditi sebe može i kao diskontinuirana mogućnost kao skok u „ničim" neodređenu alternaciju za ovo ili ono. S druge strane, ovdje se priznaje samo ono napredovanje koje je to u okvirima „glavne matice". Oni priznaju put naprijed samo kao moje ili tvoje tapkanje. Oni ne priznaju ništa što je izvanredno ili skokovito. Malograđanska

svijest priznaje vrijeme i kretanje samo kao kontinuitet. Oni traže svoj pogled unaprijed na račun abdiciranja mog ili tvog pogleda u srce „zarasle" ili „pitome sadašnjice". Otkriti najproduktivniji Trag za njih nije presedan, nego je mirno gledanje ili krotko istraživanje u otkrivanju. Oni ne priznaju nadahnuće, jer je inspiracija, u stvari, za njih djelo kolektivnog gledanja ili trezvenost koja „sistematski" prati i definira, pokreće i upućuje u ono „ispred". Zato je ovdje vrijeme ono što je iza nas, a ne ono što iznenađuje. Vrijeme ovdje nije mogućnost za neravnotežu, jer je u najbanalnijem smislu ono što se čita s časovnika.

10. Projektivni karakter malograđanske svijesti

Malograđanske „ličnosti" najviše i s najjačom bezbrižnošću cijene ono što one u svom životu nisu imale. One preporučuju mladeži i iskustvenim početnicima da vole ono što one nisu mogle voljeti ili posjedovati. Malograđanske figure, gledajući idealno-tipske, traže od potomaka i saputnika da ostvaruju one ciljeve koje one nisu ostvarivale u neko „svoje" stvaralačko doba. Te figure misle da sabesjednik treba da obožava ono što one misle da on treba da obožava. Malograđanski autoritet nudi svojim „pilićima" ono što on misli da njima treba, a njemu treba ono što on nema, a ne ono što njegov nasljednik stvarno i samosvjesno treba. Malograđanski čovjek, na primjer, misli da treba biti bogat i to je program „ciljeva" njegovih sljedbenika zato što on nije nikad bio bogat. Ovdje se ljudi, u stvari, boje da ne izgube ono što oni nisu imali i sa svom okrutnošću i nepoštovanjem žele da posjeduju preko drugoga ono što oni nisu imali priliku da posjeduju. Paradoksalno je, ali je ovdje tako: „sijedi autoriteti" najdublje i najtragičnije pate, jer se plaše da ne izgube ono što nisu imali ili ono što još nemaju. Tako, u nizu paradoksalnih stanja malograđanske duše, i ovaj sukob između malograđanskih autoriteta i otvorenosti mladeži, odnosno likova koji se žele dislocirati u nepokretnoj „ravnici" i ustajalom vjetru svoje „prirodne okoline", postaje dramatična ilustracija idealno-tipske slike sadašnjice malograđanskog duha, one svijesti čiji odbrambeni štit čini zamaskirano projiciranje vlastitog hendikepa.

11. Igra morala i igra estetike

Ovdje se igra ne priznaje na svoj račun. Ona se voli, ali kao tuđa igra. Oni ne vole nemoral u svojoj kući, ali ga potpiruju u susjednoj. Malograđanin ne voli prostituciju svoje žene, ali je traži kod druge ili pak kod „tuđe" žene. Moral je ovdje zato „funkcionalni obzir" ili iluzorna javna predstava „čistote". A moralnu krizu doživljavaju i u moralni konzervatizam padaju oni koji, ubijeđeni u vanvremensku uzvišenost svog malograđanskog moraliteta, još uvijek ne mogu da shvate i

prihvate stanje u kojem se ono što se jednom krilo više ne skriva, u kojem ono što se sad čini javno, bilo je i tamo, samo anonimno, u kojem se danas brani kao javno, iako je ono bilo nešto što je tamo bilo legalno u „četiri oka". S druge strane, za malograđanski mentalitet estetska alternativa je posljednji, banalni i čak diskriminisani kriterij vrednovanju i ponašanju na scenama za „spoljašnjost", a u suštini je prvi princip unutrašnjeg traženja i patnje i krajnji izvor rascjepa koji nastaje u doba kada, još uvijek i sve više, „ličnost" posreduje i određuje sve osim onoga unutarnjeg, onog što je sadržano u „estetskoj" tragici ili potrebi. I tako se ovdje pati: jednom, na ulici ili na trgu, postaje individuum poklič za moralitet specifičnosti ovog podneblja prožetog društvenim tradicionalizmom; drugi put kad se susretnu dva para očiju, lica se pretvore u bol za nekontrolisanom ljepotom.

Malograđanska svijest karakterizira nesretnu razapetost između moralnog tradicionalizma i iskonske žudnje za amoralnom ljepotom. I tako, u stalnom prevladavanju, čas „autoriteta" tradicije, čas privlačnosti „slobodne estetike", čas potreba za moralnom kontrolom, čas potrebe za slobodom u Lijepom, pati ova duša u svojim konkretnim uslovima za sebe i čeka, ne rješavajući se i ne razrješavajući ništa. Ona čak i revolt, kao način akcije i kriterij mogućeg prisustvovanja, tretira kao nenormalni vid gledanja, kao patološko sukobljavanje sa samim sobom.

12. Još nekoliko fragmenata

O psihijatrima

Ovdje je tako: svi idu ljekaru kad osjete bol u bubrezima ili u koljenima. Ali se nerado ide ljekaru kad se znoje dlanovi, kad se pati od nesanice, kad si agresivan, ili kad se pati od fobije. Malograđanska svijest svaku tegobu psihičke ili psihogene naravi proglašava za moment ludosti. Ona psihijatra izjednačava sa čovjekom koji se bavi luđacima. Mentalna higijena za malograđanina je izmišljotina zapadnoevropskog i američkog kapitala. Posjećivanje psihijatra je jedna od najbolje čuvanih tajni u malograđanskoj sredini.

O opraštanju

Ovdje je tako da svako o svakome sve zna, pa zato se svako od svakog skriva. Ovdje niko nikome ništa ne oprašta, već svako svakome sve pamti! I zato svako čeka svoje „vrijeme" i svaki malograđanin ima svoje „rezervno" doba.

O mržnji

Malograđanski pogled ne priznaje pijance i neženje. Te dvije kategorije su najčešći objekt mržnje malograđanske svijesti, jer među njima ne prave nikakve razlike u pogledu „opasnosti" po „zajednički izgled".

O posredovanju

U malograđanskoj sredini nema granica posredovanju. Na putu od sebe do sebe stoje mnogobrojni „učitelji", „trgovci" i drugi „autoriteti". Od sebe do drugog najmanje stoji Ja, a najviše to drugo. On je izašao potpuno van, izvan sebe, a da nikako nije bio u sebi, i ne zna kako to i kako mu tamo izgleda.

O mitologiji kulturne porodice

Malograđanska svijest je takva da hoće da javno i „kulturno" živi isključivo na sastancima, mitinzima, svečanostima, banketima, kafanama. Istinski kulturno se živi od prilike do prilike. Inače, to se kulturno živi i njeguje u „porodičnoj atmosferi", po „sijelima", „slavama", „godišnjicama" i slično. Ovdje je još uvijek „kulturno" unutarporodična i međuporodična svojina i proizvod. Unutar porodice ili u krugu prijatelja, dakle u prostoru klasične „zatvorene intimnosti", stvara se mit porodičnog smisla i osjećanja za kulturno.

13. Granice prezentiranih refleksija

O malograđanskoj svijesti i njenom pogledu na svijet govorili smo na idealno-tipski način. U tom smislu, navedene dimenzije malograđanskog mentaliteta nisu faktičko-empirijska realnost koja se može dijagnosticirati egzaktnim instrumentarijumima. Idealno-tipska interpretacija malograđanske svijesti izvela je na modelski plan implicitne elemente malograđanštine u nekim njenim vidovima, pa se, u tom smislu, može kazati da malograđanska svijest kao empirijska stvarnost manje ili više participira u elaboriranim aspektima malograđanštine. U tom smislu, pod malograđanskom sviješću ne podrazumijevamo svijest ljudi malih ili provincijskih gradova u njenom empirijskom značenju, nego samo onaj dio svijesti maloga grada (čak i velikih gradova) koji se, s pozicija tradicionalizma, konfrontira ne samo sa nadolazećim nego i sa novom i slobodnohumanističkom slikom čovjeka. Empirijska neegzaktnost: to su granice i prednosti idealnomodelske refleksije o malograđanskom pogledu na svijet, a to znači – njene su granice i prednosti u mogućnostima paralelizacije između Modela i Stvarnosti u pozitivnoistražljivom i stvaralački razumijevajućem smislu.

(*Dobojski radovi – Iz arheologije nestalog svijeta, 2003.*
Rukopis je prvi put objavljen u časopisu *Gledišta*, Beograd, 1981)

TRAG NA VIDIKU

Neka ostane ko hoće

Ja se spuštam
u svijet bez Znakova
tamo gdje su prije svirale zmije i sumnje

Neka ostane ko hoće
u istinama Centra
u Okrilju

Ja silazim
na proplanak bez Zastava
na ulice bez Jezika

Neka ostane ko hoće

Ja kročim
dalje od hiljade čitanja
u vode bez ogledala
za neko drugo
Slušanje

Gdje je to gnijezdo
da se sakrijem od mnogoglasja

(Dijalektika gravitacije, 1982*)*

PROMIJENILO SE VRIJEME

Nema više
nikoga da svjedoči o vrtoglavim noćima
o umornim ljubavnicima

Ni čuvara parka nema
da nas noćas prisluškuje

ni one avgustovske večeri više nema
što okasnjele lutalice raznježuje

Više ne susrećemo
ni željezničare iz noćne smjene

Nema više između nas
onih ribara koje smo sretali u rana jutra

Ni onih pospanih putnika nema
što su iznenada znali ukrasti neku zebnju
poneku tajnu našu

Nema više
ni onog julskog povjetarca
da s nama sanjari
da uznemiri i nečije oči izgubljene

OTKRIĆE PREVARE

Oslobodi me
Ti Zemljo od neboljublja

Oslobodi me
svojom ljepotom koja ne prezire miris žene

Otrgni me od pomisli
na crva u svakom nedoraslom snu
na bolest svake stanice sa koje polazim

Oslobodi me
Ti Zemljo od zvjezdoljublja

Otrgni me
od poturenog mraka u mom sjemenu
Mene su jednom prevarili tuđom mudrošću

Ja sam drugačiji
Ja sam odgođeni vrisak Zemlje

Oslobodi me
Ti Zemljo od vječnoljublja
dok nije kasno

Munir Vejzović: "Kokot", ulje na platnu

NOĆNA BDIJENJA

Kada su popadali stropovi,
otvorila se noć.
I tek tada mi je dano da vidim.

Čudno.

Oči tako bistro kroz noć gledaju.
A bilo je puno jasnih i sunčanih dana
koji nisu dozvolili pogleda dubljeg.

Kao da bljesak sunca zamagljuje vidike,
a noćna tmina ih otvara.

I vidim,
vidim kako mi se prikrada
neka svjetlost jaka.
I vidim
da noć ne posustaje pred njom,
samo jača i tamnija biva
dok svjetlost me k sebi prima.

Predajem se lako.

Kao da mi je to zadnje
što učiniti trebam
na svijetu koji ne da
da dan bude dan.

Toliko je ta predaja laka,
da nekada, ali samo nekada,
kao nagradu ugledam

kako svjetlost jače bljesne,
kao nebeski vrisak
koji bi da me spasi
od daljeg bdijenja.

SAT

Imamo ga u sebi izbaždarena
Na točnost i trku veliku
Nema polako i nema stati
Samo naprijed jer kazaljke
Okrutno kreću i zovu u boj
Da svaka sekunda i svaki dan
Bude točnošću izbrazdan
Tetovaže vremena koje zvone
Brojkama ubijaju sve
što spontano trebalo bi biti
Pa trčeći svatko za satom svojim
Sanjamo i snove koji su određeni
Pravilima točnosti nametnute
A ja sanjam snove od miline rasplinute
u kojima satovi skamenjeni stoje
I nema pravila i crta koje
Određuju da moram il' trebam
Nešto kada kazaljke upru u brojku
Zgrožena na određivanje vječno
Samo bih htjela da malo skrenem s puta
Da me stranputica zavede u snove koji
Nemaju roka i sata i minuta
Kada će početi i koliko trajati
I kada će stati.
Ne volim te kazaljke koje se tromo al' neumoljivo miču
Pokazujući da već sam trebala krenuti
Ovaj tren predragocjen je da bih ga prekidala
Pogledom na sat
Zato
Nemam ga na ruci

U kući
Nigdje gdje vidljivo biti bi moralo koliko sati je
Al plaši me ovaj moj unutarnji koji govori
Da vrijeme je da krenem
A meni se ne kreće
Iz ovoga trenutka sreće.

NAS DVIJE

U meni jednoj
stanujemo nas dvije
naučile smo
nije nam tijesno
uglavnom vlada Helga
tad mir i red opći je
a kada uzde preuzme Alisa
ršum teški zavlada mnome
Helga melem za rane je moje
a Alisa ih stvara
Pa ipak,
zaželjeh da ona
izranjava me cijelu
pa onda da dopustim tebi da
drugu glumiš malo.
Zašto se hrvu
nije mi jasno
kad poloviti me ne mogu
koja god potezala na
stranu svoju
ja stojim s njima dvjema
u grudima svezanim
jer žene uvijek imaju
te svoje dvojake strane
pa priznaju svijetu
al' sebi ne
da dobro je
a nije

sve dok uho mi ne zazvoni
od vriska moga:
pobjedu odnijela je
Moja Alisa.
A kod vas?
Ne dopustite da
Helga vas svlada
jer komu dobro bilo je
od reda rada i discipline
duša druga načela draži
za mir i ravnotežu grudi
pa nek se razmaše
sve što Alisa mi nudi
i nek boli
al' nek osjetim
da pomaknuta s mjesta sam
da ne idem pravolinijski
jer tako svi kažu da treba
Ja sebi želim putove
koji ka košmaru s tobom vode

ONAJ OSJEĆAJ SLOBODE

Kad iz mora izađeš i streseš kosu
I gaziš tih nekoliko koraka do svoga kamena
Na koji se lagano spuštaš
Jer znaš da će sada milovati te to božansko sunce
Al želiš se suncu dati sva
Pa ti smetaju ti šareni komadići koji te omotavaju
Pa ih se rješavaš bez stida i nije ti važno da l' te netko gleda
Pa izlažeš leđa suncu i nakrivljuješ lice žmirkajući
Pa se okrećeš da bi suncu servirala sebe svu
Ne bi li što više zraka na sebi zadržala
Eee taj osjećaj sam poželjela
Taj osjećaj hoću.
Preduga je zima.

Solarij je bijedni surogat i sunce nikada biti ne može.
A ja ne volim surogate. Ne volim zamjene.
Čekat ću proljeće rano i bućnuti se...
Da bih se poslije prepustila onom osjećaju
Predivne slobode prepuštanja suncu i svemiru.
Sve drugo ne postoji dok protežem se na tom kamenu
Koji je u granicama svjetova mojih.
Širine ovih svjetova ruše sve u mojoj glavi.
Zato sam toliko željna tog osjećaja
Kad iz mora izađeš i streseš kosu
I gaziš tih nekoliko koraka do svoga kamena
Da uz najšire širine koje ovaj svijet nudi
Uživaš u pogledu ka moru ka nebu ka sebi.
Nema većih širina od naših nutrina.
Dugo već ne zavirih u sebe.
Mora da se dosta nadogađalo
kada me ovako vuče sve
da predam se moru i sebi.

ŽUTA SVJETLA

Obožavam virkati na ta tajanstvena svjetla.
Sjećam se.
Dijete sam.
Snijeg pod nogama.
Držim mlađeg brata za ruku.
Predvečerje
Pale se prva gradska svjetla.
Ulice, zgrade dobivaju oči.
Žute.
Razlijevanje te svjetlosti
po sumračnom gradu
uvijek mi je bilo kao početak male bajke.
Nije svjetlo u trakama.
Prigušeno je
Svjetluca po snijegu koji bjelasa
A svaki prozor

počinje pričati svoju priču
Nikada nisam zastala
Al brat je znao
što se događa iza svakog prozora
jer, ja sam pričala...
ono što sam zamišljala...
dječije priče...
... jedna mama kupa bebu
... jedna djevojčica uči
... jedan tata igra šah s prijateljem
... jedna baka plete šal
... jedan djed spava uz TV
Opisivala sam bratu te sobe
Koje nikada vidjela nisam
Al meni su bile žive slike u glavi
Jer žuta svjetla su mamila
A mene su milovala
I danas, uhvatim samu sebe
Kada pada noć
Da zirkam na gradska svjetla
Jer ona se promijenila nisu
Mada odavno nema onoga snijega
Mada odavno nema onih ulica
A niti bratovog i moga koraka na njima.

MALA JA

Vraćamo se pokatkad
U ona divna vremena djetinjstva našeg
Kada su ulice prašile našim smijehom
Kada su dvorišta stjecišta cijeloga svijeta bila
Kada su naše sobe dvorci od snova
A kreveti predvorja nebesa bili
Da l' sva ta paučinasta ljepota
Dolazi od proteka godina
Koje učiniše da sadašnji pogled
Biva šarenilom prelomljenih boja

Zamagljeno urešen
Il' stvarno bijahu vremena
Dobroga i lijepoga i čistoga
Života našeg
Nikada saznati nećemo
Al' kad god se opet zaletimo
U ondašnja dvorišta kuća naših
Osjetit ćemo ovo što miluje
Sve što nas čini onakvima kakvi smo danas
I duh i tijelo
I neka nam ne bude težak povratak
Sve ovo smo mi.
Sa tim djetinjstvima bajkovitim
Mladostima ranonapuštenim
Ozbiljnostima prebrzo stignutim
Nadama još uvijek očekujućim
Željama nekim i zaboravljenim
I budućnostima plahim
Unatoč
Prošlostima stamenim.
Jer
Dvorišta naših djetinjstava u nama su.

PROLJEĆA TREN

Evo sunca i žutog dana
i energije vatrene
Evo meni vremena moga
kad otpuštaju se sve kočnice
i kada hrlim naprijed
a da i sama ne znam gdje
Sve što sputavalo je
sada se baca
i kape i šalovi i kaputi i čizme
i smijem i ne smijem
Sada sve hoću i sve smijem
Trebala je ova topla energija

da mi se zavuče u mozak i tijelo
pa da provrim
svim svojim zatomljivanim željama
Hrlim u sutra vedro i željno
Bacam krpice sa tijela
velove sa očiju
tajne sa srca
mudrosti iz glave
Ništa mi to ne treba
sada kada sve huči u meni i oko mene
i kada osvrtati se neću na jučer
kada ovo danas
i još više
sutra
za mene se raspituje
i trga me željom
da uskočim u vlak koji kreće
u pravcu tamo negdje
Ne bez mene, molim vas
evo uskačem
zadnji vagon moj je
pa trčim hodnicima vlaka
koji brije naprijed
Nisam strojovođa
jer ne želim znati kamo idem
Al' niti kočničar
jer ne želim stati ovdje
Putnik sam koji sve prozore
usputne živi u trenu ovom
Proljetnom

Haris AHMETOVIĆ

„Odabrani citati poznatih ličnosti", Stuttgart (2008); „Latinske izreke", zbirka najpoznatijih latinskih izreka, Stuttgart (2009); „Grafiti i aforizmi", Stuttgart (2010); „Ne dam te nikom", pjesme, „Prometej", Novi Sad (2010)

Rođen je 1967. u Doboju. Nakon Osnovne škole „Josip Jovanović" nastavio školovanje i završio Elektrotehničku školu u Srednjoškolskom centru „Đuro Pucar Stari". O sebi kaže da je „klasični ratni slučaj" sa započetom elektrotehnikom u Banjoj Luci i nedovršenim studijem ekonomije u Brčkom. Mladost prekinuta ratom natjerana je u bijeg do Njemačke. Danas živi i radi u Stuttgartu. Godinama je skupljao citate, latinske izreke, aforizme i grafite. Golemu, vijekovima taloženu mudrost pretočio je u svoju trilogiju odabranih misli, u privatnom izdanju. Potom je u novosadskoj biblioteci „Prometej" objavio svoj pjesnički prvenac.

Sead ALIĆ

„Rođenje tragedije iz duha novokomponirane glazbe", Phenomena, Zagreb (1999); „Mediji, od zavođenja do manipuliranja", Biblioteka Tragom struke, AGM, Zagreb (2009); „McLuchan, najava filozofije medija", CFM, Zagreb (2010); „Rječnik epohe", CFM, Zagreb (2010); „Masmediji – zatvor bez zidova", Centar za filozofiju medija i mediološka istraživanja, Zagreb (2012); „Masmedijski fundamentalizam", Sveučilište Sjever, Varaždin/Koprivnica (2014); „Gespreche mit dem Meister" – „Razgovori sa Učiteljem", dvojezična knjiga poezije, Zagreb (2016)

Rođen je 1956. godine. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Doboju. Nakon studija filozofije i kroatistike na Filozofskom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta ostao je u Zagrebu, gdje je ostvario zapaženu karijeru novinara, publiciste, filozofa, javnog i kulturnog djelatnika. Bio je urednik Studentskog lista, voditelj i urednik Radija 101, realizirao je seriju filmova o demokraciji, producirao tridesetak dokumentarnih filmova i oko 120 TV-emisija „Knjigom u glavu". Dvostruki je doktor znanosti: filozofije i književnosti. Objavio je na desetine prikaza knjiga, filozofsko-književnih i kulturoloških radova u brojnim zborni-

cima i znanstvenim časopisima. Sead Alić je među najistaknutijim „tumačima" filozofije i teorije medija. Osnovao je u Zagrebu Centar za filozofiju medija i medijološka istraživanja. Glavni je urednik elektroničkog znanstvenog časopisa „In media res". Danas je pročelnik studija Novinarstvo na Sveučilištu Sjever (Koprivnica/Varaždin), gdje predaje kao izvanredni profesor.

Miloš APRILSKI (1945–2008)

„Pozorište živih lutaka" (1984); „Govori kolo kozaračko" (1987); „Razmnožavanje boga" (1988); „Careve nove pelene" (2000); „Ljubav na prvi metak" (2002); „Azbruka" (2004).

Miloš Aprilski je rođen 1945. godine u Osječanima kod Doboja. Završio je gimnaziju u Doboju i Filološki fakultet u Beogradu. Radio je nekoliko godina kao nastavnik i svoje prve novinarske radove objavio je u „Glasu komuna". Sarađivao je u više listova u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji. Bio je novinar, urednik i glavni i odgovorni urednik lista „Kozarski vjesnik" u Prijedoru. U toku rata neko vrijeme boravio je u Holandiji. Poslije rata živio je i radio u Prijedoru kao dopisnik lista „Večernje novosti" iz Beograda. Još kao gimnazijalac počeo je pisati pjesme i priče, humor i satiru. Pisao je i književne i pozorišne kritike, objavljivao epigrame i aforizme. Prvu pjesmu objavio je u zagrebačkom listu „Telegram", a prvi književno-istorijski rad, studiju „Tri vida jedne poetike ili priroda i ljudi u djelu Petra Kočića", 1978. Bio je u trećem razredu gimnazije kada je u rodnom selu napisao i režirao prvi pozorišni komad, koji je izveden u Domu kulture u Osječanima početkom šezdesetih godina dvadesetog vijeka i zatim prikazan u nekoliko sela. Autor je farse „Diplomski po Radoju" koja je prvi put izvedena u Amaterskom pozorištu u Prijedoru. Za satiričnu priču „Jevanđelje po Judi" (prevedena na holandski) 1988. godine dobio je prvu nagradu na konkursu banjalučkog lista „Glas" i Kočićevog zbora. „Pet knjiga satire Miloša Aprilskog su pet dragulja savremene proze", napisao je Savo Petrović. „Miloš Aprilski je talentiran i rasan pripovjedač" konstatovao je Jakov Jurišić. Novinar, pisac, publicista Miloš Aprilski umro je u Prijedoru 2008. godine. Sahranjen je u rodnim Osječanima.

Ali Faruk BISER

„Slike Bosne" (1994); „Grlice nad minskim poljem", Doboj, KDM „Preporod" (1995); prevedeno na norveški: Turtelduer over minefeltet [Norwegian] / Jon Kvaerne; Anne Kolbjoernsdatter Skaare / Sandvika [Norway] (1997); „Fredsdrlper" (Kapi mira) na norveškom (1997); „Hvem er du?"(Ko si ti?), pozorišna predstava, (1998); „Ufredens fred" (Mir nemira), pozorišna predstava (1999); De

skyter ikke på oss! Oni ne pucaju na nas! Barn/Ungdom (1999); „Mistična riječ domovina" (2009); „Pletenica od 200 čestitki", knjiga posvećena 200. jubileju grada Drammena u Norveškoj (2011); „Oteta prošlost – svjetlost tame ili tama svjetlosti", digitalni roman, www.digitalne-knjige.com (2014);

Rođen je 1956. godine. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Doboju. Opštu i komparativnu književnost diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Studirao je i glumu (dva semestra) na Akademiji scenskih umjetnosti Sarajevo u klasi Kaće Dorić. Na interdisciplinarnom postdiplomskom studiju političkih nauka u Sarajevu položio je ispite i uradio magistarski rad, ali do odbrane nikada nije došlo. Bio je aktivan u Amaterskom pozorištu „17. april" Doboj i „Ivo Lola Ribar" u Sarajevu. Objavljivao je radove u raznim novinama i časopisima. Rat je proveo u Bosni i Hercegovini. U listu „Gradina" pisao je ratne satire. Od 1995. do 1999. proveo je u Norveškoj, a potom se vratio u Bosnu i Hercegovinu. Živio je u Tuzli, da bi od 2011. ponovo bio stanovnik Norveške.

Aleksa BLAGOJEVIĆ

Aleksa Blagojević je rođen 1954. godine u Rankoviću kod Teslića. Najveći dio svoje stvaralačke i radne karijere proveo je u Doboju. Bio je više od deset godina spiker, a potom i novinar Radio Doboja. Ako je istina da slušaoci prepoznaju svoje omiljene frekvencije po glasu, onda je njegov baršunasti bariton bio zaštitni znak ove radio-stanice. Vremenom se sve više opredjeljivao i za kreiranje drugih radijskih žanrova: informacija, zapisa i reportaža, dajući i kao novinar u predratnom periodu nesumnjiv doprinos „Informativnom pregledu" Radio Doboja, te drugim dokumentarnim i reportažnim radio-emisijama. Od 1995. godine živi u Izraelu. O sebi kaže da „još uvijek prezire licemjere, protuve, poltrone, radikalne nacionaliste, turbo-folk vjernike i bivše urednike..." Piše kratke priče i zapise na svom web-blogu i drugim socijalnim mrežama. Na konkursu za kratku priču na jednom od web-portala dijaspore njegova dirljiva ispovijest „Mamine narandže" osvojila je prvu nagradu.

Brankica BOŠNJAK

„Pokucaj, nikad se ne zna", Grafika Osijek, Osijek (2015)

Rođena je 9. 3. 1967. u Osijeku. U Doboju je provela djetinjstvo i mladost. Nakon završene gimnazije upisala je Ekonomski fakultet u Osijeku. Ljubav i brak prekinuli su studij i odveli je u Sloveniju, u Velenje, gdje je provela 20 godina, da

bi se potom s obitelji vratila u Osijek. Kaže da su joj najveći životni uspjeh sin Davor i kćerka Daria. Pisanjem poezije se ozbiljnije počela baviti tek od 2013. godine. Član je Pjesničkog društva „Anton Ivanošić" iz Osijeka. Na pjesničkom festivalu 2015. pjesma „Molitva" iz njene prve pjesničke zbirke ušla je u uži izbor za nagradu Šestog evropskog fejsbuk pjesničkog festivala, a na konkursu HSK njene dvije pjesme izabrane su među trideset najljepših. Danas živi i piše u Bizovcu kraj Osijeka. „Nad rukopisom Brankice Bošnjak, čije se pjesničko zrenje odvijalo polako, sustavno, uslojavajuće i seriozno, razmišljamo o tome kako se jedna 'žena pala na srce' uvijek nađe među pjesnikinjama koje nitko ne gura u prve redove, niti im otvara vrata časopisa i biblioteka, premda bi to bio dobitak za čitatelje i vjernike poezije," zapisala je književnica Božica Jelušić. „U velikoj mjeri, iskrenost je glavno oružje kojim Brankica Bošnjak osvaja i potresa osjećaje svoga čitatelja. Dosljedno izbjegava sentimentalizam, čuva se jeftinoće, bira riječi izvan „šlagerske" matrice, te čak i o osobnim tragičnim momentima umije govoriti lapidarno, točno, povezanim sekvencama koje zaokružuju priču." U osvrtu na njenu prvu pjesničku zbirku Mensur Ćatić ističe: „Brankica Bošnjak gradi jednu ozbiljnu i izuzetnu poetiku gdje nam na rubu besmisla, bez suvišne patetike potura komadiće jednog raspadajućeg i slomljenog svijeta koje, zahvaljujući njenoj lucidnoj pjesničkoj sugestivnosti, možemo prigrliti kao tragove izgubljenog puta i smisla."

Jozefina DAUTBEGOVIĆ (1948–2008)

„Čemerike", pjesme, Doboj (1979); „Uznesenje", Književni klub „Ivo Andrić", Doboj (1985); „Od Rima do Kapue", Književni klub „Ivo Andrić", Doboj (1990); „Ručak s Poncijem", Meandar, Zagreb (1994); „Prizori s podnog mozaika", Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb (1997); „Božja televizija", Društvo hrvatskih književnika, Zagreb (2001); „Različite ljubavi", Konzor, Zagreb (2004); „Vrijeme vrtnih strašila", BuyBook, Sarajevo (2004); „Čovjek koji je kupovao kuću", knjiga priča, Profil, Zagreb (2006); „Zadnja bosanska zima" (posthumno), 61 pjesma u izboru Envera Kazaza, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj (2013)

Rođena je 24. veljače 1948. godine u Šušnjarima kraj Dervente. Diplomirala je na Pedagoškoj akademiji u Slavonskom Brodu i nakon završenog studija, pa sve do početka rata 1992. godine živjela je i stvarala u Doboju. Trinaest godina bila je nastavnik jezika i povijesti u Osnovnoj školi „Ivan Goran Kovačić" Makljenovac, da bi potom devet godina radila u Narodnoj biblioteci u Doboju. Početkom rata je izbjegla u Zagreb, gdje se zaposlila u Muzejskom dokumentacijskom centru, te je nekoliko godina bila urednica časopisa „Informatica museologica", objav-

ljujući stručne tekstove i u drugim muzeološkim edicijama. Dolaskom u Hrvatsku aktivno se uključuje u književni život i surađuje u brojnim književnim časopisima i novinama (Republika, Forum, Most, Europski glasnik, Mogućnosti, Nova Istra, Večernji list, Vijenac, Zarez, Književna republika, Sarajevske sveske), te na Hrvatskom radiju i televiziji. Književna publika u Zagrebu prihvatila je Jozefinu Dautbegović kao hrvatsku pjesničku zvijezdu, kao novu Vesnu Parun. Njena izbjeglička sudbina i njen progon doživljen je (u svoj apsurdnosti) – kao najveći dobitak za hrvatsku poeziju i književnost! „Pjesme Jozefine Dautbegović nacionalno su poetsko blago, jedno od najsnažnijih i najljepših svjedočanstava boli, teškoća, nepravde, ali i snage, ljubavi, talenta i blagosti u teškim devedesetim godinama", napisao je Siniša Kekez u „Slobodnoj Dalmaciji", u prikazu naslovljenom „Žena koja je zidala ljepotu". Nagrađivana je za poeziju, a nekoliko puta zaredom nominirana je za nagradu *Tin Ujević*, za najbolju knjigu. Dobitnica je dviju nagrada Večernjeg lista: 1995. za kratku priču i *Ranko Marinković*, 2001. godine. Pjesme su joj prevođene na engleski, francuski, njemački, poljski, švedski, makedonski, slovenački i italijanski jezik. Bila je član Društva pisaca BiH, Hrvatskog društva pisaca i Hrvatskog PEN centra. Preminula je iznenada u 61. godini, 27. studenog 2008. u Zagrebu.

Pisac i kritičar Denis Petričić u svom sjećanju ističe: „Gotovo da i nema relevantna hrvatskoga književnog kritičara koji o njezinoj lirici nije pisao posebice biranim riječima. Bio to Zvonimir Mrkonjić, koji je zapisao da „jedna od velikih pouka poezije Jozefine Dautbegović jest: nikad bezbolno proći ni pored jedne stvari", bio to Tonko Maroević koji nam kaže kako „čudo poezije Jozefine Dautbegović je i u tome što sa skeptičnim ili nihilističkim predznakom zapravo afirmira intenzitete autentičnog bivanja", bio to Delimir Rešicki koji tvrdi da „tehnicizam potrošenoga semiontičkoga koncepta Dautbegovićeva itekako zna oplodi-ti i diskretnošću vlastite emocije koja samo dodatno pojačava gorčinu neizbježne spoznaje" – svi su oni, i mnogi drugi (Sead Begović, Branimir Donat, Željka Čorak, Hrvoje Čulić, Željko Grahovac, Tea Benčić Rimay i ini) – zapravo zarana odali počast decentnome i odmjerenome, intelektualnome i inteligentnome, promišljenome i proživljenome, a opet iskrenome i osjećajnome stihovlju što nam ga je ostavila vrsna, pomna i nadasve nenapadna pjesnikinja Jozefina Dautbegović."

Nikola DAVIDOVIĆ (1937–2014)

„Apostoli", roman, objavljen u odlomcima u „Zadarskoj reviji" (1975/76); „Progonstvo", prvo izdanje „Veljko Vlahović", Beograd (1985); drugo izdanje Sloboda i „Veljko Vlahović", Beograd (1988); treće izdanje Sloga Presse, Pariz i „S.

Prostran", Beograd (2004); „Shema", prvo izdanje Kultura, Beograd (1990); drugo izdanje Sloga Presse Pariz i „M. Petrović", Beograd (2001); „Amnezija", izdavač Sloga Presse Pariz i „S. Prostran", Beograd (2005); drugo izdanje Grafiprof, Beograd (2008); „Četvrto vreme", Sloga Presse, Pariz i „S. Prostran", Beograd (2013); „Alarihov svet" (posthumno) Sloga-Presse, Pariz (2015)

Nikola Davidović je rođen 12. 12. 1937. u Banjoj Luci, a odrastao je u Rudanci i Doboju. Iz rodnog kraja odselio je veoma mlad, nakon završene gimnazije, 1957. godine. Kao gimnazijalac i student objavljivao je pjesme i lirske crtice. Bio je suosnivač Kluba mladih pisaca u Doboju. Okušao se i u novinarstvu, prvo u „Dobojskom listu", a kasnije kao dopisnik Radio Sarajeva i beogradske „Politike". Započeti studij književnosti u Beogradu završio je na Filozofskom fakultetu u Zadru, na kome je kasnije, nakon doktorata, radio kao univerzitetski profesor. Bio je urednik časopisa „Zadarska revija". Intelektualac, erudita, filozof i veliki pripovjedač posvetio se u potpunosti književnom radu od 1979. godine. Autor je pet romana i Knjige razmišljanja. Zajedno sa suprugom Mirjanom 1989. godine odlazi u Francusku, prvo u Lion, a potom u Pariz, u kome je ostao do svog posljednjeg dana. Bio je član književnog udruženja Maison des écrivains i PEN kluba Francuske. Njegov roman „Shema" je proglašen najboljom knjigom u dijaspori 2002. godine. Dvotomni roman „Amnezija" napisan je na 1700 stranica i bio je u najužem izboru za NIN-ovu nagradu. Profesor Uroš Korlat smatra: „Romani Nikole Davidovića dodiruju sam vrh savremene evropske i nije pretjerano reći svjetske književnosti." Progonstvo je osnovna inspiracija Nikole Davidovića. Autor je u svojim romanima „utemeljio filozofiju koja, jednačeći život s progonstvom, oduzima smrti atribut ništavila i zamišlja je etapom u večitom i uvek živom procesu mene i smene, pretokom subjekta u objekt, uslovom da se postane i opstane." Umro je 9. 9. 2014. godine, ostavivši iza sebe velika i široj javnosti, nažalost, nepoznata i još uvijek nedovoljno proučena djela. Sahranjen je na groblju *Cimetière parisien de Thiais.*

Kasim DERAKOVIĆ (1935–1990)

„Trave na asfaltu", izdavač Korijen, Banja Luka, (1958); „Balada o rukama", Sarajevo (1959); „Druga obala", antologija poezije mladih BiH, Sarajevo (1958); „Lirski govori o Titu", Paralele, Doboj (1962); „Ljubavi, pređi u ptice", Veselin Masleša, Sarajevo (1972); „Nepriznati anđeli", Paralele, Doboj (1972); „Lirski govori o Titu", prošireno i dopunjeno izdanje, Književni klub „Ivo Andrić", Doboj (1982); „Muzika za igru", Univerzal, Tuzla (1986); „Pisana riječ zavičaja", anto-

logija stvaralaštva autora sa prostora sjeverne Bosne, Univerzal, Tuzla (1990); Zbirke pjesama za djecu: „San vodoskoka", Književni klub „Ivo Andrić", Doboj (1977); „Srebrni konjanik", Svjetlost, Sarajevo (1980); „Zlatna ocjena", Savez književnih klubova Srbije, Beograd (1983), „Za mame i učiteljice", Bosanska riječ Tuzla (2005).

Kasim Deraković je rođen 14. marta 1935. u Doboju. Završio je učiteljsku školu u Derventi, studirao književnost u Banjoj Luci i Sarajevu. Radio je u listu „Glas komuna" od 1958. godine kao novinar, reporter i urednik. Više puta je nagrađivan za svoj plodni 30-godišnji novinarski rad. Pjesme je objavljivao još od rane mladosti u mnogim listovima i časopisima širom zemlje. Pisao je poeziju i prozu, te pjesme i priče za djecu. Prevođen je na strane jezike i zastupljen u mnogim antologijama i zbornicima. Osnovao je Klub mladih pisaca u Doboju i bio jedan od utemeljivača Izdavačke biblioteke „Paralele" i Književnog kluba „Ivo Andrić". Bio je prvi član Udruženja književnika BiH iz Doboja. U svom rodnom gradu je i umro 1990. godine.

Ferid ČEHIĆ

„Raspolućene duše", zajednička zbirka grupe autora u kojoj je objavio deset svojih pjesama, Kultur&Media, Geteborg (2000); „Crni kabare", izdavač Stichting Onderlinge Steun Bewoners van Bosnie-Herzegovina, Beijerland Nederland, Tuzla (2001); „Zablude gospodina R.", roman, izdavač Društvo bh. pisaca i prevodilaca u Skandinaviji, Zenica (2004); „Nema više, fajront", izdavač Naše novine, Biblioteka „Razgori", Doboj-Jug (2010); „Mostovi Firisona", pjesme, Biblioteka „Razgori", Doboj-Jug (2012); „Kroz moje prste Bosna protiče", Savo Petrović – Ferid Čehić: Knjiga drugova, izbor pjesama četvorice dobojskih pjesnika: Kasima Derakovića, Rajka Skvarice, Ferida Čehića i Save Petrovića (2012); Zastupljen je u Antologiji "Domovina – podijeljena sjećanja", pripremili Mia Marjanović i Branimir Marjanović, u izdanju kuće Ada Verlag, Berlin (2015); „Ljudi sa tri rijeke", zbirka reminescencija i zapisa o Dobojlijama u dijaspori, Biblioteka „Razgori", Doboj-Jug (2016). U pripremi mu je knjiga priča „Starica u plastičnoj kesi" i roman „Treći pakao".

Rođen je 1935. godine u Doboju. Ferid Čehić, dobojski novinar sa preko 50 plodnih stvaralačkih godina, započeo je karijeru tokom studija književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U mladosti, zajedno sa Senadom Malohodžićem, Nikolom Davidovićem, Kasimom Derakovićem i Feliksom Pa-

šićem, bio je osnivač Kluba mladih pisaca u Doboju. Bio je jedan od pokretača Dramskog studija „Mala scena" i organizatora Prvog festivala bosanskohercegovačke poezije godine 1956. u Doboju. Više od deceniju i po radio je kao glavni i odgovorni urednik lista „Glas komuna", a od 1977. do početka rata urednik-dopisnik sarajevskog „Oslobođenja" sa područja dobojske regije. U ratnoj blokadi proveo je 1237 dana, da bi u septembru 1995. bio pretučen i protjeran iz stana i iz Doboja. Od 1996. godine živi u Švedskoj, u univerzitetskom gradu Uppsala. Adolf Dahl, profesor slavistike, prevodio je njegove pjesme za švedske časopise, a Ferid Čehić je u nekoliko navrata studentima Univerziteta prezentirao svoje radove. Piše prozu i poeziju, neumorno sarađuje u novinama i časopisima koji u Skandinaviji izlaze na našem jeziku. Doajen bosanskohercegovačkog novinarstva je među najplodnijim autorima u dobojskoj dijaspori.

Jovica ĐURĐIĆ

„Usnula djevojka", pjesme, Svjetlost, Sarajevo (1974); „Larisa", pjesme, Riječko književno društvo, Rijeka (1974); „Ljubičasto gorje", pjesme, Svjetlost, Sarajevo (1976); „Sanak sklopiočić", priče za djecu, „Otokar Keršovani", Rijeka (1983); „Kako volim Anu", pjesme za djecu, Izdavački centar, Rijeka (1983); „Ruke večernjih ljubavnika", pjesme, Izdavački centar, Rijeka (1984); „Ljupko telo", pjesme, Partizanska knjiga, Ljubljana (1985); „Košuta i lopoči", pjesme, Vikend knjiga, Beograd (2000); „Istrgnuti rukopis", izbor pjesama, Interpress, Beograd (2004); „Njene oči more", izbor pjesama, Književni atelje „Art", Malinska (2004); „Žirafa Žeraldina", pjesme za djecu, Ars Poetica, Beograd (2005), drugo izdanje (2006); „Simonine oči", priče za djecu, prvo izdanje na ćirilici, Bookland, Beograd (2006), drugo na latinici, Ars Poetica, Beograd (2006); „Lepo je biti kod kuće", pjesme za djecu, Bookland, Beograd (2008), ćirilično izdanje, Ars Poetica, Beograd, drugo, latinično izdanje (2008); „Zvezde na uzglavlju", dvanaest pjesama na 12 stranih jezika obogaćenih slikama Olje Ivanjicki, Ars Poetica, Beograd (2009); „Kalina i morski konjic", priče za djecu, Ars Poetica, Beograd (2010); „Leto bez Veronike", priče i pjesme za djecu, Bookland, Beograd (2011); „Kiša i vlati", izabrane i nove pjesme na srpskom i poljskom jeziku, Oficyna Wydawnicza „Agawa" Warszawa (2012); „Pepeo zgaslog leta", zbirka od dvadeset pet soneta, „Prometej", Novi Sad (2012); „Opojni miris greha", priče za odrasle čitaoce, „Prometej", Novi Sad, (2012); „Ukus prvih poljubaca", roman za djecu, Bookland, Beograd (2014); „Kajsije za Hanu", roman za djecu, Bookland, Beograd (2015) „Nežne godine", priče za djecu, Bookland, Beograd (2016); „Srebrna ukosnica", priče i pjesme za djecu, Bookland, Beograd (2017)

Rođen je 3. 10. 1949. u Glogovici kod Doboja. Osnovnu školu je pohađao u rodnome mjestu, Majevcu i Podnovlju, srednju u Derventi. Diplomirao je na Pedagoškom fakultetu u Rijeci. Autor je knjiga poezije i proze za djecu i odrasle. Objavljivao je u mnogim listovima i časopisima. Pojedini radovi su mu prevođeni na engleski, ruski, francuski, španski, italijanski, poljski, češki, slovenački, makedonski. Književni kritičar Tode Čolak je o njemu napisao: „Jovica Đurđić ulazi u zgradu naše literature posve tiho sa skromnošću i dostojanstvom pesnika kome je stalo do te zgrade u kojoj se, pored nebrojenih eksperimentatora i plitkoumnih škrabala, nalaze i osvedočeni stvaraoci kojima je stalo do umetnosti i života, do čoveka u životu koji tu umetnost inspiriše. Poštovalac reči i jasnog izraza, čiste misli i nenatrunjenog osećanja, Đurđić (...) nudi poeziju mladosti u kojoj ljubav zauzima prvo i prevashodno mesto."

Jovica Đurđić je dvostruki dobitnik nagrade „Drago Gervais" i Zlatne značke Kulturno-prosvjetne zajednice Srbije, kao i drugih nagrada na književnim konkursima. Danas živi i radi u Rijeci.

Anto FAČKO

Anto Fačko je rođen 1946. u Doboju. Cikluse mijena i promjena vidi u povijesno ironičnom diskursu: „Nas tri brata Fačko rođeni smo u vremenskom razdoblju od deset godina, ali u tri različite države. Prvi, Emil, u Kraljevini Jugoslaviji, drugi, Borislav, u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, a treći, moja malenkost, Anto, u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji. Sva trojica rođeni smo u gradu što se i danas zove Doboj!" Nakon završenog školovanja i studija radio je kao diplomirani inženjer strojarstva u Energoinvestovoj Tvornici niskonaponske opreme na Usori. Iz Doboja je prognan 25. avgusta 1992. da bi radnu karijeru nastavio u Frankfurtu na Majni. U Njemačkoj je boravio sve do 1999. godine. Nakon povratka u Zagreb zaposlio se u firmi „Cordial" u Svetoj Nedjelji, gdje je dočekao svoju mirovinu. Danas živi u Petrinji. Piše kratke priče koje objavljuje na portalu Gradske knjižnice i čitaonice Petrinja.

Simon GRABOVAC

„Krtičnjak" (1979); „Velikom ovnu" (1984); „Prasak" (1991); „Posipanje pepelom" (1991); „Strašni lik" (2002); „Magična petlja" (2005); „Tok stvari" (2006); „Isiot"; „Ključne reči"; „Zingiber", prevod knjige „Isiot" na njemački (2013); „Povratne pesme", bibliofilsko izdanje, Altera, Beograd, 2010. *Ovaj triptih je sačinjen od tri pjesnikove posljednje knjige. Svaka od ovih knjiga sastoji se od po tri cje-

line, štampano u 117 primjeraka (koliko u knjizi ima pjesama); „Koncentrični krugovi", izabrane i nove pjesme (2015)

Rođen je 1955. godine u Podnovlju. Nakon završene gimnazije u Doboju nastavio je studij u Novom Sadu. Sa diplomom Filozofskog fakulteta zaposlio se i ostao u Vojvodini. Simon Grabovac je među najplodnijim autorima s našeg podneblja. Pored poezije i književne kritike veoma uspješno se bavi pozorišnom scenom. Bio je član redakcije novosadskog književnog časopisa „Polja" (1979–1984) i glavni i odgovorni urednik izdavačke delatnosti „Novog Zenita" (Srpski književni magazin i knjige) od 1992–1994. Bavio se i dramaturškim radom. Osnovao (sa Z. Pavlovićem) pozorišnu grupu „Interventna trupa Forgov" (1989 –1990). Bio je urednik i selektor „Malog pozorja" (1985–1994) koje je s kolegama transformisao u Internacionalni festival alternativnog i novog teatra „INFANT", 1995. godine. Obavljao je poslove umjetničkog i programskog direktora, a sada je izvršni producent festivala. Bio je od 1994. do 1996. urednik i autor koncepta „Novosadskog letnjeg festivala". Dramaturg je predstave „Uroboros" i autor dva libreta za moderan balet: „Predsmrtna ljubavna pesma" i „Najlepše pevaju zablude". Za kulturno-umjetnički program TV Novi Sad napisao je nekoliko scenarija o vojvođanskim pjesnicima. Priredio je sedam zbornika „Strategije novog teatra" i „Dijalog o festivalima". Pored književne bavi se i pozorišnom kritikom, posebno alternativnim teatrom. Dobitnik je nagrade Pečat varoši sremskokarlovačke (1980) i Zlatne značke KPZ Srbije (1991).

„Simon Grabovac nije eksperimentator poezije, već kultivisani duh koji u 21. veku potvrđuje mišljenje da se poezija ne može više pisati bez širine opšte kulture", zapisao je književni kritičar i pjesnik Petru Krdu: „Njegova poezija pruža maksimum ekspresije i strasnu težnju za perfekcijom, a istovremeno nudi mogućnost individualnog dograđivanja lirskog subjekta. Grabovac je nesumnjivo danas jedan od naših vodećih pesnika srednje generacije."

Mirko JELEČ

„Čekaonica za snove", zapisi o Dobojlijama rasutim po svijetu, „Naše novine", Doboj-Jug (2011); „Makljenovac, put u prošlost – povratak u budućnost", Opća knjižnica Usora i „Prsten", Udruga bosanskih Hrvata Zagreb, Usora–Zagreb (2013)

Rođen je 1956. u Makljenovcu kod Doboja. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Doboju. Novinarstvom se počeo baviti u srednjoj školi. Vodio je i uređivao „Poplit", najslušaniju emisiju lokalnog radija. Nakon završenog studija

srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog jezika i jugoslovenskih književnosti zaposlio se kao novinar na Radio Doboju. Potom prelazi u Informativnu redakciju Radio Sarajeva. Od 1981. pa sve do početka rata 1992. godine bio je urednik-dopisnik Prvog programa ove radio-stanice sa područja dobojske regije. U izbjeglištvu u Njemačkoj bio je *freelance* saradnik Radio Slobodne Evrope i radio-stanice West Deutsche Rundfunk. Danas živi i radi u Vancouveru, u Kanadi. Autor je monografije rodnog mjesta i knjige zapisa o Dobojlijama u dijaspori. Bavi se publicistikom i piše kratke novinarsko-literarne forme i reportaže.

Branko JOVANOVIĆ (1938–2014)

„Gdje su moje zlatne jeseni", pjesme, „Paralele", Doboj (1961); „Pjesme za muzej, antologija (1962); „Buket stihova" (1962); „Odlomci iz mladosti", Književni klub „Ivo Andrić", Doboj (1983)

Rođen je 1938. u Brđanima (Osječani) kod Doboja. Kratko je radio kao bibliotekar u Narodnoj biblioteci u Doboju, a zatim je otišao u Švajcarsku, gdje je radio duže vrijeme. Nakon povratka u zavičaj bavi se novinarstvom i književnom kritikom, piše i objavljuje u mnogim listovima i časopisima u zemlji. Suosnivač je Kluba mladih pisaca u Doboju, jedan od pokretača i urednika biblioteke „Paralele". Pavle Stanišić je o njemu zapisao: „Tragajući za svojim zlatnim jesenima, Branko je pronalazio jedan novi, moderni pjesnički izraz. Ovim ulicama prolazio je sa džepovima punim stihova, novinskih isječaka, knjižica poezije... Često je citirao Andre Bretona: „Strah pred ludilom neće nas natjerati da spustimo na pola koplja zastavu mašte"... Bio je enciklopedija koja hoda. U njemu je poezija živjela. Nijedan susret s Brankom nije mogao proći bez novog stiha, nove pjesme, novog saznanja. U kasnijim godinama bio je opsjednut traženjem smisla u nekim drugim sferama, u horoskopu naročito, i do kraja života bio je zagledan u zvijezde". Umro je 2014. u Brđanima.

Jelena JURIĆ

„Onim što su pod svjetlom rasli", zbirka pjesama, Matica hrvatska – Ogranak Rijeka (2005)

Jelena Jurić je rođena 24. 2. 1979. godine u Prizrenu. Djetinjstvo je provela u Doboju. Pohađala je Osnovnu školu „Narodni heroji". Rat je prekinuo njeno školovanje u sedmom razredu. Kao izbjeglica prvo stiže u Zagreb, a potom u Ri-

jeku, gdje je završila Pravni fakultet 2006. godine. Svoju darovitost i sklonost ka umjetnosti pokazuje od najmlađih dana. Iz Doboja je ponijela i pjesnički talenat, kao i umijeće sviranja na gitari, kojem ju je podučio dobojski maestro Esad Kreso. Ponijela je, kako sama kaže, pregršt uspomena, dojmova, ali, nažalost, i strahova koji su (p)ostali dio nje i utkali se u svaki njen stih. Sva dobojska prelomna zbivanja sazrijevala su kroz Jelenine misli i kroz osebujni poetski izraz ostavila pečat o jednom vremenu, odrastanju i čovjekovoj sudbini. Njena prva knjiga poezije promovirana je u gradu njene inspiracije, u Doboju, 2007. godine, u organizaciji Hrvatskog kulturnog društva „Napredak". O knjizi je govorila Jozefina Dautbegović, kazavši kako ova mlada pjesnikinja duhovno nikada nije napustila zavičaj: „Jelenine pjesme su zrele s ironijskom distancom, kritičnošću i angažiranošću. Ona je autentičnošću pjesničkog govora i narativnim načinom kazivanja dosegnula zavidnu razinu, ne oduzimajući pjesničkom iskazu ništa od prave poezije... Ova knjiga potpada pod ono što smo nas nekolicina pjesnika koji smo živjeli, pisali i objavljivali u Doboju svodili pod zajednički nazivnik dobojska škola pisanja, koja se odlikovala posebnim stilom, modernim, a opet drugačijim. Način na koji smo se razlikovali činio nas je tako prepoznatljivim i bliskim suvremenim književnim strujanjima, rekla bih puno širim od bivših zajedničkih prostora koje smo dijelili... Ono što začuđuje jest pitanje kako je Jelena Jurić, osim činjenice što potječe iz istoga grada, svojom poetikom ‚dospjela' u tu školu kad je ona, to jest škola, metaforički rečeno, ‚zatvorena' prije njezina pjesničkoga iskustva."

Jelena Jurić danas živi u Kastavu kraj Rijeke. Piše pjesme, svira gitaru i igra u Ženskom nogometnom klubu Rijeka.

Halid KADRIĆ

„Izgubljeno djetinjstvo", proza (1969); „Sjećanja" (1975); „Ferije", roman (1979); „Od zvona do zvona", priče (1985); „Zelene jabuke", roman (1986); „Žari tijela", priče (1989); „Nemirne priče" (sa D. Jeknićem) (1990); „Ptice nevještih krila", priče (1996); „Skriveni smiješak", igrokazi (1996); „Igre riječima", slikovnica (1997); „Priče s pozornice", jednočinke (1997); „Raspršeno jato", priče (1998); „Mračni prolaz", roman (1998); „Drugi ljudi", roman (1998); „Nura", drama (1999); „Dugo svitanje", historijski roman, TKD „Šahinpašić", Sarajevo (2010); „Kobno raspuće", historijski roman, Bosanska riječ, Sarajevo (2015)

Rođen je u Maloj Bukovici kod Doboja, 4. 5. 1937. Osnovnu školu završio je u Rudanci, srednju u Doboju, Višu pedagošku školu u Tuzli. Diplomirao je na

Filozofskom fakultetu u Sarajevu – Odsjek srpskohrvatski jezik i jugoslovenske književnosti. Romansijer, pripovjedač i pisac priča za djecu. Živi u Sarajevu. Član je Društva pisaca BiH. Priče su mu prevođene na francuski, turski, albanski, makedonski, bugarski i engleski jezik. Njegov posljednji roman za odrasle „Dugo svitanje" smatra se najobimnijim i najvećim proznim djelom ikada napisanim u bosanskohercegovačkoj književnosti. Na ovom projektu autor je radio 12 godina. Knjiga je ispisana u četiri toma, sa preko 2.500 stranica, i književni kritičari tvrde da je to dosad činjenično najpotpuniji historijski roman bošnjačkog naroda. Halid Kadrić se perom prošetao kroz cijeli 20. vijek ne izostavljajući ni jednu godinu, niti jednu ličnost iole bitnu u historiji Bošnjaka. Jedan od recenzenata Nedžad Ibrišimović je naveo: „Iako govori o stotinu godina bošnjačkog usuda, roman, dabome, pripada i ostalim književnostima s područja bivše Jugoslavije, jer, ako ništa drugo, sudbine naroda na ovom prostoru su uvijek tijesno i neodvojivo isprepletene".

Fahrudin KAPETANOVIĆ (1947–2017)

„Doboj u dvadesetom stoljeću", Fahrudin Kapetanović i Rašid Muminagić, izdavač: Naše novine, Doboj- Jug (2008); „Doboj, evropska prijestonica rukometa 1965–2010", koautor i urednik sa Jovom Popovićem, izdavač: Međunarodni rukometni TV turnir šampiona u Doboju (2010)

Rođen je 11. 8. 1947. godine u Doboju. Odrastao je u željezničarskoj porodici, uz oca Burhanudina i majku Nasihu, uz prugu i dobojske kolosijeke. Nemirnog i kreativnog duha, od svojih najmlađih dana bio je uključen u društveno tkivo svoga grada. Svirao je u „Helionima", jednoj od prvih rok grupa u Doboju, potom se bavio sportom i bio rukometaš, a svoju najveću ljubav pronašao je u novinarstvu i Radio Doboju. Od 1967. pa sve do početka rata 1992. pripremao je, vodio i uređivao razne muzičke, dokumentarne i informativne emisije, te pisao u „Glasu komuna". U poslijeratnom periodu ljubav prema rodnom gradu motiviše ga u publicističko-izdavačkoj djelatnosti. U želji da sačuva tradiciju „Glasa komuna" i dobojskog novinarstva, pokreće „Dobojske novine", koje će izlaziti od 1. januara 1996. do 24. decembra 1999. godine. Potom ovo glasilo mijenja ime u „Naše novine" i nastavlja svoju informativnu i kulturološku misiju sve do njegovog penzionisanja, 2013. godine. Zahvaljujući Fahrudinu Kapetanoviću i njegovoj istrajnosti, novine će, iako u vječitoj borbi sa besparicom i brojnim teškoćama, ostaviti jedini pisani trag o ekonomskom, društvenom, kulturnom i sportskom životu Doboja u poslijeratnom periodu. Za takav samoprijegor

njemu i njegovom glasilu Savez novinara BiH dodijelio je visoko priznanje „Novinar godine 1999". U vremenu raslojavanja svih vrijednosti Fahrudin Kapetanović je svojim pisanjem i radom uspio sačuvati duh jednog turbulentnog doba. U nedostatku djelovanja kulturnih institucija on sam je postao institucija, koja će kroz izdavačko-publicističku djelatnost objaviti deset knjiga dobojskih autora. Njegov najveći projekat je knjiga „Doboj u dvadesetom stoljeću". Kroz 14 poglavlja, na blizu hiljadu stranica, ovo djelo spašava od zaborava burnu i veliku prošlost Doboja. Teška bolest odnijela ga je 1. aprila 2017. godine. Sahranjen je u Doboju.

Zorica KRISTIČEVIĆ

„Druga svjetlost", zajednička zbirka pjesama dobojskih autora, Književni klub „Ivo Andrić", Doboj (1986); „Sedmo slovo slobode", Matica hrvatska, Zagreb (2006); „Potrošeni adonis", Matica hrvatska, Zagreb (2008); „Hod na prstima", digitalna knjiga, Zaprešić (2011)

Zorica Krističević je rođena u Doboju. U rodnom gradu završava osnovnu školu i gimnaziju, potom u Tuzli upisuje Pedagošku akademiju i studij južnoslavenskih književnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Zbog rata prekida studij, napušta Bosnu i Hercegovinu i odlazi 1992. u Hrvatsku. Danas živi u Zaprešiću, a radi u Zagrebu. Majka je dvoje djece. Objavljuje pjesme u Zaprešićkim godišnjacima Ogranka Matice hrvatske, Zaprešić od 2003. godine. Članica je Matice hrvatske od 2004. godine. Njena prva zbirka „Sedmo slovo slobode" vizuelno je opremljena starim slikama i razglednicama Doboja na kojima je naša Gradina, s kojom je, kako kaže, vezana dušom. Stihovi Zorice Krističević govore o Doboju, o ratu, o prognanstvu, zrače umnošću i univerzalnom, humanom, antiratnom porukom, osudom rata, gluposti i ljudske bezobzirnosti. Hrvatski akademik Tonko Maroević bio je jedan od njenih recenzenata i o poeziji naše Dobojke imao je veoma pohvalne riječi: „Privlači je groteska i paradoks, inverzija i oksimoron, želeći tako preokrenuti ustaljene vrijednosti, odnosno ukazati na relativnost moći i vlasti, slabost represije i nasilja. U svakom slučaju, pred nama je zbirka u kojoj je nataložena i sublimirana bolna empirija, zbirka u kojoj riječi imaju specifičnu težinu intimnog obračuna s poviješću i sadašnjošću."

Senad MALOHODŽIĆ (1935–2015)

„Pola stoljeća Hajduka", NK Hajduk (1961); „Stazama Hajduka", „Glas komuna", Doboj (1967); „Primjena nauke u poljoprivredi", Zadrugar, Sarajevo (1978);

„Putevi do rekorda", Zadrugar (1979); „Šta treba znati", Zadrugar (1979); „Fabrike na njivama", PBS Sarajevo (1981); „Televizija i selo", Zadrugar (1988); „Kako preživjeti", Oko, Sarajevo (1993); „Samo nade nisu umirale", priče o ljudima u opkoljenom Sarajevu, Bosna Public (1994); „Hrana, zdravlje", Zadrugar (1998); „Džafer iz Srebrenika", Zadrugar, Sarajevo (1998); „Ljudi, krajevi, sudbine", JEŽ, Sarajevo (1998); „Hrana sa obala Nila", Grafika Šaran, Sarajevo (1999); „Putevi hrane", Grafika Šaran, Sarajevo (1999); „Plodovi zdravlja", Arka press, Sarajevo (2004); „Pravilna ishrana sportista", Arka press, Sarajevo (2005); „S umjetnicima o ishrani", Des, Sarajevo (2006); „Raditi i živjeti na njemački način", Štamparija Fojnica (2009); „Sadik Sadiković za sva vremena", Svjetlost, Sarajevo (2010)

Rođen je 1935. godine u Čapljini. Osnovnu školu završio je u Tešnju, nižu gimnaziju u Doboju, a srednju poljoprivrednu školu u Čapljini. Diplomirao je na Poljoprivrednom fakultetu u Sarajevu. Po struci je agronom, a po vokaciji od najmlađih dana bio je novinar. Karijeru je počeo u Splitu, u „Slobodnoj Dalmaciji", da bi potom preselio u Doboj gdje je nastavio pisati, prvo za „Dobojski list", a potom za „Glas komuna". Bio je dugogodišnji urednik sarajevskog „Zadrugara", a najveći dio svoje bogate i plodne karijere, oko 30 godina, proveo je kao novinar i urednik Televizije Sarajevo. Ostao je upamćen među milionima gledalaca po TV emisiji „Znanje imanje". Autor je 18 knjiga iz raznih oblasti života, sporta, poljoprivrede, kulinarstva, zdrave ishrane. Pripremio je preko 750 televizijskih emisija, 200 radijskih, deset dokumentarnih filmova, 1.500 priloga u dnevnicima i napisao je 10.000 novinskih članaka. Dobitnik je visokog priznanja koje dodjeljuje Internacionalna liga humanista, Zlatne povelje „Linus Pauling", za 50 godina rada i stvaralaštva, ponajviše za novinarski rad iz oblasti agrarne privrede. Umro je 8. 7. 2015. godine u Sarajevu.

Fausta MARIANOVIĆ

„Druga svjetlost", zajednička zbirka grupe autora, Književni klub „Ivo Andrić", Doboj (1986); „Čekajući pjevače", zbirka kratkih priča, Književni klub „Ivo Andrić", Doboj (1987); „Sista kulan sparar jag åt grannen" („Zadnji metak čuvam za komšiju"), Bonniers AB, Stockholm (2008)

Fausta Marianović je rođena 1956. godine u Travniku. Prije rata živjela je na desetak adresa. Osnovnu školu završila je u Beogradu, a srednju u Banjoj Luci. Studirala je u Zagrebu i Sarajevu. U Doboju je provela najveći dio svog balkanskog života, dok je najduži boravišni staž, od preko 20 godina, uknjižila u gradu Umea,

u Švedskoj. U toj zemlji je od 1992. godine, „slučajno". Zbog administrativnih zavrzlama, umjesto kod prijatelja u Parizu, kao izbjeglica stigla je sa svojim sinovima, Sašom i Dženanom, do Sjevera. Svoje prve izbjegličke korake ispunjavala je pisanjem poezije i eseja. U Švedskoj je završila višu medicinsku školu i magistrirala na medicinskom fakultetu. Piše kolumne iz kulture za švedske novine i prvi program švedskog radija. Radi kao medicinska sestra. „Zadnji metak čuvam za komšiju" je njen autobigrafski roman-prvjenac napisan na švedskom. Knjiga govori o ratu u Bosni, o majci koja pokušava da spasi svoja dva sina od nacionalističkog ludila i stradanja. Glavni junak pred pomamom nacionalizma preispituje „bratstvo i jedinstvo" naroda na tom prostoru, opisuje raspadanje moralnog, duhovnog i socijalnog tkiva zajedničkog života „pod jednim krovom", borbu za preživljavanje nakon etničkog čišćenja i primoravanja ljudi da napuste svoje domove. Književni kritičar Heidi von Born navodi da njena proza „krvari", neuravnotežena, neukrođena, jaka: „Fausta Marianovics bok är en glödande fredspredikan, rik på information och anklagelser, tung av ett förflutet som inte får segra, som måste tystas av en framtid som är försoning och glömska." (Knjiga Fauste Marianović je svijetla propovijed mira, bogata informacijama i optužbama, opterećena prošlošću koja ne može pobijediti, koju budućnost mora utišati pomirenjem i oproštajem).

Želimir MATIĆ

„Priče iz djetinjstva" (2007); „Priče iz mladosti" (2007); „Sjećanja", kratke priče (2009); „Bordžijin prsten", izdavač Rabić, Sarajevo (2013); „Zlatna aura", Sydney (2013); „Korijeni" (2014); „U utrobi zigurata" (2014); „Sukob" (2014); „Kovačev sin" (2015); „Tragom dnevnika dr. Kona" (2015); „Djeca Sunca" (2015); „Dva lica Boga Sunca" (2016); „Dragulj pustinje" (2016)

Želimir Matić je rođen avgusta 1937. u Sarajevu. Nakon završenog Ekonomskog fakulteta radio je u fabrici „Borja", u opštini Teslić, Privrednoj komori Doboj i na kraju, do početka rata, bio je potpredsjednik Privredne banke Sarajevo, Osnovna banka Doboj. Emigrirao je u Australiju 2005. godine. U zavičaju je bio poznat kao čovjek od tehnike, strastveni radio-amater i stručnjak za kompjutere. Na novom kontinentu otkrio je svoje unutarnje, suptilno i maštovito lice. Zajedno sa suprugom Anom prvo se počeo baviti slikarstvom. U okviru „Liverpool Art Society" učestvovali su na pet izložbi, a onda je, u sedmoj deceniji života, proradio njegov spisateljski talenat. Startao je sa kratkim, iskustvenim pričama iz djetinjstva i mladosti namijenjenih djeci, a potom sa velikim entuzijazmom i nadahnućem nastavio pisanje romana. U pravom smislu riječi, otkrio se u plemenitoj vještini pripovijedanja. Napisao je do sad 11 romana (12. u toku), od kojih

je „Bordžijin prsten" objavljen u Sarajevu, a ostali su štampani u njegovoj režiji u Australiji i podijeljeni prijateljima prilikom promocija i prezentacija. Knjige Želimira Matića su avanturističko-pustolovni, akcioni trileri sa blagom znanstvenom fantastikom, sasvim blizu savremenih društvenih zbivanja. Naš „dobojski John Grisham" napisao je gotovo pet hiljada stranica, a radnju i glavne junake romana uvezivao je u trilogiju. Ovaj svestrani i talentirani stvaralac pripremio je, takođe, ilustracije i naslovne korice svojih knjiga, recenzent je bila kćerka Vesna, a lekturu i korekturu obavljala je supruga Ana. Kućna, spisateljska radinost Matićevih ispunjena je ljepotom pisanja i čitanja, inspirativnog traganja za novim.

Sakib MEHANOVIĆ (1938–2008)
„Očev fenjer", poezija, Planjax, Tešanj (1998)

Sakib Mehanović je rođen 10. 9. 1938. godine u Doboju. Nakon završetka osnovne škole pohađao je gimnaziju u Doboju, da bi školovanje nastavio u Tuzli, u Srednjoj tehničkoj školi. U poetskim vodama je od rane mladosti. Bio je član Kluba mladih pisaca u Doboju i Tuzli, a objavljivao je svoje radove u raznim novinama i časopisima. Od 1968. godine živi u Njemačkoj, u Hamburgu. Na nagovor prijatelja objavio je samo jednu knjigu poezije u kojoj je sublimirana njegova poetska, lirska autobiografija, o kojoj, u ulozi recenzenta, prof. Vojislava Vasiljević iskazuje pohvalu: „Knjiga je to ljubavi, sveobuhvatne ljubavi koju pratimo od izvora u najranijem djetinjstvu, duž sve moćnijeg toka, obalama i stazama, drumovima i bogazama – do zrelog doba, bogate jeseni. Rastao je u patrijarhalnoj porodici dobojskog željezničara, na razmeđu puteva, ušću rijeka Usore i Spreče u Bosnu, pod okriljem roditelja, pa su se otuda ispreplele te dvije odanosti: domu i zavičaju. I vremenski i prostorom udaljen, u jednom ogromnom gradu – Hamburgu – gdje se govori tuđim jezikom i živi tuđim običajima, on skuplja pabirke sjećanja na draga lica, prisne zvuke maternjeg govora i šuma nadošlih voda, na obrise brda – prvog svog horizonta i slaže ih u ovu zbirku." Recenzent dr Asim Halilović u svojoj recenziji napominje: „Gradeći stih na kadenci više nego na metru, autor postiže izvanredne emotivne prelive pjesničke imaginacije. Njegovi se versi često mogu tretirati kao suze zemlje Bosne." Pjesnik Sakib Mehanović je preminuo u Hamburgu, u junu 2008. godine.

Jasmin MEHIČIĆ
„Crna tipka", Književni klub „Ivo Andrić", Doboj (1991)

Rođen je 1964. godine u Tuzli. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Doboju. U izbjeglištvu je objavljivao poeziju u časopisu tuzlanskog udruženja pisaca „Preporod". Danas živi u Doboju. Sa svojim lirskim minijaturama prisutan je među prijateljima i među Dobojlijama na Internetu i socijalnim mrežama. Nije bio u prilici da objavi novu zbirku pjesama. Šteta, jer ostali smo uskraćeni za talentiranog pjesnika o kome je njegov recenzent Goran Simić pripomenuo: „Mehičić sa dosta energije ulazi u pjesničko tkivo tragajući za onim dijelom poetskog svijeta u kojem će se njegova razmišljanja realizovati." Atif Kujundžić je takođe najavljivao novo pjesničko ime na dobojskom obzorju: „Prateći svoj unutrašnji glas, autor prihvata leksičko i semantičko značenje riječi kao otkriće, postupak postaje igra, autoru se događa pjesma – čitaocu čudo. Očišćene od viška jezičkog materijala, svedene na poetsko-estetsko događanje, to su zaista pjesme koje vrijedi pisati i čitati..."

Naida MUJKIĆ

„Oscilacije", Zoro, Sarajevo–Zagreb (2008); „Ljubavni šarti mogula", Buybook, Sarajevo–Zagreb (2015); „Šafran", Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj (2016); „Kad sam padala u travu", Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj (2017)

Naida Mujkić je rođena 1984. u Doboju. Na književnoj manifestaciji „Slovo Gorčina" u Stocu 2006. dobila je prvu nagradu „Mak Dizdar". Učestvovala je na nekoliko internacionalnih književnih festivala: Pontes (Krk, Hrvatska), Faropis (Starigrad, Hrvatska), Istanbul international poetry and literature festival (Istanbul, Turska), 5. Gol Saatleri iir Ak amı (Istanbul, Turska), Bookstan (Sarajevo), 16. Evenings International Sapanca (Sakarya, Turska), 34. Festival des migrations, des cultures et de la Citoyenneté (Luxembourg). Izabrana je da predstavlja Bosnu i Hercegovinu na Bijenalu mladih umjetnika Evrope i Mediterana (Tirana, Albanija, 2017). Svoju poeziju predstavila je na Sajmu knjige u Beču, kao i u Literaturhausu u Grazu. Boravila je u književnim rezidencijama kao pjesnikinja gost u Beču (MuseumsQuartier, 2016) i Skoplju (Absolute Modern, Goten Publishing, 2017).

Njene pjesme objavljivane su u književnim časopisima: Lichtungen (Graz), International Times (London), Asanatlar (Ankara), Gerçek Edebiyat (Ankara), Poezija (Zagreb), Izraz (Sarajevo), PoemCafeQuaterfly (Seoul), Razlika/Differanc (Tuzla), Balkanski književni glasnik (Beograd). Uvrštena je u antologije novije bh. poezije, kao i u antologije najmlađe generacije pjesnika i pjesnikinja Balkana. Na Filozofskom fakultetu u Zenici u zvanju više asistentice drži vježbe iz književnosti.

Ibrahim MULAOMEROVIĆ

„Likovi iz galerije", izdavač Otisak, Sarajevo (1999); „Pisma iz Austrije", izdavač Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj (2002); „Anthologie der Migration aus Südosteuropa", zastupljen sa pjesmama u zbirci nove austrijske lirike (2006); Tekstovi su mu obrađivani na katedri Zentrum für Transkulturelle Kommunikation Univerziteta u Beču. Prozu i poeziju objavljivao je u mnogim časopisima.

Rođen je 1941. u Doboju, gdje je završio gimnaziju. Tajne crteža i slikarstva otkriva kod profesora Mladena Vukića na studiju arhitekture u Sarajevu. Nakon povratka u rodni grad radni vijek provodi u građevinskoj firmi „Radnik", gdje je, između ostalog, uređivao i istoimeni list. Bio je redovni saradnik „Glasa komuna" i Radio Doboja. Nekoliko godina prije rata, u vrijeme „privatne inicijative" otvorio je prvu privatnu umjetničku galeriju „Tiziano" koja je postala stjecište i mjesto okupljanja brojnih umjetničkih stvaralaca. U njegovoj galeriji izlagali su eminentni jugoslovenski slikari i vajari, a gostovali su i naši najpoznatiji pisci, pjesnici, glumci i muzičari. O tim ljudima, o dešavanjima u galeriji, autor je objavio knjigu koja predstavlja hroniku predratnog umjetničkog života u Doboju. U Austriju, u Innsbruck, došao je kao prognanik u septembru 1992. Danas sa svojom obitelji živi i stvara u Beču. Po vokaciji prozaist, poeta i slikar, piše osvrte, recenzije i kritike novih knjiga i likovnih izložbi. U Austriji je imao nekoliko izložbi slika i crteža koje je kritika veoma povoljno ocijenila. Ibro Mulaomerović gotovo 20 godina ispisuje na austrijsko-bosansko-hercegovačkom web-portalu Cyberbulevar kolumnu „Onako, usput" u kojoj piše iz svog intelektualnog, ironično-satiričnog rakursa o nacionalizmu, politici, umjetnosti i drugim važnim životnim temama. Njegova kolumna je većim dijelom bila posvećena rodnom gradu i ovjekovječila je velike i male ličnosti Doboja koje su taj grad činile gradom.

Rašid MUMINAGIĆ (1938–2012)

„Doboj u dvadesetom stoljeću", koautor sa Fahrudinom Kapetanovićem i grupom autora, Naše novine, Doboj-Jug (2008)

Rašid Muminagić je rođen 22. septembra 1938. godine. Nakon završene Srednje tehničke škole u Doboju nastavio je studij i diplomirao na Metalurškom fakultetu u Zenici. Radio je kao inženjer u „Trudbeniku", a u dobojskoj kulturi upisao se zlatnim slovima kao čovjek nesebične ljubavi i entuzijazma prema glumištu. Bio je višegodišnji član Amaterskog pozorišta „17. april" iz Doboja, motorna snaga, duša i pokretač svih scenskih aktivnosti dobojskog „Teatra u magazi". Ispisi-

vao je više od 20 godina hroniku pozorišnog amaterizma u ovom gradu kao organizator, scenograf, režiser i glumac ove družine koja je sa svojim predstavama pobrala brojna priznanja na amaterskim scenama širom zemlje. Za svoj pregalački rad 1987. godine dobio je „Zlatno kolo", najviše priznanje Kulturno-prosvjetne zajednice Bosne i Hercegovine za unapređenje kulturnog života u Republici. Zajedno s Fahrudinom Kapetanovićem i grupom autora ispisao je dokumentarnu hroniku Doboja u dvadesetom stoljeću. Umro je 31. 10. 2012. godine i sahranjen je na Humci u Doboju.

Muharem OMEROVIĆ

Objavljene knjige poezije: „Zlatni zarobljenik" (1971); „Dani raspjevani" (1975); „Da zvone brda" (1978); „Na leđima vjetra" (1984); „Zbrda-zdola" (1998); „Djed je glavna fora" (1989); „Od sevdaha boljeg jada nema", pjesme za komponovanje (1992); „Zelena godina" (2002); „Odredi boje vjetra" (2005); „Mišiji plan i mačkov san", Udruženje književnika ZE-DO kantona, Zenica (2005); „I balončeki pucaju od smijeha", Udruženje književnika ZE-DO kantona, Zenica (2005) „Jutro ispod Jorgan planine" (2015)

Proza: „Soliterci" (1987); „Svako zašto ima svoje zato", aforizmi (2000); „Soliterci zbrda-zdola", izbor (2000); „Sporazum", slikovnica (2000); „Šeherzad", kratke priče (2001); „Bosanski kikot", humorističke priče (2002); „Raspitivanje rahmetlije", kratke priče, Udruženje književnika ZE-DO kantona, Zenica (2005); „Sam protiv svih", aforizmi, Planjax, Tešanj (2016); „Lajem, u ime naroda", aforizmi, Planjax, Tešanj (2017)

Rođen je 1940. godine u Banjoj Luci. Do početka rata bio je stanovnik Doboja, a danas živi i radi u Zenici. Muharem Omerović je jedan od najpoznatijih pjesnika za djecu u Bosni i Hercegovini. Dugo se bavi književnim stvaranjem. Još 1974. godine bio je zastupljen u čitankama za treći razred osnovne škole, a 1975. i u čitanci za prvi razred. Njegove pjesme mogu se i danas pronaći u više udžbenika za niže razrede osnovnih škola. Napisao je preko 600 pjesama za djecu, objavljenih u nekoliko knjiga, od kojih su mnoge izvođene u Radio-školi Radija Bosne i Hercegovine. Sarađivao je u skoro svim listovima za djecu i omladinu u bivšoj Jugoslaviji (*Politika, Tik-tak, Kurirček, Titov pionir, Modra lasta, Kuš, Male novine, Vesela sveska, Lastavica, Palčić*) i svim većim radio-stanicama koje su emitovale program za djecu. Zastupljen je u tri antologije bh. književnosti: „Antologija bošnjačke pripovijetke" (priredio Abid Subašić), „Antologija bošnjačke priče za djecu XX vijeka" (priredio Rizo Džafić), „Antologija savremene poezije za djecu" (autor Alija H. Dubočanin).

Dušan PARAVAC (1930–2004)

„Logor smrti", Glas komuna, Doboj (1970); „Dobojski logor", „Glas komuna", Doboj (1990, 2002)

Novinar, reporter i publicista Dušan Paravac rođen je 1930. godine u Kostajnici kod Doboja. Od 1958. godine bio je dopisnik sarajevskog "Oslobođenja" iz Doboja punih 15 godina. Poslije toga prelazi u Sarajevo za urednika lista, ubrzo postaje šef Dopisničke redakcije i jedan od stubova "Oslobođenja", novine koja je sedamdesetih godina dvadesetog vijeka bila u samom vrhu jugoslovenskog novinarstva. Neposredno pred rat odlazi u penziju i posvećuje se publicističkom radu. Još za vrijeme rada u Doboju napisao je knjigu "Logor smrti" – hroniku stradanja srpsko-pravoslavnog stanovništva iz istočne Bosne i Hercegovine u austrougarskom logoru u Doboju od 1915. do 1917. godine. Knjiga je štampana u izdanju "Glasa komuna" sa željom da čitaocima otkrije naknadna saznanja i istine o sudbini oko 45.000 ljudi, žena i djece koji su prošli kroz logor u Doboju. Godine 1990. štampano je drugo izdanje ove knjige pod naslovom "Dobojski logor", a zatim treće, znatno prošireno izdanje, 2002. godine sa imenima umrlih i ubijenih logoraša. Dušan Paravac je bio primoran da pred početak rata u Bosni i Hercegovini pobjegne iz Sarajeva i vrati se u Doboj. Neko vrijeme je bio izbjeglica u Sjedinjenim Američkim Državama. Bio je urednik časopisa "Značenja". Umro je u Doboju 2004. godine.

Feliks PAŠIĆ (1939–2010)

„Savremenici", razgovori sa jugoslovenskim piscima (1965); „Oluja", dnevnik predstave (1987); „Kako smo čekali Godoa kad su cvetale tikve", dokumentarno istraživanje slučajeva zabrane dviju pozorišnih predstava (1992); „Zoran", razgovori sa Zoranom Radmilovićem (1995); „Karlo Bulić – avantura kao život" (1992); „Grad teatar Budva", monografija, prvih deset godina (1998); „Deset festivala pozorišta za đecu", o Jugoslovenskom festivalu pozorišta za đecu u Kotoru (2002); „Glumci govore", razgovori sa šesnaestoro srpskih glumaca (2003); „Mira Trailović, gospođa iz velikog sveta" (2006); „Joakimovi potomci", portretni medaljoni dobitnika Statuete „Joakim Vujić" (2006); „Grad teatar Budva", drugih deset godina (2007); „Beogradsko dramsko pozorište – 60 godina" (2007); „Vuk, z. p. Tršić, Vukovi sabori 1933–2008" (2008); „Zvezdara teatar 1984–2009" (2009). Priredio je i knjigu o dramskoj umjetnici Oliveri Marković, knjigu kritika Slobodana Selenića (*Dramsko doba*), knjigu pjesama i zapisa Ljubiše Bačića (*Moj živote malo li te ima*), a koautorski je sarađivao u monografijama o Ljubi Tadiću,

Miri Stupici, Miji Aleksiću, Zoranu Radmiloviću, Nevenki Urbanovoj, Raheli Ferari, Danilu Stojkoviću, Mariji Crnobori. Preveo je sa francuskog „Ogled o neposrednim činjenicama svesti" Anrija Bergsona (1978)

Rođen je 19. februara 1939. u Splitu. Djetinjstvo i mladost proveo je u Doboju, gdje su se i začeli njegovi novinarski i literarno-publicistički porivi. Nakon završene gimnazije 1958. godine nastavlja studij francuskog jezika i književnosti u Beogradu, u kome je proveo ostatak svog plodnog stvaralačkog života. Novinarski vijek je proveo u „Borbi" (1960–1975), Radio Beogradu (1975–1976) i Televiziji Beograd (1976–2000) za koju je snimio oko 150 dokumentarnih emisija. Feliks Pašić je bio jedan od naših najistaknutijih filmskih i pozorišnih kritičara. Njegova kritičarska djelatnost obuhvata razdoblje od 40 godina. Bio je među najplodnijim istraživačima i hroničarima pozorišnog života na prostoru bivše Jugoslavije, objavivši mnoštvo knjiga, monografija i dokumentarnih TV emisija. Bio je i selektor Sterijinog pozorja, te član žirija i voditelj raznih drugih smotri, priredbi i manifestacija. Dobitnik je brojnih nagrada i priznanja za svoj stvaralački rad, između ostalog i Spomen-plakete grada Beograda. Umro je 31. jula 2010, kremiran i sahranjen na beogradskom Novom groblju.

Katica PERIĆ

„Kad umire nada", dokumentarna proza, Zagreb, 1996.

Katica Perić je rođena 1953. godine u Velikom Prnjavoru, općina Doboj. Nakon završene gimnazije u Doboju studirala je i diplomirala 1977. na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Poslije završetka studija vratila se ponovo u Doboj, gdje je sve do početka rata radila u Ekonomskoj školi kao profesor ekonomske grupe predmeta. Od prosinca 1992. zaposlena je u Zagrebu, a od 1994. u Velikoj Gorici kao profesor u Ekonomskoj školi. Knjiga „Kad umire nada" objavljena je u Zagrebu 1996. u vlastitoj nakladi, u spomen na njene roditelje, a nastala je kao potreba da se zabilježi i ostavi svjedočanstvo o stradanjima ljudi našega grada u prošlom ratu.

Dr sc. Ivan PETRIČEVIĆ (1924–2012)

„Lirika", Hrvatsko kulturno društvo „Napredak", Knjižnica *Most*, Split (2007); „Lovreć – zbivanja u prošlosti", monografija, Matica hrvatska – ogranak Imotski, Lovreć (2011)

Rođen je 24. studenoga 1924. u Lovreću kod Imotskog. U rodnome mjestu završio je osnovnu školu, a zatim je pohađao biskupsku klasičnu gimnaziju u Splitu i Travniku. Medicinski fakultet u Zagrebu upisao je 1944. Prekinuvši privremeno studij zbog ratnih prilika, diplomirao je početkom 1952. i zaposlio se u Kliničkoj bolnici Jordanovac. Specijalizaciju iz pneumoftiziologije završio je 1956. i te je godine, zbog prilika u Mađarskoj, upućen u Doboj radi organizacije zdravstvene službe. Ivan Petričević, dobojski predratni ljekar za plućne bolesti, doktor nauka, redovni član Akademije medicinskih znanosti Hrvatske, intelektualac, pjesnik, povjesničar i pedagog, živio je u Doboju do 1992. godine. Uz neprekidno stručno usavršavanje, svojim radovima dao je veliki znanstveni doprinos u brojnim medicinskim i znanstvenim publikacijama. Pred rat bio je redovni profesor na Katedri interne medicine Medicinskog fakulteta u Banjoj Luci. Široke erudicije i intelektualne radoznalosti, dr Petričević je bio pasionirani istraživač povijesti. Pronašao je u Dubrovačkom arhivu „rodni list", prvi spomen Doboja, u latinskom pismu Dubrovčana caru Sigismundu 1415. godine. Nakon izgnanstva iz Bosne živio je u Baškoj Vodi. Objavio je od tada preko 30 različitih esejističko-povijesnih priloga u raznim časopisima, knjigama i zbornicima. Njegovu spisateljsku i intelektualnu radoznalost posebno su privukli stećci, srednjovjekovna povijest Bosne i Usore, te rodnog kraja i makarskog primorja. Pisao je i o prosvjetiteljskom radu fra Grge Martića, te hrvatskom književniku Ivanu Raosu. Preveo je i dvije knjige s latinskog jezika: „Makarski biskupi" Daniela Farlatija („Illyricum sacrum" 1769) i „Makarski spomenici" („Marmora Macarensia" 1792) kanonika Ivana Josipa Pavlović-Lučića. Doktor Ivan Petričević je preminuo u Baškoj Vodi 10. 11. 2012, a pokopan je u rodnome mjestu Lovreć.

Savo PETROVIĆ

„Balada o dječaku", Biblioteka „Paralele", Doboj (1962); „Kroz moje prste Bosna protiče", Savo Petrović – Ferid Čehic, „Knjiga drugova", izbor pjesama četvorice dobojskih pjesnika: Kasima Derakovića, Rajka Skvarice, Ferida Čehića i Save Petrovića (2012); „Otvorena vrata", zbirka pjesama ispjevanih izgubljenoj zemlji Južnih Slovena, Sarajevo (2013); „Hiljadu osmijeha i jedna tuga", zbirka kolumni, poetskih evokacija, reportaža, recenzija i memoarske proze o životu u dijaspori, kao i sjećanja na dobojsku prošlost, pjesnike i novinare dobojskog kraja, Banja Luka (2014); zastupljen je u Antologiji "Domovina – podijeljena sjećanja", pripremili Mia Marjanović i Branimir Marjanović, Ada Verlag, Berlin (2015); „Ovdje su živjeli dobri ljudi", knjiga kolumni, reportaža i zapisa, izdavači Art print Banja Luka i E-novine Beograd, Banja Luka (2017)

Rođen je 1942. u Osječanima kod Doboja. Završio je studije srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika i jugoslovenskih književnosti. Bio je novinar, tehnički urednik i glavni i odgovorni urednik regionalnog lista „Glas komuna" u Doboju, zatim urednik-dopisnik „Zadrugara" Sarajevo. Bio je dopisnik „Politike" i Radio Beograda. U svojoj plodnoj novinarskoj karijeri, od 1961. do maja 1992. i početka rata objavio je oko deset hiljada novinskih tekstova u dvadesetak listova u Jugoslaviji. Pjesme je objavljivao u listovima „Telegram" (Zagreb), „Mladost" (Beograd), „Naši dani" (Sarajevo), „Student" (Beograd), zatim u časopisima „Značenja" (Doboj), „Život" (Sarajevo), „Književnik" (Banja Luka) i „Sarajevske sveske". Jedan je od osnivača Izdavačke biblioteke „Paralele" u Doboju i jedan od pokretača časopisa „Značenja". U maju 1992. izbjegao je u Njemačku, a zatim u Sjedinjene Američke Države. Danas živi i radi u Sent Pitersburgu, na Floridi. Objavljuje kolumne na najposjećenijim web-portalima u zemljama bivše Jugoslavije. Piše poeziju, lirsku prozu i kritičke prikaze knjiga.

Maya Xenia PETROVICH

„Indijski vrt", Biblioteka Savremena poezija, Banja Luka (2014); zastupljena je u antologiji "Domovina – podijeljena sjećanja", Mia Marjanović i Branimir Marjanović, Ada Verlag, Berlin (2015)

Maya Xenia Petrovich, rođena 1975. u Doboju kao Maja Petrović. Godine 2012. stiče doktorat u jezicima i kulturama Bliskog istoka na najuglednijem američkom univerzitetu Prinston, kao rezultat dugogodišnjih studija arapskog, perzijskog, osmanskog, hebrejskog i urdu, jezika Hindustana. Napisala je više od 600 stranica o odnosima Indije i Osmanlija i sebe smatra istoričarkom veza između Evrope i Azije. Pored aktivnog akademskog rada, radi na rukopisima tri romana, putopisa i jednog pozorišnog komada. Nakon odlaska iz Doboja, živjela je u Njemačkoj, Americi, Turskoj i Indiji. Trenutno se nalazi u Oksfordu, jednom od najpoznatijih univerzitetskih centara Velike Britanije. Njena prva knjiga poezije zanimljiva je i dragocjena poetska vrijednost ispisana rukom predstavnika mlade generacije naše dijaspore. Maja Petrović je svoje prve stihove napisala na njemačkom, potom se vratila maternjem, pa nastavila na engleskom. „Za dublju estetsku i leksičku analizu njenih lirskih minijatura – napisao je njen recenzent – osnovnu odrednicu čini spoznaja da je maternji jezik poetese „odrastao" izvan svakodnevnog dodira za živim govornim tkivom, u ozračju njenog poliglotizma. Rijedak je, ako ne i jedinstven slučaj u našem mlađem pjesništvu, da unatoč ovakvog planetarnog uticaja, unatoč autorovog prevođenja samog sebe, u zreloj pjes-

ničkoj metafori, u figurativnosti njenog stiha i poetskih slika ostaje očuvana raskoš i ljepota našeg jezika."

Ivan PRANJIĆ

„Rukopis tišine", Biblioteka Insula, Čakovec (2006); „Iskrenost daruje pismenost: eseji i kritike", Biblioteka Insula, Čakovec (2011)

Rođen je 1955. godine u Omanjskoj. Osnovnu školu i gimnaziju završio u Doboju, a na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je filozofiju i južnoslovenske jezike i književnost. Profesor je hrvatskog jezika i filozofije na čakovečkoj Gimnaziji i vanjski suradnik na zagrebačkom Učiteljskom fakultetu, Odsjek Čakovec. Čitav dosadašnji radni vijek proveo je sa učenicima i studentima na području kreativnoga jezičkog izražavanja. Pokreće list „Čagi" i književni podlistak „Zoon poetikon". Uređuje desetak knjiga svojih učenika. Glavni je urednik „Hrvatskoga kajkavskog kolendara", priređivač i urednik „Međimurske mlade lirike", „Fragmenata sjećanja" i „Antologije međimurske mlade lirike". Jedan je od utemeljitelja „Međimurskih novina", Čakovečke televizije, lista „Zvona" i biblioteke „Insula". Čest je gost književnih tribina u svojoj rodnoj Usori.

Ivica Vanja RORIĆ

„Đački kalendar" (1968); „Enci menci na kamenci" (sa Šimom Ešićem) (1970); „Eno ide bubamara" (1973); „Priča do priče, pjesma do pjesme" (1974); „Svemirko traži sreću" (1980); „Dječak grli svijet" (1980/1998); „Doživljaji miša Šiša" (1980/1990); „Duga u travi" (1982/1995); „Drugari" (sa Š. Ešićem, T. Bjelkić, M. Odalović i D. Radulović) (1982); „Čik dopuni, čik pogodi" (sa Šimom Ešićem) (1984); „Pričaonica" (sa Šimom Ešićem) (1985); „Dodir zavičaja" (sa Š. Ešićem i A. Musić, na švedskom i njemačkom) (1986); „Vrbova grančica" (1987); „Jelin osmijeh" (1987); „Nezavršena priča", antologija savremene bosanskohercegovačke priče za djecu, Bosanska riječ, Sarajevo (1998); „Biberčić", Bosanska riječ, Sarajevo (1998); „Doživljaji miša Šiša", Bosanska riječ, Sarajevo (2007); „Plavi vjetar", Nova dječija knjiga, Sarajevo (2014); zastupljen u Antologiji „Domovina – podijeljena sjećanja", pripremili Mia Marjanović i Branimir Marjanović, Ada Verlag, Berlin (2015)

Rođen je u Foči kod Doboja, 17. siječnja 1951. godine. U Derventi je završio učiteljsku školu. Diplomirao je jugoslovensku i opštu književnost na Filološkom

fakultetu u Beogradu. Radio je kao novinar Radio Sarajeva, te kao član uredništva i zamjenik glavnoga urednika „Vesele sveske". Piše pjesme, priče i radio-igre za djecu. Njegove knjige posvećene su uglavnom najmlađima. U njima prenosi dječija iskustva, njihove poglede na svijet, njihovu maštu i želje. Objavio je i nekoliko antologija i izbora iz dječije proze i poezije. Bio je suosnivač izdavačke kuće „Drugari". U Sarajevu je živio do 1992, a potom je u egzilu, u Njemačkoj, zajedno sa Šimom Ešićem, 1993. osnovao u Wuppertalu izdavačku kuću „Bosnische Wort" („Bosanska riječ"). Nakon rata ponovo se vratio u Sarajevo, gdje i danas živi i radi kao pisac i kao vlasnik i urednik Izdavačke kuće „Dječija knjiga" Sarajevo. Djela Ivice Vanje Rorića prevedena su na makedonski, slovenski, albanski, poljski, češki, mađarski, njemački, slovački, italijanski i turski.

Stojan SIMIĆ KRPICA

„Zametak", Svjetlost, Sarajevo (1978); „Sunce u drugom izdanju", Svjetlost, Sarajevo (1980); „Žigovi Ane Pajper", Univerzal, Tuzla (1982)

Stojan Simić Krpica rođen je 1954. u Gornjim Riječanima. Završio je gimnaziju u Doboju i diplomirao na Tehnološkom fakultetu u Tuzli. Član je Društva književnika Vojvodine, Društva pisaca BiH, Društva pisaca Republike Srpske i Udruženja književnika Srbije. Piše poeziju, aforizme i haiku. Sem pomenutih djela u njegovoj bibliografiji, objavio je u privatnom izdanju mnoštvo radova, preko dvadeset svezaka poezije za djecu i odrasle. Zastupljen je u mnogim antologijama. Pored pisanja svoju kreativnost ispoljava i kroz nekoliko vojvođanskih otvorenih javnih scena, čiji je inicijator i organizator, a sa željom da stvaralaštvo dopre do svakog ljudskog bića. Pripremio je novu zbirku pjesama koja čeka svog izdavača. Živi u Novom Sadu i ima status slobodnog umjetnika.

Prof. dr Mirko SKAKIĆ (1934–2014)

„Trave uvijek rastu", pjesme, „Paralele", Doboj (1963); „Književno djelo Meše Selimovića", „Petar Kočić", Beograd (1978); „Književne rasputice" (studije, eseji, kritike), Osvit, Karlovac (1989); „Novak Simić i Knjiga drugova", Udruženje književnika Bosne i Hercegovine, Banjaluka (1992); „Rano djelo Meše Selimovića", Novi Glas, Banjaluka (1992); „Romani Meše Selimovića", Glas, Banjaluka (1992); „Književno djelo Novaka Simića" (monografska studija), NB „Vuk Karadžić", Beograd (1997); „Kritička ogledanja – Komparativne i srpske književne teme", NB „Vuk Karadžić", Beograd (1997); „Književni kritičar Meša Selimović", NB „Vuk Karadžić", Beograd (1998)

Profesor Mirko Skakić, pjesnik, književni kritičar, esejist i istoričar književnosti, rođen je 5. februara 1934. u Isjeku kod Bosanskog Grahova. Filozofski fakultet je završio u Skoplju, a postdiplomski studij o stvaralaštvu Meše Selimovića odbranio je na Filološkom fakultetu u Beogradu, gdje je zatim i doktorirao sa disertacijom o književnom djelu Novaka Simića. Svoj prosvjetarski poziv započeo je u Teslići i nastavio u Dobojskoj gimnaziji kao profesor srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog jezika u periodu od 1964. do 1972. godine. Potom je bio profesor jugoslovenske književnosti na Pedagoškoj akademiji u Tuzli, a zatim na Pedagoškom fakultetu u Osijeku. Penziju je dočekao na Filozofskom fakultetu u Banjoj Luci kao profesor srpske književnosti 20. vijeka. Mirko Skakić je na tom fakultetu bio jedan od prvih prodekana zaduženih za filološke i filozofsko-istorijske odsjeke. Bio je vezan za Doboj uspomenama i saradnjom u „Glasu komuna" i časopisu „Značenja". Objavio je preko 160 eseja, rasprava, kritika u raznim časopisima: *Zadarska revija, Dometi, Revija (Osijek), Rukovet, Književnost i jezik, Gradina, Literaturen zbor, Život, Lica, Značenja, Most, Riječi, Srbistika, Srpska vila* i drugi. Napisao je opsežne i zapažene studije o djelima Desanke Maksimović, Todora Vujasinovića i Kasima Derakovića. Ostao je, međutim, u književnoj kritici upamćen kao jedan od najboljih književnih teoretičara i poznavalaca stvaralaštva Meše Selimovića i Novaka Simića. Umro je u Banjaluci 23. 8. 2014. godine sa počasnim zvanjem profesor emeritus, koje mu je dodijeljeno za posebne zasluge za razvitak i napredak fakulteta i njegov stručni i pedagoški doprinos.

Rajko SKVARICA (1923–2004)

"Na traci vremena", proza, Osnovna organizacija udruženja novinara Doboj (1984, 1986); „Između jave i sna", pjesme (1987); „Lirske žice izbjeglice", Narodna biblioteka, Doboj (1996, 2000)

Rajko Skvarica je rođen 1923. godine u selu Ljubovo-Duži, kod Trebinja. Od šeste godine živi u Derventi, gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. U Derventi i Doboju proveo je radni vijek, a počeo je da piše pjesme, priče i novinske tekstove još kao učenik. Godine 1949. postaje spoljni saradnik sarajevskog lista „Oslobođenje". U Derventi je 1952. formirao „Derventski list" i bio prvi glavni i odgovorni urednik. U Doboj dolazi 1958. godine, osniva regionalni list „Glas komuna" i bio je prvi glavni i odgovorni urednik i direktor ove novinske kuće. Za rad u novinarstvu dobio je nagradu za životno djelo „Veselin Masleša" Udruženja novinara Bosne i Hercegovine i zatim, kao doajen novinar dobojskog regiona, postao je prvi no-

silac Povelje za doprinos razvoju novinarstva koju mu je dodijelila Osnovna organizacija novinara u Doboju. Prije rata u Bosni i Hercegovini objavio je dvije knjige lirske proze pod naslovom „Na traci vremena" i zbirku pjesama „Između jave i sna", o kojoj je recenzent Kasim Deraković napisao da se „čini kao da je ta poezija došla iz nekih lijepih predjela, iz davnina, pozlaćena peludom nekog minulog vremena, zazvuči tako u akordima, kao skladna melodija koju pjevuši jedna mladost, da bismo, na kraju, u tom nečem davnom pronašli pravu, iskrenu poetiku, pjesmu koja liječi, koja ostaje u nama". Neposredno pred rat izbjegao je u Pančevo, gdje je napisao „Lirske žice izbjeglice", dvije knjige pjesama. „To je poezija koja šalje poljubac svijetu, poezija koja posjeduje i snagu literarnu i snagu još dublju – ljudsku. U tome je i njena ljepota i njena vrijednost", napisano je u prikazu ove knjige u časopisu „Značenja". Rajko Skvarica uspio je da vrati svoj stan u Derventi tek 2002. godine kada se i vratio iz Pančeva. Umro je 2004. godine.

Pavle STANIŠIĆ

„Pahuljice i ludaci", kratke priče (1980); „Pjesma o spasenju", poema (1985); „Večernja načela", poezija (1987); „Vjekovo, grad u Dardaniji", roman, „Nova adresa", Doboj (1997); „Plavi putevi", Zadužbina „Petar Kočić", Banja Luka – Beograd (2006); „Evropa za uspomenu", poezija, Zadužbina „Petar Kočić", Banja Luka – Beograd (2007); „Mladić iz Kaprija", proza, M. Power, Banja Luka (2007); „Preživjele riječi", poezija, Grafomark, Laktaši (2008); „Teutino blago", izabrane i nove pjesme, Besjeda, Banja Luka (2009); „Vjekovo", drugo izdanje, Zadužbina „Petar Kočić", Banja Luka (2011)

Pavle Stanišić je rođen 1936. u Crkvicama iznad Boke Kotorske. U Doboju živi i radi od 1947. godine i samo su ga prekidi u vrijeme studija i ratnog izbjeglištva 1992. odvajali od ovoga grada. Nakon gimnazije završio je Višu pedagošku školu u Beogradu i Fakultet političkih nauka u Sarajevu. Poezijom i prozom se bavi od srednjoškolskih klupa i jedan je od suosnivača Kluba mladih pisaca, 1957. godine. U kasnijem radnom i životnom dobu bio je osnivač i pokretač više kulturnih manifestacija i institucija u Doboju, a pored ostalih, i časopisa za društvena pitanja i kulturu „Značenja". Njegove kratke priče i pripovijetke više puta su nagrađivane na konkursima „Oslobođenja", „Politike", „Pobjede", „Fronta slobode", „Dnevnika", „Glasa Srpske", časopisa „Ulaznica" Zrenjanin i drugih. Bavio se dugo i novinarstvom, prvo u Radio Doboju, a potom je bio urednik-dopisnik Radio Sarajeva. Uređivao je listove „Glas komuna", „Slobodni reporter", „Alternativa" i „Nova alternativa". Autor je nagrađivanih radio-reportaža i radio-dramskih

programa. Dobitnik je godišnje nagrade Uruženja novinara BiH za 1978. godinu. Jedan je od temeljnih stubova tzv. dobojskog književnog kruga koji je kroz Književni klub „Ivo Andrić" i publicističko-izdavačku djelatnost premašio okvire lokalne sredine i Doboju pribavio atribut kulturnog centra. I u poslijeratnom periodu nastavio je sa plodnim radom, objavivši nekoliko zapaženih knjiga poezije. Zanimljivo i apsurdno, iako je jedan od najistaknutijih književnih stvaralaca ovog podneblja, nije uvršten ni u jednu pjesničku antologiju, ni Republike Srpske, niti Federacije, što dovoljno govori o novouspostavljenim vrijednosnim sistemima u bh. kulturi.

Slobodan STANIŠIĆ

„Prečicom kroz život", roman, „Shop my book" (2012); drugo izdanje, Planjax, Tešanj (2012); „Je li Njemačka daleko", roman, izdavač Planjax, Group, Tešanj (2013)

Slobodan Stanišić je rođen 1968. godine u Doboju. Gimnaziju u Doboju završio je 1987. godine. Do 1992. bio je zaposlen u SDK u Doboju, a zatim privremeno nastanjen u Njemačkoj do 1996. godine. Nakon povratka u Bosnu i Hercegovinu radio je u „Sarajevskoj pivari" u Doboju, a trenutno je zaposlen u firmi „Delux euro profi" iz Gradačca i vlasnik je agencije za nekretnine „Stan" u Doboju.

Prvi roman „Prečicom kroz život" objavio je 2012. godine, preko internet-izdavača „Shop my book". Ovaj način štampanja omogućio je široj čitalačkoj publici u inostranstvu da lako dođu do objavljenog romana, ali za zainteresovane čitaoce u Bosni i Hercegovini knjiga je bila veoma skupa i proces kupovine dosta komplikovan. Uz podršku izdavačke kuće „Planjax" iz Tešnja, knjiga „Prečicom kroz život" je štampana i za bosanskohercegovačko tržište (drugo izdanje). Recenzija izdvaja osnovno o ovom romanu: „Pisan jednostavno, iskreno, bez ikakvih književnih uticaja i ambicija, teško svodiv u kliširane oblike savremenog proznog izraza, svojom neposrednošću i snagom predstavlja novinu i nezaobilaznu književnu činjenicu." U saradnji sa izdavačkom kućom „Planjax group" Tešanj objavio je 2013. i svoj drugi autobiografski roman „Je li Njemačka daleko".

Ibro SUHOPOLJAC

„Preko sedam mora", pjesme, internet-izdanje (2003); „Šapat Horiona", poezija (2007); zajedničke knjige: „Priče", zbirka pisaca bh. dijaspore, koautor, Gratiartis, Brisel (2010); „Kapija Istoka i Zapada", koautor, KNS, Sarajevo, 2010. „Duhovna konekcija", koautor, KNS, Sarajevo (2011); „Sopotja", koautor, prevedeno na

slovenački jezik (2012); „Balkanski glasovi", petojezična zbirka poezije, koautor, prevedeno na bugarski jezik, priređivač Altenka Sapundžieva, Bugarska (2016)

Rođen je 1960. u Pridjelu. Osnovnu i srednju školu završio je u Doboju, a kasnije živi i radi u Zenici i Doboju. Prve literarne radove objavljuje kao osnovac u „Prvim brazdama" i „Malim novinama". U Australiju stiže nakon rata, gdje nastavlja sa svojim stvaralaštvom. Njegova poezija odiše zavičajnim i patriotskim notama u njemu svojstvenom rimovnom i prozaičnom stilu. Biva dopisnik „Vilajeta", bosanskog lista u Sidneju, te „Ogledala", glasila bh. dijaspore i australsko-bosanskog magazina „Bosna", u kome od 2005. postaje redovni kolumnist. Javlja se, takođe, pjesmama i kulturnim osvrtima u navedenim glasilima. Istovremeno postaje stalni saradnik Orbusa i Bošnjačkih topraka, bosanskih web-portala. Učesnik je svih važnijih kulturnih i drugih iseljeničkih projekata u Australiji do 2014. U radijsko-novinarskim vodama je od nastanka Radio Bosanskog telegrafa u Sidneju, kao jedan od osnivača, voditelj i urednik. Pojavljuje se i kao recenzent i promotor knjiga bosanskih autora. Član je bosanskohercegovačkog kulturnog društva Novog Južnog Velsa (Bosnia – Herzegovina Cultural Society of NSW Sydney). Veže se najduže aktivnostima za sidnejski bh. kulturni centar gdje ostaje godinama kao njegov kulturni ataše, sekretar, inicijator i promotor bosanskih kulturnih vrijednosti. Diplomirao je informativnu tehnologiju na Miller koledžu. Živi i radi u Sidneju.

Dobrivoje ŠEŠLIJA (1952–2000)

„Djeci", pjesme, priče, kazivanja – izdavač Children's Aid Direct, Doboj (1996)

Dobrivoje Šešlija je do početka rata bio novinar Radio Doboja i „Glasa komuna". Ratne godine proveo je kao izbjeglica u Beogradu. U to vrijeme bio je stalni saradnik Radio Beograda. Svakodnevno je pripremao scenario najslušanije emisije Prvog programa „Karavan". Bavio se pisanjem humora i satire, te kratkih literarnih formi: crtica, priča i novela. U Beogradu je, valjda uprkos besmislu rata, napisao veselu knjigu priča i poezije za djecu, objavljenu uz sponzorstvo humanitarne organizacije iz Velike Britanije „Children's Aid Direct". Pred kraj života bio je preokupiran pozorišnim jednočinkama za djecu. Nagrađen je prvom nagradom na jugoslovenskom konkursu za monodramu, 1995. godine. Umro je nakon povratka u rodni grad, u 48. godini. Sahranjen je u Doboju, na gradskom groblju Šušnjari.

Dr Željko ŠTENGER (1928–2007)

„Hod u jutro", Književni klub „Ivo Andrić", Doboj (1985); „Ljetna ribolovna škola", Književni klub „Ivo Andrić", Doboj (1990); „Zakašnjele riječi", Hrvatska narodna knjižnica i čitaonica, Našice (1998); „Do prvog vjetra", Matica hrvatska, ogranak Makarska, Makarska (2005)

Ljekar i pjesnik Željko Štenger rođen je u Našicama 1928. gdje je išao u osnovnu školu, dok je gimnaziju pohađao u Visokom (BiH) i Osijeku. Medicinski fakultet i specijalizaciju iz radiologije završio je u Zagrebu. Najveći dio svog života proveo je u Doboju. Do početka rata bio je zaposlen kao specijalista-radiolog u Domu zdravlja i Regionalnom medicinskom centru „23. avgust", Doboj. Nakon izbijanja rata 1992. živio je u Krvavici kod Makarske. Poeziju je objavljivao u više listova i književnih časopisa. U prikazu o njegovoj poeziji objavljenom u „Književnoj republici", između ostalog se kaže: „Pjesme Željka Štengera teže ka esencijalizaciji, uz jak osjećaj za ritam i glazbeno ustrojstvo teksta. Vjerojatno je to razlog što je neke od njih Štengerov dobojski sugrađanin (podrijetlom Mostarac), skladatelj i dirigent, gospodstven i tankoćutan, Esad Kreso uglazbio za mješoviti pjevački zbor, kao, na primjer, pjesmu „Možda" iz knjige „Hod u jutro". Preminuo je u julu 2007. i sahranjen na groblju Bast iznad Baške Vode. Umjesto epitafa ostali su nam njegovi misaoni, vječni i neprolazni stihovi iz pjesme „Pažljivo": U rodnoj zemlji / kada mi kopate raku / ako naiđete na kosti / janjičarske / ili neke prije / ili poslije / koje su ubile / bile ubijene / ili zamrle / Pažljivo s njima / kraj mene / da nam kao nad zemljom / ne bude.

Davorka TSCHANZ (ex. MILUTINOVIĆ)

„Dotakla sam jutro", Doboj (1984); „Proljeće u dnevniku", Tešanj (1987); „Šašavica", Doboj (1988); „Putujuće kiše", Struga (1990); „Das Haus des Wartens" (Dom za čekanje), dvojezična zbirka pjesama, Lindenblatt-Wuppertal (1998); „Der Duft des Morgens" (Miris jutra), Lindenblatt – Bosnische Wort Wuppertal (2010)

Rođena je 1956. u Banjoj Luci. Završila je medicinsku školu u Doboju, a potom Pedagošku akademiju u Banjoj Luci i Filozofski fakultet – Odsjek za jugoslovensku književnost i srpskohrvatski-hrvatskosrpski jezik u Sarajevu. Radila je prvo kao medicinska sestra u Doboju, a zatim kao nastavnica sh. jezika u Medakovu kod Tešnja. Bila je član Književnog kluba „Ivo Andrić" iz Doboja. Književne priloge objavljivala je u više listova i časopisa. Zastupljena je u zajedničkim zbirkama: „Druga svjetlost", Književni klub „Ivo Andrić", Doboj; „Garavo sunce",

„Drugari", Sarajevo; „Pisana riječ zavičaja", Univerzal, Tuzla; „Jezik roda mog", Frankfurt, 1998. Rat ju je zatekao u Njemačkoj, a od 2004. do 2012. provela je na radu u Švicarskoj. Danas živi u Konstanzu na obali Bodenskog jezera (Njemačka). U poruci kaže: „Ovdje, na Bodenskom, imam svoje radosti i svoj mir. Ovdje sam sretna." Nastavila je da piše i objavljuje na njemačkom jeziku. U najavi Davorkine knjige stranim čitaocima o njenom pjesničkom ostvarenju kaže se i ovo: „Ihre Gedichte sind eine Bereicherung für das Gefühlsleben. In ihren Gedichten liegt die Hoffnung, das wir mit der Liebe immer auf dem richtigen Weg sind." (Njene poeme obogaćuju emocionalni život. U njenim pjesmama leži nada da smo sa ljubavlju uvijek na pravom putu.)

Milan TODOROVIĆ

„Prozor u proljeće" (1985), „Nebeske ljubičice" (1987), „Cvjetovi u magli", „Otidens tid", na švedskom (1988), „Riječ istine" (1989), „Željezni vjetrovi" (1991), „Prozračni biseri" (1992) i „Konak u snovima" (1992). Objavio je i knjige proze: „Nerasvijetljene noći" (1990), „Sirotani" (1991), „Olupine razuma" (1993).

Milan Todorović je rođen 10. novembra 1948. u mjestu Cerov Gaj kod Bušletića. Djetinjstvo i mladost proveo je u rodnome mjestu, a od 1970. godine, sa odlaskom „na privremeni rad", živi i stvara u Švedskoj. Teme njegovih pjesama najčešće su zavičaj, žal za zavičajem, ali i sjeverni pejsaži zemlje u kojoj živi. Piše poeziju i prozu na maternjem jeziku, a objavio je i jednu zbirku soneta na švedskom.

Časlav VASILJEVIĆ

Časlav Vasiljević je rođen 1949. godine u Loznacu (Srbija). Srpskohrvatski jezik i jugoslovenske književnosti je studirao u Nišu i Beogradu, a novinarstvo u Zagrebu. Novinarske tekstove, poeziju i prozu počeo je da objavljuje još za vrijeme studiranja u mnogim listovima i časopisima tadašnje Jugoslavije (*Glas omladine, List mladih, Student, Narodne novine, Mladost...*).

Radnu aktivnost je započeo u Blatnici kod Teslića kao nastavnik srpskohrvatskog jezika, a nastavio kao novinar i urednik u Radio Tesliću. Potom je u dobojskom „Glasu komuna" bio novinar, urednik kulture i glavni i odgovorni urednik. Nakon izbijanja rata, zbog nepodobnosti, među prvima je dobio otkaz (u vidu „rješenja o neplaćenom odsustvu") odlukom „kriznog štaba i direktora". Ostatak radnog vijeka proveo je kao nastavnik – defektolog u Školi za decu sa smetnjama u razvoju „Smeh i suza" u Aleksincu. Posljednju deceniju rada posebno je

posvetio primjeni informaciono-komunikacionih i asistivnih tehnologija u radu sa djecom sa smetnjama u razvoju. Za radove iz ove oblasti osvojio je nekoliko nagrada na konkursima na državnom nivou. Bio je saradnik lokalne televizije (VTV Aleksinac) u redakciji kulture i dokumentarnog programa. Penzionisan je poslije 42 godine rada.

Žarko M. VASILJEVIĆ (1940–1995)
„Dvoboj duše i vremena", Svjetlost, Sarajevo (1980)

Žarko M. Vasiljević rođen je u Osječanima 1940. godine. Već u srednjoj školi počeo je da piše pjesme, više za sebe i svoju dušu. Nije gotovo nigdje objavljivao sve do 1980. godine kada ga je urednik za poeziju u sarajevskoj „Svjetlosti" prilikom jednog slučajnog susreta pozvao da pošalje svoj rukopis pjesama. Tako je knjiga „Dvoboj duše i vremena" ugledala svjetlost dana. „Snaga ove knjige je u unutrašnjem, bogatom svijetu pjesnika, koji je svjestan da ne postoji neki drugi svijet u koji možemo da odlutamo, već da smo tu, na ostrvu, ponekad usamljeni i izgubljeni, tražeći nekoga ko će nam se nasmiješiti i smiriti našu dušu koja je u neprestanoj borbi i dvoboju sa vremenom iza koga se naslućuje kraj, poslije čega ostaju samo ruševine", napisano je u tekstu uz sjećanje na tragično preminulog pjesnika, objavljeno u časopisu „Značenja" 2012. godine. Žarko M. Vasiljević bio je prognan iz Zenice, gdje je živio i radio dvadeset godina pred rat u Bosni i Hercegovini. Smirio se u Srbiji. Poginuo je na pješačkom prelazu u Beogradu 1995. godine.

Prof. dr Esad ZGODIĆ
„Dijalektika gravitacije", pjesme (1982); „Dijalektika nacije" (1989); „Fenomen Izvanrednog" (1995); „Građanska Bosna" (1996); „Kult suvereniteta" (1997); „Studije o politici, Ksenofont– Makijaveli–Pruščak–Tito" (1997); „Bošnjačko iskustvo politike, Osmansko doba" (1998); „Država, nacija, demokratija, Iz diskursa SDP BiH" (1998); „Ideologija nacionalnog mesijanstva" (1999); „Titova nacionalna politika" (2000); „Filozofski pisac Salih Kazazović" (2000); „Bosanski rukopis Omera Ibrahimagića" (2001); „Ka kritici fundamentalizma" (2002); „Studije i intervjui" (2002); „Bosanska politička misao, Austrougarsko doba" (2003); „Dobojski radovi" (2003); „Politike fantazija, O ratu protiv Bosne i Hercegovine" (2005); „Politike poricanja, O metapolitici i bosanskoj alterpolitici" (2005); „Bosanski rukopis Omera Ibrahimagića", drugo, dopunjeno izdanje (2005); „Vladavina konsenzusom" (2006); „Politička meteorologija, Uloga atmosfere u politici"

(2007); „Realpolitika i njeni protivnici" (2008); „Ideja bosanske nacije i drugi radovi" (2008); „Multiverzum vlasti, Za novu kratologiju" (2009); „Filozofska misao Arifa Tanovića" (2010); „Tajni život demokratije, Prilozi političkoj geologiji" (2010); „Kultura patriotizma, O vrlinama i porocima jedne ljubavi" (2011)

Rođen je 1950. godine u Goraždu. U Doboju je završio osnovnu školu i gimnaziju, a kasnije Filozofski fakultet – Odsjek za filozofiju i sociologiju Univerziteta u Sarajevu. Nakon završenog studija zaposlio se u Radničkom univerzitetu u Doboju, a od 1978. godine bio je profesor u Dobojskoj gimnaziji. U Sarajevu živi i radi od 1984. godine. Redovni je profesor na Fakultetu političkih nauka Sarajevskog univerziteta. Objavio je veliki broj stručnih radova u različitim časopisima, listovima i zbornicima radova. Na obnoviteljskoj skupštini Udruženja za političke nauke BiH izabran je u proljeće 1994. godine za njegovog sekretara. Bio je inicijator formiranja Odjela Vijeća kongresa bošnjačkih intelektualaca za njegovanje srednjovjekovne bosanske baštine. Radio je od aprila 1997. godine u ekspertnoj grupi Centra za međunarodne odnose i strateške studije Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Bio je član redakcije i predsjednik savjeta časopisa „Lica", član Izdavačkog savjeta lista „Komunist", te član redakcija časopisa „Sveske" i „Značenja". Glavni je i odgovorni urednik „Godišnjaka" BZK Preporod, a tu funkciju obavljao je i u časopisu „Socijaldemokrat" koji je, inače, na njegovu osobnu inicijativu i pokrenut. Dobio je 2004. godine godišnju nagradu Poslovnog udruženja izdavača i knjižara Bosne i Hercegovine za knjigu „Bosanska politička misao, Austrougarsko doba". Knjigu „Realpolitika i njeni protivnici" Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu – u okviru izdavačke produkcije nastavnika i saradnika Fakulteta – proglasio je najboljom knjigom za 2008. godinu. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu dodijelio mu je 2006. godine posebno priznanje za bogat naučnoistraživački rad.

Elizabeta ZUBAK
„Snovima obojena", pjesme, Matica hrvatska, Ogranak Umag (2014)

Rođena 1961. u Bosanskom Brodu, gdje je pohađala osnovnu školu. U Doboju je završila gimnaziju, te upisala pravni fakultet. Pravo je diplomirala u Sarajevu, zajedno sa tečajem za turističkog vodiča za turiste sa engleskog govornog područja. Od 1992. godine živi u Istri. Knjiga poezije, prvenac Elizabete Zubak, prezentirana je u Bujama, Umagu, Novigradu, Kopru, Puli i Beogradu. Zbirka stihova prožeta je ljubavnim čežnjama, žudnjama, strastima žene, intimnim tre-

nucima i skrivenim mislima, sjećanjima na djetinjstvo, na lijepe slike gradova u kojima je autorica proživjela veći dio života. U njenoj lirici utkane su i uspomene na Doboj, grad njene mladosti, odrastanja i sazrijevanja. Elizabeta Zubak bila je zaposlena kao tajnica-pravnik u jednoj istarskoj osnovnoj školi. Poezija i savjestan rad u njenom slučaju idu ruku pod ruku. U takmičenju koje je 2011. organizirao zagrebački časopis „Poslovni savjetnik", bila je, između 500 kandidata, proglašena za drugu najbolju poslovnu tajnicu Hrvatske, prvu u sustavu školstva. U slobodno vrijeme predstavlja tamošnjoj publici knjige mladih autora. Pripremila je novu zbirku pjesama, koja je trenutno na lektoriranju, i paralelno piše roman o Sarajevu i foto-dokumentarne putopise. Istra, njeno novo životno odredište, ispunjava je u potpunosti u duhovnom smislu. Istarski multikulturizam podsjeća je na Doboj i Bosnu iz njenih snova. I danas traje u njenim „snovima obojenim" pjesmama. Kaže: „Živim sa Bosnom u sebi i to će tako biti dok me ima. Od nečega niti možemo, a niti želimo pobjeći. Od sebe se ne bježi!"

Vladimir Vlajković: „When the birds fly" (Kad ptice lete), acrylic na platnu

Jadranko DURMIĆ - ROB

Akademski slikar i grafičar, magistar grafike, Jadranko Durmić rođen je 1950. godine u Poljanicama. Nakon školovanja u Doboju završio je Školu primijenjenih umjetnosti u Sarajevu. Akademiju likovnih umjetnosti studirao je u Sarajevu, Zagrebu i na Kraljevskoj akademiji u Briselu. Slikarstvo i grafiku diplomirao je u klasi profesora Frane Para u Zagrebu. Nemirnog duha, najveći dio svoje stvaralačke karijere proveo je izvan Doboja, počev od 1986. godine, izlažući preko stotinu puta širom zemlje i inostranstva, između ostalog i u biblioteci Metropoliten muzeja u New Yorku. Rat je spriječio želje o povratku. Sa svojim sugrađanima podijelio je izbjegličku sudbinu 1992. godine. Boravio je prvo u Briselu, a potom u Njemačkoj, u Minhenu, gdje je svoj stvaralački opus obogatio novim radovima. Njegove slike i grafike i nadalje karakteriše višeslojno značenje, dijapazon od fantastičnog realizma, surealizma, *science fiction*-a i apstrakcije u svim sferama zasnovane na crtežu i minijaturi detalja. Danas živi i radi na dvije adrese, u Njemačkoj i u Bosni, a veći dio vremena provodi u Doboju.

Drago HANDANOVIĆ

Rođen je 1939. godine u Ostrošcu kod Konjica. Nakon završene Pedagoške akademije u Sarajevu 1961. dolazi u Doboj, grad u kome je, i kao pedagog i kao likovni stvaralac, proveo najveći dio svoje plodne stvaralačke karijere. Bio je saučesnik u pokretanju Aprilskog kulturnog mozaika, Sedamnaestoaprilskog salona i Umjetničke galerije. Od 1989. do 1992. radio je kao predavač na Odsjeku keramike u Školi za primijenjenu umjetnost u Sarajevu. Sa svojim keramičkim i vajarskim djelima izlagao je na nebrojenim izložbama širom zemlje. Realizovao je 29 javnih spomenika i 15 skulptura u javnom prostoru. Okićen je brojnim priznanjima i nagradama, od kojih su najznačajnija i najvrijednija od njegovih kolega iz sarajevskog Colegium Artisticum-a, dodjeljivana mu nekoliko godina uzastopno. Drago Handanović je nastavio svoju plodnu stvaralačku karijeru i nakon rata. U 2014-oj obilježio je 55 godina umjetničkog stvaralaštva izložbom u Centru za kulturu i obrazovanje u Doboju. Iako u poznim godinama, njegova vitalnost i stvaralački elan drže ga nepromjenljivim i vode ga i dalje ka grnčarskom kolu i novim izložbama.

Ilijas KRUŠKIĆ (1934–2014)

Doajen dobojskog likovnog kruga. Rođen je 1934. u Trebinju, a svoje najplodnije stvaralačke godine proveo je u Doboju. Završio je Akademiju primijenjenih umjetnosti – Odsjek slikarstvo u Beogradu 1965. godine. Poslije završenih studija radio je kao profesor u Dobojskoj gimnaziji, te stručni saradnik Centra za kulturu Radničkog univerziteta u Doboju. Jedan je od osnivača Sedamnaestoaprilskog salona, Umjetničke galerije i Likovne kolonije u Doboju. Njegovo stvaralaštvo, krunisano nebrojenim platnima, samostalnim i kolektivnim izložbama, prekinuto je ratom 1992. godine. Izbjegao je u Norvešku. Od 1994. bio je član udruženja likovnih umjetnika te zemlje. U Norveškoj je izlagao u Lillehameru, Tromsku, Harstabu, Solvaru, Trondheimu... Povratkom u Bosnu, u septembru 2000, priredio je izložbu u Tešnju, a potom u Galeriji „Roman Petrović" u Sarajevu. Razočaran životnim okolnostima i prilikama u zavičaju, vraća se u Norvešku, u Porsgrunn, gdje je teška bolest u 80. godini okončala njegov plodni životni put.

Senad KRUŠKIĆ

Rođen je u Doboju 1958. godine. Nakon gimnazije završio je Akademiju likovnih umjetnosti u Sarajevu, u klasi profesora Milorada Ćorovića. Grafiku uči kod profesora Salima Obralića. Nakon završenog studija kratko vrijeme je radio kao profesor likovne umjetnosti u Doboju, a potom, do preseljenja u Beograd, kao umjetnički dizajner u „Enterijeru" u Kotorskom. Do 1990. bio je zaposlen u IKL Interior Design, a potom dvije godine kao dizajner u kompaniji Mer&Mes u Beogradu. Početkom rata odlazi iz Srbije za Kanadu. Bio je prvo u Torontu, da bi 1992. prešao u Calgary, gdje je bio generalni menadžer kompanije Global Wood Group. Od 2015. godine živi i stvara na obali Pacifika, u Vancouveru, British Columbia. Izlagao je na brojnim izložbama, od kojih pominjemo Sedamnaestoaprilski likovni salon u Doboju, te u galerijama: Teodora Art, Toronto; Printziples Fine Arts Galery Toronto; Art&Interiors Toronto; Luce Della Citta, Denver, Colorado, USA; Fresh Art Galery, Calgary, Canada.

Amar POROBIĆ

Akademski slikar Amar Porobić rođen je 1978. u Doboju. Diplomirao je na Akademiji likovnih umjetnosti u Sarajevu 2002. godine, nakon čega putuje u Pariz, gdje ostaje više mjeseci i postavlja prvu samostalnu izložbu. Godinu dana kasnije samostalno izlaže u Kopenhagenu, u galeriji Norre Alle. Po povratku u BiH svoje radove, ocijenjene od likovnih kritičara kao veoma uspješan domet magičnog

realizma u kome se „prelamaju simboličko, nadrealno i zbiljno", predstavio je u svim najznačajnijim izložbenim prostorima u zemlji. Kao predstavnik najmlađe generacije bosansko-hercegovačkih umjetnika izlagao je 2010. u Kraljevskom muzeju (Westingsmuseum) u Holandiji, te u Ambasadama BiH u Hagu, Kopenhagenu i Beču. Do sada je imao više od 120 kolektivnih i 17 samostalnih izložbi. Član je Udruženja likovnih umjetnika BiH. Živi u Zenici i radi kao profesor likovne kulture.

Enisa RISTIĆ

Rođena je u Doboju 1955. godine. Nakon gimnazije diplomirala je na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu. Od 1992. živi u Švedskoj. Iako se bavi drugim poslom (između ostalog koautor je knjige o borbi protiv diskriminacije), slikarstvo je oduvijek bilo njen unutarnji stvaralački poriv. Imala je desetak izložbi u Skandinaviji, član je mnogih likovnih udruženja i prezentirana je stranici švedskih likovnih umjetnika. „Slikanje je komunikacija prije svega sa sobom, a onda i sa ostalima. Slikam različitim tehnikama razne motive. Nemam nedokučivih ambicija, niti nepotrebnih opterećenja, sve je samo razonoda... Imala sam sreću raditi s ljudima iz 40-ak država u različitim projektima vezanim za ljudska prava, diskriminaciju i pluralizam. Osjećam to kao privilegiju svog života, jer sam upoznajući njih upoznala na neki način i sebe, spoznala univerzalnost kao nešto konkretno i opipljivo, pronašla bliskost s dalekom Azijom, Afrikom, otkrila vlastite predrasude i načine borbe protiv njih, oplemenila dušu družeći se s ljudima iz cijelog svijeta i osjetila svijet bez granica. Skromnost, dijeljenje s drugim, razumijevanje drugačijeg, tolerancija i otvorenost su vrijednosti kojima težim."

Bojana STOJAKOVIĆ

Rođena je u Doboju 1979. godine. Nakon završene gimnazije upisala je 1997. Akademiju likovnih umjetnosti u Trebinju, gdje je diplomirala 2002. na Odsjeku slikarstvo, u klasi profesora Marka Musovića. Kao student generacije dobila je poziv za likovni simpozijum u Budimpešti, a 2003. postala je član Evropske asocijacije likovnih umjetnika sa sjedištem u Esenu, Njemačka. Usavršavajući svoje obrazovanje, 2009. godine magistrirala je na Akademiji umjetnosti u Banjaluci - Odsjek slikarstvo, u klasi profesora Radomira Kneževića. Učestvovala je na brojnim grupnim izložbama, simpozijumima i salonima umjetnosti od kojih su najznačajniji: Salon mladih umjetnika u Kairu (2004), Treće bijenale minijature u Tuzli (2005), Peto međunarodno trijenale grafike, Kairo i Aleksandrija (2006),

Likovni simpozijum u El Guni (2006), Akvarelistička kolonija u Brodu (2009). Od 2004. godine do danas redovno učestvuje i na tradicionalnom Dobojskom likovnom salonu. Samostalno je izlagala u Doboju, Banjaluci, Berlinu, Hamenlini (Finska), i na grupnim izložbama u Bosni i Hercegovini, Italiji, Austriji, Egiptu, Njemačkoj, Rumuniji, Poljskoj, Mađarskoj, Sjedinjenim Državama, Finskoj, Holandiji i Velikoj Britaniji. Živi i stvara u Doboju.

Munir VEJZOVIĆ

Rođen je 1945. u Doboju. Nakon završene osmoljetke sa 14 godina odlazi u Sarajevo, u Školu za primijenjenu umjetnost, gdje su mu predavali Mica Todorović i Vojo Dimitrijević. Studij slikarstva nastavio je 1965. na zagrebačkoj Akademiji likovnih umjetnosti kod profesora Ljube Ivančića, Ive Režeka, Krste Hegedušića, Vjekoslava Paraća, Frane Baće. Privremeno prekida studij na trećoj godini i odlazi u Pariz, baš u vrijeme studentskih nemira 1968. godine.Tu pohađa *Ecole des Beaux Arts*, Otvoreno slikarsko učilište te muzeju Louvre. Nakon provedenog polugodišta vraća se, ipak, u Zagreb gdje diplomira u klasi profesora Antuna Mezdića 1970. godine. S nagradom Akademije dolazi u Doboj, ali, nažalost, rodni grad nije pokazao dovoljno razumijevanja za mladog umjetnika, pa Vejzović radi u osnovnim školama u Medakovu i Tešnju, da bi se 1977. vratio u Zagreb i na kratko zaposlio kao pedagog u Školi za primijenjene umjetnosti. To je bilo njegovo posljednje pedagoško iskustvo. Od tada živi u svojstvu samostalnog profesionalnog umjetnika. Zanimljivo je da je ovaj rođeni Dobojlija, jedan od najznačajnijih zagrebačkih umjetnika, u rodnom gradu izlagao jedan jedini put, i to na poziv privatne galerije *Tiziano* Ibre Mulaomerovića. Plodni stvaralački rad Munira Vejzovića i njegov bogati slikarski, crtački, grafički i kiparski opus prezentiran je na brojnim izložbama u Hrvatskoj, Francuskoj, Italiji i širom svijeta. Dobitnik je Nazorove nagrade za 2008. godinu.

Petar VIDAK

Rođen je u Johovcu 1952. godine. Završio je srednju i višu trgovinsku školu u Doboju, gdje je živio sve do početka rata. Radio je dvadeset godina kao trgovac u preduzeću „Izbor", a kasnije u Robnoj kući „Izbor" kao poslovođa. Rat i izbjeglička sudbina otrgli su ga od zavičaja. Nastavlja život u Hrvatskoj, gdje se i otkriva i potvrđuje njegov slikarski talenat. „Moja ljubav prema slikarstvu traje od osnovne škole. Moj mentor je bio nastavnik Ivan Vodnik. Tu ljubav je produbio u srednjoj školi moj profesor, akademski slikar Ilijas Kruškić. Usavršavanje sam na-

stavio u Zagrebu. Išao sam na nekoliko semestara kod profesora, akademskog slikara Dubravka Lepeja. Do sad sam imao deset samostalnih i 50 skupnih izložbi. Sudjelovao sam na nekoliko međunarodnih kolonija... Žao mi je što smo daleko od zavičaja. Raduje me jedino da moje slike krase domove naših zemljaka na svim kontinentima širom planete."

Vladimir VLAJKOVIĆ

Rođen je u Doboju 1960. godine. Nakon gimnazije završio je pravni fakultet. Početkom rata kao izbjeglica odlazi u Švedsku gdje pronalazi svoju dušu u slikarstvu. „Sve oko mene je crno-bijeli svijet", kaže u svojoj biografiji. „Snažnim bojama kao mačem i svojom imaginacijom kao štitom, pokušavam promijeniti taj svijet. Ponekad sam uspio, ponekad ne. Iz te žestoke bitke rođena je moja umjetnost."

Vladimir Vlajković (koji se potpisuje kao Vladde Zhitza) izlagao je na brojnim izložbama i salonima. Sa duge liste preuzimamo: Galleri Form & Färg Eskilstuna, Galleri Lövdala Sunne (2011), Oxelösunds konstgalleri (2011), Galleri OP Helsingborg, Galleri Folliero Ösmo, Konstfrämjandet Västmanland Västerås, Vårsalongen i Åkersberga (2012), Ateljé 2 Fjäderholmarna Stockholm (2012), Galleri Lobby, Västerås Kutlurnatt (2012/2013), Galleri Cosmopolitan Göteborg, (2012), Galleri Adeprimo Örebro (2013/2014/2015), Konstfrämjandet Västmanland, Västerås (2014), Galleri Toras Bodar Enköping sep (2014), Galleri Taxinge Slott (2015), Edsvik Art Fair (2016), Edsvik Konsthall, Väsby KONSTHALL Julsalong (2016), Borlänge KONSTHALL Julsalong (2016), Strömsholms slott – konstrundan (2017)

GOVOR DUŠE NE PRIZNAJE GRANICE

Priređivač ove knjige, Mirko Jeleč, izvrstan novinar i publicist, autor je brojnih radova novinarsko-literarne forme. Ova zbirka stvaralaštva Dobojlija i dobojske dijaspore rezultat je njegovog bogatog poznavanja literarne i publicističke djelatnosti, kao i izuzetnog truda koji je uložen u njeno stvaranje.

Opredjeljenje urednika da se ograniči na autore koji su rođeni ili su živjeli, ili još žive u Doboju nije umanjilo simbolički značaj dijaspore jer je knjiga prevladala uske prostore grada Doboja, pretvorivši je u simbol stvaralaštva koje ne priznaje geografske granice.

Svojim sadržajem iskoračila je izvan tih granica, postala izraz mnogih dijaspora koje su se sukobile sa strašnim posljedicama rata. O univerzalnosti ove knjige svjedoči gotovo svaka stranica, bilo da je riječ o poeziji ili prozi. Na taj način djelatnost ovih umjetnika postaje simbol Bosne, izlaz iz mračnog svijeta ratnih, izbjegličkih i poslijeratnih teškoća.

Mirko Jeleč je uspio da skrene pažnju čitalaca i ljubitelja umjetnosti na autore koji ne pripadaju nijednoj nacionalnoj, religijskoj ili političkoj grupaciji i koji zbog toga najčešće ne nalaze mjesta u antologijama naše savremene literature.

Većina stvaralaca živi u bosanskim dijasporama širom Zemljina šara. Rijetki su uspjeli da se vrate na svoja ognjišta. Ratna i poslijeratna zbivanja predstavljaju većinu sadržaja opisanih u knjizi. Rjeđi su dijelovi vezani za ranija vremena, što je najčešće uslovljeno umjetničkom potrebom da se neki događaji nadovežu na ranija zbivanja. Premda neki autori u zemljama imigracije pišu i na stranim jezicima: njemačkom, norveškom, švedskom i najčešće engleskom, u ovoj zbirci prilozi su pisani našim jezikom, maštovitim i jednostavnim u svojoj ljepoti. U bibliografskim bilješkama su navedeni radovi koji su prevedeni na neki od stranih jezika. Među temama progonstvo je osnovni motiv većine autora. Tipična gorčina izbjegličkog života pretočena je u stih:

Čak i sad
Poslije izbjeglištva
Poslije pasoša
Prsti mi dotaknu konzerve

I mislim se
Kad li ističe
Trajaće duže od mene
(„Rok trajanja", Maya Xenia Petrovich).

U okviru osnovnog motiva izbjeglištva nalazi se ratna tematika sa izrazito naglašenim antiratnim osjećanjima: glad, san o povratku u domovinu, traženje utjehe u ljepoti i spokoju prirode. Nada u povratak i nekadašnji život prisutni su u gotovo svakoj pjesmi:

I nakon svega, vratiću se na ognjište
Svoga oca. U davne snove bijelog jutra,
U meni rodne zvijezde radosno vrište
I dan kaže: kreni! Ovo je tvoje sutra.
(„Nakon svega", Savo Petrović)

Nostalgija je sveprisutna. Izbjeglica ne pripada nijednom prostoru. Sumnjiv je i cariniku u trenutku kad pokušava da uđe u svoju zemlju. Zapitanost pred granicama i apsurdima našeg bivstvovanja pjesnikinja Jozefina Dautbegović svoju sumnju pretače stihom u govor duše i ljubav prema rodnom kraju:

Vraćam se iz domovine a ne znam ni zašto sam išla
Stalno mi se čini kako moram
makar povremeno provjeriti
je li sve onako kako sam ostavila
(„Na graničnom prijelazu")

Tematska raznolikost je osnovna karakteristika ove knjige. Opisani i opjevani događaji dešavaju se na raznim mjestima, izvan svih granica i umjetničkih žanrova. Bogatstvo i raznovrsnost je začuđujuće veliko i znalački prezentirano, počev od proznih i poetskih ostvarenja, pa sve do ilustracija i bogate bibliografije. Svi ti marljivo skupljeni podaci omogućiće čitaocu i onima koji se na razne načine bave problematikom umjetničkog stvaranja na bosanskom tlu i šire da nađu savršeno i pregledno zabilježene informacije o stvaralaštvu naše dijaspore, dometima njene umjetničke djelatnosti i o njenoj univerzalnoj vrijednosti.

Dr Mevlida Karadža

SADRŽAJ

Mirko Jeleč: PREŽIVJELE RIJEČI 5

Haris AHMETOVIĆ 9
Sead ALIĆ 12
Miloš APRILSKI 20
Ali Faruk BISER 21
Aleksa BLAGOJEVIĆ 24
Brankica BOŠNJAK 28
Jozefina DAUTBEGOVIĆ 34
Nikola DAVIDOVIĆ 42
Kasim DERAKOVIĆ 45
Ferid ČEHIĆ 48
Jovica ĐURĐIĆ 55
Anto FAČKO 57
Simon GRABOVAC 62
Mirko JELEČ 71
Branko JOVANOVIĆ 80
Jelena JURIĆ 82
Halid KADRIĆ 87
Fahrudin KAPETANOVIĆ 90
Zorica KRISTIČEVIĆ 93
Senad MALOHODŽIĆ 99
Fausta MARIANOVIĆ 103
Želimir MATIĆ 110
Sakib MEHANOVIĆ 114
Jasmin MEHIČIĆ 117
Naida MUJKIĆ 120
Ibrahim MULAOMEROVIĆ 127
Rašid MUMINAGIĆ 131
Muharem OMEROVIĆ 135
Dušan PARAVAC 138
Feliks PAŠIĆ 140
Katica PERIĆ 149

Ivan PETRIČEVIĆ 161
Savo PETROVIĆ 164
Maya Xenia PETROVICH 171
Ivan PRANJIĆ 174
Ivica Vanja RORIĆ 179
Stojan SIMIĆ KRPICA 182
Mirko SKAKIĆ 184
Rajko SKVARICA 192
Pavle STANIŠIĆ 195
Slobodan STANIŠIĆ 202
Ibro SUHOPOLJAC 210
Dobrivoje ŠEŠLIJA 212
Željko ŠTENGER 215
Davorka TSCHANZ (ex. MILUTINOVIĆ) 218
Milan TODOROVIĆ 221
Časlav VASILJEVIĆ 222
Žarko M. VASILJEVIĆ 224
Esad ZGODIĆ 227
Elizabeta ZUBAK 242

BIBLIOGRAFIJA AUTORA 250

BIOGRAFIJE LIKOVNIH STVARALACA 286

Dr Mevlida Karadža: IZ RECENZIJE - GOVOR DUŠE NE PRIZNAJE GRANICE 291

Tematska raznolikost je osnovna karakteristika ove knjige. Opisani i opjevani događaji dešavaju se na raznim mjestima, izvan svih granica i umjetničkih žanrova. Bogatstvo i raznovrsnost je začuđujuće veliko i znalački prezentirano, počev od proznih i poetskih ostvarenja, pa sve do ilustracija i bogate bibliografije. Svi ti marljivo skupljeni podaci omogućiće čitaocu i onima koji se na razne načine bave problematikom umjetničkog stvaranja na bosanskom tlu i šire da nađu savršeno i pregledno zabilježene informacije o stvaralaštvu naše dijaspore, dometima njene umjetničke djelatnosti i o njenoj univerzalnoj vrijednosti.

Dr Mevlida Karadža

25 godina
RASTEMO S VAMA

ISBN 9958-12-314-6

9 789958 123146